

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ**

Душан Н. Пророковић

**РЕГИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ И ТЕОРИЈА
РЕАЛИЗМА: СТУДИЈА СЛУЧАЈА АРКТИК**

докторска дисертација

Београд, 2017.

**UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SECURITY STUDIES**

Dušan N. Proroković

**REGIONAL SECURITY AND THE THEORY
OF REALISM: ARCTIC CASE STUDY**

Doctoral degree thesis

Belgrade, 2017.

Ментор:

проф. Др Владимир Цветковић,

редовни професор Факултета безбедности Универзитета у Београду

Чланови комисије:

проф. Др Драган Симић,

редовни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду

доц. Др Милан Липовац,

доцент Факултета безбедности Универзитета у Београду

Регионална безбедност и теорија реализма: студија случаја
Арктик

Сажетак

И поред честих тврдњи да државе губе на значају, па да ће, сходно томе, све важнију улогу имати неки други актери, оне остају главни играчи, задржавајући монопол на употребу силе и са низом инструмената којима могу усмеравати економске токове и глобалне политичке процесе. Међународне организације, владине или невладине, профитног или непрофитног карактера, имају тек споредну улогу и често су само инструменти држава у остваривању одређених политичких циљева. Сталне промене односа снага између кључних актера међународне политике, указују да упркос многобројним покушајима уређивања међудржавних односа, главна одлика светске политике остаје њена анархичност. Свака структура је привремена, а успостављена хијерархија има ограничени рок трајања. Државе мењају своје статусе, а коју ће позицију заузети зависи од њиховог потенцијала моћи, како укупног, тако и три појединачне димензије: војне, економске и политичке. То им гарантује осигуравање сопствене безбедности и остваривање националних интереса. На примеру формулисања спољних и безбедносних политика великих и регионалних сила поводом одређених регионалних питања се доказује како се државе у међународним односима руководе принципом самопомоћи. Једна велика сила може тесно сарађивати са другом на глобалном нивоу и тежити успостављању равнотеже снага у светском политичком систему, али се на регионалном нивоу истовремено могу показати сасвим другачије тенденције. Регионална равнотежа снага се успоставља сасвим другачије од глобалне и генерализовати постављање регионалних сила и малих држава принципом другачијим од самопомоћи је готово немогуће. Ово је јасно изражено у истраживаној студији случаја, све актуелнијем питању Арктика. Без ослањања на теорију реализма, немогуће је анализирати међудржавне односе којима се детерминише регионална безбедност у овом делу света.

Кључне речи: реализам, идеализам, велике силе, регионалне силе, међународна безбедност, регионална безбедност, спољна политика, безбедносна политика, Арктик.

Научна област: студије безбедности

Ужа научна област: студије безбедности

УДК број: 327:341.7

REGIONAL SECURITY AND THE THEORY OF REALISM:
ARCTIC CASE STUDY

Abstract

Despite the frequent claims that states are losing their position in international relations and consequently that some other, non-state actors, will play an increasingly important role, states remain the main players, retaining a monopoly on the use of force and on a range of instruments that can influence global economic and political processes. International organizations, whether governmental or non-governmental, profit-making or non-profit, have only a minor role and are often only instruments of state in achieving certain political goals. The constant change in the power relations between key actors in international politics suggests that despite many attempts to regulate interstate relations, the main characteristic of world politics remains its anarchy. Each structure is temporary, and the established hierarchy is only for a limited time. Countries change their status, and the position they occupy depends on their power potential – on overall potential and on three individual power dimensions: military, economic and political. These are the guarantees of their own security and of realization of their national interests. Looking how great and regional powers formulate their foreign and security policies regarding certain regional issues shows that states in international relations are guided by the principle of self-help. Two great powers can work closely at a global level and strive to establish a balance of power in the world political system, but at the same time, different tendencies can be shown at the regional level. Regional balance of power is established quite differently from the global one and it is almost impossible to generalize positioning of regional powers and small states on any other principle than self-help. This is clearly shown in the researched case study, the issue of the Arctic. Without relying on the theory of realism, it is impossible to analyze interstate relations that determine regional security in this part of the world.

Key words: realism, idealism, great powers, regional powers, international security, regional security, foreign policy, security policy, Arctic.

Academic field of study: security studies

Narrower academic field of study: security studies

UDC number: 327:341.7

САДРЖАЈ

1. УВОД	
1.1. Предмет и циљеви истраживања	1
1.2. Методолошки оквир истраживања	5
1.3. Хипотетички оквир истраживања	15
1.4. Научна и друштвена оправданост истраживања	19
2. МЕЂУНАРОДНА БЕЗБЕДНОСТ И ТЕОРИЈЕ РЕАЛИЗМА	
2.1. Појам међународне безбедности	21
2.2. Нивои анализе међународне безбедности	29
2.2.1. Глобална безбедност и глобални изазови	30
2.2.2. Регионална безбедност и регионални актери	34
2.2.3. Национална безбедност и национални интерес	39
2.3. Држава као субјекат међународне безбедности	44
2.3.1. Државотворност и класификације држава	47
2.3.2. Безбедносна политика државе	52
2.3.3. Спољна политика државе као чинилац националне безбедности	58
2.4. Теоријски приступи у истраживању безбедности	62
2.4.1. Теорије реализма	64
2.4.2. Теорије либерализма	70
2.4.3. Остали теоријски приступи	76
2.5. Теорије реализма у истраживању међународне безбедности	86
2.5.1. Потенцијал моћи и класични реализам	86
2.5.2. Спољне и безбедносне политике држава у контексту офанзивног и дефанзивног реализма	100
2.5.3. Структурални реализам и теорија равнотеже снага	107

3. КЉУЧНИ АКТЕРИ МЕЂУНАРОДНЕ БЕЗБЕДНОСТИ И ЊИХОВО ПОСТАВЉАЊЕ У СВЕТСКОМ ПОЛИТИЧКОМ СИСТЕМУ	
3.1. Развој и карактеристике светског политичког система	116
3.2. Кључни актери међународне безбедности у светском политичком систему	123
3.2.1. Суперсила и хегемонистичко постављање	125
3.2.2. Суперсила и хегемонистичко постављање	137
3.2.3. Регионалне силе	153
3.2.4. Међународне организације	160
3.3. Структура светског политичког система	184
3.3.1. Једнополарност	185
3.3.2. Биполарност	189
3.3.3. Мултиполраност	195
4. СПОЉНЕ И БЕЗБЕДНОСНЕ ПОЛИТИКЕ КЉУЧНИХ АКТЕРА МЕЂУНАРОДНЕ БЕЗБЕДНОСТИ	
4.1. Војна моћ као инструмент спољне и безбедносне политике	203
4.1.1. Увећавање потенцијала моћи наоружавањем	204
4.1.2. Формирање војних савеза као начин повећавања потенцијала моћи	214
4.2. Увећавање економске моћи као разлог за вођење спољне и безбедносне политике	217
4.2.1. Појам економске моћи	218
4.2.2. Повећавање економске међузависности у савременом свету	222
4.2.3. Обезбеђивање приступа ресурсима као предуслов економског развоја	226
4.3. Географска дистрибуција моћи и регионална политика суперсиле и великих сила	229
4.3.1. Контрола главних трговачких рута и теорија таласократије ..	229
4.3.2. Стварање регионалних интеграционих целина: војни и економски савези	234
4.4. Спољнополитичко позиционирање и наступ актера у ОУН	239

4.4.1. Циљеви спољне политике и спољнополитичко позиционирање	239
4.4.2. Постављање САД, Кине, Русије и регионалних актера у Савету безбедности ОУН по питањима значајним за међународну безбедност	244
5. СТУДИЈА СЛУЧАЈА АРКТИК	
5.1. Географски положај и значај геопростора Арктика за међународну безбедност	254
5.1.1. Границе Арктика и карактеристике геопростора	256
5.1.2. Геополитички поглед на Арктик из угла таласократске теорије и значај Северног морског пута	263
5.2. Спољне и безбедносне политике посматраних актера по питању Арктика	268
5.2.1. Спољна и безбедносна политика САД	268
5.2.2. Спољна и безбедносна политика Русије	271
5.2.3. Спољна и безбедносна политика Кине	274
5.2.4. Постављање осталих арктичких држава	277
5.2.4.1. Канада	277
5.2.4.2. Данска	281
5.2.4.3. Норвешка	283
5.2.4.4. Шведска, Финска и Исланд	287
5.2.5. Спољна и безбедносна политика ЕУ	290
5.2.6. НАТО и арктичко питање	293
5.3. Регионални конфликти и питања значајна за регионалну	294
5.3.1. Топљење северног леденог покривача као безбедносна претња	294
5.3.2. Повлачење нових граница на Арктичком гребену и улога Комисије УН за границе континенталног гребена	298
5.4. Регионалне организације и њихова улога у осигуравању регионалне безбедности	302
5.4.1. Разлози за оснивање Арктичког савета	302

5.4.2. Безбедносни изазови и претње и улога Арктичког савета..	306
6. УСПОСТАВЉАЊЕ РАВНОТЕЖЕ СНАГА ИЗМЕЂУ КЉУЧНИХ АКТЕРА И ПОСЛЕДИЦЕ ПО РЕГИОНАЛНУ БЕЗБЕДНОСТ	
6.1. Равнотежа снага и трансформација светског политичког система	308
6.1.1. Прављење баланса између кључних актера	308
6.1.1.1. Тежња суперсиле за одржавањем позиције	309
6.1.1.2. Велика сила и тежња за успостављањем равнотеже ...	310
6.1.1.3. Улога регионалних сила у успостављању равнотеже снага	317
6.1.2. Трансформација светског политичког система и последице по међународну безбедност са примером региона Источне Европе	319
6.2. Регионална безбедност у контексту успостављања равнотеже снага	324
6.2.1. Суперсила као фактор регионалне безбедности	325
6.2.2. Велике силе у регионалном оквиру	329
6.2.3. Постављање регионалних сила у процесу успостављања равнотеже снага	331
6.2.4. Промена равнотеже снага и регионална безбедност Блиског истока као илустративни пример постављања актера	333
7. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	341
8. Литература	347
9. Прилози	373

1. УВОД

1.1. Предмет и циљеви истраживања

Односи између држава-кључних актера у међународној политици, представљају у дугом временском континуитету предмет сталне пажње теоретичара и истражују их различите научне дисциплине. Прототеорије које се занимају за овај феномен могу се пронаћи још у античком периоду, када се појављују радови Сун Цуа у Кини, Чанакја Каутиље у Индији и Тукидида у Старој Грчкој. До наглог развоја савремених теорија међународних односа долази у периоду после Другог светског рата. Најопштија подела је на реалистичке и идеалистичке, а могу се још разврстати и на: експанаторне, прескриптивне и интерпретативне; реалистичке, либералне и радикалне; рационалистичке, рефлективистичке и социјални конструктивизам и тд. (Brown, 2001:11)

Реализам представља један од најстаријих праваца размишљања о политици и филозофији међународних односа. То је политичка теорија према којој се државе у сопственом спољнополитичком наступу и позиционирању понашају у складу са својим (националним) интересима. Према реалистима државе су главни актери међународних односа и њихов опстанак зависи само од моћи којом располажу. У циљу остваривања или заштите националних интереса држави је дозвољено и да се ослони на силу и примењује најразноврснија могућа средства. Платон у свом делу „Држава“ даје за право властима и да лажу, уколико је то у складу са општим интересом, док Тукидид каже да „за владара или државу која простире своју власт и на друге крајеве, ништа није неразумно што је за њих корисно.“ (Simić, 1999: 49) Кључни актери међународних односа и последично - међународне безбедности су - државе, између којих ће постојати одређени баланс, односно равнотежа снага.

Због тога што се питање међународне, па самим тим и регионалне безбедности, посматра са ширег становишта, истраживање је спроведено кроз сагледавање не само војних потенцијала актера у међународним односима, већ и њихове економске снаге, ресурсних потенцијала, географског положаја, односа према новим претњама и изазовима.

У истраживању је испитана корелација између спољне и безбедносне политике актера (суперсила, велике и регионалне силе, мале државе) са једне и принципа

самопомоћи и теорије равнотеже снага са друге стране. Предмет истраживања је разматрање спољне и безбедносне политике суперсиле, великих и регионалних сила и малих држава у односу на теоријски концепт равнотеже снага. Суперсила и велике силе су кључни актери међународних односа и најважнији чиниоци међународне безбедности. Промена односа снага која настаје између суперсиле и великих сила (кроз успостављање равнотеже снага) утиче на спољну и безбедносну политику регионалних сила и малих држава и регионалну безбедност.

Истраживање, усмерено на тражење одговора зашто постоји равнотежа снага у међународној политици и како се одражава принцип самопомоћи на спољну и безбедносну политику актера, те како се то рефлектује на регионалну безбедност, је реализовано кроз студију случаја за геопростор Арктика. Карактеристика изабране студије случаја је што се у овом геопростору појављују као актери и суперсила (САД), и велике силе (Русија, Кина), и регионалне силе. Студија случаја је репрезентативна за појаву која се истражује и на њој је била могућа провера теорије равнотеже снага и принципа самопомоћи. Студијом случаја су испитиване две ствари. Прво: како теорија равнотеже снага и принцип самопомоћи узрокују утврђивање војно-стратешких и економских приоритета актера у овом делу света? И друго: како се то одражава на регионалну безбедност?

Циљ истраживања је испитивање како се спољне и безбедносне политике актера дефинишу током успостављања равнотеже снага и реализовања принципа самопомоћи и како се то одражава на регионалну безбедност. Истраживање феномена регионалне безбедности обухвата анализу спољних и безбедносних политика свих актера - суперсиле, великих сила, регионалних сила и осталих држава. Циљ истраживања је, са једне стране, да се провере теорија равнотеже снага и принцип самопомоћи и да се кроз ту проверу потврде ове тврдње теорије реализма. Са друге стране, циљ истраживања је и да се испита као успостављање равнотеже снага утиче на принцип самопомоћи, регионалну безбедност и понашање различитих регионалних актера. У досадашњим истраживањима која се тичу теорије равнотеже снага и принципа самопомоћи преовладавао је сасвим другачији приступ: анализирани су односи суперсиле и великих сила, али са становишта укупне, глобалне безбедности. У том контексту, холистичким приступом, прати се трансформација структуре светског политичког система и како она утиче на формирање равнотеже снага у појединим регионима. У условима успостављања равнотеже снага на

глобалном нивоу, адекватан оквир за анализу регионалне безбедности не могу бити само односи између суперсиле и великих сила, нити је могуће истраживати регионалну равнотежу снага ван контекста трансформације светског политичког система. Основна истраживачка питања су била:

А) Како се трансформација светског политичког система одражава на међународну безбедност?

Б) Како успостављање равнотеже снага утиче на дефинисање спољне и безбедносне политике актера?

В) Како примена принципа самопомоћи утиче на спољну и безбедносну политику актера?

Г) На основу којих параметара регионалне силе и мале државе дефинишу сопствену спољну и безбедносну политику у условима промене баланса на глобалном нивоу?

Д) У којој мери нарушавање глобалне безбедности (узроковано успостављањем равнотеже снага) доприноси нарушавању регионалне безбедности?

Истраживање је реализовано кроз седам сегмената. У првом, уводном делу су представљени предмет и циљеви истраживања, методолошки и хипотетички оквир истраживања и научна и друштвена оправданост истраживања. У другом делу су обрађени појмови међународне, регионалне и националне безбедности, безбедносне и спољне политике државе и теоријски приступи у истраживању безбедности. Када је о међународној безбедности реч, нивои анализе који ће бити разматрани су држава и међународни (светски политички) систем (Waltz, 1959a; Waltz, 1959b). Због тога се у овом поглављу пажња посвећује међународној безбедности (Buzan, 1991: 431-51), дефинишу се регионални актери који утичу на регионалну безбедност и описује национални интерес који се јавља као основа за утврђивање националне безбедности (Morgenthau, 1961: 242). Државе своје постављање дефинишу кроз утврђивање спољних и безбедносних политика (Kegli, Vitkof, 2004: 645-93), због чега је ове категорије неопходно појмовно одредити. Регионални актери су свакако државе и оне својим постављањем утичу на стварање равнотеже снага, међутим, неопходно је представити и регионалне организације као посебне актере који имају утицај на регионалну безбедност (Fawcett, 2008: 308-22). Кроз осврт на различите теоријске приступе у истраживању безбедности, при чему ће посебна пажња бити посвећена либерализму и теорији регионалног безбедносног комплекса,

објашњено је зашто се регионална безбедност посматра кроз теорију реализма, односно, зашто је овај теоријски оквир погодан за разматрање међународне и регионалне безбедности.

У трећем делу су представљени кључни актери међународне безбедности и њихово постављање у светском политичком систему. Да би се анализирали кључни актери, а то су суперсила, велике и регионалне силе, најпре је неопходно описати шта представља светски политички систем и какве су његове карактеристике. Структура светског политичког система је модел уређења односа између држава према њиховом потенцијалу моћи (Крејџи, 2010: 150-7), а његова главна одлика је анархија, што подразумева одсуство ауторитета способног да утврђује принцип надређености и подређености држава (Waltz, 1979: 92-6). Због тога се структура дефинише кроз упоређивање потенцијала моћи, па се формира систем који може бити једнополаран, биполаран или мултиполаран. У зависности од тога каква је структура, одређује се и улога актера.

У четвртном сегменту се детаљније анализирају спољне и безбедносне политике кључних актера међународних односа. У том контексту се сагледавају: 1) војна моћ као инструмент спољне и безбедносне политике (Kegli, Vitkof, 2004: 651-6); 2) економска моћ као средство за досезање постављених циљева (Kenedi, 1999: 171-221), што укључује и обезбеђивање приступа ресурсима као предуслов економског развоја; 3) политичка моћ захваљујући којој је могуће обликовање или наметање решења важних за регионалну и/или глобалну безбедност. Истраживање спољних политика САД, Русије и Кине као и посматраних регионалних актера је вршено кроз анализу њихових гласања у Савету безбедности УН по питањима значајним за међународну безбедност. Овај параметар је важан за доношење закључка о томе колико су две велике силе (Русија и Кина) посвећене успостављању равнотеже снага (односно, да ли постоји тренд чешћег супротстављања САД на гласањима у СБ УН) и како на то реагују регионалне силе чије безбедносне и спољне политике анализирамо (да ли прате Русију и Кину, или се стваљају на страну САД).

У петом сегменту се истраживање врши кроз студију случаја за геопростор Арктика. Студија случаја се представља кроз четири посебне целине: географски положај простора који се посматра и важност за међународну безбедност; анализу спољних и безбедносних политика посматраних актера (САД, Кина, Русија, Канада, Норвешка,

Данска, Исланд, Шведска, Финска); анализу конфликта и питања значајних за регионалну безбедност; и анализу улоге регионалних организација и њиховог значаја за регионалну безбедност. Регионалне организације које се анализирају су: Арктички савет, НАТО и ЕУ. У једном одељку овог дела рада је посебна пажња посвећена питању контроле главних поморских рута, што се тиче теорије таласократије и геополитичке теорије уопште.

Шести сегмент је посвећен питању како успостављање равнотеже снага и принцип самопомоћи у међународним односима утичу на регионалну безбедност. У том контексту се испитују: тежња суперсиле за одржавањем позиције; тежња великих сила за успостављањем равнотеже снага; улога принципа самопомоћи у постављању осталих актера регионалне безбедности; и улога осталих актера у успостављању равнотеже снага. У два посебна одељка су закључци добијени истраживањем студије случаја тестирани на примерима геопростора источне Европе и Блиског истока. Циљ ових тестирања је био да се провери поузданост изнетих закључака.

Последњи, седми део рада, представљају закључна разматрања и оцене истраживача и у њему ће бити потврђене обе постављене хипотезе.

1.2. Теоријски оквир истраживања

Концепт равнотеже снага у међународним односима развија амерички научник Кенет Волц (Kenneth Waltz), један од најзначајнијих представника „школе реалиста“, у оквиру структуралне теорије међународне политике (или неореализма) у другој половини седамдесетих година (Waltz, 1979). У свом раду, Волц је поставио методолошки основ за разликовање старог и новог реализма и „за формулисање онтолошке основе структуралне теорије међународне политике“ (Novičić, 2014: 118-9). Његова поставка је значајно утицала на теоријску утемељеност и оријентацију истраживања међународних односа током последњих тридесет година. Успостављање различитих врста веза и (не)постојање равнотеже снага у међудржавним односима детерминише и структуру светског политичког система (или међународне политике), која може бити: мултиполарна, биполарна или једнополарна (Deutsch, Singer, 1969: 317-8). Према Волцу, равнотежа снага у међународној политици ће постојати између две или више великих сила ако су испуњена два услова: први, да је поредак анархичан; и други, да су део тог система јединице које желе да

опстану (Waltz, 1979: 95-6, 103-4). У основи структуралне теорије, како јој и сам назив говори, налази се и закључак да узроке нарушавања односа између великих сила треба тражити у самој структури међународне политике, односно светског политичког система (Waltz, 1979: 73-5). Главна одлика светског политичког система је анархичност, што подразумева непостојање формално уређених односа надређености и подређености и непостојање централне власти (на глобалном нивоу) са монополом на употребу силе. Делимично и на темељима Волцове теорије настају још два важна реалистичка концепта - офанзивни и дефанзивни реализам, помоћу којих је могуће сагледати, објаснити и у одређеној мери предвидети процесе и/или тенденције у међународној политици. Иако и дефанзивни и офанзивни реализам прихватају тезе о анархичности међународних односа и државама као главним актерима, они се разликују у томе што офанзивни реализам објашњава да државе пре свега теже увећавању моћи, а дефанзивни реализам да им је преваходни циљ осигуравање безбедности (Tang, 2010b: 18-9). Офанзивни и дефанзивни реализам се развијају у првој деценији XXI века¹, а у истом периоду реафирмацију доживљава и теорија равнотеже снага Кенета Волца, што је важно за истраживање регионалне безбедности.

Током хладноратовског периода, у времену када су обликоване студије безбедности и наука о међународним односима, реализам постаје доминантан приступ, што је имало утицаја и на даљи развој ових дисциплина. Међу „утемељивачима студија безбедности“ је највећи број реалиста, који су обликовали „класични поглед“ на изазове, ризике и претње. Међутим, у послехладноратовским годинама се теорија реализма нашла на удару многобројних критичара. Поготово током деведесетих година XX века, када се структура међународне политике мења, те светски политички систем постаје једнополаран. Критичари су тада сматрали да се не може говорити о анархичности међународне политике (Wendt, 1992: 391-425; Suganami, 2009: 378; Schweller, 1996: 91), већ да се успостављају нова правила која ће допринети стварању хијерархијски организованог глобалног поретка (Nye, 1992; Hendrickson, 1994: 34-8; Ikenberry, 1996b; Slaughter, 1997). Френсис Фукујама (Francis Fukuyama) је отишао најдаље у својим тврдњама постављајући

---

¹ Радови који су дали импулс развоју поменута два правца у оквиру реалистичке школе су монографије Џона Миршајмера (*Трагедија политике великих сила*) објављена 2001. године и Шипинг Танга (*A Theory of Security Strategy for Our Time: Defensive Realism*) из 2010. године.

тезу о „крају историје“ (Fukuyama, 1996; 2002). Релативисти, као противници структурализма, су у својим критикама још и наводили да је „структуралистичка тежња ка било каквој објективној и генералној теорији у друштвеним наукама обманљива, јер друштвено понашање третира као претворљиво на физичке процесе и покрете, чиме се суштински губи његово значење као намераване, свесне акције“ (Buzan, Jones, Little, 1993: 1).

Сва дешавања са почетка XXI века, а која се тичу стварања сасвим новог баланса између и даље једине суперсиле (САД) и великих сила (Кина, Индија, Русија), потврђују Волцову концепцију равнотеже снага и основне тезе његове теоријске поставке. Такође, кроз доктринарна и стратешка документа посматраних држава може се сагледати њихово постављање кроз призму офанзивног и дефанзивног реализма.

Успостављање равнотеже снага у односима између држава - кључних актера у међународној политици, њихова офанзивна или дефанзивна оријентација у међународној политици, узрокује и промене у структури светског политичког система, што је од велике важности за питање регионалне безбедности. Многобројне промене у међународним односима, узроковане трансформацијом структуре светског политичког система, могу представљати увод у оштру конфронтацију и дугорочну дестабилизацију (због жеље суперсиле да сачува постојећу-једополарну структуру, и тежње великих сила да се она трансформише у мултиполарну). Посебно је важно питање: како ће се промене у структури светског политичког система одразити на регионалну безбедност у различитим деловима света? Успостављање равнотеже снага у међународним односима, као карактеристика међународне политике, може се посматрати и као чинилац регионалне безбедности. Свако рушење постојећег и успостављање новог баланса снага на глобалном плану, доноси и формулисање сасвим нових односа на регионалном нивоу. Велике силе, регионалне силе и мале државе заузимају нова места и дефинишу се нови односи у регионалном оквиру.

У времену биполарности се безбедносна динамика претежно посматрала кроз однос две суперсиле, па се и регионалне претње сагледавају из тог угла. Заокрет настаје крајем осамдесетих и почетком деведесетих година. Карактер изазова, претњи и ризика је све сложенији, па регионални ниво анализе међународне безбедности постаје све значајнији. У различитим деловима света су створени различити регионални пореци који су се развијали и уоквиравали у послехладноратовском периоду у специфичним условима и околностима

које су у том, конкретном делу света постојале. Регионални ниво анализе међународне безбедности добија на значају тек у послехладноратовском периоду. Бери Бузен (Barry Buzan) је почетком осамдесетих година констатовао да је доста напора „уложено у анализу безбедности на државном нивоу, како у анализу политике националне безбедности, тако и у анализу кризних жаришта. Слично томе, многе анализе оријентисане су према великим апстракцијама системске анализе (што се пре свега односило на Кенета Волца, прим.аут.). Међутим, између њих проналазимо само магловите и изведене појмове регионалне равнотеже снага и подсистема. Међутим, управо у овој средњој области концепт безбедности има једну од својих најкориснијих примена.“ (Buzan, 1983: 105) За њега, регионално одређење се у односу на концепт безбедности може посматрати као „посебност и уочљиви подсистем безбедносних односа између држава које верују да се налазе у једном региону због своје географске блискости“. (Buzan, Waewer, 2003: 188)

У студијама безбедности се под регионима подразумевају „групе држава које повезују географија и одређени степен међузависности.“ (Hettne, Soderbaum, 2000: 462) „Мерна јединица“ за регионализацију је светски систем, односно глобални ниво анализе. У односу на овај ниво, разликујемо регионе различитих величина и са различитим бројем актера. Регионална безбедност подразумева посебност безбедносног окружења. „По мишљењу појединих аналитичара, безбедносно окружење представља синтагму којом се описује укупност фактора, услова и односа који постоје у основним областима људског друштва и међународне заједнице, у одређеном тренутку, у одређеном референтном географском подручју². Безбедносно окружење зависи од географског фактора, оно се може разграничити и посматрати на глобалном, континенталном, регионалном, зонском (субрегионалном, прим. аут.) или националном нивоу. По другачијој класификацији, безбедносно окружење може бити међународно или унутрашње. Постоји низ домена међународног живота (политички, дипломатски, економски, војни, социјални, еколошки, правни, информативни, итд) који се узимају у обзир приликом одређивања садржаја безбедносног окружења. Карактер безбедносног окружења је повезан са специфичностима

---

² У преводу дефиниције безбедносног окружења појам *синтагма* се користи са значењем које објашњавају Иван Клајн и Милан Шипка (Клајн, Шипка, Велики речник страних речи и израза, Прометеј, Нови Сад, 2008): то је сложена реч која се састоји од појмова *σύν*-заједно и *τάγμα*-поредак, сложити, и њом се описује је уређена група речи састављена у једну појмовну целину.

природе, квалитета и димензије односа успостављених и развијених између актера који учествују у различитим областима међународног живота.“ (Chirleşan, 2009: 24) Према томе, сваки регион има посебно безбедносно окружење, што подразумева и посебност односа који се успостављају између актера.

Међу државама, разликујемо неколико актера на регионалном нивоу. Са једне стране, то су државе које припадају конкретном региону, било да се ради о slabим државама, малим државама или регионалним силама. Са друге стране, то су велике силе заинтересоване за регионална питања и суперсила која по дефиницији има глобалне амбиције, те је заинтересована за безбедносно динамичку у свим светским регионима. Пол Папајоану (Paul Parayoanou) наводи да се велика сила може ангажовати у једном региону из три разлога: 1) због стварања регионалне равнотеже снага; 2) због покушаја стварања регионалног безбедносног комплекса, 3) због остваривања неких посебних циљева, преко коришћења сопствених способности или актуелног развоја ситуације. (Parayoanou, 1997: 125-39)

У другој половини XX и на почетку XXI века централно питање међународних односа је, дакле-безбедност. Питање међународне безбедности је приоритетно за све важне актере у међународној политици (суперсилу, велике силе и регионалне силе). Оваква заинтересованост се јавља због два разлога. Прво, због тога што постоје претње и безбедносни изазови на које државе појединачно не могу да одговоре. Неопходан је јединствен одговор међународне заједнице када се ради о проблемима климатских промена, убрзаног исцрпљивања необновљивих природних ресурса, масовних миграција становништва и тд. И друго, отворено је питање односа снага између „великих играча“ у међународним односима. Крај биполарног система означио је почетак периода Pax Americana-е и доминације САД у међународној политици (један број теоретичара овај период означава и временом хегемоније САД)³. Од почетка деведесетих година се зато успоставља једнополарна структура светског политичког система (или, тачније речено систем асиметричне једнополарности). Међутим, није било потребно да прође дуго времена како би се уочио нови феномен: једнополарна структура се није одржала и почео

---

³ У вези са овом напоменом погледати на пр. Дугин, 2004.

је нови процес трансформације светског политичког система (Valerštajn, 2005). Трансформација подразумева и промену односа снага између до сада једине суперсиле и великих сила, што представља велики изазов за међународну безбедност (Zakaria, 2011). Једна од карактеристика великих сила јесте да оне имају амбицију да постану суперсиле (Mearsheimer, 2001). Свако настајање или нестајање великих сила (прерастање регионалне силе у велику силу или распад велике силе) представљају системску промену, која се одражава на структуру светског политичког система. У зависности од односа снага између кључних актера у међународној политици, обликује се и структура светског политичког система, односно мења се однос снага регионалних актера што је важно за предмет истраживања⁴. Питање уређења односа између актера у међународној политици једно је

---

⁴ Структура светског политичког система је модел уређења односа између држава према њиховом потенцијалу моћи (Krejci, 2010: 150-7). „Методолошки структурализам произилази из епистемолошког рационализма, с обзиром на то да је једна од основних одлика рационализма стављање нагласка на општост, и давање предности целини над деловима. Супротно рационализму, емпиризам наглашава делове, целину схвата као збир делова, а општост третира као апстракцију. Основни принцип методолошког структурализма је схватање свега постојећег, предмета истраживања, као одређених структура: свака сложена појава објашњена је схватањем њене структуре. Структурализам је настао у супротстављању методолошком елементаризму, по којем је свака појава објашњена открићем њених елемената и њихових веза. Основни појам структурализма је појам *структуре* која се, у најкраћем, дефинише као целовит систем односа елемената и делова било ког сложеног предмета, појаве, процеса. Обухватнији од појма структура је појам *система*, целине или тоталитета. Систем је, дакле, појам од којег се у структурализму полази, али систем обухвата структуру као свој суштински моменат. Структура је та која битно одређује систем; она се односи на унутрашњост система, његову организованост и рашчлањеност“ (Novičić, 2009: 27-28). Светски политички систем се током историје мењао. Тако је некада било могуће говорити о неколико изолованих регионалних међународних система у различитим деловима света, док је данас то један, глобални систем. Главна одлика светског политичког система је анархија, што подразумева одсуство ауторитета способног да утврђује принцип надређености и подређености држава (Waltz, 1979: 92-6). Потенцијал моћи једне државе је могуће сагледати само уколико се он пореди са потенцијалима осталих учесника. Структура светског политичког система се мења у односу како се мења потенцијал моћи појединих учесника. Због тога стално долази до трансформације структуре, која може бити једнополарна, биполарна или мултиполарна. У зависности од тога како се успоставља или нарушава равнотежа снага између суперсиле са једне, те великих и регионалних сила са друге стране, тако се и трансформише структура светског политичког система. Један од кључних фактора за обликовање структура светског политичког система је-равнотежа снага. Равнотежа снага у међународним односима проистиче из теорије структуралног реализма и подразумева да се слабије државе, актери са мањим потенцијалом моћи, окупљају, јер су у таквом окружењу цењеније и сигурније и тако обједињују своје дефанзивне снаге зарад одвраћања јаче стране од напада (Waltz, 1979: 125-6). Овакво понашање индукује систем, па су стални покушаји стварања баланса (равнотеже снага) у међународној политици закономерни. Равнотежа снага постоји ако су испуњена два услова: први, да је поредак анархичан; и други, да су део тог система јединице које желе да опстану.

од најважнијих за међународну безбедност. Оно се може сагледавати кроз већи број различитих теорија. У истраживању ће, а због неопходности прављења компарација и упоредних анализа, посебна пажња бити посвећена либералнзму и теорији регионалног безбедносног комплекса. Либерали наглашавају значај наданционалних тела, које виде и као средства за постизање глобалног мира. У том контексту, међународне институције и пре свега међувладине организације више не представљају само места кроз које ће државе покушати да заштите или остваре сопствене националне интересе, већ и аутономне актере међународне политике са својим ауторитетом, циљевима и интересима⁵. Између осталог, до овога долази и због тога што међународне организације поседују механизме надзирања и контроле одређених процеса у међународној политици и располажу специјализованим техничким знањем и информацијама које остали актери немају. (Barnett, Finnemore, 1999: 699-732) Када је реч о теорији регионалног безбедносног комплекса, њен утемељивач уопште није дефинисао Арктик као засебан безбедносни комплекс, па је кроз тако постављен концепт немогуће објаснити регионалну безбедност у посматраном геопростору.

Међународни систем заснован на равнотежи снага мења облике и актере, али је нужан елемент међународног поретка заснованог на међузависности држава (Waltz, 2000: 40-1).

⁵ „Дејвид Митрани (David Mitranу), један од зачетника теорије интеграције, истицао је неопходност прекограничне, трансационалне сарадње у решавању све већег броја заједничких проблема. Његов основни концепт је оно што данас називамо секторском интеграцијом (Митрани користи термин *ramification*). Успешна сарадња држава у једној области, или једном сектору, представља, сматра Митрани, основу за проширење сарадње и на друге области чиме цена изласка из процеса интеграције прогресивно расте. Успешна сарадња у једној области и њен позитиван утицај на успостављање сарадње и у другим сферама, доприноси развоју међусобног поверења учесника и постепеном превладавању почетне сумња у будућа понашања друге стране. Сарадња се тако постепено проширује, али и продубљује, смањујући изгледе за отворено сукобљавање страна укључених у овај процес. Европска унија, која је настала из Европске заједнице за угал и челик, Европске економске заједнице и Европске заједнице за атомску енергију, представља управо потврду Митранијевој идеје о интеграцији по секторима. Основна идеја је да ће се добро искуство у сарадњи у одређеним областима, при чему Митрани посебну пажњу посвећује сарадњи у решавању техничких питања, одразити, односно прелити (*spill over effect*) и на друге, осетљивије политичке сфере сарадње држава. Након што је начињен први корак, стварањем Европске заједнице за угал и челик, државе су могле да процене да ли ће процес даље интеграције по њих резултирати већим добитима од оних на које су у датом тренутку могле да рачунају. Одлуку о наставку процеса интеграција донеле су политичке елите које су процениле да ће на тај начин обезбедити повољније економске услове за своје државе, с обзиром на предвиђено укидање трговинских баријера. Државе су, у овом случају, дошле до закључка да ће се њихови интереси лакше остварити ослањањем на међународну организацију него на једнострано деловање.“ (Милићевић-Пророковић, 2008: 32)

Студија случаја се користи зато што се преко ње може испитати колико анархичност у систему међународних односа, принцип самопомоћи и успостављање равнотеже снага утичу на утврђивање њихових спољних и безбедносних политика. Спољна политика је свака делатност једне државе која се тиче односа са другим државама или међународним организацијама. То је скуп мера који се предузима у међународном и међудржавном окружењу (Kegli, Vitkof, 2004: 117-45). Најважнији део окружења у којем се спроводи спољна политика једне државе је светски политички систем. У окружењу чија је главна одлика анархичност, основни задатак спољне политике је да обезбеди опстанак државе. Да би спољна политика земље била успешна, мора се узимати у обзир однос потенцијала моћи у светском политичком систему. Спољна политика се дефинише и спороводи кроз доктрине, стратегије и технике (Moon, 1995: 198). Успостављање равнотеже снага доводи и до промене потенцијала моћи између различитих актера, што се одражава на спољну политику учесника у међународној политици. Безбедносна политика државе подразумева дефинисање скупа мера којима се држава штити од уочених изазова, претњи и ризика (Paleri, 2008: 52-4). Промене у структури светског политичког система могу представљати изазове, претње и ризике за поједине актере.

Пошто је предмет истраживања разматрање спољне и безбедносне политике држава у односу на теоријски концепт реализма, у првом кораку је неопходно сагледати шта то треба да испуне државе да би заштитиле своје интересе (или осигурале безбедност). Пре свега се то односи на питање заштите националних интереса и осигуравање националне безбедности. Национални интерес се може сагледати кроз потенцијал моћи државе, њену самосталност у међународној политици, економску димензију - која укључује све елементе развојне политике којом се осигурава благостање и на крају сликом коју та држава у свету о себи прави.

За анализу националних интереса актера у међународној политици три параметра се могу пратити и упоређивати, и то по редоследу који је установљен развојем реалистичког теоријског концепта. Најпре је то војна моћ, затим политичка моћ и на крају економска моћ једне државе. Ове три димензије моћи представљају и *потенцијал моћи* једне државе, који се онда у светском политичком систему упоређује са другим државама. Као резултат тог упоређивања се јавља позиционирање државе - генерално, у међународној политици, и

парцијално - по појединим питањима. Уколико је потенцијал моћи мањи од оног којим располаже супарник, држава ће тежити да избегне директно сукобљавање и користити политичке инструменте да заштити своје интересе (преговори, ослањање на међународно право, тражење савезника, покретање иницијатива кроз међународне организације и тд.). Уколико је потенцијал моћи већи, онда ће се тежити наметању решења и претити супарницима директним сучељавањем. Из оваквог приступа произилази и објашњавање да је национална безбедност „способност једног народа да се превазиђу вишедимензионалне претње које се тичу благостања и опстанка државе у било ком тренутку, одржавањем баланса свих инструмената државне политике кроз управљање.“ (Paleri, 2008: 54) Ако је потенцијал моћи већи, онда се лакше остварују национални интереси, чиме се осигурава национална безбедност. И обрнуто. Достизање националне безбедности и остваривање националних интереса се може реализовати различитим приступима и стратегијама. „Безбедност државе (*national security*) је стање које омогућава функционисање, стабилност и развој државе, осигурава мир, суверенитет, територијалну целовитост и неповредивост граница, унутрашњи поредак у земљи, основна права и слободе грађана, штити њихове животе, здравље, имовину и животни простор.“ (Šimák et al., 2006:5)

Из наведених дефиниција и класификација произилази да се, када је реч о држави као актеру и заштити њених интереса, било да се ради о суперсили, великој сили, регионалној сили или малој држави, неопходно анализирати следеће параметре: 1) потенцијале моћи (војна сила, економска способност, доступност ресурса, дипломатска средства и мека моћ); 2) просторну димензију (географска дистрибуција моћи); 3) статус (политичка стабилност је предуслов, пристанак становништва да држава има улогу велике силе и прихватање одговорности да се у светском политичком систему преузму одређене обавезе и одговорности). Међутим, да би уопште државе дошле у прилику да се сврстају у категорију сила (било које од наведених) и учествују у стварању баланса, оне морају да задовоље трећи наведени критеријум (статусна питања).

Због тога се у операционализацији истраживања хипотеза проверава кроз прва два критеријума: 1) однос потенцијала моћи, и 2) просторну дистрибуцију моћи суперсиле и великих сила. Мале државе ће, сходно својим потенцијалима моћи, прилагођавати спољне и безбедносне политике (ново)насталим околностима и углавном покушавати да заштите своје интересе кроз савезништва (стратегија „ускакања у вагон“). Када је о односу

потенцијала моћи реч, а због тога што се истраживање врши на конкретној студији случаја, пре свега се обраћа пажња на војну силу, економску способност и доступност ресурса. У студији случаја Арктик се кроз анализу нормативно-правних параметара испитују повећавање војних потенцијала (милитаризација Арктика) и покушаји дефинисања нових граница у приобалном појасу и у том контексту се истражују акти УН, НАТО, Арктичког савета, САД, Русије, Кине, ЕУ, Канаде, Данске, Шведске, Финске и Исланда. Што се развојно-економског аспекта тиче, анализира се како је експлоатација ресурса на Арктику утицала на повећавање економске моћи арктичких држава и колико је то утицало на формулисање њихове спољне и безбедносне политике.

За сагледавање потенцијала моћи суперсиле и великих сила у контексту успостављања равнотеже снага, као и за постављање посматраних регионалних сила, важан индикатор је и гласање у Савету безбедности Уједињених нација по питањима од кључног значаја за међународну безбедност. Као што се у регионалним организацијама може пратити постављање актера у односу на регионална питања, тако се у Савету безбедности могу пратити њихова гласања. Наступ у Савету безбедности, односно гласање једне државе по одређеном питању, представља одраз њене спољне и безбедносне политике. Из резултата гласања по одређеним питањима се може сагледати како две велике силе-две сталне чланице овог органа УН, удружују сопствене снаге да би успоставиле равнотежу снага у односу на једину суперсилу, и како се у таквим случајевима позиционирају заинтересоване регионалне силе.

У складу са наведеним објашњењима, као индикатори у истраживању се постављају: 1) нормативно-правна димензија; 2) развојно-економски аспект као разлог за промену политике; 3) испитивање географског положаја Арктика; 4) разматрање постављања суперсиле, великих и регионалних сила у односу на кључне изазове за међународну безбедност током гласања у Савету безбедности ОУН од 1996. године до данас.

1.3. Методолошки оквир истраживања

Избор посебних метода и извора података за истраживање спољне и безбедносне политике суперсиле, великих и регионалних сила у односу на теоријски концепт равнотеже снага, проистекао је из конкретног предмета и циљева истраживања. Због сложености предмета и постављених циљева, у истраживању ће бити примењен комбиновани методолошки приступ.

У делу рада који се односи на теоријско одређење проучаваног феномена биће коришћена *метода прегледа литературе*.

Анализа докумената (нормативно-правних аката) и *анализа садржаја* званичних саопштења кључних политичких представника биће коришћени ради одређивања интереса суперсиле, великих и регионалних сила и малих држава, односно правца њиховог деловања у глобалном и дефинисаном регионалном оквиру (Арктик). Праћење формалне вредности одређених индикатора моћи (војна моћ, економска моћ, ресурсни потенцијали и гласање у ОУН као индикатор политичке моћи) ће се базирати на примени *секундарне анализе података*. За обраду и анализу економетријских показатеља и представљање статистичких података о ресурсним потенцијалима биће коришћен *статистички метод*.

Промена равнотеже снага у међународним односима и њен значај за проучавање регионалне безбедности биће истраживан *студијом случаја*. У истраживању ће се анализирати студија случаја промене равнотеже снага и примене принципа самопомоћи у односима између суперсиле, великих и регионалних сила (и последично у односу на мале државе) и како се то одражава на регионалну безбедност. Студија случаја Арктик је изабрана због репрезентативности. Испитивањем односа између наведених актера на овоом геопростору, могуће је одговорити на питања: Зашто долази до промене равнотеже снага? Како се успоставља равнотежа снага? Какве последице промена равнотеже снага има по регионалну безбедност? Како се манифестује примена принципа самопомоћи на безбедносне и спољне политике актера? У студији случаја ће бити анализирана разна

релевантна документација, која се односи на промене спољне и безбедносне политике актера.

Арктик као студија случаја је изабран из два разлога. Прво, због актуелности, односно све веће заинтересованости субјеката међународних односа за овај регион. Већи је број фактора који утичу на овако велику заинтересованост, али се чини да су три најважнија: 1) велики природни ресурси који су у овом региону откривени у последње две деценије; 2) могуће коришћење Арктика као стратегијског геопростора чијом контролом се стиче војна/геостратешка предност (теорија Александра Северског о аерократском приступу и „арктикоцентричности“ света) (Seversky, 1950); 3) отварања „Северног морског пута“ услед топљења леденог покривача, због чега се поморски транспортни коридор између Европе и Азије двоструко скраћује. Успостављање равнотеже снага узрокује и промене спољне и безбедносне политике Русије и Кине, које удружују своје потенцијале, што је на студији случај Арктик могуће истражити. Други разлог је што односи између актера нису оптерећени дугачком историјом. На обликовање односа не утичу у великој или мањој мери догађаји из далеке прошлости, као што је то случај у неким другим деловима света (на пример, у односима између Израела и Палестине, Ирана и Саудијске Арабије, Индије и Пакистана, Србије и Хрватске и тд.). Због тога је ужи временски оквир јасно омеђен на 1996. годину, када је формиран Арктички савет и од када је уследио период интензивних дешавања везаних за односе између заинтересованих актера. Зато је могуће детаљно пратити развој и промену политика заинтересованих актера по овом питању. У контексту актуелности теме треба још подвући и да се у науци међународних односа и студија безбедности дешавају и институционалне промене и да се формирају научни институти који се баве само питањем Арктика, уводе у студијске програме посебне „Арктичке студије“, па чак и публикују специјализовани научни часописи.

Имајући у виду чињеницу да је до сада теоријски концепт реализма недовољно коришћен за проучавање регионалне безбедности, тешко је пронаћи истраживање које би могло послужити као модел. Због тога се као методолошки проблем појављује питање одређивања релевантних извора података. Извори података у овом истраживању могу се поделити на постојеће и изворе који су створени за ово истраживање.

Шири временски оквир истраживања постављен је на педесете године XX века, када се успоставља биполарна структура светског политичког система. Ужи временски оквир је омеђен на 1996. годину, када се формира Шангајска организација за сарадњу (договором Кине и Русије) и када се конституише Арктички савет. Година формирања Шангајске организације за сарадњу се узима као почетак активности две суперсиле у циљу стварања равнотеже снага у међународним односима. Њихово савезништво је ојачало позицију Русије на Арктику.

Везано за студију случаја Арктик, важно је подвући да је од 1996. године уследио период интензивних дешавања, укључујући и доношење стратешких докумената којима се дугорочно опредељује њихово постављање, почетак процеса „милитаризације Арктика“, покушаје дефинисања нових граница економских зона арктичких држава у приобалном појасу и појављивање бројних иницијатива које се тичу покушаја заштите животне средине на Арктику. Интересовање за овим геопростором и није могло бити веће од оног које је постојало у периоду пре 1996. године, зато што су потврде релевантних институција о рудним богатствима у ширем региону Арктика уследиле тек током прве деценије XXI века, до развоја технологија и опреме која се користи за истраживања је такође дошло непосредно пре тога, а услед наглог топљења леденог покривача Северни морски пут је постао делимично отворен за комерцијални транспорт од 2011. године, што је од изузетног значаја за истраживање, јер актери своје односе у овом региону граде потпуно спонтане и аутентичне односе, без икаквих хипотека из прошлости. Зато је могуће детаљно пратити развој и промену политика заинтересованих великих сила по овом питању.

Просторни оквир истраживања је омеђен геопростором Арктика. Арктик, или „северна ледена капа“, обухвата северну поларну област на земљиној кугли. Посматрано из угла географије, под Арктиком се подразумева територија која се налази унутар изотерме од 10°. Унутар овако омеђеног простора, Арктик обухвата најсеверније делове америчке и евроазијске континенталне масе, простирући се на око 26 милиона квадратних километара (копна и водених површина). Због нејединствености копнене масе, Арктик се не сматра засебним континентом.

Ипак, под одредницу „арктичке области“ се може укључити значајно шири територија, која представља и шири просторни оквир истраживања. С обзиром на то да се,

када је у питању међународна безбедност, овај регион углавном помиње због три питања-геостратегијског значаја, утицаја климатских промена на топљење леденог покривача и заштиту биодиверзитета и експлоатације фосилних горива-за потребе овог рада је корисније и оправдано посматрати ширу територију Арктика.

Имајући у виду да је ово истраживање контекстуалног, дескриптивног и експлоративног карактера, његова хипотетичка основа дефинисана је кроз следеће тврдње:

Хипотеза 1. „Трансформација структуре светског политичког система узрокује повећавање потенцијала моћи актера, што се одражава на регионалну безбедност“.

Хипотеза 2. „У условима трансформације светског политичког система регионалне силе и мале државе примењују принцип самопомоћи у циљу очувања националне безбедности“.

Базичном операционализацијом, хипотезе се могу изразити кроз следеће тврдње:

- Стварање равнотеже снага у међународним односима индукује структура светског политичког система што утиче на постављање суперсиле и великих сила.
- Приоритети спољне и безбедносне политике суперсиле су да спречи успостављање равнотеже снага и одржи једнополарну структуру светског политичког система.
- У процесу успостављања равнотежа снага претњу по регионалну безбедност представљају политике суперсиле и великих сила, што узрокује реакције регионалних сила и малих држава и утиче на примену принципа самопомоћи.

Прва хипотеза се поставља како би се описала и потврдила теорија равнотеже снага у међународним односима. Промена спољне и безбедносне политике кључних актера у међународним односима-великих сила, као и њихова тежња да укључе остале актере у овај процес, настаје услед потребе да се окупљају на једној страни, против суперсиле. На такав начин оне повећавају своје одбрамбене капацитете и одвраћају суперсилу од напада. Друга хипотеза се поставља како би се сагледале последице по регионалну безбедност до којих долази услед (покушаја) успостављања нове равнотеже снага у међународним односима. Сучељавање потенцијала моћи суперсиле са једне и великих сила са друге стране, доводи до нарушавања регионалне безбедности. Истраживање спољне и безбедносне политике

регионалних сила и малих држава се спроводи како би се испитало њихово понашање у таквим условима. Нарушавање регионалне безбедности је највећа претња безбедности регионалних сила и малих држава.

1.4. Научна и друштвена оправданост истраживања

У домаћој академској литератури је већ обрађивана тема теоријског приступа равнотеже снага и принципа самопомоћи у међународним односима. Међутим, приметно је да у домаћој литератури нема, а у иностраној је врло мало радова у којима је теоријски концепт равнотеже снага и примене принципа самопомоћи коришћен за проучавање регионалне безбедности. У истраживању се концепт глобалне равнотеже снага сагледава као чинилац регионалне безбедности. Имајући у виду теоријску поставку Кенета Волца и његових следбеника, према којој успостављање равнотеже снага у међународним односима утиче на међународну безбедност, сасвим је оправдано поставити и питање: како се тај феномен одражава на регионалну безбедност? Регионална безбедност је део међународне безбедности и успостављањем новог баланса на глобалном нивоу долази и до стварања нових односа снага у различитим регионима. Односи између суперсиле и великих сила се не тичу само глобалног, већ и регионалног оквира. Будући да теорија равнотеже снага има за превасходни циљ разумевање безбедности на глобалном нивоу (глобална безбедност и међународна безбедност у најширем могућем значењу), истраживањем се испитују и нови сазнајни потенцијали постојећег теоријског оквира.

Научни циљ истраживања је систематичан опис (дескрипција) односа суперсиле и великих сила сагледан кроз њихове спољне и безбедносне политике, кроз коју ће бити потврђена теорије равнотеже снага у међународним односима, као и извиђање (експлорација) преко којег је могуће сагледати утицај промене равнотеже снага на регионалну безбедност и промену понашања регионалних сила. Поред тога, очекивани допринос је и пружање релативно добрих смерница за даље проучавање међусобних односа суперсиле и великих сила на простору и у вези са геопростора Арктика, као и добре полазне основе за будућа истраживања спољне и безбедносне политике и теорије

равнотеже снага. Очекује се и да истраживањем буде потврђен значај теорије таласократије за дефинисање спољних и безбедносних политика суперсиле и великих сила. У том контексту посматрано, може се говорити и о значају теорије таласократије за међународну и регионалну безбедност. Уколико се има у виду актуелност теме, резултати могу послужити као добар путоказ за даља истраживања овог проблема.

2. МЕЂУНАРОДНА БЕЗБЕДНОСТ И ТЕОРИЈЕ РЕАЛИЗМА

2.1. Појам међународне безбедности

Готово да не постоји област живота у којој се реч безбедност не користи. Било да се ради о политици, привреди, економији, пољопривреди, социјалним питањима, здравству, образовању, информисању, заштити животне средине и тд. - реч безбедност је присутна. „О њеном изузетно великом значају и распрострањености најбоље говори чињеница да је она на интернету заступљенија од речи бог, мир, рат или политика“ (Ejdus: 2012: 25)⁶.

У скоро свим словенским језицима безбедност је сложена реч која се састоји из предлога *без* и пратеће именице⁷. У српском језику је овај појам обликован додавањем именице *беда*, која означава немаштину, сиромаштво, несрећу и сл., а у старословенском језику је имала још шире значење и подразумевала је и проблем, рђаво стање, врло лоше, тешко, неиздрживо. На сличан начин је настао израз и у западнословенским језицима⁸, док

---

⁶ Цитирани подаци се, према наводу аутора, односе на претрагу извршену на енглеском језику на претраживачу Google 03.10.2011. године. Тада се дошло до следећих резултата „о броју појављивања ових речи на мрежи: безбедност (2,410 милиона пута), бог (око 289 милиона), мир (840 милиона), рат (509 милиона) и политика (909 милиона)“ (Ejdus, 2012: 25). Упоређујући изнете податке са онима до којих се дошло вршењем претраге на претраживачу Google (www.google.co.uk) на енглеском језику 29.02.2016. године уочавају се неке разлике. Реч рат је са 2,030 милиона појављивања фреквентнија од речи безбедност (1,970 милиона пута), а што се осталих појмова тиче, редослед је следећи: бог (1,490 милиона), мир (791 милион) и политика (744 милиона). Ипак, разлике које се појављују ни на један начин не утичу на закључак: појам безбедност је значајан и његова распрострањеност је велика. Ретки су појмови који се чешће појављују, барем када су у питању најпопуларнији интернет претраживачи, као што су на пример: ваздух (8,590 милиона пута), људи (7,690 милиона), човек (5,440 милиона), љубав (4,230 милиона), вода (2,860 милиона) и тд.

⁷ Изузетак су хрватски и словеначки језик. Иако је раније, у хрватско-српском језику, на територији СР Хрватске у употреби била и реч безбедност, од периода стицања независности ове бивше југословенске републике она је истиснута и у употреби је остао службено промовисани појам *сигурност*. У словеначком језику се употребљава именица *varnost*. У бугарском језику су у употреби и појам сигурност (*сигурността*) и појам *безопасност*.

⁸ У чешком и словачком језику се користи реч *bezpečnost*, у пољском *bezpieczeństwo*, док се у Украјини, у службеној употреби, а после политичке одлуке о преузимању појмова из западних делова земље (Галиција и Закарпатје) који се граниче са пољским и словачким етнопростором и њиховим проглашавањем за „свеукрајинске“, употребљава реч *безпека*. У основи је именица *pieczęć*, којом се данас у пољском језику означава надзор или старатељство, али је раније имала шире значење и обухватала је и присилу, контролисање, одбрану некога пред нечим, опасност и тд. Додавањем предлога *bez* створен је појам којим се описује стање „без опасности“.

се у источнословенским-руском и белоруском- користи реч безопасност (*безопасность*), која вероватно на најбољи могући начин објашњава значење овог појма⁹. „Опасност и безбедност представљају међузависне појмове са вишеструким значењем. Уколико нема опасности не постоји ни потреба да се говори о безбедности. У том смислу, прихватљиве су дефиниције безбедности које се односе на конкретан објекат безбедности или су у вези са одређеном врстом опасности која угрожава нечију безбедност. Сагледавање међузависности појмова безбедност и опасност подразумева сагледавање односа објекта безбедности (оно што је угрожено, односно оно што се штити), субјекта безбедности (онај који штити објекат безбедности) и субјекта опасности (онај од кога или оно од чега се штити објекат безбедности).“ (Бериша, 2014: 17)

У српском језику је у употреби још и реч сигурност, која потиче од именице *securitas* (-atis, f.) из латинског језика. Иначе, у свим романским језицима се користи појам сигурност за оно што се у словенским језицима означава као безбедност (француски- *sécurité*, шпански-*seguridad*, португалски-*segurança*, италијански- *sicurezza*, румунски-*securitate*, каталонски- *seguretat*). Такође, у енглеском језику се користи појам *security*, који потиче од латинске *securitas*¹⁰. Ово су неки од разлога због којих се и у српском језику појам *сигурност* често користи као синоним за *безбедност*. Језик је жива твар, он се непрестано мења, најчешће спонтано и у интеракцији са другим језицима. Пошто је француски био и остао језик дипломатије, а енглески је од друге половине XX века постао *lingua franca* савременог света, појам *сигурност* је постепено добијао сасвим ново, шире значење и у српском језику. Ипак, када је реч о српском језику, треба правити разлику између безбедности и сигурности.

---

⁹ Придев опасно је трозначно дефинисан као: „1. који проузрокује пропаст, који угрожава живот, погибелан. Болест (је) постала опасна. У коме се наслућује опасност, који садржи у себи опасност; 2. кадар, спреман да нанесе, учини неко зло, зао, прек, опак и 3. који изазива и наводи на што, заводљив“. (*Речник српско-хрватског књижевног језика*, Матица српска, Нови Сад, 1971, стр. 147)

¹⁰ Синоним у енглеском језику је *safety*, што је изведено од речи *safe*, која потиче од *sauv* из француског језика. Овај појам у француском језику има више значења, а њиме се означава и спашавање, пружање заштите и тд. (*sauver, sauvetage*). У француском језику се као синоним за *sécurité* користи *sûreté*.

Табела бр. 1: *Изазови, претње и ризици*¹¹

<i>изазов</i>	<i>ризик</i>	<i>претња</i>
<p>„Представља најнижи ниво опасности по објекат безбедности који може, али не мора да буде извориште безбедносних ризика и претњи, с обзиром на то да је његова почетна вредност неутрална. Изазов је могућа и вероватна појава, која је по ширини и густини утицаја свеобухватна, вишесмерна и бројна, а у вредносном смислу почетно неутрална, односно потешкоћу на коју у догледној будућности треба реаговати и одредити јој предзнак. Ако превлада негативна усмереност, изазови прерастају у ризике, а вероватноћа штетног утицаја на одређени објекат безбедности се постепено повећава.“</p>	<p>„Подразумева постојање посреднијих облика угрожавања безбедности. По интензитету је конкретнији, блискији и вероватнији од изазова и може се одредити као вероватноћа или могућност наступања неког догађаја или дејства са неповољним последицама. У почетку има неутралан, али веома брзо добија негативан предзнак. Његова двостраност се огледа у томе што и субјекат опасности и субјекат безбедности постоје у неизвесном безбедносном окружењу и непрекидно доносе одлуке о сопственом ангажовању, при чему је свака одлука повезана са извесним ризиком. Док изазови и претње постоје или не постоје, ризик је само више или мање вероватан. Ризик се може описати и као спона, односно преображај изазова у претње безбедности.“</p>	<p>„Представља намеру спровођења казне, као и назнаку неког блиског непожељног и непријатног догађаја, односно могућност наношења зла. У односу на изазов и ризик, претња је снажнија по интензитету испољавања. Почетно има негативан предзнак, јер подразумева врсту притиска са позиције силе, којим одређени објекат безбедности жели да се застраши и исцрпљује, ради присиљавања на конкретне уступке или понашање. Претње безбедности представљају конкретне појаве чије је наступање најмање неизвесно, а штетни ефекти неспорни и највећи на скали спектра појава које су реалност савремене свакодневице, а у којима одређени субјекат опасности напада вредности одређеног објекта безбедности.“</p>

Постоји већи број дефиниција безбедности. У основи, безбедност представља одсуство претњи или тежњу ка одсуству претњи (Buzan, 1983). „Претња се, у најширем смислу, може дефинисати као изразита и свесна намера да се нанесе конкретна штета некој

¹¹ За одређивање појмова *изазов* и *претња* коришћене су дефиниције које представља проф. др Владимир Цветковић (Цветковић, 2010: 631), а за појам *ризик* објашњење проф. др Младена Бајагића (Бајагић, 2007: 130).

особи, својини или праву, како би се објекат претње присилио на испуњавање наметнутих захтева.“ (Цветковић, 2010: 631) У енглеском језику, под претњом се подразумева „изношење непријатне алтернативе за појединца или групу од некога са ауторитетом или онога ко се претвара да га поседује.“ (Koschnik, 1992: 210).

Када је реч о безбедности, поред претњи, теоретичари разликују још и изазове и ризике (Табела бр. 1), јер су „угрожавања градирана према критеријумима интензитета деструктивности и извесности наступања“ (Мијалковић, 2009а: 127). „Термин *изазов* је често коришћен за безбедност у глобалним питањима, али га је тешко дефинисати, а у многим случајевима користи се и као синоним за *претњу*.“ (Brauch, 2005b: 30) *Безбедносни изазови* се могу описати и као „загонетна врста опасности“, с обзиром на то да они могу, али и не морају узроковати небезбедност; *безбедносни ризици* се у најкараћем могу окарактерисати као „универзална врста опасности“, они постоје, стално су присутни, а вероватни су у већој или мањој мери; *безбедносне претње* су „највиши облик опасности“ (Мијалковски, 2010). Када се говори о безбедносним претњама, „реч је о угрожавајућим појавама са најнижим степеном општости и највећом дозом деструктивности“ (Јефтић, Стојановић, 2010: 631)¹².

Поред ове, постоје и другачије класификације, у којима се анализирају „угрожавајуће појаве“ и различити типови угрожености (*vulnerability*). Фабијен Нејтан (Fabien Nathan) разликује два облика угрожености. Први је такозвана „угроженост због излагања“ (*exposure*), а други „угроженост узрокована недовољним капацитетима“ (*insufficient capacities*). Први облик угрожености подразумева „физичку изложеност“ (присуство и густина становништва, насеља, саобраћајних мрежа, производних капацитета, роба и услуга у ризичним зонама, због чега су могући велики људски и

---

¹² Проф. др Саша Мијалковић, иако наводи и користи поделу појава угрожавања безбедности на изазове, ризике и претње, како би описао појам националне безбедности, ипак наглашава да се ради само о једном начину класификовања који „долази из англосаксонске безбедносне теорије“, а због којег не би требало заборавити „традиционалне поделе угрожавајућих појава на оружане и неоружане, спољне и унутрашње.“ (Мијалковић, 2009а: 131-4) Критику на употребу синтагме „изазови, ризици и претње“ у српском језику, износи и проф. др Предраг Илић, који наводи да она не може бити задовољавајући синоним за чиниоце угрожавања безбедности из два разлога: „1) због чињенице да подсинтагма безбедносни изазов не означава само негативне чиниоце безбедности, већ и оне позитивне; 2) због тога што у оквиру те синтагме не постоји јасно разграничавање на факторе и субјекте угрожавања безбедности.“ (Илић, 2013:49)

материјални губици), док је други облик „социјалноеколошка изложеност“, што подразумева поремећаје у екосистему на које је утицао људски фактор, а који могу природне катастрофе учинити још тежим и опаснијим. Други облик угрожености се може сагледати кроз седам различитих типова, који су престављени у Табели бр. 2. (Nathan, 2009: 1121-9)

Табела бр. 2: *Типови угрожености*

<i>физичка угроженост</i>	физичка неспособност да се одупре или опорави од утицаја опасности
<i>правна угроженост</i>	слаба држава, неспособна да омогући поштовање законодавних прописа и правосудних одлука
<i>организациона угроженост</i>	слаба држава, организационо неуређена, тако да није способна да спречи, ублажи или се опорави од утицаја опасности
<i>техничка угроженост</i>	неадекватно знање и/или употреба техника управљања ризицима
<i>политичка угроженост</i>	слабост политичких снага и отворено питање њихове легитимности; неадекватна контрола политике, планирања или ширих политичких прилика.
<i>социјално-економска угроженост</i>	друштвено-просторна сегрегација, велике неједнакости богатства, друштвена дезорганизација, неадекватан друштвени положај одређених група, постојање социјалне изолације појединаца, присутност већих социјалних ризика
<i>психолошка и културна угроженост</i>	неадекватна парадигма безбедности или перцепција ризика, неспремност или неспособност да се предузму мере у циљу заштите, слабости и/или непостојање адекватне културне политике

У студијама безбедности „претња се појављује и као политички термин и као научни концепт.“ (Brauch, 2005b: 26) Безбедност је повезана са одсуством претњи, а још се може описати и као „стање у којем се гарантују сигурност, очување и прилика за побољшавањем“ (Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, 2008: 14), а може се представити и као „стање друштвеног, природног, техничког, технолошког или неког

другог система, које у конкретним унутрашњим и спољним условима омогућава испуњавање установљених функција и њиховог развоја у интересу човека и друштва“ (Šimák et al., 2006:5). Како у уводу свог рада наглашава Мајкл Шиен (Michael Sheehan), појам безбедност се често третира као уобичајени, здраворазумски термин (*common sense term*), чије се значење може разумети на основу „непризнатог консензуса“, како у академској заједници и стручним круговима, тако и у широј јавности. (Sheehan, 2000). Својеврсан „подразумевајући карактер“ појма безбедност наглашава и Арнолд Волферс (Arnold Wolfers), који уочава да се међу народима и унутар држава често сва остала питања подређују безбедносном, иако оно има „мало унутрашње значење“ (Wolfers, 1962: 491).

Волферс наглашава да се феномен безбедности може сагледавати из два угла, односно да постоје две димензије: објективна и субјективна. У објективном смислу безбедност се тиче „одсуства претњи по усвојене вредности“, док у субјективном смислу она представља „одсуство страха да ће усвојене вредности бити угрожене“ (Wolfers, 1962: 485). Чак и уколико не постоје претње, само присуство страха се схвата као угрожавање безбедности. Безбедност је значајно шири и свеобухватнији феномен, који се не може посматрати само кроз призму насиља, конфликта, ратова, криза или сличних појава. Присуство страха може постојати и због разних других разлога.

Брус Шнајер (Bruce Schneier) наводи да „безбедност никада није једноставна. Потребно је предузети много контрамера како би се заштитила имовина и животно окружење-безбедност је комплексан систем, који је у интеракцији са самим собом. Ове интеракције пресудно утичу на безбедност. То су тачке на којима систем пада када је нападнут или су то тачке на којима систем пада чак и када није нападнут“ (Schneier, 2003: 47). Према Шнајеру, дакле, систем може пасти „и када није нападнут“, а то се свакако односи на субјективну димензију безбедности. Присуство страха да одређене вредности могу бити угрожене, односно да одређене потребе не могу бити остварене, тиче се перцепције безбедносних претњи. За Ханса Гинтера Брауха (Hans Günter Brauch), перцепција изазова, ризика и претњи безбедности зависи од погледа на свет које имају креатори политике и они који анализирају политичке токове, а према често цитираној

подели коју је сачинио, ти погледи могу бити хобсовски, гроцијуски и кантовски (Brauch, 2005a: 9-10).

Табела бр. 3: *Типови безбедности и претње*

Тип безбедности	Дефиниција	Претња
Економска безбедност	Постојање сигурних основних прихода.	сиромаштво, незапосленост, задуженост, непостојање прихода
Прехрамбена безбедност	Физичка и економска могућност приступа основним намирницама.	глад, недостатак физичког и економског приступа прехранбеним производима
Здравствена безбедност	Заштита од болести и нездравог живота.	неадекватна здравствена заштита, пандемије, епидемије, слаба исхрана, нездрави животни услов
Еколошка безбедност	Здраво физичко окружење.	природне катастрофе, загађивање животне средине, исцрпљивање ресурса
Лична безбедност	Безбедност од физичког насиља.	тортура, рат, етничке тензије, криминал, индустријски и саобраћајни акциденти, акциденти на радном месту
Друштвена безбедност	Сигурно чланство у групи.	тлачење (из групе), сукоби (између група), доминација једне групе
Политичка безбедност	Живот у друштву у ком су обезбеђена основна људска права.	политичка репресија, укљ. тортуру, кршење људских права, заробљавање, задржавање

У зависности од тога из ког угла се на безбедност гледа, могу се правити различите класификације и категоризације. Према Развојном програму Уједињених нација, УНДП-у (*United Nations Development Programme*), разликује се шест типова безбедности (Табела бр. 3). То су: економска, прехранбена, здравствена, еколошка, лична, друштвена и политичка (UNDP, 1994; Paris, 2004: 370-2; Oladipo, 2013: 84).

Безбедност се може сагледавати и по секторима (секторски приступ), помоћу којих се целина распоређује на пет различитих делова. „Према секторима безбедности, могуће је разликовати војне, политичке, социјеталне, економске и еколошке“ изазове, ризике и претње (Ejdus, 2012: 37). Секторски приступ не препознаје међународну безбедност као засебну област, већ као посебан ниво анализе, о чему ће више речи бити у наредном делу рада. Секторска класификација је хоризонтална, док су нивои анализе вертикално распоређени и могу се кретати од глобалног до индивидуалног. Међународна безбедност се тиче и глобалне, и регионалне, и националне, и индивидуалне безбедности.

Овај појам, иначе, није био прихваћен „од самог почетка“ (развоја студија безбедности), већ је до његовог прихватања дошло постепено (Buzan, Hansen, 2009: 8). Када је реч о међународној безбедности, Петер Кулашик (Peter Kulašik) наводи да постоје три основне карактеристике: 1) то је релативно одсуство било какве претње; 2) то је стање у којем не постоји никаква опасност; 3) то је стање које у којем постоји сигуран поредак, поштовање правила, договора и споразума. (Kulašik, 2002: 22)

Као и приликом објашњавања осталих појмова, и у случају међународне безбедности постоји већи број дефиниција. „Међународна безбедност представља концепт теорије међународних односа који карактерише сигурност свих постојећих држава и међународног система, у којем се државе међусобно сучељавају. Такође, овај појам се користи и за утврђивање спољних аспеката националне безбедности.“ (Zięba, 2008: 17) Међународну безбедност, поред „збира безбедности појединих земаља, чине и међународни услови, стандарди и механизми. Њен обим покрива стабилност, мир, равнотежу и сарадњу, односно циљеве и вредности заједничке за цео међународни систем.“ (Zięba, 2008: 18)

Данас, зато, можемо констатовати да се међународна безбедност „састоји од мера које предузимају државе или међународне организације, попут Уједињених нација, како би се осигурао заједнички опстанак и сигурност. Ове мере укључују војне акције и дипломатске споразуме, попут уговора и конвенција“ (Oladipo, 2013: 82). У условима глобализације и повећавања међузависности (економске, политичке, технолошке) између држава - кључних субјеката међународних односа, међународна безбедност има огроман

значај. Едвард Колођеј (Edward Kolodziej) је упоређује са Вавилонском кулом, пошто често различити актери на сасвим другачији начин посматрају изазове, ризике и претње, због чега долази до неразумевања и нарушавања односа. (Kolodziej, 2005: 11)

Садржај међународне безбедности се проширио током година. Данас међународна безбедност покрива низ међусобно повезаних питања. Она се тиче и класичних, конвенционалних погледа, кроз упоређивање војних сила држава, њихове економске снаге, истраживање узрока и последица рата између држава, али и другачијих приступа којима се сагледава читав сет сасвим других питања, попут активности недржавних актера, уништавања животне средине, климатских промена, међуетничких и међурелигијских односа, снабдевања енергентима и тд. (Buzan, Hansen, 2009: 101-224) Међународна безбедност се, дакле, може одредити као стање непостојања претњи у систему међународних односа. Ово је изведена дефиниција, која се ослања на наведена класична тумачења појма безбедности. (Ejdus, 2012: 68). Иако се поглед на субјекте међународне безбедности значајно проширио, у истраживању ће највећа пажња бити посвећена државама као субјектима и њиховом утицају на међународну безбедност.

2.2. Нивои анализе међународне безбедности

Различити теоретичари су изнели различите закључке у погледу броја нивоа, па постоји неколико варијација на ову тему. Дејвид Сингер (David Singer), који је и аутор овог појма, анализира само два нивоа анализе: државу и међународни систем (Singer, 1961: 77-92). На Сингеров закључак утицај је имао Мортон Каплан (Morton Kaplan), који је нешто раније промовисао сличан приступ, наглашавајући значај државе за међународне односе и међународну безбедност (Kaplan, 1957). За Кенета Волца, који је свој рад о узроцима рата публиковао две године пре Сингера, постоје три „представе“: појединац, држава и међународни систем (Vols, 2007: 27-89). Према Бузену и Вејверу, предочене поставке је неопходно допунити још једним нивоом анализе - регионалним, а који би се налазио између државног и међународног (Buzan, Wæver, 2003). У једном од новијих истраживања на ову тему, наведено је чак шест нивоа анализе међународне безбедности: појединац, друштво, држава, регион, међународни систем и глобални систем (Heurlin,

Kristensen, 2009, 172-83). Овакве категоризације су карактеристичне за истраживаче који су блиски реалистичкој школи мишљења, а према којој је држава и даље кључни актер у међународним односима (Kolodziej, 2005: 27). За разлику од њих, либерална школа је концентрисана и на неке друге нивое анализе, попут на пример транс-државне безбедности (*trans-state security*), која се тиче односа државе и недржавних актера, међу којима је најважнији „транснационално цивилно друштво“ (Kolodziej, 2005: 30)

Такође, треба подвући да поред свих набројаних „ниво анализе може да буде изабран и због нормативног опредељења истраживача“ (Ejdus, 2012: 213). Пошто ће се у каснијим деловима рада, када буде представљана теорија реализма, више простора посветити међународном систему (односно - светском политичком систему), у овом делу ће посебно бити анализирана три нивоа: глобални, регионални и национални.

2.2.1. Глобална безбедност и глобални изазови

Као што се може видети из приказаних теоријских поставки, глобални ниво анализе међународне безбедности се користи као аналитички конструкт тек од скоро. Синтагма *глобална безбедност* је релативно нова и њен настанак је директно повезан са послехладноратовским ширењем значења појма безбедности и новим предметима истраживања у студијама безбедности. За Смиљу Аврамов ово представља критичну тачку „у односу на редефинисање концепта безбедности, јер не постоји јединствен приступ у дефинисању глобалне безбедности који би био универзалан и прихватљив.“ (Аврамов, 2001: 429) Због тога се у одређивању глобалних претњи и сагледавању глобалне безбедности често може и погрешити. Уколико не постоје јасни критеријуми шта се све може подразумевати под једном одредницом, онда се она може свакако тумачити, а њено значење бесмислено ширити. Зато је присутна тенденција у истраживањима да се глобални изазови и претње јасније одреде и у теоријском смислу донекле ограниче.

Како би што је могуће прецизније одредила шта може представљати „глобални проблем“, Софија Дах (Zofia Dach) најпре утврђује четири основне црте овог појма: 1)

глобални проблем има „целосветски карактер“, он се тиче свих народа и држава; 2) угрожава целокупно „међународно друштво“; 3) њихова актуелност захтева хитна решења; 4) захтевају ангажман међународне заједнице и „међународног друштва“. Државе појединачно нису способне да их саме реше. (Dach, 2003: 9-17) Да ли ове карактеристике испуњавају претње попут пролиферације нуклеарног оружја или религијског фундаментализма који се јавља у исламској заједници (или, користећи Хантингтонову одредницу - у исламској цивилизацији)? Несумњиво, нуклеарно оружје представља претњу глобалној безбедности, као и исламске фундаменталистичке групе, које су у посматраном периоду од 2011. извеле десетине терористичких аката на свим континентима - од Аустралије (талачка криза у Сиднеју 2014.г.), преко Кине (напад у Урумђију 2014.г.), Индије (бомбашки напади у Мумбаију 2011.г.), Русије (самоубилачки напад у тролејбусу у Волгограду 2013.г.), западне Европе (серија напада у Паризу 2016.г.), до САД (бомбашки напад на Бостонском маратону 2013.г.). Да ли је могуће да, на пример, САД као једина светска суперсила саме реше питање неконтролисаног севернокорејског нуклеарног програма или да сузбију ширење утицаја идеја радикалног ислама? Одговор је одречан. За супротстављање наведеним глобалним проблемима је неопходан ангажман целокупне међународне заједнице, ма како се тај појам тумачио и ма шта се под тим подразумевало.

Глобална безбедност се односи на „безбедносну динамику која се одвија на нивоу читавог света. Као највиши ниво анализе, ниво глобалне безбедности представља птичију перспективу у студијама безбедности. Из ове перспективе се не могу увек у доброј резолуцији сагледати безбедносни изазови, ризици и претње на нивоу појединца, друштва или државе, али се зато могу доста добро уочити макропојаве значајне за цео свет. Каква ће пак безбедносна динамика бити уочена на глобалном нивоу анализе у великој мери зависи од тога како је подешен аналитички објектив. Уколико је он подешен тако да има државоцентрични поглед, истраживачки објектив ће усликати безбедносну динамику која се одвија унутар међународног, тачније унутар међудржавног система. Уколико је подешен на друштвеноцентричну перспективу, објектив ће пре снимити безбедносну динамику која је резултат процеса глобализације.“ (Ejdus, 2012: 261) Глобална безбедност има две димензије-државоцентричну и друштвеноцентричну, а да би се оне боље схватиле,

неопходно је сагледати и како је процес глобализације утицао на померања ка новим предметима истраживања у студијама безбедности и како се проширило значење појма безбедности.

Тако на пример, иако су по овом питању ствари стајале сасвим другачије свега пола деценије раније, 1994. године Министарство одбране СР Немачке, у једном од својих стратешких докумената (*German Defence White Paper*) констатује да „више не постоји подела Исток-Запад“ и наводи да су нове безбедносне претње: економске слабости, еколошки изазови, политичке и друштвене нестабилности, демографска експлозија у земљама Трећег света и тд. (Bundesministerium der Verteidigung, 1994: II, §228-44) Дванаест година касније у новом стратешком документу се детаљније наводе и објашњавају глобални изазови, ризици и претње који угрожавају безбедност Немачке, а због којих војне снаге не само да треба да буду спремне да чувају земљу од спољног непријатеља, већ и да „реагују на територији земље, такође, како би заштитиле грађане.“ „Велики број нових безбедносних ризика и изазова који утичу на нашу безбедност чак и на великим (географским, прим. аут.) удаљеностима, прате процес глобализације, транснационалног карактера су и тичу се недржавних актера. Сиромаштво, неразвијеност, лоше образовање, недостатак ресурса, природне катастрофе, уништавање животне средине, болести, неједнакост и кршење људских права, само су неки од фактора који пружају плодно тле за илегалне миграције и-како секуларни, тако и религијски екстремизам. На такав начин, ови ризици и изазови могу постати узрок нестабилности, и у свом најрадикалнијем облику, створити пут за међународни тероризам. У све тешње повезаном свету, ови ризици не само да имају утицај на непосредно окружење, већ утичу на различите начине и на безбедност међународне заједнице у целини.“ (Bundesministerium der Verteidigung, 2006: 17). Као кључне претње се тада наводе: тероризам, пролиферација оружја, регионални конфликти, енергетска безбедност, миграције, епидемије и пандемије. (Bundesministerium der Verteidigung, 2006: 18-20)

У оквиру Организације Уједињених нација је током последње две деценије велика пажња посвећена питању глобалних претњи и изазова. При кабинету генералног секретара је формирана Комисија на високом нивоу за претње, изазове и промене (*Secretary*

General's High-level Panel on Threats, Challenges and Change), која је у извештају 2004. године констатовала како „данашње претње не препознају националне границе. /.../ Ниједна држава није нерањива и ма колико јака била, не може сопственим напорима да се супротстави данашњим претњама.“ (UN, 2004: 14) Комисија је издвојила шест различитих група (кластера) претњи по глобалну безбедност: 1) економске и социјалне претње, укључујући сиромаштво, заразне болести и нарушавање животне средине; 2) конфликти између држава; 3) конфликти унутар држава, укључујући грађански рат, геноцид и остала зверства; 4) нуклеарно, радиолошко, хемијско и биолошко оружје; 5) тероризам; 6) транснационални организовани криминал. (UN, 2004: 2, 21-55)

Студије безбедности се, дакле, занимају за „нове“ глобалне изазове и претње који се јављају као последице процеса глобализације, али опасности по глобалну безбедност остају и „класичне претње“, попут међудржавних конфликта и нуклеарног оружја. У послехладноратовском периоду је, треба подсетити, дошло до повећања броја нуклеарних сила, па их уместо седам, сада има девет (Пакистан је прву нуклеарну пробу извео 28.05.1998. а Северна Кореја 09.10.2006. године), док су поједине „старе нуклеарне силе“, попут Индије и Кине, значајно увећале и осавремениле свој нуклеарни потенцијал. Ове „класичне претње“, њихово присуство или испољавање, утичу на међународну политику, односно на светски политички систем.

Глобализација је довела до промене окружења у којем се сучељавају и надмећу државе, али су државе и даље остале кључни актери међународне политике. Политичка средства за решавање глобалних проблема и даље остају у рукама држава, док су проблеми и потенцијална решења транснационалног, регионалног или глобалног карактера. (Thakur, Van Langenhove 2006: 233-40) Резултат процеса у међународној политици је да смо „сведоци транзиције која се одвија од света држава ка свету држава (укључујући БРИКС и нове глобалне силе) и региона.“ (Van Langenhove, 2008: 113-5) А опет, када је реч о регионима и погледу на светски политички систем који нуди Ван Лангенхов, они настају захваљујући удруживању држава у шире целине. Због тога је без држава готово немогуће пронаћи адекватан одговор ни на једну глобалну претњу. У наредним деловима рада ова констатација ће бити детаљно образложена.

2.2.2. Регионална безбедност и регионални актери

Појам регион потиче од латинске речи *regere* којом се означава владање или управљање¹³. У скоро свим европским језицима се користи израз регион: енглески и немачки- *region*, шпански-*región*, португалски-*região*, италијански-*regione*, руски-*регион*, а у француском језику се такође одомаћила реч *région*, иако је дуго времена „трајала борба“ да се уместо ње користи појам *zone géographique*. Изузетак су угро-фински језици у којима се користе изрази којима се означавају области, покрајине или географске целине: фински-*alue*, естонски- *piirkond*, мађарски-*terület, vidék, környék*¹⁴. Географски региони, иначе, могу бити установљени као политичке категорије, односно да представљају административне јединице, или могу постепено настајати као културне, националне или религијске целине, и представљати функционалне регионе. (Skokan, 1999: 234-44)

У студијама безбедности се под регионима подразумевају „групе држава које повезују географија и одређени степен међузависности.“ (Hettne, Soderbaum, 2000: 462) „Мерна јединица“ за регионализацију је светски систем, односно глобални ниво анализе. У односу на овај ниво, разликујемо регионе различитих величина и са различитим бројем актера. За Бузена, који пише о „регионалним безбедносним комплексима“ ово су целине које сачињавају „групе држава чије су првенствене безбедносне бриге довољно међусобно повезане да се њихове националне безбедности не могу посматрати одвојено.“ (Buzan, 1983: 106) Мајкл Бречер (Michael Brecher) идентификује шест предуслова који требају да буду испуњени да би се једна група држава могла назвати регионалним системом: 1) да су државе географски близу једна другој и да географски простор има ограничен обим; 2) да постоји више од два актера; 3) да постоји консензус међу свим актерима у глобалној

---

¹³ У српском језику, према Милану Вујаклији, регион или регија је вишезначна одредница, која може имати три значења: 1) предео, крај, област или подручје и то је географско значење; 2) покрајина, подручје или област у политичком смислу (политичко значење); 3) медицинско значење: део тела или ваздушни слој. (Лексикон страних речи и израза, Просвета, Београд, 1991)

¹⁴ У језицима неевропских народа углавном се не користи појам из латинског језика, а за регион се користе синоними попут-област, предео, подручје и тд. (на пр. у турском- *bölge*, курдском- *herêm*, арапском- *منطقه*, вијетнамском-*vùng*, и тд.) Изузетак су-Индонезија, где се користи и појам *region*, поред низа других израза (на пр. *badian, daerah, rantau, tempat*), као и језици степских средњоазијских народа, у које је преко службеног и доминатног руског ова реч ушла у употребу (мада постоји тенденција да се у академским радовима често употребљавају и синоними, као што је на пр. у татарском – *төбәк*, у таџичком- *вилоят*, а у узбечком-*mintaq*).

заједници да је посматрани регион засебна компонента међународног система; 4) да постоји самоодређење држава региона (да се самостално декларишу) како припадају одређеној географској целини; 5) да концентрација моћи актера у глобалном систему, превазилази концентрацију моћи актера у регионалном систему; 6) једна од карактеристика региона је подређеност глобалном систему и подложност променама које настају у глобалном систему. (Stivachtis, 2001: 210) Ивер Нојман (Iver Neumann) наводи како се у међународним односима могу разликовати три различита приступа у одређивању региона (Nojman, 2011: 135-77) што је представљено у Табели. бр. 4.

Табела бр. 4: *Дефинисање региона у међународним односима*

приступ	approach	карактеристике региона
изнутра ка споља	inside-out	унутрашња политичка, културна, економска и безбедносна међузависност и повезаност
споља ка унутра	outside-in	дефинисање региона од стране спољних фактора-интереси великих сила, геополитички чиниоци, структура светског политичког система
изградња региона	region building	регион као социјално конструисана категорија, која настаје као последица политичких односа у одређеним историјским периодима

Користећи наведену категоризацију, могло би се навести како, на пример, јужноамеричка интеграција, оличена у стварању савеза MERCOSUR, представља приступ формирања региона изнутра-ка-споља (за сада функционише као регионални економски савез, са уочљивом културном повезаношћу и амбицијом да прерасте у интеграцију политичког карактера), Блиски исток би се могао сврстати у групу региона обликованих приступом споља-ка-изнутра, док би се евроазијска целина (ЕврАзЭС као економска и ОДКБ као војна интеграција), најпре могла објаснити кроз трећи приступ. Ипак, у одређеним случајевима је тешко сврстати конкретан регион у неку од категорија, што је видљиво на примеру Вишеградске групе. Све зависи из ког угла се посматра, па се тако може рећи и да су Пољска, Чешка, Словачка и Мађарска формирале регионалну целину и због културне, економске и безбедносне повезаности и међузависности (што је садржано и

у оснивачким актима), и због геополитичких интереса једине суперсиле почетком деведесетих година (стратешки интерес за ширењем НАТО ка западним границама Русије), и због одређених историјских искустава и односа моћи (историјска концепција стварања *Међуморја* као бране јачању немачког и руског утицаја у овом подручју).

Регионални ниво анализе међународне безбедности добија на значају тек у послехладноратовском периоду. Бузен је почетком осамдесетих година констатовао да је доста напора „уложено у анализу безбедности на државном нивоу, како у анализу политике националне безбедности, тако и у анализу кризних жаришта. Слично томе, многе анализе оријентисане су према великим апстракцијама системске анализе (што се пре свега односило на Кенета Волца, прим.аут.). Између њих проналазимо само магловите и изведене појмове регионалне равнотеже снага и подсистема. Међутим, управо у овој средњој области концепт безбедности има једну од својих најкориснијих примена.“ (Buzan, 1983: 105) За њега, регионално одређење се у односу на концепт безбедности може посматрати као „посебност и уочљиви подсистем безбедносних односа између држава које верују да се налазе у једном региону због своје географске блискости“. (Buzan, Waewer, 2003: 188)

У времену биполарности се безбедносна динамика претежно посматрала кроз однос две суперсиле, па се и регионалне претње сагледавају из тог угла. Заокрет настаје крајем осамдесетих и почетком деведесетих година: „Током Заливског рата Џорџ Буш старији је промовисао појам *Нови светски поредак*. /.../ Председник је имао право када је препознао простор за успостављање нових инструмената међународног ангажмана за решавање међудржавних и унутардржавних ратова, али је погрешно када је говорио о *хоризонтну*-нивоу на којем ће се проблеми дешавати. Уместо једног *светског поретка* сведоци смо да се успостављају различити *нови регионални пореци*“. (Lake, Morgan, 1997: 3) „Свет се мења и док значај релација на глобалном нивоу губи на тежини за регионалне актере, практични значај регионалних односа расте“. (Lake, Morgan, 1997: 6) Присуствујемо децентрализацији међународног система безбедности, који ће довести до „регионализације глобалне безбедности“. (Held et al., 1999: 32-86)

Карактер изазова, претњи и ризика је све сложенији, па регионални ниво анализе међународне безбедности постаје све значајнији. У различитим деловима света су створени различити регионални пореци који су се развијали и уоквиравали у послехладноратовском периоду у специфичним условима и околностима које су у том, конкретном делу света постојале. Како су се развијале регионалне форме сарадње, тако је дошло и до појаве интеррегионализма, који се испољава у односу једног региона према другом, или у односу једног региона, који дефинише заједничку политику, према држави. (Hänggi, 2000: 7) Први вид интеррегионализма је на пример видљив у односу између ЕУ и АСЕАНА (Lim, 2012: 47), док други може бити описан кроз однос између НАТО и Русије (*NATO-Russia Council*).

Дејвид Лејк (David Lake) и Патрик Морган (Patrick Morgan) дефинишу четири разлога због којих се регионална безбедност мора посматрати као засебно питање. Прво, региони су данас значајно „истакнутији“ него раније, они су битна карактеристика међународне политике. Велике силе имају и даље могућност да војно интервенишу, пре свега се то односи на САД, и тако промене равнотежу снага у једном региону. Али, велике силе више не могу игнорисати процесе стварања регионалних организација, изградње регионалних идентитета и питања регионалне безбедности која се често уопште не подударaju са приоритетним питањима глобалне безбедности. Регионални системи су значајнији него икада раније и зато се на њих мора обраћати пажња. Друго, крај Хладног рата је донео могућност за решавање конфликта кроз системе кооперативне безбедности. Више нису постојале две суперсиле које су биле заинтересоване за сва сучељавања на свету и које су по правилу „непријатељ мог непријатеља је мој пријатељ“ подржавале једну од сукобљених страна. Повлачење утицаја и заинтересованости великих сила је у одређеним регионима створио повољан амбијент да се решења потраже договором актера, у регионалном оквиру, што је допринело смиривању напетости. Ово се пре свега односи на израелско-арапске односе током деведесетих, као и на активности Афричке уније у покретању преговора и постизању договора у низу конфликта између држава на континенту. Тако су грађени нови регионални пореци, који су били стабилни и дугорочно одрживи. Треће, региони једноставно нису пресликани „мали међународни системи“ који се могу међусобно упоређивати. Сваки регион је по нечему посебан и разликује се од

осталих. Ипак, ово не значи и да је неопходно да се сваки регион посматра као пример сам за себе, као *sui generis*. Одређена запажања је потребно ставити у један теоријски оквир. Није нам потребна посебна теорија за сваки појединачни регион. Због тога је неопходно да се регионалне политике истражују кроз постојеће теорије и теоријске приступе. И четврто, политика великих сила мора бити скројена према појединим околностима у различитим регионима. По дефиницији, велике силе имају значајно шире, глобалне интересе и њихов поглед није само и искључиво фокусиран на поједине регионе. Међутим, у новом свету региона велике силе не могу имати глобални приступ, већ морају градити принципе присуства у сваком од региона појединачно. (Lake, Morgan, 1997: 6-8) Уколико би велике силе посматрале регионе кроз призму сопствених, глобалних пројекција, постоји опасност да би се врло брзо нашли у истој опасности као и у периоду Хладног рата: регионални конфликти би могли да доведу до глобалног сукобљавања, исто као што би и одмеравање потенцијала моћи између великих сила могло да подстакне регионалне конфликти у појединим тренуцима.

Према свим представљеним описима региона и регионалне безбедности, јасно је да кључног актера у регионалним односима представља држава. На крају, сам регион је компонован од више држава (у зависности од тога ко успоставља какве критеријуме, доња граница је две или три државе). Ипак, треба напоменути и да држава није једини актер. Постоји већи број класификација у међународним односима ко све представља актере, а најраспрострањенија и највише коришћена је она која препознаје три нивоа: појединца, институције и светски политички систем. (Krejčí, 2010: 185) Међу државама, разликујемо неколико актера на регионалном нивоу. Са једне стране, то су државе које припадају конкретном региону, било да се ради о slabим државама, малим државама или регионалним силама. Са друге стране, то су велике силе заинтересоване за регионална питања и суперсила која по дефиницији има глобалне амбиције, те је заинтересована за безбедносну динамику у свим светским регионима. Папајоану, да подсетимо, наводи да се велика сила може ангажовати у једном региону из три разлога: 1) због стварања регионалне равнотеже снага; 2) због покушаја стварања регионалног безбедносног комплекса, 3) због остваривања неких посебних циљева, преко коришћења сопствених способности или актуелног развоја ситуације. (Papaioanou, 1997: 125-39)

Велике силе су незаобилазни актери регионалних односа. Чак и у случајевима када су у неразвијеним деловима света регионалне организације формиране да би државе чланице осигурале сопствену безбедност кроз регионални оквир, а да то не морају да им гарантују заинтересоване велике силе, домети су остали ограничени. (Acharya, 1992: 17-21) Кроз ангажман великих сила светски систем утиче на регионалне системе, а у зависности од његове структуре зависи и како ће се ти утицаји манифестовати. Ако је структура светског политичког система једнополарна, онда ће се тежити ка формирању регионалних безбедносних комплекса у различитим деловима света. Уколико је, пак, структура биполарна, постоји опасност од „глобализације регионалних конфликта“. (Lake, 1997: 61) Регионални безбедносни комплекс је одређен његов структуром. Као и у случају глобалног, светског система, и регионална структура може бити дефинисана кроз две димензије: 1) принцип анархије; 2) принцип дистрибуције моћи која узрокује биполарност, мултиполарност или једнополарност. (Lake, 1997: 61)

Због тога се закључује и да „региони служе као микрокосмос политике равнотеже снага на нижем нивоу.“ (Pine, 2005: 12) Анализом регионалне безбедносне динамике, како ће се видети у даљем раду, а посебно у студији случаја и одељцима о Блиском истоку и источној Европи у претпоследњем поглављу рада, може се доћи и до закључака, који се тичу односа снага великих сила и процеса који се одвијају унутар светског политичког система.

2.2.3. Национална безбедност и национални интерес

Пошто је у претходна два одељка изнета теза да државе остају кључни актери међународне безбедности, како када се решавају глобални, тако и када су у питању регионални проблеми, неопходно је сагледати како државе виде своју безбедност и како покушавају да је осигурају. У том контексту, национална безбедност и национални интерес су нераздвојни појмови, директно повезани и међузависни. Најважнији национални интерес је да се држави осигура опстанак, што се директно тиче (или представља) њене физичке безбедности. Истовремено, национална безбедност постоји да би се штитили национални интереси. Уколико се национални интереси поставе

градацијски, онда што се више и боље они остварују (задовољавају), то је и ниво националне безбедности виши. Са друге стране, што је ниво националне безбедности виши, то се стварају бољи предуслови за остваривање националних интереса. Драган Симић закључује како је национална безбедност „несводиво језгро националног интереса“ (Simić, 2002: 32)

Зато је, најпре, неопходно објаснити израз национални интерес. Све до Другог светског рата под појмом национални интерес су пре свега подразумевани економски интереси једне државе. Први пут је идеју националног интереса споменуо Чарлс Берд (Charles A. Beard), када је описивао америчке циљеве током тридесетих година XX века. Он тада наводи да су савремени услови утицали да појмови сковани у Италији XVI, те Француској и Енглеској XVII века, попут *raison d' état*, „династички интереси“ или „воља суверена“, „изгубили ефикасност“ и не одражавају прецизно оно што се њима жели описати. (Beard, 1934: 21-6) Разматрање националног интереса у условима велике депресије је свакако морало бити оријентисано на економске и социјалне теме.

Међутим, биполарни поредак, са сучељавањем две суперсиле и брзим развојем њиховог (и не само њиховог!) нуклеарног потенцијала, даје сасвим ново значење овом изразу. Тада се национални интерес повезује са питањем (физичке) заштите сопствене територије, што је посматрано из данашње перспективе - уже тумачење, а овај појам улази у употребу у скоро све светске језике.

Ради се о инванзивном појму, и посматрано са становишта његовог брзог ширења и коришћења у светским језицима, и посматрано са становишта значења и перцепције са ужег становишта. У неким језицима, попут српског, користи се овакав израз, мада он суштински не одражава оно што жели да објасни. Наиме, у свим словенским језицима постоји разлика између појмова нација (народ) и држава, па због тога национални интерес и државни интерес не могу бити исто. Оно што се у енглеском језику означава као *national interest*, а што своје корене има у старијем француском изразу *raison d' état*, у српском језику би се могло и морало преводити као *државни интерес*. У низу других језика то је случај, па се тако енглески *national interest* преводи као државни интерес у немачком (нем. *staatsräson*) и скоро свим латинским језицима, изузев у румунском (у шпанском-*razón de*

Estado, португалском- *razão de Estado*, у радовима на италијанском могу пронаћи обе верзије- *ragion di Stato* и *interesse nazionale*, али је у румунском-*interesul național*). Што се словенских језика тиче, у пољском се такође означава као државни интерес-*racja stanu*, док се у руском језику овај израз преводи са-*национальные интересы*.

Табела бр. 5: *Класификација националних интереса*

временски оквир	анализирају се на основу исказане упорности државе у достизању утврђених циљева	-трајни -променљиви (циљеви се мењају под утицајем околности)
значај	хијерархијско постављање циљева и градацијско дефинисање интереса	-животни интереси -остали интереси
универзалност	систематизација интереса у односу на циљеве	-универзални -посебни

Национални интерес је „највиши циљ“ једне државе, који се мора бранити по сваку цену и свим средствима. Хенри Кисинџер (Henry Kissinger) сликовито описује: „Када тражите од Американаца да умру за нешто, морате бити способни да им објасните да је то у националном интересу.“ (Kelly, 1995: 12) Честе су и критике на рачун употребе појма националног интереса које долазе из различитих школа и теоријских приступа. Најчешће су да национални интерес заправо не представља ништа. То је појам који је „превише широк, превише уопштен, превише нејасан и превише све укључује.“ (Sonderman, 1987: 60)

За разлику од критичара, када пише о националном интересу Ханс Моргентау (Hans Morgenthau) наводи: „запамтите да то није само политичка неопходност, већ и морална обавеза једне нације, да у својим односима са другим нацијама увек следи једну звезду водилу, један стандард размишљања, једно правило деловања: то је национални интерес.“ (Morgenthau, 1961: 242) Зато је национални интерес изнад текуће, унутрашње политике и могућих неслагања владајућих и опозиционих кругова у једној држави. Он је неупитан и представља дугорочну карактеристику спољнополитичког постављања једне државе.

Моргентау нуди и класификацију националних интереса, која је представљена у Табели бр. 5. Због тога је за реалистичку теорију концепт националног интереса веома важан. Национални интерес је „главни путоказ који помаже реализму да нађе пут кроз пејзаж међународне политике.“ (Morgenthau, 1961: 5)

Поред реалистичког погледа, национални интерес објашњавају и социјални конструктивисти, али га они представљају као одлуку донету од стране појединца који је власан да то учини. (Finnemore, 1996) У том контексту Јута Велдес (Jutta Weldes) описује да се национални интерес манифестује кроз две димензије. Прва је када политичари разумеју циљеве којима треба тежити у међународној политици па на основу тога реагују државне институције (доношење одлука, стратегија, закона, упућивање дипломатских нота, побољшавање или погоршавање билатералних односа са другим државама и тд.), а друга је коришћење националног интереса као инструмента за легитимизацију државних акција и тражење јавне подршке за тако нешто (национални интерес је аргумент, оправдање или изговор за предузимање акција). (Weldes, 1996: 276)

У послехладноратовском периоду долази до преиспитивања овог појма не само по вертикалној основи - од стране различитих теоријских концепта, већ и по хоризонталној основи - разматрањем шта све национални интерес може да обухвата. Гледање на национални интерес са ужег становишта се превазилази и (углавном) одбацује, а „дефиниција националног интереса мора да садржи безбедносне факторе, и то: војне безбедности, политичке безбедности, економске безбедности, еколошке безбедности и социјеталне безбедности.“ Принципи националне безбедности било којег актера у међународној политици не смеју бити у супротности са интересима опстанка човечанства, посебно имајући у виду могућност нуклеарне катастрофе. (Azud, 2003: 14; 14-6) Под питања националне безбедности се могу уврстити и све глобалне и регионалне претње. Што је позиција актера у међународном систему значајнија, то је и његова одговорност већа, па се од суперсиле и великих сила очекује да предводе у тражењу одговора на глобалне и регионалне проблеме, те се ова питања, од климатских промена, преко исцрпљивања природних ресурса, до масовних миграција и етничких конфликта, морају

наћи у њиховом фокусу, односно њихови национални интереси морају обухватити и ова питања.

Због тога се у дефиницији појма националне безбедности индијске Националне школе одбране (*National Defence College*) наводи како је то „смеша умерености и агресивности, политичке еластичности и зрелости, људских ресурса, економске структуре и њених капацитета, технолошке способности, развијености индустрије и доступности природних ресурса, и на крају војне силе.“ (Oladipo, 2013: 82) Из оваквог приступа произилази и објашњавање да је национална безбедност „способност једног народа да се превазиђу вишедимензионалне претње које се тичу благостања и опстанка државе у било ком тренутку, одржавањем баланса свих инструмената државне политике кроз управљање.“ (Paleri, 2008: 54) Ако је потенцијал моћи већи, онда се лакше остварују национални интереси, чиме се осигурава национална безбедност. И обрнуто. Достицање националне безбедности и остваривање националних интереса се може реализовати различитим приступима и стратегијама.

„Безбедност државе (*national security*) је стање које омогућава функционисање, стабилност и развој државе, осигурава мир, суверенитет, територијалну целовитост и неповредивост граница, унутрашњи поредак у земљи, основна права и слободе грађана, штити њихове животе, здравље, имовину и животни простор.“ (Šimák et al., 2006:5) Појам национална безбедност је први пут употребљен 1943. године у чланку Волтера Липмана (Walter Lippmann) који га је објаснио у контексту рата¹⁵, написавши да је то стање „када народ има сигурност да неће морати да жртвује своје легитимне интересе уколико жели да избегне рат, или, уколико је изазван, да своје легитимне интересе одржава учешћем у рату.“ (Lippmann, 1943: 49) Занимљивост представља да је Липман творац још једног појма који је постао општеприхваћен, а којим је описао ривалитет између САД и Совјетског савеза:

---

¹⁵ У раду Прабакарана Палерија (Prabhakaran Paleri) се наводи да је први пут израз национална безбедност вероватно био употребљен крајем XVIII века и да се односио на домаће индустријске потенцијале (Paleri, 2008: 52), док Хелга Хафтедорн (Helga Haftendorn) појаву националне безбедности као категорије смешта у XVII век и поствестфалску Европу. (Haftendorn, 1991: 3-17) „Интересантно је поменути и то да је у саставу обавештајно-безбедносног система Министарства унутрашњих дела Краљевине Југославије постојала *Дирекција националне безбедности*, што оповргава ову тврдњу.“ (Мијалковић, 2009: 60)

хладни рат! (Steel, 1980: xvi; 201-2). Посматрајући националну безбедност из идентичног угла као и Липман, Харолд Ласвел (Harold Lasswell) неколико година касније овај израз ставља у наслов своје монографије (*National Security and Individual Freedom*) и описује како „њен специфичан смисао подразумева слободу од страног диктата.“ (Lasswell, 1950)

Уколико је национални интерес „највиши циљ“, онда је национална безбедност „најважнија вредност“, она представља потребу једног народа и приоритетне активности државе, појединаца и друштвених група се усмеравају зарад остваривања те вредности. Истовремено, то је и процес који укључује низ мера како би се без сметњи осигурао трајни, одрживи развој државе, у циљу њене одбране као политичке институције која може заштити појединца и друштво у целини, њихову имовину и животну средину, од претњи које могу значајно ослабити њено функционисање или угрозити добра од посебног значаја. (Kitler, 2011: 22-31) У даљем раду посебна пажња ће бити посвећена трима димензијама националне безбедности, које су за већину истраживача неупитне и које је неопходно остварити како би се обезбедио опстанак државе, сигурност становника и имовине: војној, политичкој и економској моћи актера у међународној политици.

2.3. Држава као субјекат међународне безбедности

У претходних две деценије често су могле да се чују констатације и упозорења како је време суверених држава „истекло“. Државе су у фази „организационог и вредносног повлачења“ и њихову улогу у међународној и унутрашњој политици ће преузимати други актери. Мајкл Харт (Michael Hardt) и Антонио Негри (Antonio Negri) истичу да „суверенитет задобија форму компоновану од више националних и наднационалних организама спојених јединственом логиком владања. Нови двадесетпрвековни глобални облик суверенитета који задобија политичка моћ је детериторијализована и децентрирана Империја, која управља хибридниим идентитетима, флексибилним хијерархијама и плуралним разменама преко разноликих мрежа командовања. Она је, дакле, без територијалних граница, аморфна и омнипрезентна, има је како на глобалном, тако и на нивоу свакодневног живљења, те је парадигматска форма (трансцедентне) биомоћи, која

стоји изнад друштва као суверена власт и креатор поретка, једна економија продукције и репродукције живота, у смислу владања истим у целини.“ (Стојановић, Ђурић, 2012: 121)

Међутим, упркос овим предвиђањима, значај држава данас није мањи него што је то било у ранијим периодима, па ће „моћ, интереси и материјално богатство држава још дуго бити важни фактори међународног живота“ (Wendt, 1999: 41)

„Држава је један од највећих регулатора друштвених процеса и односа и њиховог усмеравања ка остваривању најнужнијих заједничких и општих интереса и потреба и због тога држалац легитимног монопола политичке власти и средстава (принудних и других), којима се тај монопол може остваривати. Он, пре свега, на општи начин (помоћу правних норми), регулише политички и правни положај својих припадника (грађана, поданика) и других субјеката и њихове односе који су од јавног интереса.“ Поред тога, она је и „основни и најзначајнији облик политичког организовања друштва, посебна историјски настала димензија политичког система која обухвата највишу власт над становништвом које живи на одређеној територији.“ (Matić, 1993: 266) „Заштита виталних вредности и интереса, која се оптимизира функцијом државног и недржавног сектора националног система безбедности ослањањем на видове међународне сарадње у сфери безбедности, то и потврђују. Референтне вредности и интереси штите од широке лепезе појава угрожавања безбедности људског, природног и техничко-технолошког порекла, а не само од оружане агресије или субверзивних делатности других држава, што је типично за традиционално поимање националне безбедности. Најзад, развијеност безбедносне културе човечанства и ефикасност међународне сарадње у безбедности још увек нису на нивоу који би ангажовање државе на пољу безбедности учинио сувишним. Још дуго, државе ће остати доминантни видови политичко-географског организовања свих друштава. Оне ће егзистирати као субјекти међународног Стога ће опстанак државе и њен национални опстанак, опстанак територија, политичка независност и физичко самоодржање да буду кључне вредности којих се ниједна држава и нација у свету неће својевољно и у потпуности одрећи. Најзад, државе још увек једине поседују све капацитете (људске, материјално-техничке и организационе) за заштиту својих вредности и интереса од највећег броја изазова, ризика и претњи. Наведене тезе указују на то да ће концепт

националне безбедности, у свом проширеном и измењеном облику, још дуго бити актуелан у теорији и пракси безбедности, као и то да ће државе своје виталне и безбедносне интересе постављати, реализовати и штитити (претежно и првенствено) у националним оквирима.“ (Мијалковић, 2009b: 70-1)

Иако се појављују нови актери у међународној политици, тешко је замислити ко би и како могао регулисати питања вршења власти над становништвом на одређеној територији, како би били регулисани односи између појединаца и групе која управља, шта би се дешавало уколико би поред држава и други актери легално располагали средствима принуде, а посебно оружјем за масовно уништење и тд. Сложени државни механизми и организационе структуре су стварани кроз дуге историјске процесе и замену држави нити је једноставно пронаћи, нити то може кратко трајати. Због тога што и даље остаје „држалац легитимног монопола политичке власти и средстава“, стално се стварају нове државе, па је број чланица ОУН порастао до броја 193. пријемом Јужног Судана 2011. године. И то није крај ширења најзначајније међународне организације.

Табела бр. 6: *Територије са спорним статусом*¹⁶

територија	статус	полаже право/у спору са	км ²	П	регион
Абхазија	ОМПД	Грузија	8665	241	Кавказ
Западна Сахара	ОМПД	Мароко	266000	586	Магреб
Јужна Осетија	ОМПД	Грузија	3900	54	Кавказ
Косово	ОМПД	Србија	10887	1500	Балкан
Нагорно-Карабах	ОМПД	Азербејџан	11500	147	Кавказ
Палестина	држава	Израел	6220	4550	Бл. исток
Пунтленд	ОМПД	Сомалија	212510	4230	Ист.Африка
Северни Кипар	ОМПД	Кипар	3355	295	Средоземље
Сомалиленд	ОМПД	Сомалија	137600	4500	Ист.Африка
Тајван	ОМПД	Кина	35980	23383	Пацифик
Придњестровље	ОМПД	Молдавија	4136	505	Ист.Европа

Поред спорних територија и делимично признатих држава приказаних у Табели бр. 6, нови кандидати за чланство у ОУН су и покрајине постојећих држава, које показују

¹⁶ Легенда: ОМПД- одвајање од међународно признате државе једнострано проглашеном независношћу; колона П означава популацију у 000 становника.

тежњу да се осамостале. У Великој Британији је одржан референдум о независности Шкотске 18. септембра 2014. на ком је 44,7% гласача подржало отцепљење, док је регионални парламент Каталоније усвојио 9. новембра 2015. резолуцију о отцепљењу од Шпаније до 2017. године. Ови случајеви показују да тенденција стварања нових држава постоји и у развијеним земљама, са дугом демократском традицијом, да то није процес који углавном обухвата постколонијалне територије и тиче се егзотичних острва на Пацифику. Убрзаном и свеобухватном глобализацијом је отворено много питања, појавили су се нови изазови и створен нови амбијент у којем се развијају политички односи и процеси, али државе су и даље остале најважнији актер међународне политике.

2.3.1. Државотворност и класификације држава

У науци не постоји јединствено и општеприхваћено мишљење о томе шта су узроци формирања првих држава. (Табела бр. 7. сачињена према: Морозова, 2009: 39-44) Иако не постоји једно мишљење о узроцима настанка првих држава, модерном науком доминира став да је „азијски начин производње“ убрзао њихов развој и утабао такозвани „источни пут“ установљавања држава (древни Исток, Африка, Америка, Океанија).

У „источњачким државама“ настају и развијају се и прве безбедносне структуре - војне јединице чији је задатак био да чувају имовину и поредак (под имовином се подразумевала државна, односно имовина којом је располагао суверен, а под поретком заштита владара који се налазио на врху друштвено-политичке пирамиде и био гарант одржавања постојећег система). Успешне државе су гомилале богатство, у њима се живело боље, што је привлачило пљачкаше, било да се радило о мањим организованим скупинама које су упадале на територију једне државе са намером да опљачкају село или град, или о војскама других владара које су имали за циљ да запоседну целу територију државе. Како би се заштитиле, државе су морале да оснивају и организују војне јединице, а по правилу, што је била успешнија и богатија, држава је морала више да издваја за безбедносне намене. (Морозова, 2009: 32) С обзиром да је један од критеријума државности географски, историја настанка државе је неодвојива од историје настанка народа који насељава територију на којој је држава настала.

Табела бр. 7: Теорије о настанку држава

<i>теолошка теорија</i>	држава је настала божијом вољом, то је резултат божијег провиђења; популарна у Египту, Вавилону, у средњовековној Европи и тд.	Тома Аквински (1225-1274) Жан Маритен (1882-1973)
<i>патријархијска теорија</i>	крунисани владар је продужена божија рука на земљи, власт монарха је природна.	Роберт Филмер (1588-1653) Едвард Вестермарк (1862-1939)
<i>теорија природног права</i>	уређују се односи на основу друштвеног уговора; грађани добровољно ступају у уговорни однос и одричу се дела сопствених слобода.	Хуго Гроцијус (1583-1645) Томас Хобс (1588-1677) Џон Лок (1632-1704) Ж. Ж. Русо (1712-1778)
<i>марксистичка теорија</i>	држава је социјално-економска формација, заснована на начину производње и имовинским односима.	Карл Маркс (1818-1883) Фридрих Енгелс (1820-1895) Владимир И. Лењин (1870-1924)
<i>теорија насиља</i>	настала кроз освајачке походе једних народа против других, резултат дејства војно-политичких фактора.	Лав Гумплович (1838-1909) Еуген Дјуринг (1833-1921) Карл Каутски (1854-1938)
<i>расна теорија</i>	физичко-биолошке карактеристике појединаца узрокују стварање виших и нижих раса, што је услов за стварање држава.	Жозеф Гобино (1816-1882) Фридрих Ниче (1844-1900)
<i>органицистичка теорија</i>	аналогија са биологијом и животним циклусима у природи; кроз еволуција држава постаје комплекснија, од простог ка сложеном организму.	Херберт Спенсер (1820-1903) Рене Вормс (1869-1926)
<i>психолошка теорија</i>	људи имају потребу да живе у организованој заједници, исто као што имају потребу за ауторитетом и поретком.	Лав Петражицкиј (1867-1931) Зигмунд Фројд (1856-1939) Џејмс Фрејзер (1854-1941)
<i>теорија инцеста</i>	држава почиње да настаје када се прописују правила за спречавање инцеста у првобитној заједници; почиње размена жена између различитих племена.	Клод Леви-Строс (1908-2009)
<i>иригациона теорија</i>	изградња иригационих система узрокује почетак стварања држава, пошто се тада организују први сложени бирократско-политички системи.	Карл Витфогел (1896-1988)

Савремене државе углавном настају као националне, односно, народотворно заокруживање унутар једне групе резултира стварањем државе. Чешки теоретичар Мирослав Хрох констатује да су се ови порцеси одвијали у три фазе (које је једноставно класификовао на фазе А, Б и Ц): у првој фази се испољава интерес за проучавањем историје, језика и културе конкретне етничке групе, и то чине образовани појединци, мислиоци кроз публикување систематизованих радова у поменутих областима, што представља научну основу за даља истраживања; у другој етапи се уоквирује национални политички програм, који се одликује тежњама за организацијом целокупног система

образовања на сопственом језику, неговањем националне културе и стварањем сопствених политичких институција; у трећој етапи се већ створени национално-политички и државно-политички програм масовно шири међу становништво, а његова успешност се мери тиме колико га становништво прихвати. (Hroch, 1971) Британски социолог Ентони Смит (Anthony Smith) има нешто другачији поглед и он разликује шест институционалних димензија народотворног процеса: 1) држава и становништво; 2) територија; 3) језик; 4) религија; 5) заједнички проживљена историја; 6) јединствени ритуали и церемоније¹⁷. (Smith, 1998: 226)

Према њему, дакле, не само да један народ може формирати државу као израз заједничких стремљења и тежњи који се дефинишу током дугих историјских процеса, већ овај процес може бити обрнут: под утицајем постојања државе може настати народ. Као типични примери који доказују ову тврдњу некада су навођени Британци, а данас се у овом контексту помињу америчка, канадска и аустралијска нација, али се у исту групу могу сврстати и мексиканци и јужноафриканци, на пример.

Државе је могуће класификовати и упоређивати према разним критеријумима. Посматрајући са становишта облика владања могу бити: теократије, републике или монархије. Према начину владања могу се разделити на демократске и недемократске. Гледајући из угла односа између централних и локалних власти разликују се централизоване и децентрализоване државе. Када се подела прави према унутрашњем уређењу, постоје унитарне државе, федерације и конфедерације Ако се посматра водећа

---

¹⁷ Смит утврђује пет „парадигми рађања једне нације“: примордијалистичку, перенијалистичку, модернистичку, постмодернистичку и етносимболизам. Примордијалистичка парадигма је изведена из истоимених атрибута као што су: језик, територија или религија, на пример. Перенијалистичка се разликује по томе што су кључни атрибути народотворног процеса нешто другачији: они такође спадају у групу „историјских“ и „емотивних“ чинилаца формирања једне нације, али се њихов утицај посматра кроз дужи период. Народотворни процес је дуг, одвија се кроз историју и њиме се успостављају разне социјалне и политичке везе, стварају стереотипи. Модернистичка подразумева да је народ резултат процеса модернизације. Модернизација је утицала на удруживање појединаца у грађанско друштво, како би могли најефикасније одбранити сопствена права. Постмодернистичком парадигмом се траже нови разлози и утицаји који су допринели стварању нације, а критички поглед на „историјске чиниоце“ је очигледан. На крају, етносимболизам подразумева начин на који народ оцењује и интерпретира вредности и симболе из прошлости, с циљем њиховог искоришћавања за стварање нације. (Smith, 1998: 221-45)

идеја, разлог установљавања државе, који је записан у највишем правном акту, државе могу бити националне и грађанске. Са друге стране, ако се посматра етничка структура становништва државе могу бити једнонационалне (са занемарљивим процентом припадника националних мањина), државе већинског народа (са значајним процентом припадника националних мањина) и вишенационалне државе. (Lefebvre, 2009)

Посматрано из угла политичке географије државе се могу поделити на обалске, острвске и континенталне државе (*landlocked*), а у геополитици се оне разврставају на таласократске (поморске моћи) и телурократске (континенталне моћи). Што се тиче међународног права, разликују се суверене државе, асоцијативне државе и зависне територије.

Посматрано са становишта регионалне безбедности ово је врло важно. Са једне стране, захваљујући асоцијативним државама и зависним територијама, улога појединих актера у одређеним деловима света је много значајнија него што се то на први поглед чини. Приметно је да су све зависне територије САД и државе са којима има посебне споразуме, концентрисане у Пацифику, због чега се активности америчке морнарице могу организовати на сасвим другачији начин. Са друге стране, статус појединих зависних територија може бити узрок или резултат нескривених тежњи становништва на том подручју за самосталношћу. Евентуално осамостаљивање Гренланда би донело сасвим нови оквир за анализу регионалне безбедности Арктика¹⁸.

Класификација која ће бити детаљније представљена у наредним поглављима рада односи се на потенцијал моћи држава, захваљујући којем оне заузимају одређену позицију у светском политичком систему. Тако се државе могу делити на суперсиле, велике силе, средње силе и мале државе.

Такође, државе се могу разврстати и на снажне, слабе, неуспеле и урушене. „Снажне државе (*strong states*) су оне које имају пуну позитивну, односно емпиријску сувереност и које су у стању да испоруче јавна добра својим грађанима, а они заузврат

---

¹⁸ Као могући термин за организовање референдума о статусу Гренланда спомиње се 2021. година, када ће бити обележено 300 година од колонизације овог острва од стране Данске. (McSmith, 2008)

прихватају власт државе као легитимну. Слабе (*weak states*) су оне државе које због лоше економске ситуације, етничких или верских разлика нису у стању да испоруче јавна добра својим грађанима, који заузврат доводе у питање власт на делу њене територије или чак на целој територији. У неуспелим државама (*failed states*) власт није у стању да пружи основна јавна добра и безбедност на већем делу своје територије. У оваквим околностима, уместо званичних власти, јавна добра почињу да пружају они који ауторитет државе доводе у питање. Коначно, урушене државе (*collapsed states*) су места хаоса и незакоња, у којима централна власт има изузетно мало или нимало емпиријске суверености. У њима криминалне банде некажњено харају, а ратне вође прикупљају плен.“ (Ejdus, 2012: 148)

Наравно, да би се поједини параметри различитих држава међусобно упоређивали неопходно је правити класификације и према томе разврставати државе у различите групе, али треба напоменути да су овакве класификације често потпуно неупотребљиве и да могу створити погрешну слику о једном актеру у међународној политици. Према представљеним дефиницијама, на пример, Италија и Шпанија би се сврстале у средње силе и јаке државе, док би се Пакистан, Иран и Нигерија нашли међу малим силама и slabим државама. Иако, на пример, ни Италија ни Шпанија нису у прилици да пресудно утичу на безбедност евроатлантског (макро)региона, док су Пакистан, Иран и Нигерија важни актери у међународној политици, регионалне силе од којих зависи безбедност у централној Азији и западној Африци, те се оне не могу изостављати у анализи међународне безбедности, иако не испуњавају све параметре, поготово економско-социјалног карактера, да би биле сврстане у развијене, стабилне или јаке државе. Због тога све наведене критеријуме и класификације треба имати у виду, делимично их и користити, али се на њих не може и не треба увек ослањати. Током даље анализе критеријуми за разврставање држава ће бити проширивани и другачије тумачени, а фактори који ће још бити узимани у обзир су и географски положај државе и њен војни потенцијал.

2.3.2. Безбедносна политика државе

У радовима на енглеском језику могу се пронаћи два појма којима се објашњава безбедносна политика државе. Један је *security policy*, а други *state security policy*. Иако се често ова два појма поистовећују, што ће бити случај и у овом истраживању, потребно је напоменути да неке разлике постоје. „Безбедносна политика (*Security Policy*) подразумева збир правила и процедура које се користе за достизање потребног нивоа безбедности система“, док је „национална безбедносна политика (*State Security Policy*) збир средстава и поступака који се користе за постизање основних националних интереса и циљева на пољу одбране, сигурности унутрашњег поретка у држави и њених грађана.“ (Šimák et al., 2006:6) Израз *security policy* је ширег значења, употребљава се за описивање стања, ризика и претњи по безбедност сваког система, што подразумева разне организационе структуре и видове безбедности. Безбедносна политика се дефинише у односу на безбедносно окружење, а оно може бити било који део друштвеног окружења „у којем постоје одређени услови за егзистенцију и развој друштвених субјеката, њихових односа и интереса, који су одређени пре свега критеријумом безбедности.“ (Bartko, 2012: 3) У обавештајној заједници под безбедносном политиком се подразумева „комплет прописа и праксе који детаљно дефинишу или регулишу како неки систем или организација пружа безбедносне услуге ради заштите осетљивих и значајних системских ресурса.“ (Ђукић, 2014: 22) У законодавству и привреди, безбедносна политика, као збир правила и процедура, постоји за свако предузеће, она се тиче заштите радника, одржавања одређених (законом прописаних) стандарда радног окружења, безбедности производа и тд. Безбедносна политика постоји и у разним областима друштвеног живота, као што су на пример здравство, саобраћај или пољопривреда, а што се односи на националну безбедност само у ширим тумачењима овог појма.

Када је реч о ужем тумачењу овог појма, онда се национална безбедност везује за три димензије, које су, посматрано са становишта међународне безбедности и најважније: војну, политичку и економску. С обзиром на предмет истраживања, у овом раду се појмом безбедносна политика означавају искључиво правила и процедуре које се утврђују у циљу остваривања националне безбедности. Основни циљ националне безбедносне политике је

да се „осигура безбедност грађана и државе“, а то је „нераскидиво повезано са глобалним безбедносним окружењем у којем функционише држава.“ (Bartko, 2012: 3) Безбедносно окружење у односу на које се дефинише безбедносна политика је глобалног карактера, оно се тиче глобалних претњи и светског политичког система. Са једне стране, због овога се изрази безбедносна политика и национална безбедносна политика могу поистоветити у контексту предмета истраживања, јер се, као што је већ подвучено, безбедносна политика дефинише у односу на безбедносно окружење. Безбедносно окружење у којем се налази држава пресудно утиче на дефинисање националне безбедносне политике, што је онда синоним за конкретну безбедносну политику. Са друге стране, управо због безбедносног окружења и претњи које су приоритетне за државу, редуccionизам у погледу ужег тумачења појма национална безбедност је не само оправдан, већ и нужан. Основне функције државе су да решава економске и социјалне проблеме, управља привредом и друштвом, да осигурава целовитост система и брани територију (Мелехин, 2007), па према томе треба и сагледавати карактер и интензитет претњи које могу угрозити ове функције.

Опасности по националну безбедност у области здравства, саобраћаја и пољопривреде су свакако важне, али и мање актуелне од опасности које долази из безбедносног окружења државе. Трендови запажени у наведеним друштвеним областима у свим европским земљама, попут пораста процента хронично оболелих у укупном становништву услед смањења броја и интензитета физичких активности, пораста броја погинулих у саобраћајним несрећама или неадекватне контроле употребе пестицида, инсектицида и фунгицида у пољопривредној производњи, угрожавају безбедност грађана и друштва у целини, али су ово опасности против којих се може превентивно деловати и које не остављају директне последице на међународну безбедност. Стога би се и ове опасности најпре могле класификовати као ризици. Претње које долазе из безбедносног окружења државе су непредвидљивије, могу оставити дугорочне последице по националну безбедност и често захтевају хитну реакцију. Ескалацију кризе на улицама Кијева, припајање Крима Русији и почетак грађанског рата на истоку Украјине током првог и другог квартала 2014. године није било могуће предвидети, нити постоји анализа којом је овакав сценарио наговештен, а ти догађаји су оставили последице на функционисање светског политичког система. Нарушавање односа између САД и Русије, затим међусобно

увођење санкција између ЕУ и Русије, потписивање стратешких споразума између Кине и Русије, различити приступи и погледи САД и Русије око тражења решења за Сирију, одразило се на безбедносну политику и постављање свих актера. Међународна политика, односно безбедносно окружење, није исто као пре тога, па се и безбедносне политике држава морају преиспитати и прилагодити новим околностима.

Током хладноратовског периода безбедносна политика је фокусирана на територију и границе државе, спољашњу безбедност државе, војни фактор безбедности, релацију Исток–Запад, одржавање високог нивоа спремности војних снага и осталих институција за брзу мобилизацију и акцију. (Law, 2004: 96) Безбедносне политике се обликују кроз „безбедносну дилему“, односно, кроз анализу поступака осталих актера у светском политичком систему. Безбедносна дилема (*security dilemma*) је израз међународних односа и њом се описује ситуација која настаје између две или више држава до које долази у условима израженог неповерења и несигурности¹⁹. У таквим ситуацијама једна страна види потезе друге као претњу сопственој безбедности, било да се ради о ступању у војно-политичке савезе, наоружавању или другим начинима повећавања војног потенцијала. Уколико две државе потпишу споразум о стварању војног савеза, трећа ће се осетити угроженом, јер ће њен закључак бити како такво удруживање представља претњу њеној националној безбедности. Због тога ће она тежити да повећа своје војне потенцијале проналазећи нове савезнике са којима ће улазити у уговорне односе или наоружавајући се. Често се наводи како безбедносна дилема делује парадоксално, пошто наоружавање једне земље, која се осећа угроженом и то чини како би повећала своје одбрамбене капацитете, директно доводи и до наоружавања других актера, који такав потез виде као офанзиван и претњу сопственој безбедности. Иако на почетку овог процеса нико не рачуна са тим да може доћи до оружаног сукоба, уколико се у дужем временском периоду не решава ово питање, избијање сукоба је све вероватније. (Тимофеев, 2009: 10-2) Безбедносну дилему

---

¹⁹ Појам безбедносна дилема је први употребио Џон Херц (John H. Herz) 1950. године у чланку „Idealist Internationalism and the Security Dilemma“, *World Politics*, vol. 2, no. 2, 1950, стр. 171–201, а затим годину дана касније и у познатој монографији „Political Realism and Political Idealism; A Study in Theories and Realities“ (University of Chicago Press, Chicago, 1951). Истоветно је размишљао и британски историчар Херберт Батерфилд (Herbert Butterfield), који је у књизи „History and Human Relations“ (Collins, London, 1951) овај феномен описао као „неприхавтљиву дилему“ (absolute predicament and irreducible dilemma). У теорији се задржао Херцов израз.

подстиче одбрамбена дилема, која проистиче из „оружане силе која се развија ради обезбеђења и одбране територијалног интегритета и суверенитета државе. Наоружавање погодује развоју две претње: једна претња произлази из чињенице постојања оружја и доводи до развоја одбрамбене дилеме, док другу претњу генерише чињеница да оружје поседују и друге државе у међународној заједници, што ствара безбедносну дилему. Одбрамбена дилема је страх од рата, што се изједначава са страхом од пораза у рату који потиче из карактера савремених (великодометних и масовнодеструктивних) војних средстава чије дејство није ограничено на војне капацитете, већ погађа целокупно друштво и цивилну инфраструктуру дубоко иза линије фронта.“ (Tatalović, 2006: 233–4)

Уколико је раније, током хладноратовског периода, све посматрано кроз призму војне моћи, данас се безбедност државе сагледава и кроз њену економску и политичку моћ. Државе се удружују у регионалне економске савезе како би повећале сопствене потенцијале моћи и могле успешније да парирају супарницима у светском политичком систему. Ни једина преостала суперсила у међународној политици није имуна на ове процесе, па су на њену иницијативу формирана два регионална економска савеза: НАФТА 1994. (*North American Free Trade Agreement*) и ЦАФТА 2004. године (*Central America Free Trade Agreement*)²⁰. САД су почетком XXI века иницирале стварање још два економска савеза, али са значајно ширим надлежностима и у ширем регионалном оквиру: Транспацифичко партнерство (ТПП, *Trans-Pacific Partnership*) и Трансатлантско трговинско-инвестиционо партнерство (ТТИП, *Transatlantic Trade and Investment Partnership*). Први је и формално формиран 4. фебруара 2016. године у Оукланду потписивањем споразума између САД, Канаде, Мексика, Перуа, Чилеа, Аустралије, Новог Зеланда, Јапана, Брунеја, Малезије, Сингапура и Вијетнама. Преговори о другом савезу, који би сачињавале чланице НАФТА и ЕУ, по првобитном плану су требало да се заврше

---

²⁰ Северноамерички савез су направили САД, Канада и Мексико и почео је да функционише 1. јануара 1994. Поред скраћенице НАФТА, у литератури се релативно често може пронаћи и акроним ТЛЦАН, а нешто ређе и АЛЕНА. Прво долази из шпанског (*Tratado de Libre Comercio de América del Norte, TLCAN*), а друго из француског језика (*Accord de libre-échange nord-américain, ALÉNA*) и назива за ову економску интеграцију. Званични назив централноамеричке зоне слободне трговине је САФТА-DR, односно Dominican Republic–Central America Free Trade Agreement, пошто су преговори о формирању ове интеграције били сложени и етапни. Крајем 2003. САД, Костарика, Салвадор, Гватемала, Хондурас и Никарагва су формирале организацију ЦАФТА, а неколико месеци касније придружимо им се и Доминиканска Република.

2014. године, али се то није десило. У фебруару 2016. је у Бриселу организована дванаеста рунда преговора о ТТИП-у, али су позиције страна у овим преговорима по појединим питањима остале прилично удаљене²¹. Регионални економски савези су организовани, мање или више успешно, у свим деловима света и не постоји значајнији актер у међународној политици који није члан неке регионалне интеграције. Поред тога, важан инструмент у сучељавању са конкурентским државама је и трансфер технологија и знања. Развој науке постаје један од важних фактора преко којег се може ојачати сопствени потенцијал моћи. Научна достигнућа се све више и све брже користе у војној индустрији, једноставнијој и јефтинијој експлоатацији природних ресурса, производњи „зелене енергије“, производњи хране и тд. што се директно одражава на војну и економску моћ држава. Када је Савет ЕУ 17. јула 2014. године увео такозвани „Трећи пакет“ санкција против Русије, а због украјинске кризе, једна од мера која је почела да се примењује јесте и забрана извоза „осетљивих технологија“ у области енергетике, што се односило на обустављање продаје опреме која је Русији била неопходна за истраживања и експлоатацију налазишта нафте и гаса у Арктичком кругу (Council of the EU, 2014: No 692). Због неповољних климатских услова, за експлоатацију природних ресурса у овом делу света су потребне посебне технологије, које је Русија развијала у сарадњи са научним институцијама из европских држава. Увођењем ембарга на размену технологија ЕУ је нанела велику штету Русији и довела у питање реализацију стратешких енергетских пројеката, а с обзиром да у структури руског извоза преко 50% чине енергенти, то се може одразити на целокупан економски систем ове земље, односно, може утицати на дугорочно смањење економске моћи Русије.

---

²¹ Проблем за учеснике у преговорима представља и расположење јавног мњења у појединим европским државама. У Берлину је 12. октобра 2015. одржан најмасовнији протест против овог споразума, на којем је учествовало преко 200.000 људи. Неслагања поводом овог споразума је неколико, а највеће се тиче механизма за решавање спорова између инвеститора и државе. Према првобитном предлогу који је дошао из САД, у случају спора између инвеститора и државе, када инвеститор оцени да му је држава неком својом одлуком или мером наштетила, не би били надлежни редовни судови, већ би се формирале посебни арбитражни органи. Такође, примењивали би се амерички закони и принципи англосаксонског права. У широј јавности се често указује и на покушај „легализовања ГМО“ кроз овај споразум, чему се противе бројна удружења за заштиту животне средине и еколошки покрети. Међутим, у јулу 2015. године Европски парламент је ратификовао споразум са Канадом-ЦЕТА (*Comprehensive Economic and Trade Agreement*), чиме је створена могућност да чак 98% производа у спољнотрговинској размени између Канаде и чланица ЕУ буде без царина, а што поједини аналитичари тумаче и као први корак ка потписивању ТТИП-а.

Због свега наведеног, када се говори о безбедносној политици државе, потребно је најпре проширити традиционални, државоцентрични приступ, који је преовладавао током хладноратовског периода, и посматрати војну моћ државе и из угла заједничке, колективне и кооперативне безбедности (стварање регионалних савеза, осигуравање националне безбедности кроз међународне организације и тд.), а затим питање осигуравања националне безбедности сагледати из још два различита ракурса. Први подразумева да се уз војну агресију, што је највећа претња националној безбедности, на листу приоритета додају и нарушавање људских права и слобода, негативни економски развој, угрожавање демократије и усвојених вредности, масовне миграције, док се други тиче ширења садржаја безбедности на бројне аспекте индивидуалног, регионалног и глобалног нивоа безбедносних претњи. (Tatalović, 2006: 8)

Безбедносна политика државе је сложена, она се састоји од скупа циљева, начела, правила и мера за осигуравање безбедности грађана, територијалне целовитости и поретка. Своје безбедносне политике државе утврђују и представљају кроз стратешка документа, који се најчешће означавају као доктрине, стратегије или политике. Тако, на пример, ЕУ дефинише Заједничку спољну и безбедносну политику (*Common Foreign and Security Policy-CFSP*), која има за циљ да: обезбеђује и брани заједничке вредности, основне интересе, независност и целовитост Уније у складу са принципима Повеље Организације Уједињених нација; ојачава безбедност Уније на све начине; осигурава мир и ојачава међународну безбедност у складу са принципима Повеље ОУН, као и принципима Завршног акта из Хелсинкија и Париског уговора, укључујући оне о спољним границама; подстиче међународну сарадњу; унапређује демократске процедуре и владавину закона, оријентисане ка људским правима и основним слободама. (Council of the European Union, 2015) У САД се безбедносне политике обично повезују са презименима председника који су били на функцији у време када су ови стратешки документи доношени, па тако постоје Монроова доктрина (*Monroe Doctrine*), Труманова доктрина (*Truman Doctrine*) или Бушова доктрина (*Bush Doctrine*), на пример. У Русији се ови документи зову једноставно Војна доктрина Руске Федерације (*Военная доктрина Российской Федерации*), а од распада СССР-а усвајане су 1993, 2000, 2010. и 2014. године.

Ређе, безбедносне политике се могу анализирати и преко изјава доносилаца одлука у појединим државама. Најчешће су то председници држава или влада, а понекад и шефови дипломатија. Ипак, ово је мање поуздан начин да се дође до одговарајућих закључака, пошто су у политичким борбама честа тактизирања, те стога и јавни иступи могу да послуже за разне друге сврхе (да се испита контрареакција противника, да се испита реакција јавног мњења, да се завара противник, да се охрабре савезници и тд.). Иступи појединаца се са великом поузданошћу могу окарактерисати као елементи безбедносне политике тек када се установи да су у складу са донетим документима или их прате одређене конкретне политичке мере.

2.3.3. Спољна политика државе као чинилац националне безбедности

Спољна политика се најчешће описује као делатност државе у међународном (или међудржавном) окружењу. Гледано са становишта једне државе, спољна политика је одраз унутрашње политике ка споља, ка окружењу. На такав начин држава се укључује у међународну политику, коју сачињавају узајамне делатности актера, држава и осталих субјеката.

Спољна политика државе представља сваку активност коју једна држава предузима према другим државама или међународним организацијама. Поред држава, актери у међународној политици су и међународне организације, институције, покрети, транснационалне корпорације и тд. Спољну политику чине конкретна деловања, практични потези и одлуке који су у сагласности са основним принципима државне политике. Основни принципи државне политике су у складу са националним интересима.

Свака држава тежи да заштити сопствене интересе у међународном окружењу и у односима са другим државама, а у вези са тим циљем, основни интерес јесте да се „пре свега обезбеди довољна моћ за осигурање сопствене егзистенције“. (Крејџи, 2010: 265) И поред тога што, како ће касније бити објашњено, понекад може да се води и због престижа у светском политичком систему, спољна политика није циљ сам по себи већ се она

утврђује и спроводи како би се остварили национални интереси и осигурала национална безбедност. Деловањем у међународном окружењу и мерама према другим актерима, држава жели да утиче на појаве и процесе који угрожавају њену безбедност. У том контексту посматрано, спољна политика државе јесте чинилац националне безбедности.

Да би обезбедила сопствену егзистенцију, држава дефинише и спроводи одређене спољнополитичке активности, што утиче на политичке процесе и односе, и њихову динамику, у разним деловима света. Опет, положај и окружење једне државе јесу важни фактори, који значајно утичу на дефинисање и спровођење спољнополитичких активности. Спољна политика државе је, дакле, чинилац постизања безбедности.

Спољна политика државе дефинише се у документима – доктринама и стратегијама, а спроводи се многобројним техникама. (Крејџи, 2010: 274-304) Доктрине представљају дугорочне, концептуалне документе који су основа сваког даљег спољнополитичког наступа. Њима се дефинишу циљеви које је неопходно досегнути како би се осигурала национална безбедност и остварили национални интереси. Најчешће један документ представља доктрину којом се утврђују и наговештавају безбедносни и спољнополитички циљеви. Ајзенхауеровом доктрином из 1957. године за кључни спољнополитички циљ САД је проглашено помагање блискоисточним земљама да остану „слободне и независне“. Иако амерички председник Двајт Ајзенхауер (Dwight David Eisenhower, председник од 1953-61) наводи да је највиша вредност слобода, те да због тога и у то име треба „ојачати независност слободних држава Блиског истока“ (Eisenhower, 1957: II. 3.), финансијска, економска и различите врсте војне помоћи су упућиване у овај део света због претње од „интернационалног комунизма“, што је појам који се помиње на неколико места у његовом инаугурационом обраћању. Заправо, неколико месеци раније је дошло до ескалације Суецке кризе, а због британско-француског ангажмана у рату против Египта Гамал Абдел Насер се за помоћ обратио Совјетском савезу. Египатско-совјетски односи су били у успону, а званични Каиро је иницирао њихово побољшавање и због регионалне безбедности и због тога што су му требали новац и технологије за отпочињање огромног инфраструктурног пројекта-изградње Асуанске бране. Ајзенхауер је покушавао да новим приступом изолује Египат и не дозволи да ова земља постане проводник совјетских

интереса на Блиском истоку. Због тога су САД подржале Јордан, Ирак, Саудијску Арабију и Иран.

Свака држава приликом дефинисања сопствене спољнополитичке доктрине може бирати између пет општих, генералних курсева спољне политике: самозаштите, ширења, одрицања, престижа или самоизолације²². „Стратегијама се дефинишу главна спољнополитичка и безбедносна питања једне државе и предлажу њихова решења. У том смислу, стратегије представљају логичан наставак, допуну спољнополитичких доктрина. Стратегија и доктрина се међусобно преплићу, утичу једна на другу и допуњују. Доктрином се, на основу безбедносних питања изнетих у стратегији, може прецизније дефинисати спољнополитички циљ, а затим стратегијом утврдити и начин његовог решавања: војном акцијом, застрашивањем, дипломатским средствима, позивањем на међународно право. Доктрина СССР-а била је заснована на његовој идеологији, али се она

---

²² „Иделан тип вођења *политике самозаштите* јесте обезбеђивање статуса кво у међународним односима. Политика самозаштите подразумева читав низ мера које једна држава може предузети, како би обезбедила *статус кво* у укупним односима или како би заштитила сопствени суверенитет, као што су – превентивни рат, стварање безбедносних зона, стварање сфера утицаја итд. Као примери вођења политике самозаштите често се наводе понашања САД и СССР-а током Хладног рата. Типичан пример *политике ширења* јесте колонијално освајање и вођење империјалне политике. То ипак не мора подразумевати само и искључиво територијално ширење власти једне државе над другим територијама и људима, већ и повећање сопствене контроле и утицаја на светску економију, или повећање утицаја на друштвене елите и јавност у другим државама. Иако располаже, у светским размерама посматрано, скромним војним снагама, Јапан је једна од најутицајнијих земаља на глобалном нивоу, пре свега захваљујући сопственом утицају на светску економију. Када је реч о *политици одрицања*, под њом се подразумевају потези када се држава одриче сопствених, државних интереса зарад неких других, виших. Таква политика даје предност међународној солидарности или, на пример, хуманитарним питањима, пре него сопственим, текућим интересима. Насупрот томе, *политика престижа* испољава се онда када држава или режим по сваку цену желе да легитимизују сопствено место на међународном нивоу. Историјски основ политика престижа има у спољнополитичком наступу династичких режима, који су својим аристократским приступом оптерећивали спољну политику разним формалностима, церемонијалима и елитистичким атавизмом. Данас је карактеристична за државе трећег света или државе у транзицији, које често покушавају да на међународном нивоу играју значајно већу улогу него што им то објективно припада, покушавајући тако да себи дају на значају. Класичан пример су мање европске државе, чланице НАТО-а, које делимично због обавеза, али често и због пуког престижа, учествују у скупим војним мисијама и акцијама овог војног савеза, а да немају у томе баш никакве интересе. На то какав ће курс држава изабрати утичу и геополитичке околности, а у зависности од тога коју политику почне примењивати, могу се назрети и геополитички циљеви. Набројаним курсевима спољне политике треба додати још и пети – *политику самоизолације*, као могућност која се може примењивати. То су случајеви када једна држава делимично, у појединим областима, или потпуно одлучи да прекине односе са осталим субјектима из међународног окружења.“ (Пророковић, 2012: 105-6)

у геополитичком смислу манифестовала формирањем Источног блока, у који су улазиле Пољска, Чехословачка, ДДР, Мађарска, Румунија и Бугарска. Доктринарни циљ комунистичког руководства зато је, без обзира на то што као такав није нигде експлицитно наведен, био очувати ове земље у Источном блоку. Стратегијом су утврђивани сви проблеми и претње овом циљу, чији број је почео значајно да расте усвајањем Џонсонове доктрине 1964. у САД. Везивање Западног блока, привредно, туристичко, трговинско, са земљама Источног блока имало је за последицу велика политичка и друштвена превирања у Чехословачкој. На овај изазов СССР је реаговао, заједно са осталим чланицама Варшавског пакта, војном интервенцијом. Решење које је понудила тадашња стратегија свело се на примену методе интервенције.“ (Пророковић, 2012: 107-8)

Доктрине и стратегије се спроводе помоћу многобројних техника, од којих се пет могу набројати као најважније и најчешће примењиване: *метода (војне) интервенције* (подразумева елиминацију конкурентског интереса, државе или режима), *метода „подели и владај“ (divide et impera; поделити моћ противника, међусобно раздвојити сопствене непријатеље како се не би ујединили и заједнички наступали), метода узajамне компензације* (када држава А, на основу договора са државом Б, раздели моћ државе В), *метода наоружавања* (повећавање борбене готовости и опремљености војних снага зарад одржања статуса кво, или вођења империјалне политике) и *метода савезништава* (уговорно спајање потенцијала моћи између више држава. (Крејџи, 2010: 277-8)

У класификацији се често мешају стратегија и поједине методе, пре свега – интервенција и наоружавање. Теоријски, разлика је у томе што се стратегијом дефинишу безбедносне претње и предлажу начини њихове елиминације и/или решавања, што стратегија подразумева прикупљање, обраду података, њихову анализу и на основу тога, планирање. Методе служе за спровођење доктрине или стратегије, оне су извршног карактера и могу бити оријентисане само на елиминисање једне претње (уколико постоји више утврђених претњи по једну државу, за сваку од њих могу се примењивати различите методе). Ипак, треба подвући да је у пракси збиља тешко разлучити како окарактерисати поједине потезе. До овога долази и због тога што су поједине доктрине и стратегије често скривене од очију јавности.

Спољнополитичке доктрине, стратегије и технике су усмерене ка остваривању и заштити националних интереса и осигуравању националне безбедности. У зависности од тога о којим интересима се ради и са каквим претњама се држава суочава, примењује се неки од наведених приступа.

2.4. Теоријски приступи у истраживању безбедности

Студије безбедности (*security studies*) се издвајају као посебна дисциплина после Другог светског рата, најпре у академској заједници САД и Велике Британије. Несумњиво, обликовање савремених студија безбедности почиње расправама: како државу учинити безбедном у условима биполарне структуре светског политичког система? Занимљиво је да у Великој Британији дуго времена ова субдисциплина бива означавана као стратешке студије (*strategy studies*). Међутим, пошто се последњих година развила стратегиологија као посебна научна дисциплина, која се бави значајно ширим и другачијим темама од оних које су обухватале стратешке студије, и у британској академској заједници је преовладао израз студије безбедности.²³ Такође, у појединим објашњењима се може пронаћи да данас стратешке студије представљају само једну област у оквиру студија безбедности, мада овакве тврдње треба узети са великом резервом.²⁴

Углавном, нова безбедносна архитектура на глобалном нивоу и ново спољнополитичко окружење, довели су и до појава сасвим нових изазова, ризика и претњи спољног и унутрашњег карактера. Овакав почетак обликовања савремених студија безбедности педесетих година XX века нам даје одговор на питање зашто ова дисциплина настаје, али нам истовремено не даје одговор на питање: како она настаје? Постоји више различитих погледа у односу на питање: како настају студије безбедности?

Према првом, студије безбедности се развијају из теорије међународних односа, у којој су дуго времена представљале засебно поље (*academic sub-field*) истраживања

---

²³ Програм „студије безбедности“ данас се може похађати на основним, мастер или докторским студијама на већем броју универзитета у Великој Британији као што су на пример: Brunel University, University College London, University of Buckingham, University of Stirling, University of Leicester.

²⁴ Погледати на пример: Groupe de recherche et d'information sur la paix et la sécurité: www.grip.org

(Wæver, 2004: 2) а „имајући у виду да је основна сфера интересовања међународних односа динамика међудржавних односа, основни предмет студија безбедности јесте међународна или међудржавна безбедност. Међутим сагледавањем историјског развоја дисциплине може се уочити да се временом истраживачко поље студија безбедности ширило и продубљивало, те је и сам предмет претрпео значајне измене. Предмет студија безбедности, исто као и појам, се константно дефинише и редифинише, тако да се може рећи да не постоји једно јасно одређење са којим је сагласна целокупна академска заједница.“ (Vujiновић, Glušас, 2014: 11-2) Други поглед се разликује по томе што је усмерен ка изучавању војне силе, што узрокује неопходност примене историјске анализе. Стивен Волт (Stephen Walt) наглашава да су студије безбедности првенствено оријентисане ка истраживању рата, на употребу и контролу војне силе и претњи које су са тим у вези (Walt, 1991: 215), а то су све феномени који су постојали и много пре појаве теорије међународних односа. Према трећем погледу, студије безбедности своје извориште имају у економској науци и теорији о ризицима улагања. (Buzan, Hansen, 2009: 1) На крају, четврти поглед је да се са системским развојем студија безбедности почело плански током тридесетих година XX века. Тада је, наиме, било неопходно пронаћи одговоре на многобројне проблеме које је Велика депресија са собом донела. Да би се направио свеобухватан поглед на дешавања у међународној политици у САД је формирана истраживачка група, на челу са историчарем Едвардом Ерлом (Edward Mead Earle), која је имала задатак да повеже низ традиционалних дисциплина у једну нову, која ће бити усмерена ка безбедносним питањима. Ерл и његови сарадници су имали значајан утицај на еволуцију студија безбедности (Ekbladh, 2012: 107-41)

Бери Бузен и Лене Хансенова наводе пет најзначајнијих тема у међународним односима после Другог светског рата, које су допринеле уоквиравању нове дисциплине-студија безбедности. То су: 1) совјетска претња и изазови биполарности за САД; 2) обуздавање Совјетског савеза и парирање његовом војном, политичком и економском потенцијалу моћи; 3) интерпретација *другог* (Other) и његових намера; 4) питање субјективног и објективног у перцепцији безбедности; 5) етички аспект. (Buzan, Hansen, 2009: xix-xx) Пол Вилијамс (Paul D. Williams) студије безбедности описује као „област истраживања око основних питања чији се одговори мењају током времена“ а четири

основна питања око којих се ове студије конституишу према њему су: 1) Шта је безбедност? 2) О чијој безбедности говоримо? 3) Шта представља безбедности проблем? 4) Како се може постићи безбедност? (Williams, 2008: 2, 5) Овај теоретичар још и додаје да „студије безбедности никада не могу бити само академско поље, јер је њихово постојање последица жеље за постизањем безбедности за реалне људе на реалним местима.“ (Williams, 2008: 1) У тражењу одговора на ова питања треба имати у виду „пет покретачких сила“ које су утицале, утичу и утицаће на студије безбедности: 1) однос снага и дистрибуција моћи између кључних актера у међународној политици; 2) технолошки развој; 3) догађаји који мењају ток историје; 4) унутрашња динамика промена методологије дисциплине; 5) институционализација и развој студија безбедности. (Buzan, Hansen, 2009: 65-6) У односу на актуелност „покретачких сила“ у појединим историјским раздобљима, обликовале су се и студије безбедности. Студије безбедности су наставиле свој развојни пут. Даљи развој ове дисциплине, који је уследио у послехладноратовском периоду, довео је до тога да се данас све више говори о науци о безбедности, а не о студијама безбедности.

2.4.1. Теорије реализма

Реализам представља један од најстаријих праваца размишљања о политици и филозофији међународних односа. То је политичка теорија према којој се државе у сопственом спољнополитичком наступу и позиционирању понашају у складу са својим националним интересима. Према реалистима државе су главни актери међународних односа и њихов опстанак зависи само од моћи којом располажу. Тежња за моћи и употреба моћи у односима са другим државама сматра се природним и легитимним средством у међународној политици.

У циљу остваривања или заштите националних интереса држави је дозвољено и да се ослони на силу и примењује најразноврснија могућа средства. Платон у свом делу „Држава“ даје за право властима и да лажу, уколико је то у складу са општим интересом, док Тукидид каже да „за владара или државу која простира своју власт и на друге крајеве, ништа није неразумно што је за њих корисно.“ (Simić, 1999: 49) Један од најважнијих

радова, који је усмерио модерни реализам хладноратовског периода, јесте и монографија Едварда Кара (Edward „Ted“ Carr) „Двадесет година кризе: 1919-1939“²⁵. Кар описује послератне године (године после Првог светског рата, прим. аут.) са извесном дозом оптимизма, наглашавајући важност формирања Лиге народа и потписивања низа мировних и међународних споразума којима је требало трајно спречити избијање сукоба сличних размера. Шира и дубља сарадња између држава је, по њему, врло брзо довела до стабилизације прилика у међународном политичком систему. Међутим, он истовремено упозорава да се стабилност не може одржати без успостављања релативне равнотеже снага у међународним односима. Кључни актери морају бити државе, између којих ће постојати одређени баланс. Ослањати се на рационалност појединаца и „побољшавање људи“ који доносе одлуке за њега је чиста утопија. Због тога се концентрише на питање трансформације Лиге народа кроз коју би се регулисало питање остваривања равнотеже снага. (Carr, 2001 [1939])

Током хладноратовског периода, у времену када су обликоване студије безбедности и наука о међународним односима, реализам постаје доминантан приступ, што је имало утицаја и на даљи развој ових дисциплина. Међу „утемељивачима студија безбедности“ је највећи број реалиста, који су обликовали „класични поглед“ на изазове, ризике и претње.

Темељно објашњење реализма нуди Ханс Моргентау, који историју политичке мисли представља као непрекидну борбу између два тренда у међународним односима: реализма и идеализма. Рејнолд Нибур (Reinhold Niebuhr) је ову борбу описивао као сучељавање „између деце светлости и деце таме.“ Тежња за максималном моћи је доводила до моралне двосмислености и узроковала империјализам (под плаштом идеализма и борбе за вредности, права и слободе сакривала се реалполитика и циљеви који су имали везе са остваривањем националних интереса држава, а пре свега великих сила које су прерастале у империје), што је једна од одлика света у којем живимо. (Niebuhr, 1974) Моргентау наводи да постоји шест основних уверења реалистичке школе: 1) политика се руководи објективним законима који имају своје корене у људској природи; 2)

---

²⁵ *The Twenty Years' Crisis: 1919–1939: An Introduction to the Study of International Relations*, New York, 1939.

мотиви и идеолошки избори нису критеријуми за вредновање политичких активности, политика је аутономна дисциплина у којој се успостављају узрочно-последичне везе; 3) политички интереси мењају и политички и културни контекст те их је због тога неопходно континуално пратити и контролисати; 4) политички лидер се руководи само интересима своје државе, а с обзиром на напетост која постоји између моралних начела и успешног политичког деловања, моралне принципе треба сагледавати у посебним околностима времена и места; 5) држава представља своје тежње и циљеве деловања тако да истиче њихову усклађеност са универзалним моралним принципима; 6) политички реализам се разликује од других школа међународних односа. (Morgenthau, 1961; Czaputowicz, 2008) За Моргентауа је међународна политика једноставно-политика силе и без обзира на то шта државници и народи желе да остваре и какве циљеве имају пред собом, најефикаснији инструмент је сила, односно моћ којом располажу. „Они могу да дефинишу своје циљеве као религиозне, филозофске, економске или као друштвени идеал. Они се могу надати да ће овај идеал остварити путем сопствених унутрашњих снага, путем божанског посредовања или кроз природни развој људских послова... Али кад год се они боре да остваре свој циљ путем међународне политике, они то чине путем борбе за силу.“ (Dimitrijević, Stojanović, 1996: 40).

Роберт Гудин (Robert Goodin) реализам описује кроз четири принципа: прво, државе су кључни актери у међународној политици, значајнији од појединаца и међународних организација; друго, међународни систем је анархичан и не постоји централни наддржавни ауторитет који може наметнути правила државама; треће, да се актери у међународном политичком систему понашају рационално и да су њихове акције усмерене ка увећавању сопствених интереса; и четврто, све државе желе моћ како би могле да се заштите. (Goodin, 2010: 132-3)

Чарлс Кегли и Јуџин Виткоф (Charles Kegley, Eugene Wittkopf), уз „опасност претераног упрошћавања“ наводе чак десет „претпоставки и одговарајућих ставова“ захваљујући којима „реализам може да се сумира“: „1) људи су по природи уско себични и са моралним пропустима и не могу се ослободити грешне чињенице да теже да воде рачуна о себи и да се боре са другима за сопствену предност; 2) од свих људских зала,

ниједно није распрострањеније, неопростивије или опасније него њихова нагонска жудња за моћи и њихова жеља да покоравају друге; 3) могућност уклањања нагона за моћи је утопијска тежња; 4) међународна политика је, према Томасу Хобсу, борба за моћ, 'рат свих против свих'; 5) основна обавеза сваке државе-циљ коме треба подредити све остале националне циљеве-јесте да се унапређује национални интерес и да се у том циљу стиче моћ; 6) анархична природа међународног система диктира државама потребу да стичу довољне војне способности како би могле одвратити напад потенцијалних непријатеља и вршити утицај на друге; 7) економија је од мањег значаја за националну безбедност него војна моћ; привредни раст је значајан првенствено као начин за стицање и ширење државне моћи и престижа; 8) савезници могу увећати способност државе да се брани, али њихову оданост и поузданост не треба узимати здраво за готово; 9) државе не смеју никада поверити задатак самозаштите међународној безбедносној организацији или међународном праву и треба да се одупру настојањима да се међународно понашање регулише путем глобалног управљања; 10) ако све државе теже да максимирају своју моћ, доћи ће до стабилности кроз одржавање равнотеже моћи, потпомогнуте променеама у стварању и пропадању супарничких свеза.“ (Kegli, Vitkof, 2004: 86-7) У представљеном објашњавању реализма Кегли и Виткоф наводе неколико кључних појмова који се везују за овај теоријски правац, као што су моћ, национални интерес и самопомоћ.

Концепт самопомоћи у међународним односима истраживао је Кенет Волц и овај принцип је за њега темељни, то је основа за изградњу целокупног теоријског правца који ће бити означен као неореализам. Самопомоћ се може описати као начело којим се руководе актери у међународној политици, а у најкраћем оно значи да се државе (као најважнији актери) морају ослањати на сопствене ресурсе и тежити да имају довољну моћ како би самостално браниле националне интересе. Светски политички систем се уоквирује спонтано деловањем актера чији је прототип одбрана сопствених интереса. Волц закључује да се систем (светски политички, оп.аут.) „појављује из коегзистенције држава, иако ниједна држава није имала намеру да учествује у формирању структуре која ће утицати ограничавајуће на њих саме. Систем се формира и одржава по принципу самопомоћи који се примењује на актере“. (Waltz, 1979: 92) Анархија представља принцип организације система преко којег се врши расподела моћи између великих сила. Пошто између јединица

система (држава) не постоји успостављен формални хијерархијски поредак и оне нису подељене према својим специфичним функцијама, расподела моћи је кључна за објашњавање политичког система *самопомоћи*. Расподелом моћи се детерминише и расподела способности јединица система. Сталним новим расподелама моћи у међународном систему, а које настају због примене система самопомоћи, долази до појаве функционалне сличности између јединица система. Класични реалисти су анархију представљали као „опште стање, а не дистиктну структуру. Они су идентификовали анархију као проблем са којим се државе морају суочити, а затим су нагласак пребацивали на односе држава и њихове карактеристике, из којих су изводили закључке о смењивању рата и мира“. Међутим, структурални реализам искључује из дефиниције међународне структуре и одлике и интеракције држава. За структурални реализам анархија, дакле, утиче да актери постају слични и да се њихово понашање у структури усмерава ка прављењу баланса. (Waltz, 1990: 21-37)

Вилијем Волфорт (William Wohlfort) своди реалистички приступ на три руководећа принципа: први је да се политика води између група, односно између држава као највишег облика удруживања и организовања појединаца; други да су групе окренуте ка одбрани сопствених интереса и да се због тога понашају егоистично; и трећи да је кључна димензија политике моћ. (Wohlfort, 2010: 9-21) У једном од својих последњих осврта Стивен Волт реafirмише реалистички приступ, описујући стање у међународној политици на почетку 2016. године кроз призму ове теорије. Постојеће околности потврђују да су државе фокусиране на самоодржање, а због непостојања међународних полицијских снага, које би могле да контролишу споровођење међународних правних норми, државе морају јачати своје војне способности у циљу очувања независности. Егоизам држава је изражен, као и национализам, тако да поверења између њих има мало, а алтруизма нема уопште. Међународно право и међународне организације не представљају ауторитете који могу утицати на понашање играча. (Walt, 2016)

Прва свеобухватна реалистичка теорија међудржавних односа је индијска *Артхашастра* (Arthashastra). У санскриту се овај појам користи да би се означила наука о

политици, а написао га је Чанакја²⁶, који је био саветник у служби владара Чандрагупта Маурија (Chandragupta Маурга владао око 324-297. п. н. е.), првог који је успео да под своју контроли стави готово целу територију данашње Индије. Чанакја описује међудржавне односе кроз метафору о рибама: велике рибе гутају мале рибе! У односу према другим владарима, челног човека државе руководи искључиво интерес и ту нема места за моралне вредности и било какву врсту попустљивости. Уколико владар жели да побољша услове живота својих поданика, а што му мора бити приоритетни циљ, онда је неопходно да се оријентише ка територијалној експанзији до које може доћи само уколико је војна моћ државе адекватна. (Вигасин, 1987: 91-3) Користећи појмовно-категоријални апарат Рејмонда Нибура за објашњавање ове тезе, може се закључити да Чанакја препоручује владару како у односу према другима мора бити „дете таме“ да би за своје поданике представљао „дете светлости“.

Платон у већ поменутом антологијском делу „Држава“, као и Тукидид који у истом периоду објављује студију „Историја Пелопонеског рата“, представљају прве и вероватно најзначајније реалисте античке Грчке, пошто констатују да држави која је суочена са добро наоружаним и опасним противницима морални, правни и идеолошки разлози неће бити од велике користи, већ ће као слабија страна она морати да прихвати услове које јој намеће јачи. (Simić, 1999: 50) Посебан утицај на савремени реализам остављају Николо Макијавели и Томас Хобс (Niccolò Machiavelli 1469-1527, Thomas Hobbes, 1588-1679).

Томас Хобс је „природно стање“ које описује у делу „Левијатан“ (*Leviathan, sive, De materia, forma, & potestate civitatis ecclesiasticae et civilis*, 1668) схватао као стање потпуне небезбедности. Природно стање значи да је „људски живот усамљенички, сиромашан, прљав, тежак и кратак.“ (Hobbes, 2004 [1651]: 92) Први, приоритетан циљ сваког појединца је да се физички заштити и како би то остварио, човек је спреман и да убије друго људско биће. Пошто су сви људи једнаки, по својим умним и телесним предиспозицијама, они се могу једнако надати да ће остварити своје циљеве, али истовремено могу и једнако добро схватити да ће им се други испречити на том путу, услед чега ће доћи до подозрења, непријатељстава и сукоба. Ако у таквом амбијенту нико није сигуран да неће бити

---

²⁶ Још се може пронаћи и да су имена овог индијског мислиоца Каутиља и Брамагупта.

нападнут, онда је једини избор превентивно нападати друге. Чак и они који су физички слабији, могу то учинити „било помоћу тајних смицалица, било удруживањем с другима који се налазе у истој таквој опасности.“ (Hobbes, 2004 [1651]: 90) Због тога је Хобсово природно стање заправо „рат свакога човека против свакога другог.“ (Hobbes, 2004 [1651]: 91) Хобс наглашава и да се „нарав рата не састоји у тренутним борбама, већ у уоченој склоности ка томе“ па зато он не препосзнаје стање мира. Чак и када нема текућих сукобљавања, постоји спремност за рат. (Hobbes, 2004 [1651]: 91) Овакво стање се не може превазићи споразумима, зато што појединци немају никакаву гаранцију да ће њихово одрицање бити праћено и одрицањем других, те зато Хобс види излаз у стварању државе. Међутим, таман колико је формирање државе решење за стицање одређених гаранција на унутрашњем плану, захваљујући којима ће бити могуће споразумима регулисати отворена питања, толико је оно проблематично за односе са другим државама. Хобс подвлачи да „сваки врховни владар има исто право у пружању сигурности свом народу које сваки појединац може имати у бризи за сопствену безбедност“ и да „исти закон који људима без грађанске владавине налаже шта да чине и шта да избегавају у односу један према другоме, налаже то и државама“ (Hobbes, 2004 [1651]: 236), што значи да природно стање у односу између држава јесте стање у којем свака држава гледа на ону другу као на потенцијалног непријатеља. Међународно окружење карактерише анархија и најсигурнији начин заштите државе је повећавање моћи. За реалисте, дакле, моћ, национални интерес и самопомоћ одређују понашање актера у међународној политици.

2.4.2. Теорије либерализма

Насупрот реалистима, који се концентришу на појмове моћ, национални интерес, самопомоћ и равнотежа снага, за представнике либерализма су централни појмови слобода и равноправност! Због тога Стенли Хофман (Stanley Hoffmann) констатује како либерализам представља потпуну супротност (*nemesis*) самој суштини међународних односа. Уместо анархије и увећавања моћи, који доводе до сучељавања и/или сукобљавања интереса актера, услед чега долази до нарушавања мира (у најрадикалнијој форми до

почетка рата), либерализам се заснива на уздржаности, компромису и миру (Baylis, Smith, 2001: 163). Моћ се може сматрати легитимном, само ако је заснована на пристанку. Начелно, легитимна је само она политика на коју појединац пристане да се води у његово име, исто као што су легитимне само оне институције које представљају интересе појединца. Суштина либералне филозофије је заштита права појединца, промовисање индивидуалне слободе и инсистирање на праву сваког човека.

Израз *либерализам* долази од латинске речи *liber (libertas)*, којом се означава слобода (слободно). Слобода сваког појединца је његово изворно и неотуђиво право и у том контексту се реч либерализам први пут појављује 1812. године у шпанском Уставу из Кадиза (*Constitución de Cádiz*)²⁷.

Међутим, либералне идеје се рађају и уобличавају много пре великог скупа у Кадизу, током периода просветитељства и реформације, када се афирмишу тезе о праву појединца и његовом рационалном духу, као и теорија о слободи као природном праву. Теоретичари попут Хуга Гроцијуса, Томаса Хобса, Џона Лока, Шарла Монтескјеа, Жан-Жак Русоа, Имануела Канта и Алексиса Токвила разматрају могућности успостављања трајног међународног мира и уређења односа између држава на новим принципима који би се темељили на универзалности међународног права²⁸.

У раду „Две расправе о влади“ (*Two Treatises of Government*, 1689) Џон Лок разматра два темељна начела будуће либералне филозофије, питања економске слободе и

---

²⁷ Устав из Кадиза је један од кључних докумената за уоквиравање либералне идеје почетком XIX века и послужио је као образац за писање највиших правних аката у Норвешкој, Португалу, Мексику и италијанском државама. Овим документом су ограничена права монарха и именованих министара који су до тада добијали извршна овлашћења од краља; право гласа више није одређивано према имовинским критеријумима, нити су представници цркве и племства могли да рачунају на повлашћени статус и загарантована места у представничком телу; укинута су до тада успостављена економска ограничења којима је гарантован повлашћен положај одређеним групама и појединцима; успостављен је нови, централизован административни систем, а држава је подељена на покрајине и општине. О овоме више у: Esdaile, Charles J., *Spain in the Liberal Age*, Malden, Mass.: Blackwell, Oxford, 2000.

²⁸ Hugo Grotius, 1583-1645; John Locke, 1632-1704; Charles-Louis de Secondat Montesquieu, 1689-1755; Jean-Jacques Rousseau, 1712-1778; Immanuel Kant, 1724-1804; Alexis-Charles-Henri Clérel de Tocqueville, 1805-1859.

идејне слободe²⁹. Економске слободe су везане за право поседовања и коришћења имовине, а идејне за право појединца на одређење. Лок објашњава да се читајући Стари завет не може закључити како је Бог дао Адаму право да влада над другим људима, па га овај самим тим и није могао пренети на своје потомство и потоње крунисане монархе који су представљали Божије миропомазанике. Лок прави јасну разлику између политичке власти и власти оца над дететом или господара над слугом. Власт се може пренети на одређену особу или групу људи само уговором, а не „божјом објавом“ или миропомазанем. Уговор о прихватању и преносу власти је најбољи начин њеног ограничавања и спречавања било каквих злоупотреба. (Locke, 1689) На такав начин Лок износи критику на, у то време раширену и прихваћену Хобсову теорију о устројству државе.

Табела бр. 8: *Претпоставке на којима почивају реализам и идеализам*

карактеристика	реализам	идеализам
<i>људска природа</i>	себичност	алтруизам
<i>кључни актери</i>	државе	државе, појединци, међународне организације&остали
<i>узроци постављања</i>	рационална тежња ка националном интересу	различити (психолошки) мотиви доносилаца одлука
<i>природа система</i>	анархија	заједница/сарадња

Џошуа Голдстеин (Joshua Goldstein)³⁰ на основу четири критеријума (људска природа, кључни актери међународних односа, узроци постављања држава у међународној политици и природа светског политичког система) објашњава најважније разлике између реализма и идеализма (Goldstein, 1994: 49), што је приказано у Табели бр. 8.

²⁹ Да би се боље разумело Локово дело, неопходно је сагледати и контекст времена у ком је писано. Лок је подржао револуцију виговаца и његова теорија је требало да оправда покушај свргавања краља. Како би се осигурало да нова власт не буде апсолутна, она мора бити ограничена уставом.

³⁰ Као и код низа других америчких аутора који потичу из средњоевропских јеврејских породица јављају се несугласице око транскрипције презимена. У српском језику се презиме Goldstein, преводи онако како се изговарало у немачком-Голдштајн. Познати југословенски интелектуалац, публициста, историчар и политичар је Славко Голдштајн. Међутим, у енглеском језику се презимена која се завршавају на *-stein* читају „-стеин“, а не као у немачком „-штајн“, па отуда и сталне расправе о њиховој транскрипцији. Најпознатији пример различитог превођења презимена је у случају Имануела Валерштајна или Волерстина, па се у радовима на српском језику могу пронаћи обе варијанте (Immanuel Wallerstein). У овом конкретном случају ће бити употребљен превод који су користили већ неки други аутори на српско-хрватском говорном подручју, како се не би случајно правила забуна по питању који се амерички теоретичар цитира.

Овакав приступ наилази на широко и често потпуно некритичко прихватање у првој деценији послехладноратовске ере (током деведесетих година XX века), а и после ње се наставља доминација либералног концепта у међународним односима, мада у нешто другачијој форми. Мајкл Манделбаум (Michael Mandelbaum) чак овај период назива временом „хегемоније либералних идеја“ (Mandelbaum, 2004), с обзиром да је најраспрострањенији облик владавине постала либерална демократија, а да су у области економије либерални принципи постали апсолутно преовлађујући у свим деловима света, па је и у земљама у којима није постојао вишепартијски систем, попут Кине, прихваћена тржишна економија.

Посматрајући међународну политику из угла либералне теорије, Џон Икенбери (John Ikenberry) наводи пет водећих либералних идеја, које треба да помогну обликовању другачијих међународних односа. (Ikenberry, 1999: 7-22) То су: демократски мир, слободна трговина, међузависност, међународне институције и заједничке вредности. Теза о демократском миру се у либералној теорији разрађује још од идеје изложене у једном есеју Имануела Канта из 1795. године (*Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf*). У основи Икенберијеве поставке се такође препознају смернице које је још давно дефинисао немачки филозоф, а које се у основи односе на убеђења како демократске структуре, које постоје у демократским друштвима, ограничавају способност појединца (био он шеф државе, лидер политичке странке или ма ко други) да мобилише друштво за рат, као и да демократске процедуре, које се развијају унутар државе, утичу на спољнополитичко постављање земље. У крајњој линији, демократске процедуре, на начин како су успостављене у унутрашњој политици, треба да се пренесу и на поље међународне политике, па ће односи између држава (актера у међународним односима) бити прецизно регулисани, услед чега ће избијање оружаних сукоба постати готово немогуће. Тиме се долази до потврде изнетог става како демократске државе не ратују између себе, односно, наступа период *демократског мира*. Када је реч о слободној трговини, она је важна како за развој демократских институција на унутрашњем плану, тако и за стабилност светског политичког система. У том контексту посматрано, стварање Бретонвудског система (*Bretton Woods system*) са пратећим међународним финансијским институцијама је један од кључних корака учињених ка обезбеђивању демократског мира. Са једне стране,

повезаност између слободне трговине и демократије се на унутрашњем плану тражи у тези како је осигуравање економског раста кључно за развој демократских институција. Економски развој доводи до ширења средњег слоја, увећавања средње класе, што опет води ка повећавању нивоа општег образовања, промени политичке културе, вођењу дијалога о отвореним питањима и решавању проблема кроз институције. Такође, у условима економског просперитета, политички лидери су спремни да прихвате пораз на изборима, зато што су свесни да њихова егзистенција није угрожена, без обзира на то што више нису на власти. Са друге стране, повезаност између слободне трговине и међународне политике се објашњава тиме што спречавањем протекционизма у међународној економији, долази и до постепеног затирања узрока избијања сукоба међу државама. Наиме, протекционистичким мерама се подстицало економско такмичење између водећих сила, што је државе окретало ка одбрани сопствених националних економских интереса по сваку цену. У крајњој линији, то је био разлог избијања рата. Промовисањем слободне трговине се иницира развој оних сектора националне економије, који представљају компаративну предност на глобалном тржишту. Тако долази од специјализације, па ће се у оквиру једне државе, или тачније речено-државног привредног система, развијати свега неколико сектора (у случају малих држава, вероватна судбина би била оријентација на само један сектор и производња неколико врста производа). У оквиру једног државног система би се производиле неопходне количине одређеног производа за цело глобално тржиште, а та, конкретна држава, би своје потребе за осталим производима решавала увозом. Ово је и кључни део економског дела либералне теорије, који се заснива на неопходности повећавања увозно-извозних аранжмана. Тиме, се, наиме, повећава међузависност економских, али и научних, техничко-технолошких и у крајњој линији политичких система различитих држава. Такође, већим обимом трговинске размене долази и до веће размене идеја, мишљења, погледа и ставова, услед чега се формира нови оквир за социјализацију и друштвене промене у разним, до сада, затвореним државама. Како расте размена, расте и међузависност, па државама више није у интересу не само да отпочињу међусобне сукобе, већ није ни у интересу једне државе да долази до озбиљне дестабилизације у другој. Свака дестабилизација, била политичка, социјална или економско-финансијска, угрожава достигнути обим размене, а то се онда одражава на стабилност целокупног глобалног поретка. Односи између држава се, иначе, регулишу

кроз међународне институције, које служе за спречавање сукоба, односно за ограничавање њиховог домета уколико су већ почели. Важно је да све државе буду укључене у рад међународних институција (међународних организација и других формата који се подразумевају под међународним институцијама), зато што онда утичу на њихово обликовање, учествују у њиховим акцијама и поистовећују се са њима. На послетку, али не и најмање битно, када говори о заједничким вредностима држава, Икенбери заправо подсећа на већ изнету тезу о карактеру земаља са демократским уређењем. Либерално-демократски оквир омогућава да се унутар држава, у њиховим политичким и правним системима стварају јединствене норме о начинима организовања владавине, понашања у међународним односима и начинима решавања сукоба. Либералне демократије деле исте вредности, понашају се предвидиво и припадају истој заједници. Као пример овакве заједнице он наводи евроатлантску „зону демократског мира“. С обзиром на искуства „евроатлантске зоне демократског мира“, тежи се пресликавању овог система на остале делове света. Пошто Манделбаум (Mandelbaum, 2004) констатује да је „традиционални мир“ између држава почивао на равнотежи снага, због чега се супротстављени актери нису усуђивали да један другог нападну, а да „либерални мир“ почива на начелима транспарентности, успостављања сразмере у наоружавању у складу са потребама одбране и договору, у контексту свих наведених радова би се дало закључити како либерални теоретичари на почетку XXI века заговарају агресивније и амбициозније ширење идеја језгра ка недовољно интегрисаној периферији. Тиме би се либерална демократија и либерални капитализам проширили на све земље света, чиме би се у догледној будућности кроз слободну трговину и установљене међународне институције повећала међузависност, успоставио систем заједничких вредности за цео свет и обезбедио демократски мир. Оваква визија је подстакла и Френсиса Фукујаму (Francis Fukuyama) да своју најчитанију и најцитиранију монографију из 1992. године наслови са „Крај историје и последњи човек“ (*The end of History and the Last Man*, 1992)³¹. Иако је Фукујама упозорио да његов појам „краја историје“ не треба тумачити као најаву брзог завршетка одређених друштвених и

---

³¹ Есеј истоветног назива објављен је у часопису „The National Interest“ три године раније, тако да је у монографији Фукујама само разрадио своја ранија запажања и детаљније их објаснио. Закључци нису мењани. Више у: Fukuyama, Francis, „The End of History?“, *The National Interest*, Summer 1989, стр. 3-18.

политичких процеса, већ као тврдњу да ће либерална демократија постати доминантна у дугом временском раздобљу које је пред нама, а које може потрајати и неколико векова, у закључку његовог рада преовладава „либерални оптимизам“ те се констатује да пошто не постоји адекватна (идеолошко-теоријска) конкуренција либералној демократији и либералном капитализму, у будућности се човечанство неће бавити обнављањем старих сукоба, већ ће се на решавање светских економских и социјалних проблема. (Фукујама, 2002) Деценију и по касније Фукујама је навео да његову визију „краја историје“ најближе одражава покушај Европске уније да се формира супранационална творевина, која ће превазићи питање суверенитета и традиционалне моћи успостављањем транснационалне владавине права (Фукујама, 2007), а мада је у погледу остваривања својих прогноза био мање оптимистичан него раније³², 2014. године је и даље остао на становишту да ће све земље пре или касније прихватити либерално-демократски образац („*all countries will... get on that escalator*“), односно да ће, у ширем контексту посматрано доћи до краја идеолошке еволуције човечанства, што ће нам донети и „крај историје“ у облику у којем смо историјску науку познавали до сада. (Фукујама, 2014)

2.4.3. Остали теоријски приступи

У постхладноратовском периоду долази до наглог развоја неколико алтернативних теоријских приступа у студијама безбедности, пре свега због чињенице да нити реалистичке, нити либералне теорије „не само да нису могле да предвиде неочекиван и брз завршетак хладног рата, малтене без иједног испаленог метка, већ нису могле ни лако да објасне такав развој догађаја. Ова ситуација довела је истраживаче безбедности у неугодну ситуацију, у којој, упркос очекивањима јавности, једноставно нису располагали адекватним аналитичким категоријама које би им помогле да разумеју новонастале околности.“ (Ejdus, 2012: 91-2)

Поред реализма и либерализма у окриљу теорије међународних односа и студија безбедности током времена се развија још неколико приступа. Користећи се

---

³² Фукујама наводи да постоје очигледни примери „назадовања демократије“. Према њему, то је видљиво у Турској, Никарагви и на Тајланду, док поједини догађаји, попут „обојених револуција“ у Египту и Украјини нису донели жељени резултат. (Фукујама, 2014)

методологијом и аргументацијом Питера Воленстина (Peter Wallensteen), који описује развој мировних студија током различитих историјских фаза (Wallensteen, 2012: 13-28, 85-239), може се приказати и како је текао развој теоријских приступа у студијама безбедности. (Табела бр. 9) Међу њима су најзначајнији социјални конструктивизам, студије мира, критичка теорија, међународна политичка социологија и феминистичка становишта. Овој листи треба још додати и теорију регионалног безбедносног комплекса, која ће бити представљена у оквиру дела о социјалном конструктивизму.

Табела бр. 9: *Развој теоријских приступа у студијама безбедности*

период	карактеристике	поља истраживања
1918-1945.	Јавља се потреба за увођењем нове дисциплине о безбедности и миру. Нагласак на истраживању међународних односа. Институционализацијом теорије међународних односа ствара се оквир за даља истраживања.	-узроци избијања сукоба -примена техничких иновација у развоју оружја -психологија групних сукоба -утицај фрустрација на појаву агресије
1945-1965.	Период Хладног рата и преовладавања реалистичког погледа на безбедност.	-решавање сукоба (предупредити ескалацију) -настанак и одржавање мира -људске потребе и безбедност -ненансилна борба
1965-1985.	Све већи број актера у међународним односима (резултат деколонизације и права на самоопредељење). Регионалне кризе као последица сучељавања две суперсиле. Већи значај невојних претњи, посебно се обраћа пажња на еколошка питања и заштиту животне средине.	-избегавање нуклеарног сукоба -превазилажење социјалних неједнакости -постизање мира кроз преговоре -еколошка безбедност
1985-2005.	Крај Хладног рата и стварање новог амбијента. Повратак либералном становишту. Секуритизација и безбедност.	-промењена природа нових сукоба -регионални безбедносни комплекси -секторски приступ
од 2005.	Већи уплив других дисциплина. Мултидисциплинарни приступ.	-родне студије -екологија -политикологија религије

Теорија социјалног конструктивизма се темељи на парадигми да су међународна политика, као и актери међународних односа (државе, пре свих)-друштвене конструкције, резултат одређених друштвених процеса, а не неизбежна последица карактера светске политике или појединца који доноси одлуке. За овај теоријски приступ су важне идеје, пошто се на њима граде постојеће друштвене структуре, које потом могу бити

трансформисане или угашене само под утицајем нових идеја. Теорија социјалног конструктивизма својеврстан „узлет“ доживљава у последњој деценији XX века, а ова појам је први разрадио Николас Онуф (Nicholas Greenwood Onuf) у монографији „Свет који стварамо“ 1989. године³³. Осврћући се на сам крај хладноратовског окршаја Александар Вент (Alexander Wendt) наводи да „уколико Сједињене државе и Совјетски савез одлуче да више нису непријатељи Хладни рат ће се завршити. Колективно значење формира структуре које организују наше деловање.“ (Wendt, 1992: 392) Карин Фирке (Karin Fierke) наглашава да „конструисати нешто јесте чин којим се ствара субјект или објект који иначе не би постојао.“ (Fierke, 2007: 56) Структуре, које се формирају под утицајем идеја и идентитета, ограничавају деловање субјекта у међународној политици.

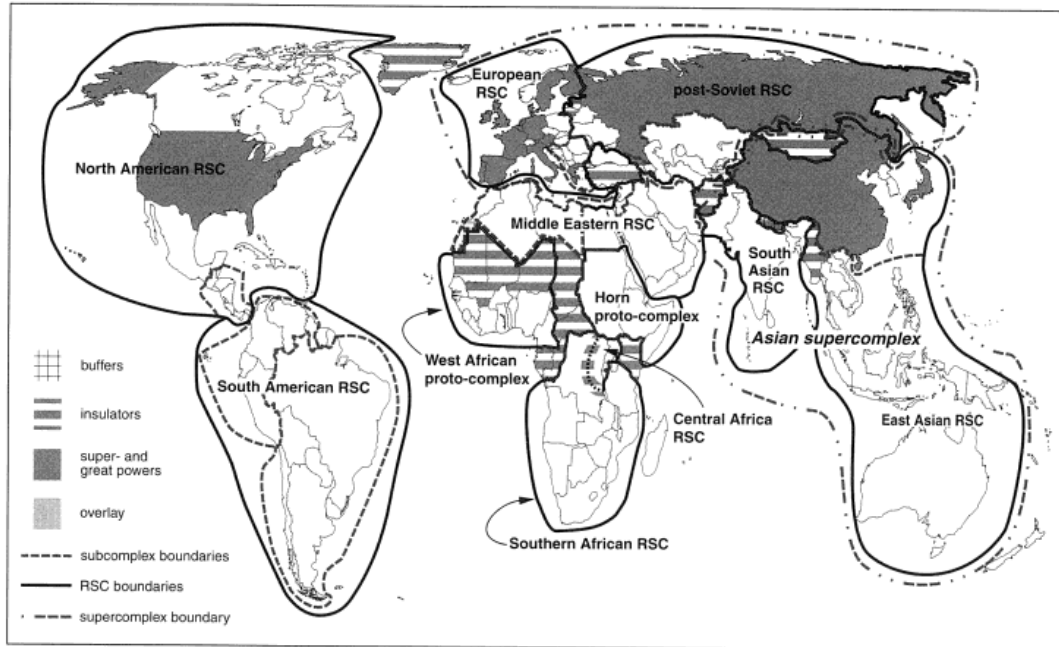
Теоријска поставка социјалног конструктивизма, дакле, указује да овај концепт, када је реч о субјектима међународних односа и међународне безбедности, једнако третира и државне и недржавне актере. Међутим, Вент подвлачи да су „државе и даље основни медијум кроз који се у међународни систем каналишу утицаји других актера на регулисање насиља“. (Wendt, 1999: 9) Ово се може видети и у **теорији регионалног безбедносног комплекса (теорија РБК)**, која се развија у оквиру Копенхашке школе студија безбедности (*Copenhagen School of security studies*).

Под регионалним комплексима се подразумевају „скупови јединица чији су безбедносни процеси тако међусобно повезани да се њихови проблеми безбедности не могу разумно анализирати или раздвојити један од другог“. (Buzan, Waever, de Wilde, 1998: 201) Филип Ејдус примећује како је Бузен почео да развија тезу о РБК још 1983. године (Ejdus, 2012: 117), али је тада овај појам дефинисао као „групу држава чији су примарни интереси толико уско повезани да се њихове националне безбедности не могу реалистично разматрати одвојено“. (Buzan, 1983: 106) Упоредјујући две дефиниције, може се закључити како је Бузен у новом одређењу појма РБК направио отклон у односу на ранији приступ, очигледно утемељен на теорији реализма. У новој дефиницији се не помињу „групе држава“ и „националне безбедности“, већ „скупови јединица“ и „њихови проблеми безбедности“, што је потпуно у складу са промовисаним конструктивичким оквиром, ширењем дефиниције појма безбедности и концептом секуритизације. Ипак, иако у

---

³³ *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, University of South Carolina Press, Columbia (SC), 1989.

Бузеновој новој дефиницији нема држава, опстају јасно омеђени географски региони, односно његови РБК имају дефинисане границе који се по својим ободима протежу границама суверених држава.

Map 2. Patterns of Regional Security Post-Cold War

Карта бр. 1: РБК према Берију Бузену

Такође, када утврђује формате који у оквиру једног РБК могу постојати, Бузенов став у великој мери опредељује претња од избијања рата. Између којих јединица могу избијати ратови? Свакако, постоје различите врсте ратова, али чак и када се ти ратови воде унутар једне државе, најчешће се они завршавају новом географском композицијом, било да се на територији дотадашње државе праве нове државе (на пр. отцепљење Јужног Судана) или да се успоставља нова територијална подела постојећа државе (подела БиХ на два ентитета и један дистрикт). Бузен, дакле, покушава да питања регионалне и међународне безбедности сагледава из најширег могућег контекста, али се, упркос његовом конструктивистичком приступу и новим дефиницијама, кроз објашњавање теорије фактички враћа на тезу изнету још 1983. године. Што се представљања Бузенове теорије тиче, он разликује следеће регионалне безбедносне комплексе: северноамерички,

јужноамерички, европски, блискоисточни, постосвјетски (северноазијски), јужноазијски, источноазијски и јужноафрички. Поред наведених постоје и два протокомплекса: западноафрички и источноафрички. Поред тога, разликују се и поткомплекси који постоје у оквиру РБК. Бузен оперише и појмом суперкомплекс, који може настати услед спајања два или више РБК. Тако би, на пример, могао настати северноатлантски суперкомплекс (спајањем северноамеричког и европског РБК), панамерички (спајањем северноамеричког и јужноамеричког РБК) или евроазијски.

Сваки РБК поседује одређену структуру која се састоји од граница, типа уређења, типа поларности и формата. Поред граница које су представљене на мапи, тип уређења може бити стање анархије или стање хијерархије, тип поларности као једнополарност, биполарност или мултиполарност, а када је о формату реч разликују се три различите конфигурације: конфликтна формација, безбедносни режим и безбедносна заједница. Под конфликтном формацијом се подразумевају лоши и непријатељски односи између посматраних јединица, који могу одвести ка избијању рата; у безбедносном режиму и даље постоји страх од избијања рата, али између различитих јединица постоје утврђена правила понашања (која се дефинишу уговорима, споразумима, конвенцијама и тд.) и очекивање да ће се актери тих правила придржавати; када је реч о безбедносној заједници, она представља тако успостављене и изграђене односе, захваљујући којима не постоји страх од избијања рата, па се самим тим јединице у одређеном РБК не спремају за оружани сукоб. Уз све наведено, утемељивачи ове теорије разликују и две могуће врсте спољних утицаја на РБК. Прва врста утицаја је путем „прекривања“ (*overlay*) и до тога долази када је један спољни фактор (суперсила или велика сила) толико снажан да може у потпуности да утиче на безбедносну архитектуру РБК, чиме он одређује и тип уређења, и тип поларности и формат РБК. Друга врста утицаја је путем „пенетрације“ (*penetration*) захваљујући којој спољни фактори могу утицати на промену типа уређења, типа поларности или формата РБК, али нису толико доминантни да се поставе као „прекривач“. Такође, поред „прекривача“ и „пенетратора“, постоје још и државе „изолатори“ (*insulator*), које не припадају ниједном дефинисаном РБК. Као типичан пример најчешће се наводи Турска. (Barrinha, 2014: 165-80) Због тога што се путем „пенетрације“ утицаја могу мењати карактеристике РБК, али и због тога што се може мењати улога „изолатора“, могуће је и да се у одређеним временским интервалима мењају и границе дефинисаних комплекса.

Студије мира се развијају после Другог светског рата и једно време паралелно егзистирају са „студијама рата“. То је период упоредног развоја две дисциплине-полемологије и иринологије. Полемологија (*polémologie*) је дисциплина која се бави ратом, његовим узроцима и последицама, што јој и сам назив каже (од грчког-*πόλεμος*-што означава рат и *λόγος*-наука). Последње две деценије, преовлађује коришћење појма студије мира, мада поједини аутори и даље пишу о „студијама мира и сукоба“. Јохан Галтунг описује студије мира кроз анализу две дефиниције мира: „Мир је одсуство/смањивање насиља свих врста. Мир је ненасилна и креативна трансформација сукоба. За обе дефиниције важи следеће: мировно деловање јесте деловање на смањењу насиља мирним средствима; студије мира су студије о условима мирног деловања“. (Galtung, 1996: 9) Студије мира се актуализују почетком деведесетих година, када на иницијативу генералног секретара Бутроса Галија (Boutros Boutros-Ghali) Уједињене нације усвајају документ Агенда за мир (*An Agenda for Peace: Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping*) и промовишу концепт превентивне дипломатије. У суштини, овим документом се постављају четири циља пред УН: 1) спречити избијање нових конфликта; 2) спречити наставак постојећих конфликта; 3) спречити интензивирање постојећих конфликта; 4) спречити ширење постојећих конфликта (укључивање нових актера и географско ширење, прим. аут.). (Ghali, 1992) Ипак, и поред развоја студија мира и амбициозног укључивања најважније међународне организације у процес осигуравања мира, посматрајући са данашње временске дистанце, може се констатовати како су резултати свега скромни. Један од илустративних примера јесте и референдум о изласку Велике Британије из ЕУ одржан крајем јуна 2016. године. Управо је пример ЕУ навођен као најважнији и најпознатији „мировни пројекат“ у савременој светској историји (European Commission, 2014: 1), што наводи и Нобелов комитет 2013. године у образложењу одлуке о додели Нобелове награде за мир Европској унији: „ЕУ је помогла да се трансформише већи део Европе од континента рата до континента мира“. (Nobel Committee, 2013) Ако је ЕУ „мировни пројекат“ и њено проширење представља најважнији инструмент вођења „мировне политике“, због чега једна од политички најважнијих, економски најбогатијих и технолошки најразвијенијих чланица иступа из овог савеза? Студије мира представљају добар оквир за анализу узрока сукобљавања и потенцијалног решавања појединих сукоба;

такође, њихов развој је мотивисан добром намером; али је очигледно да на стварање конфликтног амбијента и безбедносну динамику утиче значајно већи број фактора.

Питањем фактора који утичу на безбедносну динамику посебно се бави **критичка теорија**. „Критичка школа студија безбедности представља антифундационалистички, алтернативни теоријски приступ који се, поред проширивања истраживачког поља студија безбедности, залаже и за његово продубљивање. Овај аналитички потез омогућује укључивања других референтних објеката, међу којима је и појединац, чиме се даје почетни корак теоријском, али и практичном заснивању концепта људске безбедности. У епистемолошком смислу, критичка школа укључује улогу идеја, норми и вредности у стварању објекта заштите, као и историјског контекста у коме се процес одиграва. То подразумева померање од објективистичког и рационалистичког приступа неореализма и неолиберализма ка интерпретативним начинима анализе“. (Поповић, 2014: 71; Krause, Williams, 1997: 49). Критичка школа разликује материјалну и симболичку димензију моћи, односно указује на то да се безбедносна динамика не може сагледавати искључиво кроз материјално схватање моћи. „Концепција моћи требало би да разјасни и своју симболичку димензију, то јест, моћ да обликује идеје. Један могући проблем садржан у покушају да се разјасни симболичка димензија моћи јесте тај што се она не може опажати на исти начин на који и материјална димензија; ова друга се често користи да се ствари држе изван дневног реда безбедности, чиме се спречава сукоб. /.../ Ни материјалне ни симболичке димензије моћи не може монополисати само један чиниоц. То је више тако у овом другом случају. Јер, иако је истина да је спој идеја и материјалних извора омогућио да неки дискурси превладају, ипак је историја пуна примера идеја слабих које излазе на видело (преузимањем оних који су на власти, или непосредно кроз револуције). Један пример те појаве јесу револуције 1989. године у Источној Европи и улога коју су одиграли папа Јован Павле II и Католичка црква. Пре тога, познато је да је Стаљин исмејавао недостатак материјалне моћи Ватикана када је запитаво ‘Колико дивизија има папа?’ Било је, дакле, помало иронично да је папа Јован Павле II играо значајну улогу у револуцијама 1989. године које су достигле врхунац у распаду Совјетског савеза.“ (Bilgin, 2012: 153)

Критичка теорија је повезана са такозваном Велшком школом студија безбедности (*Welsh School*).³⁴ Корене критичког у односу на традиционални приступ треба тражити у филозофији и тези о потреби за људском еманципацијом, коју Макс Хоркхајмер (Max Horkheimer) објашњава као теорију која „ослобађа људска бића од околности које их чине робовима.“ (Horkheimer, 1982: 244) Теоретичари Велшке школе такође инсистирају на еманципацији, како би продубили разумевање концепта безбедности. Један од водећих представника ове школе мишљења Ричард Вин Џоунс (Richard Wyn Jones) наглашава да срж студија безбедности треба бити еманципација појединаца, јер се на такав начин осигурава истинска безбедност. (Wyn Jones, 2005: 215-35) У појединим приказима се може пронаћи и појам „еманципаторски реализам“ (*emancipatory realism*), којим се описују радови представника овог правца. (Peoples, Vaughan-Williams, 2010: 17-8) Због тога они појам безбедности проширују не само по хоризонтали на нове секторе, како то чине представници Копенхашке школе, већ то чине и по вертикали, разматрајући предмете испод и изнад нивоа државе. У складу са оваквим приступом, представници Велшке школе не иду ка „секуритизацији“ појединих појава и процеса, већ ка „политизацији безбедности“. Даљим развојем критичке теорије могуће је да ће се доћи и до нових аналитичких категорија које ће помоћи бољем разумевању безбедности.

Поред Копенханшке и Велшке, у постхладноратовском периоду се развила и Париска школа студија безбедности (*Paris School*). Из ње се формирало теоријско становиште о **међународној политичкој социологији** (*International Political Sociology*), чији најважнији представник је Дидије Биго (Didier Bigo). Међународна политичка социологија представља још једну критичку теорију, која не посматра државу као референтни објекат, већ се ослања на становиште Мишела Фукоа (Michel Foucault) како је унутрашња безбедност (*policing, homeland security*) само облик владања. Она се развија тражећи одговоре на питања: какво разумевање безбедности друштво пружа? На основу којих елемената једно друштво дефинише безбедност? Колико једно друштво жели институционализовану безбедност? Како се разлике између безбедности и небезбедности рефлектују у друштву? (Peoples, Vaughan-Williams, 2010: 62-75) Питање ауторитета актера

---

³⁴ Овај теоријски правац је познат и као Абериствитска школа (*Aberystwyth School*), пошто је настао на универзитету у овом велшком граду.

је једно од најважнијих које овај теоријски концепт истражује, а оно је посебно важно и за регионалну и међународну безбедност. Велики број чинилаца утиче да се једном актеру (не)верује, а чести су случајеви када две супротстављене стране имају сасвим различите интерпретације одређених догађаја. Последњи у низу је пример обарања малезијског цивилног авиона изнад територије Доњецке области у јулу 2014. године, када су западне земље и Русија имале сасвим другачије верзије тога шта се десило. Овај догађај је утицао на међународну безбедност, јер је после њега дошло до новог заоштравања односа између САД и Русије, као и интензивирања грађанског рата у Украјини, а занимљивост представља да су обе сукобљене стране показале ауторитет да „специфичну публику“ у својим друштвима убеди у исправност верзије коју су заговарале. Без обзира што међународна политичка социологија не посматра државу као референтни објекат, аналитички инструменти које нуди ова критичка теорија могу бити од користи за посматрање и истраживање одређених појава и процеса у међународној политици, чак и када им се приступа са државоцентричног становишта.

На послетку, један од алтернативних приступа у истраживању безбедности представљају и **феминистичка становишта**. Главни аргумент феминисткиња је да „више пажње посвећене питању рода обogaђује наша схватања и очекивања у вези са међународном безбедношћу.“ (Vitvort, 2012: 161) Несумњиво, дуго занемаривана и периферизована питања о последицама ратних сукоба по жене је требало отворити. Велики број студија различитих аутора указује да постоји веза између родног питања и одређивања појмова безбедност и небезбедност. (Enloe, 2007; Cohn, Hill, Ruddick, 2005) Међутим, често је врло тешко пронаћи директну везу између феминизма и међународне безбедности. Керол Кон (Carol Cohn) наводи како се род „не тиче само индивидуалних идентитета или онога што нас друштво учи о томе какви треба да буду мушкарац или жена, дечак или девојчица. Род је такође начин изграђивања моћи-било да је унутар породице, где се мушкарац често сматра главом домаћинства, или шире у друштвима, где су мушкарци обично ти у чијим су рукама политичка, економска, религијска и други облици културне моћи. Те две појаве-индивидуални идентитет и структуре моћи-врло су повезане.“ (Cohn, Hill, Ruddick, 2005: 1) Ово је тачно, али се превиђа и да су појаве које се наводе често производ дугих историјских процеса, на које су утицали различити фактори

(подела рада на мушке и женске послове, улога мушкарца да буде ловац и обезбеди храну за породицу и тд.), као и да су постојала (или још увек постоје) друштва у којима су жене управљале „структурама моћи“. Питање је да ли се на начин како то чини Коенова може извршити генерализација? Са доста ироније, али и као предлог за даље расправе на ову тему Стивен Волт је 2012. године за нову парадигму у међународним односима кандидовао-конфузионизам (*Confusionism*). Према његовим речима постављање држава често је повезано са незнањем или чак глупошћу: „поборници реализма су у праву када наглашавају важност несигурности и страха. Либерализам је понекад у праву указујући на институционалне механизме који могу да олакшају сарадњу, а социјални конструктивисти када тврде да норме и идентитети такође утичу на понашање државе. Међутим, не би требало да заборавимо важну улогу коју има људска глупост, где долази до изражаја теорија конфузионизма. /.../ Конфузионизам нам помаже да схватимо зашто амбициозне велике силе упадају у невоље. Оне увек настоје да ураде превише ствари на премного места, што неизбежно доводи до тога до делују са погрешним разумевањем већине проблема са којима се суочавају. Ангажовање на многим странама чини велике силе заробљеницима локалног фактора на чије се савете ослањају и који све време настоје да вас увере да чините оно што они желе. Излишно је рећи да је то добар начин да се створи максимална конфузија у политици једне државе.“ (Walt, 2012) Волтов чланак је између осталог важан и због тога што се на овакав начин поново поставља питање шта може бити проглашено теоријским приступом, концептом или парадигмом. Поједини алтернативни приступи нису понудили аналитичке категорије којима се на свеобухватан начин може сагледавати питање безбедности (на пример, како анализирати питање безбедности Арктика са феминистичког становишта), док су други то учинили, али се такав приступ може подвести под већ изграђене теорије (мировне студије се, сагледавајући многе параметре налазе у окриљу либерализма, а Волтов „конфузионизам“ је ипак део реализма и тешко се може посматрати као самосталан приступ, јер све што „амбициозне велике силе“ чине усмерено је ка јачању њиховог потенцијала моћи). Алтернативни приступи, као што је већ поменуто, могу послужити за целовитије сагледавање концепта безбедности, али се отвара питање који од њих могу предствљати засебне теорије и да ли се баш увек и свуда безбедносна динамика може тумачити ослањајући се на ова становишта.

2.5. Теорије реализма у истраживању међународне безбедности

Класични реализам, о чему је већ било речи у претходним деловима рада кроз представљање ставова Ханса Моргентауа, Рејнолда Нибура, Роберта Гудина и Кенета Волца, полази од „хобсовског погледа“ на међународну политику. Кључни актер и најважнији референтни објекат је држава. Главна одлика система у којем се успостављају односи између различитих актера је анархичност, те је стога увећавање потенцијала моћи једина гаранција држави да се може одржати као субјекат међународне политике. За Моргентауа „међународна политика, баш као и свака политика, представља борбу за моћ. /.../ На крају крајева, државници и народи се могу борити за слободу, безбедност, просперитет или само за моћ. Могу објашњавати своје циљеве религијским, филозофским, економским или социјалним идеалима. /.../ Али увек, када покушавају постићи своје циљеве методама међународне политике, то чине борећи се за моћ. /.../ Борба за моћ је универзална у времену и простору и то је неоспорна чињеница у историји.“ (Morgenthau, 1961: 31) Насупрот тврдњи Жан-Жак Русоа да се човек рађа слободан, а да је касније , током живота спутаван, ограничаван и на крају везан, реалистичко становиште је како се човек рађа и живи везан, али да он жели бити слободан. Моргентау додаје да се ту проблем не завршава, већ тек почиње, јер човек „не жели само да буде слободан, већ жели и да буде господар. /.../ Људска тежња за моћи није спорадична у историји, то је свеприсутна чињеница, која је у великој мери битна за људску егзистенцију.“ (Morgenthau, 1969: 311-2)

2.5.1. Потенцијал моћи и класични реализам

Током хладноратовског периода истраживачи пажњу усмеравају ка војној моћи актера, док се остали аспекти занемарују или недовољно анализирају. То је и један од разлога због којег реалисти нису успели не само да предвиде, већ ни да адекватно објасне распад Совјетског савеза у тренуцима када је тај процес почињао. Војна моћ није била довољна да се друга светска суперсила одржи. Због тога, када се говори о моћи актера, односно о моћи држава као референтних објеката, треба узети у обзир и поред војне, анализирати и остале димензије ове појаве, а пре свега политичку и економску моћ.

Реч моћ има различита значења у различитим језицима. У латинском се за означавање овог појма користе две речи: *potentia*-што може значити и моћ и силу, и снагу; и *potestas*-што значи владање, владу, власт. На темељима латинског, и у француском језику су уобличена два појма: *puissance*-за моћ, силу, снагу, јачину, власт или ауторитет, и *pouvoir*-за власт, надлежност, способност. У словенским језицима се такође користе две, или чак, као у српском и руском три појма, па се поред моћи, као синоними могу срести још и сила и снага (*моцност, сила*). Ипак, за означавање политичке моћи користи се један појам (*моћ*, чешки и словачки-*moc*, пољски-*władza*, руски- *власть*, украјински-*влада*), док се за описивање јачине нечега употребљавају други појмови. У грчком, који је био извориште многих појмова, користи се реч „динамис“ (*Δύναμις*), којом се описује нешто што је јако, снажно, силовито. У енглеском и немачком се, такође, користи по један појам- *power*, односно-*macht*, па већих забуна у његовом одређивању нема. „Моћ је вишезначан и вишеслојан појам. У истраживању овог појма могуће је издвојити, дисциплинарно, следећа значења: лингвистичко, филозофско, теолошко, антрополошко, психолошко, социолошко, политиколошко, правно. Такође, моћ се може изучавати с аспекта порекла, развоја, облика, структуре, функција, суштине и вредности. На основу ових приступа истраживању моћи развиле су се различите теорије и теоријски ставови.“ (Ћирић, 2002: 81)

У енциклопедијским дефиницијама моћ се најчешће описује као „могућност једног субјекта да наметне вољу другом, без обзира желео то овај или не“. Такође, често се цитира и дефиниција Макса Вебера (Max Weber) да моћ подразумева „коришћење сваке прилике да се наметне своја воља у оквиру друштвених односа, упркос отпору који се јавља и без обзира на чему је та могућност заснована“. (Ледјев, 2001: I, II) Валериј Леђајев (Валерий Георгиевич Ледјев) цитира тезу Хане Арент (Hannah Arendt) која прави разлику између појмова „моћ“ и „леgitимитет“³⁵. Према њој, моћ је једна од основних карактеристика сваке политичке заједнице, али, да би се управљало и постигао циљ неопходан је легитимитет. Такође, она напомиње да насиље може уништити моћ и истовремено упозорава да се са насиљем не може одржати моћ, јер, тамо где постоји насиље, нема легитимитета. (Ледјев, 2001: I) Ово је у великој мери супротно са

---

³⁵ Легитимитет се може објаснити и као увереност у исправност одређене политике и добровољно потчињавање истој. О овоме више у: Beetham, 1998: 539-41.

објашњењем моћи које нуди Вебер, а Чедомир Чупић наводи оцену америчког социолога Рајнхарда Бендикса (Reinhard Bendix) да је „Веберова дефиниција моћи веома слична Клаузевицевој дефиницији рата“ (Џурић, 2002: 103) За класичне реалисте и њихов поглед на међународну безбедност током хладноратовског времена, Веберова дефиниција је одлично послужила да се опишу тадашњи односи између држава у биполарном систему светске политике. Међутим, догађаји који су уследили у послехладноратовском периоду показују да је неопходно правити разлику између моћи и легитимитета, јер се често дешава да, без обзира на моћ појединих актера (војну, политичку или економску), они нису у стању да постигну жељене циљеве јер им недостаје легитимитет.

Када се говори о моћи државе, није довољно посматрати само њену војну моћ. Оскар Крејчи (Oskar Krcjci) дели факторе моћи на материјалне и духовне. Материјални су: 1) *географски положај* (најстабилнији фактор моћи државе); 2) *природни ресурси*, који су пре свега мерени критеријумом довољности за самозаштиту. Главни природни ресурси су прехранбене намирнице, јер је њихов недостатак први показатељ слабости државе. Затим следе сировине неопходне са савремену индустрију и стратешке сировине (попут нафте); 3) *број становника државе*; 4) *индустријски капацитети*, који представљају и израз способности да се искористе природни ресурси; 5) *војно-технички потенцијал*, који се исказује квалитетом и квантитетом оружја и комуникационих средстава. Духовни фактори моћи државе су: 1) *квалитет власти*, који се одређује кроз тражење одговора на четири питања: а) да ли је власт способна да дефинише национални интерес, доктрину и војно-политичку стратегију државе?; б) како је влада реално опредељена да искористи материјални потенцијал у циљу одбране државних интереса и дефинисања спољне политике?; в) како ће се и до које мере користити потенцијал војне силе у спољној политици?; г) како ће успети да обезбеди подршку домаће и иностране јавности за спровођење сопствене спољне политике?; 2) *ниво развијености дипломатије*, који указује на квалитет дипломатског кадра и способности дефинисања националних интереса, дефинисања спољнополитичке доктрине и испуњавања дефинисаних циљева у дневним активностима; 3) *ниво развијености официрског кадра*, који указује на обученост и образованост старешина, те на њихову способност да реализују у пракси војне стратегије и доктрине којима је дефинисан национални интерес; 4) *квалитет становништва*, који се

тиче образованости популације, пошто је то један од одлучујућих фактора за економски развој државе; 5) *решеност јавности* (мотивисаност становништва) да брани националне интересе и спољну политику државе. (Крејчи, 2010: 187-9) Крејчи, дакле, класификује факторе моћи на материјалне и нематеријалне, при чему су ови први мерљиви и имају свој математички израз. Због тога их он још назива и *факторима силе*, правећи разлику између појмова моћи и силе. Јер, док је моћ, барем када је о одређивању појмова у словенским језицима реч, донекле апстрактна, сила је мерљива и има своју физичку димензију. У одређивању појмова војна и економска моћ обично нема већих недоумица, али се оне могу појавити када је реч о политичкој моћи. Ово се јавља и због тога што су војна и економска моћ самерљиве (или барем велики број аспеката војне и економске моћи), те их је лакше упоређивати и анализирати (познати су подаци на пример о броју тенкова или војника појединих држава, на основу чега је могуће упоређивати њихову војну моћ, а такође могуће је и упоређивати бруто друштвени производ по глави становника, висину инвестиција, животни стандард и тд.).

Војна моћ се описује и одређује бројношћу и опремљеношћу оружаних снага референтног објекта. Најчешће се ради о државама, које и поред свих промена у међународној политици и међународном праву и даље имају фактички монопол на масовну и организовану употребу оружане силе, али треба напоменути да постоје и други актери, попут оружаних формација разних политичких или религијских организација или приватних војски које су ангажоване или од самих држава или од мултинационалних корпорација да штите њихове интересе на одређеном географском подручју. И женевске конвенције и пратећи протоколи који се баве питањем заштите цивилног становништва и жртава рата, не регулишу само питање учешћа у оружаним сукобима редовних оружаних снага, већ и јединица добровољаца и партизанских формација. (Jukl, 2005: A.1, 2)

У ширем смислу, оружане снаге су друштвена организација (или скуп организација) основана за сврху вођења рата. У ужем смислу, под оружаним снагама се мисли на војне јединице оформљене, обучене и одржаване са наменом да буду употребљене у циљу заштите државе и њених интереса од војних или невојних претњи. Теорија о изградњи и

припреми оружаних снага за учешће у оружаном сукобу један од најважнијих елемената у војним наукама. (Vallo, 2004: 136)

Економска моћ се објашњава као располагање одређеним капиталом, знањем или имовином. Стављајући дефиницију економске моћи Масимилијана Ватијера (Massimiliano Vatiro) у контекст међународне политике и међународне безбедности, може се закључити како она представља способност актера да се утиче на субјекте моћи економским методама. (Vatiro, 2009)³⁶. У теоријском оквиру класичних реалиста кључни актер је држава, па чак и ако у економској утакмици наступају други актери (приватна предузећа, банке или инвеститори), они ће тешко заштити своје интересе без помоћи државе. Субјекти (економске) моћи су или друге државе или недржавни актери, које државне институције могу подржавати или нападати. Државе могу имати интерес и да јачају улогу других актера, пошто се тако увећава њихова економска моћ, те због тога треба увек бити опрезан када се говори о позицији недржавних актера (јер се може испоставити како недржавни актери ефикасније бране националне интересе од појединих државних институција). Један број истраживача је склон да у овоме види слабљење улоге државе у међународним односима, што уопште не мора бити тачно. Америчка спољна политика се води и према интересима америчких енергетских корпорација, али је истовремено и убедљива већина америчких енергетских корпорација на линији стратешких интереса САД и не дозвољавају себи луксуз да не прате политичке препоруке званичних државних органа чак и када им то није у економском интересу (пример овога је масовно повлачење америчког капитала из Русије после ескалације украјинске кризе 2014. године и увођења економских санкција Москви од стране западних земаља).

Чарлс Кегли и Јуџин Виткоф упозоравају да је деловање економских фактора на позиционирање актера у међународној политици једнако важно као и деловање војних фактора, те, цитирајући Лестера Тароуа (Lester Thurow) предвиђају да ће се у будућности велике силе вероватно чешће директно сукобљавати на „економском бојном пољу“. „Дифузија богатства указује на вероватно интензивирање политичког надметања између

---

³⁶ За Ватијера економска моћ представља способност да се утиче на субјекте моћи економским методама у циљу прибављања економске користи. Аутор даље разликује различите типове економске моћи, попут преговарачке моћи, моћи радне снаге и тд.

великих сила. Током историје, промене у компаративним економским предностима претходиле су политичком супарништву. Када је постојала мултиполарност, економски ривали су настојали да заштите своје богатство и такмичили су се политички за економске позиције, што је најчешће било праћено војним сукобом. /.../ Тешко је предвидети како ће се велике силе војно и економски сврстати у XXI веку. Могућа је велика разноврсност стратешких и трговинских односа. Задатак предвиђања је у првој деценији XXI века додатно компликован парадоксом да су многи од парова великих сила које су најактивнији трговински партнери истовремено и највећи војни супарници. Табела приказује билатералне односе између великих сила у њиховој војној и економској димензији и осветљава питање хоће ли економска сарадња помоћи да се смањи потенцијална војна конкуренција.“ (Kegli, Vitkof, 2004: 209-11)

Табела бр. 9: *Нова шаховска табла великих сила: истовремено војно и економско супарништво* (Kegli, Vitkof, 2004: 210)

	војно супарништво					економско супарништво				
	САД	Јапан	Немачка	Русија	Кина	САД	Јапан	Немачка	Русија	Кина
САД	-					САД	-			
Јапан	М	-				Јапан	В	-		
Немачка	С	С	-			Немачка	В	В	-	
Русија	С	В	В	-		Русија	М	М	С	-
Кина	В	В	В	С	-	Кина	В	В	С	С

ЛЕГЕНДА: *В-велика, С-средња, М-мала вероватноћа билатералних односа који се могу развити у 21. веку*

Економска моћ се најчешће анализира према одређеним економетријским показатељима. Економетрија користи методе математике и статистике за приказивање економских података, а захваљујући њеном развоју могуће је са одређеним степеном поузданости и предвиђати будућа кретања у економији. (Нушек, 2007) Најчешће је за приказивање економске моћи коришћен показатељ бруто друштвеног производа (који се дефинише као укупно створени домаћи доходак или укупна продукција роба и услуга остварена у националној економији) у разним облицима (укупни, по глави становника,

према паритету куповне моћи, према паритету куповне моћи по глави становника и тд.)³⁷. Такође, за анализу билатералних односа могу се користити показатељи о робној размени, структури размене, висини инвестиција и други подаци који се тичу економских односа између две земље. Међутим, иако економетријски показатељи могу бити високо поуздани, треба имати у виду да економски подаци нису експерименталне природе, те се зато у моделирању не користи детерминистички, већ стохастички приступ.³⁸ Стохастички системи су непредвидљиви због утицаја случајних променљивих. Стохастички системи могу бити предмет статистичке анализе, али се њихово понашање или кретање не може предвидети тачно. (Buffet et al., 2000: 8-13) Због овога понекад долази и до погрешних процена о економској моћи појединих држава (дешава се да поједине националне економије буду прецењене или потцењене) или до лоших прогноза о будућим економским кретањима.

Треба подвући да, као и у случају економских података, и подаци о војном потенцијалу сукобљених страна понекад могу да наведу на погрешне закључке. Војни потенцијал авганистанских муцахедина (уз сву помоћ у новцу, логистици и наоружању које су им пружили САД, Велика Британија, Пакистан и Саудијска Арабија) уопште није био упоредив са оружаним снагама Совјетског савеза, али је Авганистански рат (*Афганская война*) потрајао једанаест година и на крају се завршио потпуним повлачењем совјетских трупа.³⁹ Међутим, подаци о војном потенцијалу се могу упоређивати и на

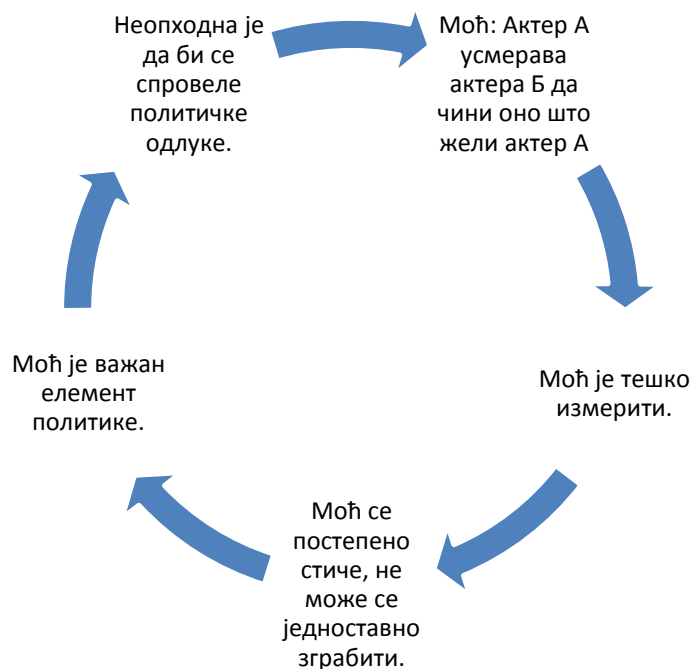
³⁷ Према дефиницији ОЕЦД-а бруто друштвени производ се рачуна по формули: $Y = C + I + G + (X - M)$, при чему је Y -добијена величина БДП-а, C -потрошња (consumption), I -инвестиције (investment), G -буџетска потрошња (government spending), X -извоз (exports), M -увоз (imports). Према: „Gross Domestic Product“, ОЕЦД, 2002. Доступно на: <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=1163>

³⁸ Стохастика је добила назив од грчке речи *στοχος*, којом се означава циљ, тежња, али може означавати и случајност, нешто што се десило. Овај модел се користи за анализу система у којима не постоји сигурност у вредност параметра или се очекују одређени поремећаји због утицаја случајних променљивих.

³⁹ Тема совјетске интервенције у Авганистану је популарна међу кинематографима и снимљен је већи број играних и документарних филма од почетка деведесетих година до данас. Иако је то питање субјективног доживљаја, вероватно најуспешнији руски филм на ову тему режирао је Фјодор Бондарчук (Фёдор Сергеевич Бондарчук) 2005. под називом „9 чета“ (*9 рота*), док је последњи филм у америчкој продукцији са причом о помоћи коју су САД пружиле муцахединима режирао Мајк Николс (Mike Nichols) 2007. године под називом „Рат Чарлија Вилсона“ (*Charlie Wilson's War*) са Томом Хенксом и Џулијом Робертс у главним улогама.

основу тога анализирати постављање држава по појединим питањима. Актери који располажу мањим војним потенцијалом ће избегавати сукоб или ће ступати у војне савезе како би повећали војну моћ. На другој страни, актери који имају већи војни потенцијал ће користити своју позицију да остваре одређене политичке циљеве или стекну одређену економску корист. У сваком случају, нити војну, нити економску моћ, не треба посматрати као издвојене, изоловане у односу на политички контекст и у односу на политичку моћ.

Дијаграм бр. 1: *Политичка моћ* (према: Roskin, Cord, Medeiros, Jones, 2012: 1)

Политичка моћ се, када је о међународној политици реч, може посматрати као: „циљ држава или политичких лидера и елита; моћ као мера утицаја односно контроле; моћ као израз безбедности; и моћ као способност коришћења ресурса.“ (Гајић, 2006: 157) „Политичка моћ је могућност достизања очекиваног облика равнотеже и хармоније у политичко-практичном деловању појединаца и група.“ (Крејџи, 2010: 187) За разлику од силе која има и свој физички израз и донекле је мерљива, а која се везује за војну моћ, када је реч о политичкој моћи она се обично повезује са утицајем. Утицај се не може измерити, често се тиче субјективних оцена и због тога је његово сагледавање спорно. „Утицај је део моћи који омогућава усмеравање понашања осталих политичких субјеката без коришћења

силе.“ (Крејџи, 2010: 188) Различити политички инструменти се користе за јачање утицаја, али у крајњој линији, чак и када субјекти према којима се делује промене своје понашање, не може се знати да ли је то због политичких утицаја или је изазвано другим разлозима.

Табела бр. 11: *Потенцијал моћи држава за 1985. годину према формули Реја Клајна*

држава	функција/димензија	структура/ниво	индекс укупне моћи
САД	0.5049	0.9262	0.6838
СССР	0.2048	0.8252	0.4111
Јапан	0.1434	0.8815	0.3555
Немачка	0.0854	0.8839	0.2748
Велика Британија	0.0621	0.9178	0.2386
Француска	0.0609	0.8907	0.2329
Кина	0.0757	0.6409	0.2202
Канада	0.0489	0.9225	0.2123
Италија	0.0454	0.8757	0.1993
Аустралија	0.0207	0.9133	0.1374
Индија	0.0298	0.6256	0.1365
Египат	0.0057	0.7509	0.0656

Поред наведених видова моћи, све је више у употреби и појам: **мека моћ** (*soft power*). Овај израз је први употребио Џозеф Нај (Joseph Nye) 1990. године у раду „Bound to Lead: The Changing Nature of American Power“. На том темељу је касније развио целокупан концепт меке моћи, која се разликује од тврде моћи (*hard power*)⁴⁰. Према Нају, традиционални извори тврде моћи, као што су војна моћ једне државе, величина њене територије или број становника, губе на значају, пошто се појављују извори меке моћи:

⁴⁰ Џозеф Нај је ово питање на свеобухватан начин обрадио у монографији: *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York, 2004.

економска моћ, технолошки развој и опремљеност савременим технологијама, привлачност друштвених вредности и културе, те на крају јачање утицаја у међународним организацијама. (Nye, 1990) Нај наглашава да се моћ ствара и губи, да је то процес који непрекидно траје, те да се степен утицаја различитих актера стално мења. Оно што разликује данашње време у односу на неке претходне периоде, јесте што је за државе ниво образовања становника значајнији од њихове бројности, а технолошка развијеност је важнија од величине територије. У класичном систему, када је војна моћ пресудна, снажнији актер настоји да натера слабије да учине оно што он жели; са употребом меке моћи, најубедљивији актер наводи друге да учине оно што он жели. (Nye, 2004: 2-31) Како би додатно објаснио корист од овог приступа, Нај још наводи и да је развијање и употреба средстава меке моћи значајно јефтиније од употребе оружаних снага. Несумњиво, мека моћ има своју употребну вредност и концепт Џозефа Наја јесте врло битан.

Међутим, јављају се и две недоумице око свега. Прва је везана за однос између меке и политичке моћи. Поставља се питање у чему је разлика између ова два вида моћи. Користити привлачност идеја једног система (актуелног у једној држави) да би се остварили политички ефекти међу становницима друге државе јесте тежња за испољавањем политичке моћи. Исто тако се може класификовати и јачање утицаја у међународним организацијама, јер се ради о коришћењу политичких инструмената како би се повећала укупна моћ државе. Друга недоумица тиче се сврсисходности и учинковитости меке моћи у појединим ситуацијама. Какав је учинак меке моћи западних држава (или: западне цивилизације) у исламским државама? Чак и у исламским земљама које су високо технолошки развијене и располажу завидном економском снагом, попут УАЕ или Катара, нема претеране одушевљености западним идејама и друштвеним вредностима. У односу према исламским државама, мека моћ не игра готово никакву улогу, па се други актери морају више ослањати на инструменте војне, економске и/или политичке моћи. Мека моћ је само део политичке моћи и она може бити кориштена како би се други актери навели да учине оно што ми желимо, али се исто тако могу користити и остали инструменти политичке или других видова моћи. То зависи од конкретне ситуације.

Табела бр. 12: *Потенцијал моћи држава 1989-2020. године израчунат према формули Шуофенга*

држава	1989	2000	2010	2020	годишња стопа раста моћи
САД	593.33 (1)	816.85 (1)	1066.21 (1)	1391.71 (1)	2.7%
СССР	386.72 (2)	648.34 (2)	-	-	-
Немачка	378.10 (3)	558.23 (3)	772.36 (2)	1068.63 (3)	3.3%
Јапан	368.04 (4)	537.39 (4)	736.35 (4)	1009 (4)	3.2%
Кина	222.33 (6)	437.35 (5)	768.57 (3)	1350.63 (2)	5.8%
Француска	276.35 (5)	384.93 (6)	507.36 (5)	668.73 (6)	2.8%
В. Британија	214.08 (7)	281.24 (7)	353.05 (8)	443.19 (8)	2.3%
Бразил	156.05 (8)	267.70 (9)	419.72 (7)	658.09 (7)	4.6%
Индија	144.16 (9)	274.08 (8)	468.15 (6)	799.67 (5)	5.5%
Канада	136.64 (10)	177.41 (10)	220.56 (9)	274.18 (9)	2.2%
Аустралија	112.59 (11)	147.91 (11)	185.67 (10)	233.07 (10)	2.3%

Моћ актера, односно пре свега моћ држава, је један од најважнијих фактора у међународној политици и међународној безбедности. У зависности колико су државе моћне, толико ће и моћи да утичу на обликовање међународних односа и самим тим да утичу на међународну безбедност. У већем броју истраживачких центара у свету су развијани математички модели за приказивање **потенцијала моћи** држава. Један од најкоришћенијих и најранијих модела развио је Реј Клајн (Ray Cline), дугогодишњи директор Центра за стратешке студије на Џорџтаун Универзитету (Centre for Strategic Studies, Georgetown University). Његова првобитна формула је гласила: $Pp = (C + E + M)x(G + D)^{41}$. У каснијим фазама аутор је развијао овај модел и тако стигао до математичког израза: $Pp = (C + E + M)x(S+W)^{42}$.

⁴¹ При чему је Pp-потенцијал моћи; C-базична вредност која се израчунава на основу бројности популације, величине територије и располагања ресурсима; E-реална економска моћ, заснована на величини БДП и економском расту; M-војна моћ која се рачуна према посебном моделу; G-унутрашњи политички капацитети; D-спољни политички капацитети.

⁴² Нови параметри у овој једначини су S-стратешки циљеви државе и W-воља за достизањем стратешких циљева. (Baldwin, 1979: 161-94; Baldwin, 1983: 110-1) Током осамдесетих година у Кини је формирана посебна комисија (*Hubei Science Commission*) на чијем челу су били Ју Хонђи

Табела бр. 13: *Три модела индекса државне моћи* (Chang, 1999: 85-90, 113-67)

<i>модел 1</i>	<i>модел 2</i>	<i>модел 3</i>
$моћ=(државни \text{ БНП}/\text{светски БНП}) \times 200$	$моћ=(\text{критична маса}+\text{економска моћ})/3,$ $\text{критична маса}=(\text{број становника}/\text{светска популација}) \times 100 +$ $(\text{површина}/\text{укупна површина}) \times 100,$ $\text{економска снага}=(\text{државни БНП}/\text{светски БНП}) \times 200,$ $\text{војна моћ}=(\text{војни буџет државе}/\text{укупни војни буџети}) \times 200.$	$моћ=\text{Модел 2} \times (\text{потрошња енергије по становнику}/\text{светски просек})$

На овим темељима је током деведесетих година истраживања наставио Хуанг Шуофенг (Huang Shuofeng) који је покушао да установи математички модел за израчунавање „свеобухватне државне моћи“ - *zonghe guoli lun* (on comprehensive national power).⁴³ Шуофенг је разрадио неколико различитих модела, а у коначној верзији је функцију државне моћи Y_t приказане у временском периоду t израчунавао формулом: $Y_t = K_t \times (H_t)^a \times (S_t)^b$ ⁴⁴. Шуофенг долази до занимљивих резултата, а посматрајући са данашње

(Yu Hongyi) и Ванг Јоуди (Wang Youdi), а која се бавила истраживањем на ову тему. (Pillsbury, 2000) У сложеној формули према којој је укупна (свеобухватна) моћ државе израчуната кроз функције (F , *functions*), димензије (D , *dimensions*), структуру (S , *structure*) и нивое (L , *level*), те је $CNS = F(FDSL)$.

⁴³ О развоју ових истраживања више се може пронаћи у петом поглављу монографије, Pillsbury, Michael, *China Debates the Future Security Environment*, National Defense University Press, Washington, 2000, под називом: GEOPOLITICAL POWER CALCULATIONS.

⁴⁴ При томе је H_t означавало „масу“ свеобухватне државне моћи, S_t њено убрзавање, K_t је коефицијент координације, a -тврди еластични индекс, а b -меки еластични индекс. Коефицијент

временске дистанце, може се констатовати и како се део његових прогноза, приказаних у Табели бр. 12. обистинио.

Табела бр. 14: *Коефицијенти индекса државне моћи према класификацији Чин Лунг Шанга*

<i>Модел 1</i>	<i>индекс</i>	<i>Модел 2</i>	<i>индекс</i>	<i>Модел 3</i>	<i>индекс</i>	<i>Клајнов мод.</i>	<i>индекс</i>
САД	46657	САД	37229	САД	196947	САД	550
ЕУ	46195	СССР	35608	СССР	111760	Јапан	434
Јапан	27229	ЕУ	28244	ЕУ	63266	Немачка	364
СССР	24879	Русија	16.543	Русија	59.080	Русија	328
Немачка	13129	Кина	14911	Канада	24003	Канада	250
Зап. Немачка	11928	Јапан	11820	Јапан	23591	Кина	240
Француска	9601	Немачка	7682	Немачка	23043	В. Британија	240
Кина	8028	Индија	7119	Зап. Немачка	20174	Француска	240
Италија	7702	Зап. Немачка	6866	Француска	13683	Италија	220
В. Британија	7164	Француска	6204	В. Британија	13064	Бразил	216
Русија	6323	В. Британија	5.034	Аустралија	10463	Тајван	195
Канада	4019	Канада	4520	Италија	7355	Јуж. Кореја	180
Бразил	3633	Бразил	4507	Ист. Немачка	6024	Индонезија	175
Шпанија	3317	Италија	4178	Кина	5592	Аустралија	175
Холандија	2288	Аустралија	3004	С. Арабија	5448	Индија	142

координације је друго име за војну моћ, пошто се њиме рачуна укупни „војни капитал“ K_t , током временског периода t : $K_t = (1-d) K_{t-1} + I_t$ (d означава стопу амортизације, I_t укупне инвестиције у војни сектор у посматраном временском периоду, а рачунају се као $I_t = S \times GNP_t$, при чему се са S обележава пропорционално учешће војног буџета у бруто националном производу-GNP у интервалу t).

Луонг Ван Ке (Luong Văn Ké) додаје још два модела за израчунавање свеобухватног потенцијала моћи државе⁴⁵. (Văn Ké, 2007). Систематизујући већину доатадашњих радова, Чин Лунг Шанг (Chin-Lung Chang) описује три модела за рачунање индекса државне моћи.

Табела бр. 15: *Потенцијал моћи великих сила пред Други светски рат према Рендалу Швелеру*

	<i>критична маса</i>	<i>економски кап.</i>	<i>војни кап.</i>	<i>укупна моћ</i>
Велика Немачка	37	90	210.7	337.7
СССР	100	65	151.5	316.5
САД	88	150	47.2	285.2
В. Британија	28	54	93.0	175.0
Јапан	34	11	83.8	128.8
Француска	25	18	81.3	124.3
Италија	27	8	50.5	85.5

Користећи расположиве моделе он прави и табелу индекса моћи појединих држава у првој половини деведесетих година (због тога се у истим табелама појављују индекси за СССР и Русију, Немачку, Западну Немачку и ДДР), из које се види да се добијени резултати значајно разликују. Осим што се према свим расположовим моделима долази до закључка да су САД најмоћнија земља света током последње деценије XX века, остали резултати се не подударају. Такође, када се подаци и пропорције из табеле упореде са индексима и пропорцијама до којих су дошли кинески истраживачи, лако се може уочити да и ту постоје извесне разлике.

Рандал Швелер (Randall Schweller) израчунава моћ према следећој једначини: $моћ = критична\ маса + економски\ капацитети + војни\ капацитети$ ⁴⁶. Амерички теоретичар,

⁴⁵ Први се приказује формулом $N \times (L+P+I+M)$, при чему је N-капацитет нуклеарног наоружања, L-површина територије, P-популација, I-развијеност индустрије, M-војна моћ; а други је математички израз корен из $P^3 \times Z \times I$, при чему је P-популација, Z-производња енергије, а I-производња челика

⁴⁶ При томе су: а) *критична маса*=становништво+територија (држава са највећим показатељима добија 100 бодова, а остале пропорционално мање); б) *економски капацитети*=ратни потенцијал мерен производњом капиталних производа и производња капиталних производа по глави становника (држава са највећим резултатом добија 150 бодова, а остале пропорционално мање); в) *војни капацитети*=оружана сила+поморска моћ+укупни издаци за војне намене. Операнде у операцији којом се израчунавају војни капацитети се добијају на следећи начин: в.1) *оружана*

истражујући карактер међународних односа непосредно пред почетак Другог светског рата тако долази до следећих резултата за период 1938-39. годину приказаних у Табели бр. 15. (Schweller, 1998: 203-10)

И поред бројних покушаја и развоја методологије за математичко израчунавање потенцијала моћи, ово није једноставно, а у одређеној мери није ни могуће. Добијени резултати могу да користе како би се упоређивали појединачни потенцијали моћи, мада и тада ослањање искључиво на ове индексе може само да завара. У сваком случају, моћ као појам представља један од најбитнијих у погледу класичних реалиста на међународну политику и међународну безбедност, а потенцијал моћи, иако се, и поред свих покушаја и примене математичких модела, не може измерити, јесте један од најважнијих параметара за анализу позиције државе у светском политичком систему.

2.5.2. Спољне и безбедносне политике држава у контексту офанзивног и дефанзивног реализма

Офанзивни и дефанзивни реализам се развијају као структуралистичке теорије и припадају такозваној неореалистичкој школи. Неореализам или структурални реализам (*neorealism, structural realism*) настаје на основама класичне реалистичке мисли, појављује се у другој половини седамдесетих година XX века и један је од најзаступљенијих и најутицајнијих приступа у међународним односима.

сила=број дивизија+број тенкова+број борбених авиона (изражено еквивалентно броју војника, при чему се за сваки тенк и авион рачуна одређени број војника; држава са најбољим резултатом добија 100 бодова); в. 2) *поморска моћ*=тонажа свих пловила ратне морнарице+укупна тонажа трговачке морнарице (држава са најбољим резултатом добија 100 бодова); в.3) *укупни издаци за војне намене*=у милионима британских фунти за посматрани временски период (држава са најбољим резултатом добија 100 бодова).

Табела бр. 16: *Средишње претпоставке реалистичког приступа према Вилијему Волфорту*

<p>улога група (<i>Groupism</i>) Да би преживели, људима је потребна кохезија. Зато се стварају групе. Међутим, кохезија унутар једне групе рађа анимозитет према другој групи. Данас су најважније групе у које су појединци организовани- националне државе, а најважнији извор унутаргрупне кохезије је национализам. Важно је нагласити да реализам не прави разлику о природи политичког поретка.</p>	<p>себичност (<i>Egoism</i>) Када појединци и групе делују политички они су вођени уским, себичним интересима. Себичност је укореењена у људској природи. Себичност је изражена, без обзира што се некада може умерити или чак привремено превазићи захваљујући деловању националних и међународних структура или промовисањем посебних вредности.</p>	<p>анархија (<i>Anarchy</i>) Одсуство владе драматично обликује природу међународне политике. У анархији политички системи теже самопомоћи, намећу препознатљива ограничења на способност међународних актера за постизање својих циљева и погоршавају (повећавају) себичност групе.</p>	<p>моћ (<i>Power politics</i>) У пресеку „групизма“ и себичности, а у условима анархије у међународном систему, једини наћин да се заштите сопствени интереси је ослањање на моћ. Још од времена када су се заједнице делиле на ловачке и сакупљачке изражена је неједнакост између појединаца и група и то: друштвена- неке групе и појединци увек има неприхватљиво висок утицај на политику, и материјална- неке групе и појединци су увек несразмерно обдарени материјалним средствима па могу да добију оно што желе. Због тога је исказан скептицизан реалиста према остваривању моралних циљева у међународним односима.</p>
--	--	--	---

Утемељивач овог правца је Кенет Волц, који износи своје тезе у раду „Теорија међународних односа“ 1979. године. Оригиналност Кенета Волца је у томе што он светску политику посматра као систем, који има своје актере и структуру која се твори у зависности од ангажованости актера. Колико један актер може бити ангажован зависи од тога коликом и каквом моћи располаже, а упоређивањем потенцијала моћи између различитих актера долази до обликовања система са једнополарном, биполарном или мултиполарном структуром.

И поред одређених разлика које су уочљиве у школама мишљења унутар теорије реализма и чињенице да „дефиниције реализма варирају у значајној мери када су у питању детаљи“, представници овог правца „су склони окупљању око четири средишње претпоставке: схватања да се политика одвија унутар и између група; себичности; анархије; и (политике) моћи.“ (Wohlforth, Brooks, 2008: 132-3) Образложење Вилијема Волфорта о „четири најмања заједничка садржаоца“ реалистичког приступа су приказана у Табели бр. 16. (према: Wohlforth, Brooks, 2008: 133)

Преглед развоја реалистичке школе и представљање места структуралног реализма у овом теоријском концепту може се видети у Табели бр.17 (преузето из: Živojinović, 2014: 141; према Dunn, Schmidt, 2011: 90), која се ослања на класификацију Колина Елмана (Colin Elman) о три врсте реализма: класичном реализму, структуралном реализму и неокласичном реализму. (Vasquez, Elman, 2002) Када је реч о разликама између офанзивног и дефанзивног реализма она „се не може повући по линији мотива (експанзионистичких у случају офанзивних, а одбармбених у случају дефанзивних реалиста), нити по линији подстицаја које по понашање држава оставља чињеница да државе делују у једном анархичном систему, већ да у игру треба увести елементе перцепције као и унутарполитичких извора стратешких предрасуда.“ (Živojinović, 2014: 143) Иако обе групе реалиста наводе како државе увећавају војну моћ да би осигурале своју безбедност, они се разликују у тумачењу разлога за овакве активности кључних актера међународне политике. Шипинг Танг (Shiping Tang) наводи пет кључних разлика, што је представљено у Табели бр. 18. (Tang, 2010b: 20-31)

Табела бр. 17: *Класификација реализма према Колину Елману*

<i>врста реализма</i>	<i>кључни мислиоци</i>	<i>кључна дела</i>	<i>„кључна идеја“</i>
	Тукидид (око 440-30. пре Христа)	<i>Пелопонески рат</i>	Међународну политику одликује већна борба за моћ, која има своје корене у људској природи. Правда право и друштво немају места у оваквом распореду или су од ограничене важности.
КЛАСИЧНИ РЕАЛИЗАМ (ЉУДСКА ПРИРОДА)	Макијавели (1532)	<i>Владалац</i>	Политички реализам признаје да су принципи потчињени политици; најважнија вештина државних лидера је да прихвате и да се прилагоде промењеној конфигурацији политичке моћи у светској конфигурацији.
	Моргентау (1948)	<i>Politics among Nations</i>	Политиком управљају закони које је створила људска природа. Механизам који користимо да бисмо разумели међународну политику је концепт инетерса, одређен у категоријама моћи.
	Русо (око 1750)	<i>Стање рата</i>	Није у питању људска природа већ анархични систем који подстиче страх, завист, сумњу и несигурност.
СТРУКТУРАЛНИ РЕАЛИЗАМ (МЕЂУНАРОДНИ СИСТЕМ)	Волц (1979)	<i>Теорија међународних односа</i>	Анархија води ка логици самопомоћи у којој државе трагају за максимизацијом безбедности. Најстабилнији распоред моћи у систему је биполарни.
	Миршајмер (2001)	<i>Трагедија политике великих сила</i>	Међународни систем који је заснован на анархији и самопомоћи тера државе да максимизирају своју моћ у односу на моћ других држава.
НЕОКЛАСИЧНИ РЕАЛИЗАМ	Закарија (1998)	<i>Од богатства до моћи</i>	Виђење међународне политике засновано на утицају међународног система је некомплетно. Треба га допунити увидом које нуде променљиве (варијабле) на нивоу јединица као што су оне које се односе на то како се моћ опажа и како се вођство спроводи.

Табела бр. 18: *Разлике између офанзивног и дефанзивног реализма према Шипинг Тангу*

<i>офанзивни реализам</i>	<i>дефанзивни реализам</i>
Сарадња и дефинисање заједничких интереса са другим државама није могуће или је тешко могуће чак и у тренуцима угрожености.	Сарадња и дефинисање заједничких интереса са другим државама не само да су могући, већ су у одређеним околностима и пожељни, а поготово у тренуцима угрожености.
Не постоји опасност од континуалног увећавања војне моћи.	Опасност од увећавања војне моћи је изражена, пошто ће таква активност натерати и друге актере да увећавају сопствену војну моћ.
Увећавање потенцијала моћи (релативне моћи) се третира као тежња за безбедности.	Између увећавања потенцијала моћи (релативне моћи) и тежње за безбедности се не ставља знак једнакости.
Држава ће се понашати офанзивно чак и у ситуацијама када не постоји непосредна претња.	Држава ће се понашати дефанзивно чак и у ситуацијама када постоји непосредна претња (осим у екстремним ситуацијама).
„Офанзивна реалистичка држава“ зарад остваривања стратешких циљева усваја офанзивне стратегије, усмерене против других држава. Безбедност се осигурава кроз намерно повређивање других.	„Дефанзивна реалистичка држава“ зарад остваривања стратешких циљева не усваја офанзивне стратегије и агресивно понашање, усмерено против других држава, исказује само у екстремним околностима. Безбедност се не осигурава кроз намерно повређивање других.

Док дефанзивни реалисти заступају став како се војна моћ може увећавати и због очувања постојећих позиција и одржавања равнотеже снага у систему међународних односа, офанзивни реалисти сматрају да државе имају агресивне намере и ревизионистичке тежње (у контексту сталних стремљења да се мењају потенцијали моћи у своју корист, а на штету супарника). Да би преживеле, велике силе морају осигурати сопствену безбедност, а то могу постићи предузимајући офанзивне акције. (Rynning, Ringsmose, 2008: 26)

Када пише о концепту офанзивног реализма, Миршајмер износи песимистичну слику међународних односа, пошто наглашава да такмичење између држава у увећавању

војне моћи обично завршава оружаним сукобом⁴⁷. Ипак, да би осигурале своју безбедност, државе су трајно оријентисане ка увећавању војне моћи, без обзира на ризике који постоје. (Snyder, 2002: 153) На крају, овакво понашање држава је узроковано карактером окружења, пошто „анархичност система генерише конфликтни потенцијал.“ (Wohlforth, 2008: 135) Миршајмер наводи да „велике силе увек траже могућност да стекну моћ на рачун својих ривала, при чему је хегемонија њихов коначан циљ. Оваква тврдња не допушта постојање *status quo* сила, осим у ретким приликама када нека држава оствари надмоћан положај у односу на друге велике силе.“ (Miršajmer, 2009: 157) Гледано из угла његових претпоставки, не постоји стање које би се дало описати као „довољна количина моћи за једну државу“.

Стално увећавање моћи „престаје тек када се постигне хегемонија.“ (Miršajmer, 2009: 63) Континуално увећавање војне моћи, вођење агресивне политике и постављање експанзионистичких циљева, у крајњој линији утиру пут ка хегемонији, па се код великих сила јављају тежње за прерастањем у хегемона. Међутим, због тога што је, услед ограничења која се јављају (а два најважнија ограничења су могућност одмазде и „заустављајућа моћ вода“) глобалну хегемонију практично немогуће остварити, најбољи крајњи домет велике силе је да постане регионални хегемон, који ће доминирати у једном, географски омеђеном региону. (Mearsheimer, 2006: 160)

Из једне од критика Миршајмеровог рада уобличен је и нови приступ-дефанзивни реализам. Уместо да релације између актера сагледава преко упоређивања њихових потенцијала моћи и разлога због којих настаје тежња да се моћ увећава, кинески истраживач Шипинг Танг понашање држава анализира у односу на безбедносну дилему, која је „вероватно најважнији елемент дефанзивног реализма због тога што је за дефанзивне реалисте постојање безбедносне дилеме управо оно што сарадњу међу

---

⁴⁷ Често цитирање Цона Миршајмера и његове монографије „Трагедија политике великих сила“ (у преводу на српски језик објављена 2009. године, док је верзија на енглеском језику први пут публикована 2001. године-*The Tragedy of Great Power Politics*, Norton, New York.) у овом делу рада је стога што се ово дело сматра најрепрезентативнијим када је реч о објашњавању теорије офанзивног структуралног реализма. Пре Миршајмера је још неколико аутора мање или више успешно покушало да ову теорију заокружи, што је послужило као основа за њену каснију конструкцију. Сам Миршајмер у овом контексту посебно спомиње Николаса Спајкмена, који је такође дао и велики допринос развоју геополитике.

државама чини могућом.“ (Tang, 2009: 588) Да би се упустио у објашњавање дефанзивног структуралног реализма, Танг најпре улази у полемику са присталицама офанзивног реализма и описује спиралу узрока који доводе до оружаног сукоба: „анархија ствара несигурност; несигурност води ка страху; страх онда доводи до надметања у моћи; надметање у моћи активира (неактивну) безбедносну дилему; активирана безбедносна дилема преко спирале ефеката доводи до рата.“ (Tang, 2009: 595) Међутим, за разлику од офанзивних реалиста, он додаје још два детаља. Прво, цитирајући Волферса упозорава да треба правити разлику између моћи и безбедности. Увећавање потенцијала моћи није гаранција веће безбедности. Чак напротив, због ефекта безбедносне дилеме, може значити и мање безбедности. (Tang, 2010b: 176) И друго, „државе не треба аутоматски да претпостављају најгоре о намерама других, упркос томе што могућност да друга страна може бити офанзивна реалистичка држава не сме бити занемарена.“ (Tang, 2010b: 180) У анархичном свету са ограниченим ресурсима приоритетан циљ сваке државе је да заштити своје интересе, али се то не мора увек чинити увећавањем потенцијала моћи и ратом, већ и сарадњом која је услед околности „не само пожељна, већ и могућа.“ (Tang, 2010b: 180) Другим речима, Шипинг Танг сагледава међународне односе у савременом свету из другачијег угла, па се у ову рачуницу морају убацити нови детаљи, попут оних о нуклеарним потенцијалима појединих држава. Да ли је оружани сукоб једина опција за две нуклеарне силе? Да ли ће у случају сукобљених интереса ризиковати да обе буду мета напада нуклеарним оружјем или ће покушати да преговорима реше отворена питања? У том контексту посматрано, треба се запитати и: да ли нуклеарни потенцијал има дефанзивни карактер? Односно, да ли он само служи за одвраћање? Танг не дели ставове офанзивних реалиста да држава или мора освајати или ће бити освојена, већ указује да се различитим теоријским приступима могу објашњавати различите епохе у историји. Било је тренутака када су се актери понашали изразито офанзивно, а било је и раздобља када је њихово понашање било другачије. (Tang, 2010a: 31-2)

Према Мишрајмеру, велике силе су рационални актери, због чега показују одлику да „стратешки мисле о томе како да преживе“ у анархичном окружењу. Велике силе разликују политике које могу да им донесу добитак и политике које им доносе губитак, па према томе и бирају своје постављање у појединим тренуцима и по одређеним питањима.

(Miršajmer, 2009: 60) Дефанзивни реалисти би још додали да је рационални избор и да се у појединим раздобљима државе посвете заштити националних интереса коришћењем невојних средстава и инструмената.

2.5.3. Структурални реализам и теорија равнотеже снага

Једна од замерки на закључке Цона Миршајмера тиче се и тога да офанзивни структурални реализам „није у стању да објасни понашање спољне политике и резултате у међународној арени у раздобљу хегемоније“. (Pashakhanlou, 2013: 217) Тежња великих сила да постану глобални или регионални хегемони је евидентна, али треба имати у виду да се током различитих историјских раздобља та тежња и оставривала. Када се успоставља хегемонија једне силе на глобалном нивоу, онда структура светског политичког система постаје једнополарна. Последњи пут смо такав случај имали почетком деведесетих година XX века када долази до успостављања *Pax Americana*-е. Шта се затим догађало у међународним односима? Остали актери су користиле различите механизме за увећавање сопствених потенцијала моћи, како би постепено правили равнотежу снага у међународним односима. Без обзира на офанзивно посављање хегемона, структура се трансформише и раздобље једнополарности траје кратко. Зашто?

Ово објашњава Кенет Волц својом теоријом структуралног реализма. Теоријској поставци Кенета Волца ће бити посвећено највише пажње, пошто је она једна од најзначајнијих реалистичких школа мишљења. Уобличавањем структуралног реализма Волц није само ударио темеље новог концептуалног оквира, већ је на најбољи могући начин објаснио шта у основи представља реализам и ушао у полемику са представницима разних идеалистичких школа. Волцов закључак да се у међународној политици остварује равнотежа снага није оригиналан. На ту тему је у међуратном периоду писао Едвард Кар. (Carr, 2001 [1939]) Да би објаснио зашто је у интересу држава остваривање равнотеже снага, нешто пре Волца је Роберт Џервис (Robert Jervis) утврдио како држава није толико рањива колико и појединци и да ће због ефекта безбедносне дилеме већина актера

вероватно пре сачекати да виде како ће се понети супарник, него што ће га превентивно напасти.

Као и остали реалисти и Кенет Волц другачије посматра структуру унутрашње и спољне политике. За разлику од *унутрашњег* политичког система (политички систем једне државе), који је хијерархијски организован и чији делови (елементи) стоје у односу подређености и надређености (једни делови структуре имају овлашћења да наређују, а други делови те наредбе извршавају), међународни политички систем је децентрализован и анархичан. У међународном политичком систему су формално гледано сви једнаки, нема подређености и надређености, нико није овлашћен да наређује, нити су други обавезни да наредбе извршавају, па су делови тог система усмерени на координацију и садејство. Због тога се може закључити како међународна политика представља „политику са одсуством власти“ (*politics in the absence of government*)⁴⁸. (Waltz, 1959b: 35; Waltz, 1967; Waltz, 1979: 89) Уместо „краја историје“, теза о успостављању „демократског мира“ или елиминацији претње употребом силе кроз јачање међународне сарадње, Волц подвлачи да је једна од карактеристика анархичног окружења и то што државе стално улазе у сукобе, а сукоби подразумевају претњу употребом силе и употребу силе. До употребе силе долази зато што је свака држава власна да одлучује како ће бранити сопствене интересе. Сувереност државе значи да ће „сама одлучивати како ће се суочавати са својим унутрашњим проблемима, укључујући и питање да ли ће тражити помоћ других и колико ће ограничити своју слободу обавезујући се према другима?“ (Waltz, 1979: 97) Уколико је процена државе да ће своју позицију у анархичном окружењу одбранити или побољшати претњама и/или употребом силе, до сукоба ће доћи.

У компетитивним системима конкуренције структура настаје спонтано, а важан фактор у њеном формирању је и што се државе воде *принципом самопомоћи*, односно сопственим интересом (*self-interested acts*). (Novičić, 2009: 67-70). Приликом одређивања појма самопомоћи, структурални реализам се у погледу начина конструисања теорије ослања на микроекономску теорију, узимајући у обзир поставке Адама Смита (Adam

---

⁴⁸ У преводу радова Кенета Волца др Жаклина Новичић је овај појам дефинисала као „политика без управе“. Погледати: Žaklina Novičić, *Neorealizam Keneta Volca*, IMPP, Beograd, 2009, стр. 75.

Smith) и Алфреда Маршала (Alfred Marshall)⁴⁹⁵⁰. „Односи у смислу интеракције дешавају се на нивоу јединица. Односи у смислу начина на који су јединице аранжиране или позициониране, односно у смислу њиховог уређења, није особина јединице већ особина система.“ (Waltz, 1979: 80-1) „Волц не избацује особине и интеракције држава из дефиниције међународне структуре зато што их сматра неинтересантним или неважним, већ зато што циљ структуралне теорије јесте да објасни како се промене структуре разликују од промена које се дешавају унутар ње, и да одреди дејство структуре на процесе и процеса на структуру. То је могуће само ако се структура и процеси дистинктивно дефинишу.“ (Novičić, 2009: 71)

Самопомоћ се може описати као начело којим се руководе актери у међународној политици, а у најкраћем оно значи да се државе (као најважнији актери) морају ослањати на сопствене ресурсе и тежити да имају довољну моћ како би самостално браниле националне интересе. Светски политички систем се уоквирује спонтано деловањем актера чији је приоритет одбрана сопствених интереса. Волц закључује да се систем (светски политички, оп.аут.) „појављује из коегзистенције држава, иако ниједна држава није имала намеру да учествује у формирању структуре која ће утицати ограничавајуће на њих саме. Систем се формира и одржава по принципу самопомоћи који се примењује на актере“. (Waltz, 1979: 92)

За разлику од критичара, који међународну политику описују као област брзих промена, преокрета и случајности, Кенет Волц уочава „импресивне континуитете“ и утврђује: „Грађа међународне политике је стална, обрасци се враћају, а догађаји бескрајно понављају“ (Waltz, 1979: 66). Основни аргумент у опредељивању за системску теорију он проналази у континуитету рата у међународној политици. Према Волцу, понављање рата

---

⁴⁹ О њиховим тезама више у: Smith, Adam, *Welth of Nations*, Oxford University Press, Oxford, 2008. У овом издању рада Адама Смита обратити пажњу на увод који је написала Кетрин Сатерланд (Kathryn Sutherland); Marshall, Alfred, *Principles of Economics*, Cosimo, New York, 2006, стр. 14-139; Groenewegen, Peter, „Alfred Marshall’s Use of Adam Smith: Coming to grips with an aspect of Alfred Marshall’s citation practice“, *The European Journal of the History of Economic Thought*, Vol. 12, Issue 2, 2007, стр. 273-289).

⁵⁰ „Неокласични економисти су као микротеоретичари сматрали, такође, да се тржиште и односи размене појављују као резултат извршења појединачних избора, да се економија ствара интеракцијама лица и фирми, и да се не може рећи да има сопствене циљеве или сврху“. (Novičić, 2009: 69)

као исхода, иако се актери као узрочници мењају, јесте доказ постојања структуралних ограничења у међународној политици. Он објашњава да су ратове водиле различите врсте државе, са „сваком замисливом варијантом“ политичких идеологија, економског уређења и друштвених институција и закључује да су „различите државе стварале сличне или исте исходе, а сличне државе су стварале различите као и сличне исходе. Исти узроци понекад доводе до различитих последица, а исте последице понекад следе из различитих узрока. /.../ Ако се чини да наведени услови узрокују дати рат, морамо се запитати шта је одговорно за понављање ратова чак и када се њивови узроци мењају. /.../. Када сличност исхода претеже упркос променама у агенсима за које се чини да их стварају, значи да нешто делује као ограничење на агенсе, или је уметнуто између њих и исхода којима њихове акције доприносе. То значи да важни узроци интервенишу између циљева и акција држава и резултата које њихове акције стварају. /.../ Свака држава долази до политика и одлука о акцијама сходно сопственим унутрашњим процесима, али њене одлуке су обликоване самим присуством других држава, као и интеракцијама са њима. Када и како унутрашње снаге налазе спољашње израње, ако их налазе, не може се објаснити у терминима међудејствујућих делова, ако та ситуација у којој они делују и међудејствују њих одвраћа од неких акција, усмерава их ка другим и утиче на исходе њихових интеракција“ “ (Waltz, 1979: 65-6). Због тога Волц одбацује редукционистичке теорије и промовише холистички приступ. Између карактеристика система и понашања држава (елемената у систему) постоји зависност, која се може пратити и анализирати преко различитих индикатора.

Сва дешавања са почетка XXI века, а која се тичу стварања сасвим новог баланса између и даље једине суперсиле (САД) и великих сила (Кина, Индија, Русија), потврђују Волцову концепцију равнотеже снага и основне тезе његове теоријске поставке. Такође, кроз доктринарна и стратешка документа посматраних држава може се сагледати њихово постављање кроз призму офанзивног и дефанзивног реализма.

Успостављање равнотеже снага у односима између држава-кључних актера у међународној политици, њихова офанзивна или дефанзивна оријентација у међународној политици, узрокује и промене у структури светског политичког система, што је од велике важности за питање регионалне безбедности. Многобројне промене у међународним односима, узроковане трансформацијом структуре светског политичког система, могу

представљати увод у оштру конфронтацију и дугорочну дестабилизацију (због жеље суперсиле да сачува постојећу-једополарну структуру, и тежње великих сила да се она трансформише у мултиполарну). Посебно је важно питање: како ће се промене у структури светског политичког система одразити на регионалну безбедност у различитим деловима света? Успостављање равнотеже снага у међународним односима, као карактеристика међународне политике, може се посматрати и као чинилац регионалне безбедности. Свако рушење постојећег и успостављање новог баланса снага на глобалном плану, доноси и формулисање сасвим нових односа на регионалном ниову. Велике силе, регионалне силе и мале државе заузимају нова места и дефинишу се нови односи у регионалном оквиру.

Теорија структуралног реализма је од представљања до данас наилазила на различите критике. Једна од кључних замерки теорији структуралног реализма тиче се тога што се „моћна логика анархије“ протеже на временске интервале мерене вековима, или чак миленијумима. До почетка осамдесетих година XX века Кенет Волц идентификује само једну промену у расподели моћи и то је прелазак из мултиполарног у биполарни поредак. Како закључује Бери Бузен, док се максимално истиче континуитет, променљиве (*variable*) се одржавају на минимуму. (Buzan, Jones, Little, 1993) Међутим, питање које се намеће јесте и да ли су у неким ранијим историјским периодима могле да се идентификују промене у расподели моћи, с обзиром да није постојао светски политички систем. Врло је тешко поредити европске, азијске и америчке државе и друштва током Средњег века и извучити закључке која је од њих имала значајније место у међународној политици.

Међународна политика је најчешће подразумевала само регионалну политику и односе регионалних сила са непосредним окружењем. Иако закључује како су у XVI веку „технолошки, а стога и војно, Отоманско царство, Кина под Минг династијом, нешто касније и северна Индија под Могулима, и европски систем држава са својим московским изданком су сви били далеко супериорнији над расутиим друштвима Африке, Америке и Океаније“, Пол Кенеди наводи да „у поређењу са великим цивилизацијама Азије, Европа није имала наглашене предности на пољу културе, математике, инжењерства, или поморских и других технологија. Значајни делови европског научног и културног наслеђа били су у сваком случају ‘позајмљени’ од ислама, исто онако као што су муслиманска друштва вековима позајмљивала од Кине, посредством узајамне трговине, освајања и насељавања. Гледано у перспективи, може се видети како је Европа доживела и трговачко

и технолошко убрзање до краја петнаестог века; али би можда најпримеренији општи коментар био да је сваки од великих центара светске цивилизације био на приближно сличном степену развоја, при чему су неки били напреднији у једној, али мање напредни у другој области.“ (Kenedi, 1999: 24.) Међународни односи између различитих актера су постојали, долазило је до размене и/или усвајања културних, научних, технолошких, војно-стратегијских и других достигнућа, али није постојао светски политички систем. До његовог настанка ће тек касније доћи, подстаћи ће га колонијална освајања и ширења европских држава, а посебан значај обликовању структуре међународне политике даће такозвани „Концерт Европе“.

Табела бр. 19: *Велике силе, 1700-1979. године* (Wright, 1965, Табела 43, Додатак 20.)

	1700.	1800.	1875.	1910.	1935.	1945.
Турска	X					
Шведска	X					
Холандија	X					
Шпанија	X					
Аустрија (Аустроугарска)	X	X	X	X		
Француска	X	X	X	X	X	
Енглеска (Велика Британија)	X	X	X	X	X	
Пруска (Немачка)		X	X	X	X	
Русија (Совјетски савез)		X	X	X	X	X
Италија			X	X	X	
Јапан				X	X	
Сједињене Америчке Државе				X	X	X

Међународно-политички систем, онако како га посматра структурални реализам, се може посматрати од почетка XVIII века. Иако су на свету током XIX века, и мимо Европе, постојале државе са респектабилним потенцијалом моћи, чији утицај на међународну политику се не сме и не може занемарити, период „Концерта Европе“ представља епоху стварања мултиполарне структуре светског политичког система. Мултиполарни поредак ће потрајати све до Првог светског рата, у којем ће нестати четири царевине (Отоманска, Руска, Пруска и Аустроугарска царевина), а светски политички систем ће ступањем на међународну сцену САД и каснијим израстањем СССР-а у суперсилу изгубити карактеристику „европоцентричности“.

После Другог светског рата се структура трансформише у биполарну и она ће се одржати све до краја Хладног рата. Почетком деведесетих долази до нове промене у

расподели моћи и бележи се прелазак из биполарног у једнополарни систем. Волцов рад је публикован 1979. године, а најдинамичније полемике са критичарима је водио до 1990. године, па у њима није забележена и ова, друга трансформација структуре светског политичког система. Међутим, Кенет Волц је наводи и описује 2007. године у предговору издању своје књиге на српском језику: „Свако коме је то раније промакло, тешко је могао то да не схвати, пошто се свет променио и из биполарног прешао у униполарни. У биполарном свету, две државе међусобно коче и уравнотежују једна другу. У униполарном свету, драстично попуштају кочнице понашања једне велике силе. Униполарност слаби структурална ограничења, проширује област деловања једине преостале велике силе и наглашава значај њених унутрашњих особина. Међународни систем који је у равнотежи сличан је политичком систему у којем постоје кочнице и равнотеже. Самовољно и осионо понашање једне државе обуздава присуство других држава упоредиве способности. Међународни систем у коме друга држава или скуп држава не могу да држе у равнотежи моћ најмоћније државе сличан је политичком систему без кочница и равнотежа (*checks and balances*). Кад владари учврсте своју доминацију, обесхрабрујуће предвидив резултат тога је самовољна и деструктивна владавина која делује у корист онога ко влада уместо у корист оних којима се влада. Идеално, беневољентни деспот је у стању да води мудру политику, коју у демократији спречавају компромиси. Слично томе, империјалистичке земље, супериорне над онима који владају, могу тврдити да им је циљ да унапреде живот домаћег становништва, али ретко кад постижу такав резултат. Неједнакост моћи рађа деспотску власт како код куће, тако и у иностранству.“ (Volc, 2007: 7)

Према Волцу, за успостављање равнотеже снага теоретски је довољно и да две државе коегзистирају у систему самопомоћи. Реалполитика актера се, дакле, не руководи „рационалним разлозима“ и „рационалним изборима“, већ се она увек формира тако да обезбедни стварање равнотеже снага у систему. За разлику од класичног, структурални реализам не придаје значај „рационалности актера“. До успостављања равнотеже снага или прављења баланса у међународној политици долази услед усклађивања политика две или више држава до којег долази због постојања заједничке претње. (Walt, 1990: 17) Успостављање равнотеже снага је најефикасније средство у ограничавању моћи суперсиле или конкурентских сила и манифестује се стварањем биполарне или мултиполарне структуре у међународно-политичком систему. (Mearsheimer, 2001: 86) Миршајмер

наглашава да државе такође могу да користе и друге тактике као би успоставиле баланс и обезбедиле себи повољнију позицију, попут: „преусмеравање одговорности на друге“ (*buck passing*)⁵¹, што подразумева одбијање једне државе да се директно суочи са претњом, у нади да ће то учинити нека друга држава (пример је одбијање Велике Британије, САД, Француске и Совјетског Савеза да се ефикасно супротставе нацистичкој Немачкој током 1930-их. Минхенским споразумом и дозвољавањем Немачкој да анектира делове Чехословачке, Француска и Велика Британија су преумсериле одговорност ка Совјетском савезу; исто тако, Миршајмер као пример наводи и одлагање инвазије у Нормандији од стране САД, све док процене нису биле да су војне снаге Немачке и Совјетског савеза довољно исцрпљене. Због тога је Јосиф Стаљин истицао да Вашингтон и Лондон намерно дозвољавају да Немачка и Совјетски савез крваре, како би они успоставили послератни поредак у Европи.

У покушају да провере и/или оповргну теорију равнотеже снага, поједини истраживачи су испитивали понашање различитих држава у различитим историјским периодима. Дешавало се да државе не успеју да направе равнотежу снага против хегемона и да овај процес једноставно пропадне, као што је био случај неуспелих покушаја успостављања баланса против Асирије у првом миленијуму пре нове ере, против Рима међу хеленским државама у периоду после Александра Македонског и против Ћин династије у средњовековној Кини. Вилијем Волфорт (William Wohlforth), Стјуарт Кауфман (Stuart Kaufman) и Ричард Литл (Richard Little) узрок за неуспех успостављања равнотеже снага проналазе у „системској хегемонији“. Према њима, тежња за хегемонијом се јавља у свим историјским периодима и она потиче из два разлога: прво, када расте хегемон развија способности ефикасног управљања освојеним територијама, што утиче на његову тежњу да се стално шири; и друго, у периодима релативне стабилности спољних граница, када потенцијални хегемон не осећа никакву спољну претњу, долази до акције у смеру успостављања хегемоније. (Kaufman, Little, Wohlforth, 2007: 155-81)

---

⁵¹ Израз „*buck passing*“ је преузет из покера и то је тренутак када се одређује ко ће да дели карте. Уколико један играч не жели да дели, онда прослеђује улогу другом (то је „*buck passing*“). У политику је овај појам увео амерички председник Хари Труман, који је на зиду свог кабинета држао плочицу са натписом „*The buck stops here*“ („жетон је стао овде“). Том фразом је желео да покаже да је председник САД дужан да доноси одлуке и да не сме избегавати одговорност.

Волц упозорава да се често, уместо свеобухватног, системског приступа, укључују „аналитичка резоновања“ и парцијални погледи на теорију, што он овако описује: „Резоновања тада лако постају таутолошка: ако се жели одржати равнотежа снага, политике држава морају имати за циљ да се одрже; ако се равнотежа снага одржава у стварности, закључујемо да су оне испуниле циљ; ако равнотежа снага није настала, закључујемо да је теорија погрешна.“ (Waltz, 1979: 120-1) Због свега наведеног, посматрање међународне политике као система, а равнотеже снага као крајњег израза принципа самопомоћи представља адекватан теоријски оквир за истраживање међународне безбедности и биће, уз представљена становишта офанзивних и дефанзивних реалиста и темељне погледе класичних реалиста, коришћено у овом истраживању.

3. КЉУЧНИ АКТЕРИ МЕЂУНАРОДНЕ БЕЗБЕДНОСТИ И ЊИХОВО ПОСТАВЉАЊЕ У СВЕТСКОМ ПОЛИТИЧКОМ СИСТЕМУ

3.1.Развој и карактеристике светског политичког система

Неколико различитих појмова се користи за објашњавање одређених закономерности у међународним односима и међународној безбедности. Најфреквентнији је *светски поредак*, мада су синоними и *светска политика* (world politics) или *међународна политика* (international politics). Употребљавање последња два наведена појма у контексту овог истраживања би могло унети конфузију, пошто су они истовремено и синоними за међународне односе. Понекад се, у појединим радовима, може набасити и на појам *међународна заједница* (international community) или *светска заједница* (world community) који се користе у овом значењу, али су они потпуно непрецизни и како ће бити схваћени зависи најпре од контекста у који су стављени. У ширем контексту посматрано њима се чак не нуди ни тачно одређење процеса који се желе описати и објаснити, те их због свега наведеног треба избегавати. Дакле, преостаје *светски поредак*! Али, уместо овог, често употребљаваног појма у раду ће се користити одредница *светски политички систем*. На појму светски политички систем инсистирају, на пример, Хенри Кисинџер (Henry Kissinger) и Оскар Крејчи, јер се тако прецизније описују промене до којих је дошло у светској политици. У чему је разлика? Матица српска објашњава да поредак може значити: „1) стање правилности, уређености, систематичности у нечему; 2) утврђени распоред делова који чине једну целину; 3) правила, прописи по којима се врши нешто; постојеће друштвено уређење, режим; 4) обичај.“ (Матица Српска, 1971: 724) У описивању појма *светски поредак* Драган Симић наводи како се „поредак“ према чиниоцима може сагледавати као-целина сама, делови целине и однос између целине и њених делова, а према природи поретка као-политички, економски, културно-цивилизацијски и правни. (Simić, 1999: 10-1) Поредак, дакле, подразумева уређеност, хијерахију и правила, а када је реч о светском политичком поретку, то су ствари које се непрекидно мењају. Због тога је правилније говорити о светским порецима, него о једном светском поретку. Промена потенцијала моћи између кључних актера доводи и до промене односа снага, а то опет

води ка промени поретка. Користити појам поредак је могуће уколико се опредељујемо за сагледавање искључиво појава „дугог трајања“ (*la longue duree*), па на основу тога бележити само крупне промене у међународној политици које су доводиле до пада једних и уздизања других великих сила у појединим преломним годинама.

„Сваки међународни поредак је одраз глобалне политичке и економске архитектуре која се обликује онако како јој околности дозвољавају; као такав, светски поредак није написан нити унапред предодређен, већ је то аранжман који је селектиран из реда постојећих опција; следећи поредак ће носити гене својих претходника са неколико мана које се провлаче из генерације у генерацију; светски поредак обликују трајни интереси и убеђења водећих актера; сваки нови поредак исправља неке недостатке претходних поредака; сваки светски поредак се састоји од бројних конкурентских економских, политичких, војних, глобалних и регионалних поредака; светски пореци до сада нису били истински универзални.“ (Акџараг , 2009: 113-4)

Табела бр. 20: Дефиниције светског поретка

дефиниција	извор
Систем контроле догађаја у свету , а нарочито скуп међународних аранжмана утврђених ради очувања глобалне политичке стабилности .	Oxford Dictionary, 2015. www.oxforddictionaries.com
Политичка ситуација у којој земље више нису подељене према својој подршци САД или СССР-у и уместо тога су оријентисане да радећи заједно решавају међународне проблеме.	Cambridge Dictionary, 2016. http://dictionary.cambridge.org
Политичка , економска или социјална ситуација у свету у одређеном временском периоду која производи последице на односе између различитих земаља.	MacMillan Dictionary, 2015. www.macmillandictionary.com
Систем за контролисање светских дешавања у циљу одржавања политичке стабилности.	21st Century Lexicon, 2014. www.dictionary.com

У том контексту је могуће сагледавати и упоређивати два поретка. Уколико се, пак, прате динамични односи промене потенцијала моћи између актера, па се на основу тога покушавају извући закључци о процесима који су довели до крупних промена и преломних тренутака, онда је исправније користити појам *систем*. Под системом се подразумева скуп елемената који обликују целину и у сталној су међусобној интеракцији. Елементе система

карактерише међузавиност, а у оквиру њега се формирају и подсистеми који су истовремено и систем за себе, али и део свеобухватног система.

Свестки политички систем је један, а у оквиру њега се стално мења поредак, односно, мења се његова структура. Системски приступ у политичким наукама се развија током педесетих година XX века, а његов главни представник је Дејвид Истон (David Easton). Овај приступ се тичао унутрашње политике. Политички систем се сагледава као подсистем ширег друштвеног система (за ово се као основа користи ранија теорија Талкота Парсонса), а општи модел који поставља Истон је дефинисан са три параметра: елементима система (институције и појединци); међузависношћу елемената која настаје услед њихове интеракције; препознатљивим границама система према којима се деле једне државе од других. Као и сви други системи и политички има своје улазе (input) и излазе (output). Под улазима се подразумевају захтеви и потребе елемената система (који се манифестују и кроз исказане интересе), а излази су оно што систем производи, а то су одлуке извршне, судске и законодавне власти. (Říhová, 2007: 168-84) Поред свега, треба напоменути и да се политички систем дефинише као комплексан појам, који обухвата све институте и организације који имају одређени утицај на процесе одлучивања. Политички систем обухвата много шири круг институција од државних. Уколико би се аналогија „унутрашњег политичког система“ применила на „светски“ могло би се закључити да систем реагује не само на постојећи поредак, већ и на све алтернативне пројекте и предлоге који се појављују. Они могу утицати на његову делимичну трансформацију и одразити се на међународну или регионалну безбедност. Поредак, дакле, може опстати, али истовремено може доћи и до дугорочног нарушавања безбедности што утиче на укупне односе и међународну политику у целини. Светски политички систем такође има своје елементе који су у интеракцији, има одређене улазе и излазе.

Појмови поредак и систем су слични и могуће је одредити значење једног коришћењем другог. У појединим случајевима се могу користити и као синоними. Ипак, у складу са са већ написаним, користећи појам светски политички систем се могу прецизније описати процеси у савременој светској политици. За разлику од осталих историјских

периода, данас постоји један и јединствен светски политички систем. До његовог настанка је долазило током времена и постепеним развојем.

Кисинџер још користи и одредницу „глобални вестфалски систем“, означавајући тако систем држава који „сада обухвата све културе и регионе.“ (Kisindžer, 2015: 11) До сада „никада није постојао стварно глобални светски поредак. Оно што се издаје за поредак у нашем времену у ствари је развијано у Западној Европи скоро четири столећа и започето је на мировној конференцији у Немачкој, у области Вестфалије, без било каквог ангажовања или чак свести већине других континената или цивилизација.“ (Kisindžer, 2015: 6) Вестфалским миром из 1648. године, а којим је окончан Тридесетогодишњи рат, стравични сукоб који је донео огромна разарања и однео четвртину становништва Централне Европе, установљена су одређена правила по којима ће се даље развијати односи између европских држава. Четири најважнија су: 1) принцип суверенитета држава; 2) принцип правне једнакости између држава; 3) принцип обавезујућих међудржавних уговора; 4) принцип немешања у унутрашња питања друге државе. Тиме је осигурано да ће свака држава прихватити верско опредељивање у другој, а као заоставштина споразума потписаних у градовима Минстер и Оснабрик остало је и правило *cujus regio-ejus religio* због чега је у низу европских региона дошло до усклађивања стања са новоустановљеним правилом. (Веџвуд, 2013: 519-43)

Међутим, паралелно са европским „вестфалским системом“ којим су дефинисана универзална правила, на свету је постојало још неколико поредака који су се такође темљили на сопственим, универзалним правилима. „На супротном крају евроазијског копна посматраног из Европе била је Кина као центар властите хијерархијске и теоретски посматрано универзалне концепције поретка. Кинески систем је постојао већ хиљадама година-на изванредан начин деловао је као што је Римско царство владало над Европом као јединством-заснивајући своју владавину не на сувереној једнакости држава, већ на претпостављеној безграничности царског домена. У тој концепцији суверенитет у европском смислу није постојао јер је цар био господар над свима и на свему што под капом небеском постоји. Он је био врх политичке и културне хијерархије, јасан и универзалан, врх који који је зрачио из центра света у кинески главни град према споља,

према осталом човечанству. Сви остали на свету су калсификовани као варвари различитог степена у зависности од тога у којој мери су загосподарили кинеским писмом и културним институцијама:“ (Kisindžer, 2015: 8-9) Између Европе и Кине су постојала још два поретка, један у Русији и други у исламским државама који су се разликовали од оба наведена.

Појам „међународни“ први је употребио познати британски филозоф Цереми Бентам (Jeremy Bentham). Одредницу међународно уводи у употребу објашњавајући концепт утилитаризма, што ће остати његов најзначајнији допринос науци.⁵² У раду „Увод у начела морала и законодавства“ (*An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*) из 1789. године полемишући са другим теоретичарима Бентам наводи како постоји унутрашња (*internal*) и међународна (*international*) правна филозофија (јуриспруденција). Бентам наглашава да треба правити разлику најпре између права које регулише односе унутар државе и оног којим се регулишу односи између држава, а да затим треба правити и разлику у односу на правне спорове између појединаца и између суверена. (Mazower, 2012: 19-21) Врло брзо се идеја „интернационализма“ шири и са маргина стиже у главни ток политичке мисли Европе. Две године после смрти Бентама, 1834. године у Паризу је објављен футуристички прозни рад Феликса Бодена (Félix Bodin) под насловом „Роман о будућности“ (*Le Roman de l'avenir*). Аутор одлично предвиђа пад монархија, успостављање демократских институција, све већу улогу међународних корпорација и глобализацију светске политике. (Mazower, 2012: 23-4)

Интернационализација је прогресивна, она се више не може зауставити, а један од њених узрока је и успостављање међународне равнотеже снага кроз „Концерт Европе“. Свако нарушавање успостављене равнотеже, односно-системских правила по којима су одржавани односи, значило је ангажман других против нарушитеља.

---

⁵² Бентам наводи да су две природне крајности бол и задовољство и да ће у односу на то појединац нешто радити, говорити или мислити. Он ће покушати да дође до задовољства, да за себе учини добро. Филозофија утилитаризма се заснива на „принципу највеће среће“, а то се може разумети превладавњем задовољства над болом. Људска бића су, посматрајући из тог угла, рационална, она теже све већој користи и отуда њихова себичност. Бентам утврђује класификацију 14 врста задовољства и 12 врста бола. На овим темељима су сам Цереми Бентам и његови следбеници иницирали читав низ реформи у правном и административном систему Велике Британије XVIII века. Више о овоме у: Burns, 2005: 46-61.

У XIX веку се, дакле, формира „међународни политички систем“ који обухвата географске просторе и регионе као ниједан систем пре њега. То је почетак успостављања светског политичког система какав данас постоји. Оно што разликује међународни од светског политичког система јесте и његов карактер, односно политички принципи по којима је функционисао. Међународно право се тек развијало и нису постојали, макар и декларативни, принципи који би били прихватљиви за већину кључних актера.

На стварање светског политичког система утиче велики број фактора, међу којима су и интернационализација економије која доводи до повећавања економске међузависности, и развој нових технологија, и све већи значај медија и јавности у политици, али посебно треба истаћи два о којима се мало говори.

Прво, то је појава неевропских великих сила. Са једне стране, све већу улогу у међународној политици почињу да играју САД, а њихова позиција постаје све значајнија у међуратном периоду. Са друге стране динамичан економски раст и технолошки развој Јапана после изласка из „периода изолације“ доносе и увећавање потенцијала војне моћи и укључивање ове земље у међународну политику чиме се у потпуности ремети дотадашња равнотежа снага створена у јужној и источној Азији. Јапан је нарастајућа сила са амбициозним плановима и израженим експанзионистичким циљевима које почиње да реализује 1931. године. Друго, то је глобално ширење нових политичких идеја. Успех Октобарске револуције у Русији и рађање Совјетског савеза дају импулс стварању светског политичког система, а разлоге за то такође треба тражити у догађајима који су претходили Првом светском рату. Наиме, комунистичко тумачење узрока избијања Великог рата, које је сажето описао Лењин у памфлету „Империјализам, највиши стадијум капитализма“ 1917. године јесте да капиталистички систем сам по себи индукује сукобљавања. Стална тежња за новим тржиштима, ресурсима и јефтинијом радном снагом и није се могла другачије завршити. (Lenin, 2005: 265-75) Наравно, Лењинове радове не треба прецењивати, а суштински, његова политика се темељила на економским теоријама Карла Маркса. Ипак, Први светски рат даје одређену тежину комунистичким тезама, он се представља као потврда исправности „марксистичких ставова“ и Лењин је током ратних година стицао све већи број следбеника. На Првом конгресу Коминтерне

(Коммунистически интернационал) у Москви 1919. године били су присутни делегати 35 партија и удружења из 21 државе, а на Четвртог конгресу 1922. број је порастао на 66 партија и удружења из 58 земаља. (Мухамеджанов, 2008) Глобално ширење идеја о класној равноправности, диктатури пролетаријата и новом економском моделу дало је свој директан допринос прерастању међународног у светски политички систем. „Трка“ између различитих погледа на могућности политичког и државног уређења је могла да почне и одиграла се у глобалним размерама.

После Другог светског рата се структура светског политичког система уоквирила као биполарна. Светски политички систем то постаје у пуном смислу речи, а институционализовање међународних односа (макар и делимично) кроз оснивање ОУН је много успешније него што је то био случај кроз Лигу народа. Дешавања у једном делу света сада се могу драматично одразити на прилике у другом делу света. Светски политички систем није имун на нарушавање регионалне безбедности иако се светски поредак не мења.

Покушај САД да размести ракете средњег домета у Турској, аутоматски доводи до раципроцечне мере Совјетског савеза на Куби (после чега долази до избијања Кубанске кризе 1962. године). Сукоби две супротстављене политичко-идеолошке групације у Вијетнаму које се не могу договорити о будућем уређењу после одласка француских колонијалних власти са територије земље производе рат широких размера у који се на страну Јужног Вијетнама директно укључују САД, Аустралија, Јужна Кореја, Нови Зеланд, Тајланд, Филипини и Лаос, а индиректно, помажући северновијетнамску војску оружјем, опремом и финансијским средствима и Совјетски савез, Кина и Северна Кореја. Вијетнамски рат је произвео „универзалне ефекте“ и последице по политичке односе између актера у целом свету. (Kissinger, 1975: 2) Ен-Мери Слејтер наводи да живимо у времену глобалног управљања. Према њој, светски поредак није само скуп националних држава и њихових институција. То нису ни међународне организације, биле оне владине или невладине, већ управљање кроз сложену глобалну мрежу. Разне државне институције, од оних које се баве финансијском регулацијом, преко истражних органа задужених за борбу против тероризма и међународног криминала, до законодавних тела која усклађују

правне норме у договору са другим државама и међународним организацијама, својим активностима подстичу прекограничну размену информација, капитала, људи, роба, знања и тд. на дневном нивоу. Тако се формирају глобалне мреже које су у већој или мањој мери повезане и зависне. Те глобалне мреже су основа глобалног управљања и државе ће морати да се прилагођавају новим околностима, уколико то већ нису учиниле. (Slaughter, 2004) У објашњавању глобализације ова ауторка користи појам *governance*, а не *government*, чиме подвлачи да је могуће имати глобалну владавину (глобално управљање) без глобалне владе (светске владе). Зато је посебну пажњу неопходно посветити и актерима који учествују у обликовању глобалне владавине и глобалном управљању, а нису државе. Њихова улога у светском политичком систему не само да није занемарљива, већ постаје изузетно важна. У односу на потенцијале моћи актера структура светског политичког система може бити једнополарна, биполарна или мултиполарна, што ће посебно бити представљено у наредним поглављима.

3.2. Кључни актери међународне безбедности у светском политичком систему

Када феномен међународне безбедности посматрамо са становишта нивоа анализе, онда актере треба тражити у три различите скупине: међу појединцима, међу институцијама (организацијама) и међу системским интеракцијама. Када говоримо о системским интеракцијама, онда се мисли на односе између актера, који настају у регионалном или глобалном оквиру (то су нивои анализе). У одговору на питање-где су узроци рата-Волц закључује да се могу пронаћи унутар појединца, унутар самих држава и унутар система држава. (Waltz, 1959a) Оно што Волц описује као „узроке унутар држава“ су заправо институције и њихове одлуке које одређују државну политику, било да се ради о законима, резолуцијама, стратегијама или неким другим стварима. Само што за разлику од времена када је писао свој рад (друга половина педесетих година XX века), сада изнету тезу треба допунити и са новим, недржавним актерима међународне безбедности: међународним невладиним организацијама и међународним корпорацијама. Због тога је

правилније говорити о институцијама (организацијама) него о државама. Закључак до којег ће се у овој анализи доћи је како су државе и даље кључни актери и да је мера утицаја државе на остале актере несразмерно већа него што је утицај осталих актера на државу (без обзира што се може поставити начелно питање о „мерењу извршеног утицаја“, ова теза ће бити разрађивана и објашњавања на неколико места у раду), али то не значи да треба говорити само о државним институцијама. Испитивање улоге међународних организација нас води и ка новом разврставању ових актера, који ће бити класификовани у четири различите групе. Иначе, о државама и (светском политичком) систему, те њиховом утицају на међународну безбедност, више речи ће бити (или је већ било речи на ту тему) у засебним поглављима и одељцима рада. У овом делу је неопходно направити и кратак осврт на појединца као актера међународне безбедности. Реалисти у фокус стављају државу (односно институције) и систем, а улога појединца се у значајној мери занемарује. Међународна политика је производ анархичног карактера међународних односа и на то појединац може утицати мало или нимало.

Да ли је заиста тако? Каква може бити улога појединца у међународној безбедности и међународној политици? Начелно, појединац улази у политички систем кроз четири могуће улоге: 1) као државник/политичар који доноси одлуке од којих зависи међународна безбедност; 2) као припадник одређеног тела које доноси одлуке (део институционалног апарата); 3) као део јавног мњења у држави/друштву; 4) као објект међународног права. (Крејџи, 2010: 185)

Појединац јесте актер међународне безбедности и његово учешће у систему резултира различитим исходима. Ипак, треба имати у виду и да је појединцу практично немогуће да без учешћа у широј заједници реализује било коју од својих иницијатива, а која се може одразити на међународну безбедност (било да се ради о намерама које ће осигурати или угрозити безбедност), као и да се његов утицај ипак сагледава у комбинацији са осталим факторима и осталим нивоима анализе. Опет, када је реч о заједницима, највиши до сада достигнути степен удруживања појединаца представљају државе, па је и индивидуално деловање углавном усмерено кроз државне институције или против њих. И једно и друго деловање појединца могу утицати на безбедносну динамику и

остављају одређене последице како на понашање државе, тако и на интеракције унутар система.

Последњих деценија је приметно јачање осталих актера и то треба имати у виду, али је кључни актер међународне безбедности (као уосталом и међународне политике) је свакако држава. А међу државама су најважнији они актери који располажу највећим потенцијалом моћи, односно (овим редоследом): суперсиле, велике силе и регионалне силе.

3.2.1. Суперсила и хегемонистичко постављање

Суперсиле су најважнији актери међународне безбедности и у историјским периодима када постоје њихово постављање у светском политичком систему је пресудно. Овај термин је први употребио Вилијем Фокс (William Thornton Rickert Fox) 1944. године описујући одговорност САД, Велике Британије и Совјетског савеза за мир у свету. Иако им то није гарантовано ниједним званичним актом или споразумом, три суперсиле због своје моћи заузимају посебно место у међународном систему. (Фокс, 1944: 5) Међутим, аутор овог појма није Фокс, већ познати теоретичар и један од родоначелника таласократског геополитичког мишљења Николас Спајкмен (Nicholas Spykman). Он је годину дана раније на својим предавањима почео са коришћењем израза суперсила како би описао шта ће се дешавати у светском политичком систему након Другог светског рата. (Кудряченко, Рудич, Храмов, 2004: 85-6) Спајкмен 1943. предвиђа да ће се по окончању рата Кина уздићи као доминатна сила на Далеком истоку, док ће Совјетски савез то бити у средишњем простору евроазијске континенталне масе. Задатак САД и Велике Британије је, сматра он, да због тога одрже доминацију на мору и у ваздуху како би имали обезбеђен приступ Евроазији и тиме остварили стратешку предност. У Европи је неопходно да се успостави дугорочни баланс снага између Немачке и Француске (да се не дозволи претерано јачање Немачке). За Спајкмена је то „мирнодопски однос између кључних фактора“, који ће „осигурати или покварити безбедност у свету, а у западној хемисфери посебно.“ (Spykman, 1944: 51) Из контекста његовог последњег рада „Географија мира“

(*The Geography of the Peace*) је видљиво да он под суперсилама не види само САД и Велику Британију, већ и Совјетски савез и Кину. То су актери који својим карактеристикама и географским положајем испуњавају предуслове да постану најважнији чиниоци светске политике.

У источнословенским језицима се за означавање суперсиле користи појам *наддржава* (рус. *сверхдержава*, блр. *звышдзяржава*, укр. *наддержава*). Тиме се наглашава како се ради о неубичајеном актеру у међународној политици, о субјекту који је изнад свих осталих. Иако је у овом случају названа „наддржавом“, суперсила је ипак „само“ држава која се од осталих актера разликује великим потенцијалом моћи, што јој омогућава доминантан положај у међународној политици. Због тога је она способна да утиче на политичке процесе не само у географском региону којем припада, већ и у глобалним размерама. То су земље „са великом моћи (која се дефинише комбинацијом разних параметара, као што су на пример економски раст, бројност популације и изнад свега војна снага, што се пре свега тиче поседовања софистицираног нуклеарног наоружања) далеко испред осталих држава у међународној ацени. Пре свега овај појам се односио на две државе, САД и Совјетски савез у време Хладног рата.“ (McLean, McMillan, 2003: 526) О суперсилама говори и Мао Це Дунг 1964. године током сусрета са делегацијом Социјалистичке партије Јапана када оптужује САД и Совјетски савез да желе потпуну доминацију над целим светом и показују „у историји незабележена агресивна усмерења.“ (Бељаков, Матвейчев, 2009: *сверхдержава*)

Да би једна држава стекла статус суперсиле неопходно је да располаже не само војном, већ и политичком и економском моћи. За Крејчија суперсила је држава коју карактеришу две изражене особине: прво, она има глобалне, а понекад и космичке амбиције, те средства и вољу да их остварује; и друго, способна је изврши *други удар* у евентуалном нуклеарном сукобу. (Krejčí, 2010: 691) Подразумева се да би први удар извео непријатељ, а суперсила је способна да тај удар издржи и узврати сопственим нуклеарним оружјем у најкраћем могућем року.

Према Збигњеву Бжежинском (Zbigniew Brzezinski) „постоје четири неопходна фактора које држава мора испунити да би се сматрала суперсилом: војни, економски,

научно-технички и културни. Доминација САД у свим областима омогућава Америци хегемонију глобалног карактера. Недостатак само једног од набројаних фактора чини да држава може имати статус тек регионалне силе, чак и ако у преостала три сегмента испуњава све услове који су неопходни за једну суперсилу. Такав случај је, на пример, са Јапаном који је трећа светска економија, али и само регионална сила. Регионалне силе имају извештан утицај у региону којем припадају, али нису у стању да обезбеде своје интересе далеко од својих граница. Хегемонија суперсила се не спроводи само војним и економским инструментима. Средство којим се показује моћ је и идеологија коју прихватају 'вазали', што чини савремену глобалну сцену упадљиво сличном оној која је постојала у Европи током Средњег века када су државе које су се представљале независним, а у формално-правном смислу су биле вазалне територије, окупљале око једног центра. Према критеријумима Бжежинског једина суперсила у овом тренутку су САД. Друга држава која је у једном тренутку испуњавала услове да буде суперсила је Совјетски савез, али се он у том статусу одржао релативно кратко и изгубио га до средине осамдесетих година. Губитак доминатног положаја на глобалном нивоу је имао шире значење и постао је фактор снижавања кредибилитета Совјетског савеза међу 'вазалима' на културном и идеолошком плану. Ни економска моћ, ни војна сила, ни успеси у сфери развоја високих технологија нису могли обезбедити Совјетском савезу улогу хегемона, зато што народи 'потчињених држава', упркос раширене опште социјалистичке доктрине, нису признавали ауторитет совјетске државе, која зато није могла успоставити идеолошку надмоћ над њима. Разлоге зашто је због тога дошло не треба тражити само у чињеници да су међу 'вазалима' Совјетског савеза биле и државе са дужом и богатијом историјом, каква је на пример Кина, или државе које су формиране на темељима европске културе попут Пољске и Чешке, да се не спомиње пример ДДР-а, већ пре свега у томе што евроазијски хегемон није био у стању да адекватно одговори изазовима времена и понуди свим државама у својој орбити слично искуство као оно које се појављује у савременим културним процесима Запада.“ (Беляков, Матвейчев, 2009: сврхдржава)

Витолд Орловски (Witold Orłowski) покушава да успостави математички модел, према којем би упоређивао укупну моћ држава и тако их класификовао на суперсиле, велике силе и регионалне силе. Према његовом закључку, да би држава могла бити

проглашена суперсилом (*supermocarstwo*) неопходно је да располаже са најмање 20% укупне светске моћи. Светске (глобалне) силе (*mocarstwo światowe*) су државе које располажу са више од 15%, регионалне силе са глобалним амбицијама или велике силе (*wielkie mocarstwo*) од 10-15%, а регионалне силе способне да доминирају у региону (*mocarstwo regionalne*) са 5-10% укупне моћи. (Orłowski, 2006: 64) По његовој рачуници, од 1900. године до данас само су САД у послехладноратовском периоду успеле да постану суперсила, а у зависности од развоја ситуације у будућности би такав статус могле да стекну још или Кина или ЕУ⁵³. (Orłowski, 2006: 245, 528)

Табела бр. 21: Категоризација (супер)сила према Витолду Орловском

ранг	суперсила	глобална сила	велика сила	регионална сила	остали
1900	-	САД, В. Британија, Немачка	Русија, Француска	Аустроугарска	Кина, Италија, Јапан, Турска
1939	-	САД, В. Британија, Немачка	СССР	Јапан, Француска, Италија	Кина, Пољска, Бразил
2000	САД	ЕУ (Σ моћи чланица)	Кина	Русија, Јапан, Индија	Немачка, В. Брит., Француска, Бразил, Италија

(у категорију остали спадају земље које према класификацији аутора нису ни регионалне силе, али према укупној моћи са којом располажу спадају међу првих десет земаља на свету)

С обзиром да се укупна моћ дистрибуира на све учеснике у међународној политици (јер свака држава поседује одређену моћ) аутор искључује могућност да на свету могу постојати више од две суперсиле. Иако би се део његових закључака могао критиковати, као и методологија коју користи за израчунавање укупне моћи, теза коју износи о истовременом егзистирању максимално две суперсиле је занимљива, због чега је истраживање пољског теоретичара и цитирано. Овај закључак се пре свега тиче савремених међународних односа и међународне безбедности.

⁵³ Према овом моделу, на почетку XX века су САД располагале са 19%, а Велика Британија и Немачка са по 18% укупне светске моћи. Иза њих су биле Русија и Француска са по 10% и Аустроугарска са 6%. Оваква дистрибуција укупне светске моћи је обезбеђивала равнотежу снага у међународним односима, али је и узроковала избијање Првог светског рата, пошто су чак три државе имале амбицију да постану суперсиле.

Наиме, упоређујући овај закључак са, у претходним деловима рада наведеним истраживањем Рендала Швелера, може се видети и због чега је неопходно додатно анализирати ову тезу у контексту међународних односа у XXI веку. Швелер велике силе дели према њиховом потенцијалу моћи на две групе. У првој су „веће“ велике силе, а у другој „мање“ велике силе. Ове прве назива државама-половима у светској политици (*poles*), док су у другој категорији „мање моћне велике силе“ (*Less Great Powers*). Полови су назначајнији актери међународне политике и то су државе које саме могу осигурати сопствену безбедност. За разлику од њих, „мање моћне велике силе“ морају да склапају савезништва са државама-половима како би осигурале сопствену безбедност. (Schweller, 1998: 17)

Табела бр. 22: Категоризација (супер) сила према Рендалу Швелеру

год.	Σ	државе-полови	мање моћне велике силе
1890	5	В. Британија, САД, Немачка, Русија, Француска	Аустроугарска, Италија, Јапан
1900	4	В. Британија, САД, Немачка, Русија	Француска, Аустроугарска, Италија, Јапан
1913	4	В. Британија, САД, Немачка, Русија	Француска, Аустроугарска, Италија, Јапан
1925	1	САД	Немачка, В. Британија, СССР, Француска, Италија, Јапан
1934	2	САД, СССР	Немачка, В. Британија, Француска, Италија, Јапан
1939	4	САД, СССР, Немачка, В. Британија	Француска, Италија, Јапан
1941	3	САД, Немачка, СССР	В. Британија, Француска, Италија, Јапан
1950	2	САД, СССР	В. Британија, СР Немачка, Француска, Јапан
1980	2	САД, СССР	Јапан, СР Немачка, В. Британија, Француска

У директном сучељавању потенцијала моћи држава-полова и „мање моћних великих сила“ ове друге не би имале претерану шансу да се одбране, због чега су приморане да усклађују сопствене интересе и стратегије са јачим играчима у светској политици. Са друге стране, и државама-половима је у интересу да улазе у савезништва са државама из ниже категорије, јер тако, на индиректан начин повећавају сопствени потенцијал моћи и спречавају стварање равнотеже снага на своју штету. У интеракцији између ове две групе држава полови добијају особине суперсила (уколико их већ и пре склапања савезништва нису поседовали). Посматрајући историјски период од 1890-1980. године Швелер описује све промене у светском политичком систему и наводи како се

мењао број држава-полова у временском раздобљу од скоро једног века, што је приказано у Табели бр. 22. (Schweller, 1998: 52-74)

И Швелер, као и низ других аутора констатује да после Другог светског рата постоје само два пола-САД и Совјетски савез. То се, међутим, коси са Фоксовом и Спајкменовом претпоставком из 1944. године о суперсилама које треба да преузму одговорност за међународну безбедност, а међу којима је и Велика Британија. Опет, и према Швелеровом математичком моделу Велика Британија је била трећа војна сила у свету, четврта по укупном потенцијалу моћи и засебан пол у међународној политици све до почетка Другог светског рата. Зашто онда Велика Британија није суперсила и после Другог светског рата? Посебно уколико се има у виду чињеница да је Винстон Черчил био, поред Теодора Рузвелта и Јосифа Стаљина главни архитектка послератног међународног поретка, који је конструисан на конференцијама у Техерану и Јалти. Одговор се налази у Швелеровој поставци, који као један од најважнијих критеријума за класификацију великих сила на „веће“ и „мање“ поставља питање осигуравања сопствене безбедности.

У Другом светском рату је, једини пут у историји, употребљено најразорније оружје масовног уништења-нуклеарно. Још током ратних година, а посебно у две деценије после његовог завршетка, долази до брзог развоја војних нуклеарних програма САД и Совјетског савеза. У истом периоду нуклеарне силе постају и Велика Британија, Француска и Кина, али је њихов потенцијал значајно мањи. Само су две државе-САД и Совјетски савез-способне да изврше *други удар* у могућем нуклеарном сукобу. Према томе, само ове две земље и могу бити проглашене суперсилама. Сви остали набројани актери су „мање моћне велике силе“, које морају осигуравати сопствену безбедност неким другим инструментима: политичким средствима, правним споразумима, дипломатским иницијативама, војно-економским савезништвима и сл. „Разлика између хладноратовских нуклеарних суперсила и деветаестовековних великих сила је у поседовању оружја за масовно уништење и стратешке доктрине нуклеарног одвраћања која је из свега проистекла.“ (Dellios, 2005: 5)

Поседовање адекватне војне моћи, односно респектабилног војног нуклеарног потенцијала је предуслов да се једна држава окарактерише као суперсила. Без тога, она једноставно не може бити суперсила. Бжежински наводи пример Јапана који је по

економској моћи трећи на свету, али је истовремено и „само“ регионална сила. Исто се може рећи и за ЕУ, која је посматрано збирно (пре одлуке Велике Британије из јуна 2016. о напуштању чланства) прва економска сила света, која поседује „критичну масу“ (према дефиницији коју нуди Швелер) и има завидне научно-техничке потенцијале (према тој карактеристици је у сваком случају међу прва четири субјекта у свету уз САД, Јапан и Кину), али истовремено у војном смислу потпуно зависна од САД, због чега отпада претпоставка Островског како у догледно време и овај континентални савез може прерасти у суперсилу, чак и не узимајући у обзир да се ради о комплексном систему који се среће са бројним унутрашњим проблемима. Због тога Волц још крајем седамдесетих условљава да „Уједињена Европа“ мора развијати сопствене војне снаге уколико жели да постане суперсила: „Уједињена Европа, која развија током година политичку компетентност и војну снагу, могла би једног дана да се појави као трећа суперсила рангирајући се између Сједињених Држава и Совејтског Савеза“. (Waltz, 1979: 180)

Наравно, како примећују и Бжежински, и Островски, и Швелер, суперсила мора располагати и адекватном економском моћи, научно-техничким потенцијалом и „критичном масом“, па због тога поседовање нуклеарног потенцијала није и гаранција да држава може бити суперсила. То је случај са Русијом у XXI веку, која и поред тога што има највећи нуклеарни потенцијал на свету ипак није суперсила.

Посматрајући из овог угла, може се закључити како су једина суперсила на свету САД, а да још само Русија испуњава предуслов да то такође постане. Када је о Русији реч, ова држава такође има и неопходну „критичну масу“, и солидну научно-техничку основу за даљи развој, али су њене слабости изражене пре свега на економском плану и то није резултат само текућих околности, већ историјска категорија. Имајући у виду тренутне војне нуклеарне потенцијале осталих великих сила, још је само Кина способна да у догледно време стекне статус суперсиле, а у некој далекој перспективи основни предуслов би могла испунити и Индија. И ту се листа потенцијалних суперсила завршава. Теза Островског како на свету могу истовремено постојати највише две суперсиле се, због тога, може показати тачном.

Ова теза се може показати тачном и због још једне ствари коју помињу Бжежински и Миршајмер. Наиме, Бжежински наводи како доминација суперсиле омогућава глобалну хегемонију, а Миршајмеров, већ цитирани закључак, је како свака држава тежи хегемонији, пошто је то начин да осигура сопствену безбедност (Mearshaimer, 2001: 29). Појмови суперсиле и хегемоније су директно повезани.

Хегемон је „војно и економски најмоћнија држава, која располаже безконкурентном силом у стварању и примени правила у циљу одржавања светског поретка и сопственог места у структури система, на врху хијерархије моћи.“ (Krejčí, 2010: 674-5) То је „појединачна, изузетно моћна држава која врши надмоћан утицај на глобални систем. Хегемонија по правилу намеће ванредне обавезе светском вођи, који мора да сноси трошкове одржавања економског и политичког поретка, уз истовремену заштиту свог положаја и очувања своје империје.“ (Kegli, Vitkof, 2004: 171) Циљ хегемона је, дакле, да одржи постојећи поредак и управља глобалним системом, што значи да се одржи једнополарна, или евентуално биполарна структура. Јер, питање које се поставља само од себе а тиче се структуре светског политичког система је: колико хегемона може постојати на свету истовремено? Колико актера може истовремено имати „надмоћан утицај на глобални систем“? Колико њих се може назвати „војно и економски најмоћнијом државом“? Хегемон је по правилу један, а хладноратовски расплет је показао да у систему могу постојати и две суперсиле које ће се тако понашати. Систем са три хегемона је тешко замислив, односно-то се коси са основним дефиницијама хегемона и хегемоније, па је зато немогуће или тешко замисливо да у међународној политици истовремено постоје више од две суперсиле.

Чак и уколико је структура светског политичког система биполарна, обе суперсиле ће тежити ка остваривању хегемоније, односно елиминацији конкуренције. Обе суперсиле ће, дакле, имати амбицију да трансформишу структуру у једнополарну и тиме постану хегемон у пуном смислу те речи. То нам указује како не само да могу постојати највише две суперсиле истовремено, већ и да је такво стање често тешко одрживо на дуги рок, те да пре или касније води губљењу статуса једне од њих, па у систему опстаје само једна суперсила. Уколико се, пак, у систему појављују као најзначајнији актери више од две

државе са приближно једнаким потенцијалом моћи, онда се не може говорити о хегемонима, па самим тим ни о суперсилама, већ се најчешће ради о великим силама (*Great Powers*). Мултиполарна структура, са више држава-полова је један од знакова да у систему нема суперсиле. Швелерова констатација како је у једном тренутку у новијој историји било 4 или 5 држава-полова се односи на период постојања „међународног политичког система“, а не на светски политички систем, због чега се може полемисати са тим да ли се ради о суперсилама или великим силама? Иако је Велика Британија несумњиво имала највећи потенцијал моћи и играла најважнију улогу у другој половини XIX века, она није могла да оствари неопходан политички и економски утицај на територији Русије. У великој мери је то било немогуће учинити и на територији Немачке, чак и Аустроугарске. Несумњиво, према тадашњим мерилима, а и према дефиницијама империје, Велика Британија је била империјална сила. Али, гледано из данашњег угла, пре би се могло констатовати да је она била најмоћнија велика сила тог времена, него да је била суперсила. А чак и када би се могло закључити да је била суперсила, онда исто ни у ком случају не би могло важити за остале „чланице“ Концерта Европе или САД и Јапан као тада нарастајуће силе.

Још једно питање се појављује у одређивању суперсиле, а покрећу га закључци које наводи низ аутора, између осталих и Бжежински, Бељаков и Матвејчев: да ли суперсила мора поседовати „културну моћ“? Односно: универзалне културне обрасце који ће привлачити друге? Поред свега, Бжежински још спомиње и научно-техничке потенцијале. У овом раду се испитују три аспекта моћи-војна, економска и политичка, па се кроз њихову призму посматрају и суперсиле. Када је реч о научно-техничком потенцијалу, његово постојање или непостојање се показује у једном од три испитивана вида моћи.

Не постоји држава са slabим научно-техничким потенцијалом, а која истовремено може поседовати и војну и економску моћ. Научно-технички потенцијал је предуслов развоја економије, али и предуслов развоја нових врста оружја, без којих се не може одржати достигнути потенцијал војне моћи. Такође, може се полемисати и да ли научно-технички потенцијал сам по себи може бити довољан да би једна држава осигурала сопствену безбедност и порпавила положај у међународним односима. Индија је 2013.

године послала први свемирски брод на Марс (пре ње су то учинили још само САД, Русија и у удрженом подухвату Европске свемирске агенције - ЕУ са још неколико европских земаља), а 2016. је тестирала и сопствени свемирски шатл (*space shuttle*)-летелицу за превоз астронаута у космос. Посебно значајно је што би систем лансирања који Индија развија могао да смањи цене мисија у свемиру за чак десет пута. Да ли Индија има адекватан научно-технички потенцијал? Судаћи по дометима индијских научника и научних института у читавом низу дисциплина-неспорно је да има. Ипак, то се још увек не одражава на економску моћ Индије у довољној мери, пошто је према подацима ММФ-а ова земља гледајући критеријум бруто друштвеног производа по глави становника тек на 122. месту од посматраних 185. ентитета. (IMF, 2016) Државе које системски развијају своје научно-техничке капацитете морају их затим стављати у функцију економског развоја, подизања животног стандарда становништва и осигуравања безбедности. Научно-технички потенцијал државе се сагледава, дакле, у контексту њене економске и војне моћи.

Када је реч о „културној моћи“ она се, посматрано из ширег угла, може схватати и као део политичке моћи. Свака политика се заснива на одређеним принципима и вредностима који и потичу из аутентичне културне средине, а истовремено и делују на културну средину. Културни (или цивилизацијски) амбијент пресудно утиче на обликовање моралних образаца и идеологија, а без њих је политика немогућа. Идеологија представља „скуп кључних филозофских принципа које вође и грађани заједнички имају о политици, интересима политичких актера и о начинима на који људи треба да се морално понашају.“ (Kegli, Vitkof, 2004: 195) Чак се и политике најгорих тирана декларативно заогрћу у одређене моралне образце и позивају на испуњавање неких виших циљева.

Али, када је о „културној моћи“ реч, треба подвући и да је она елеменат империјалне, а не хегемонистичке политике. Пред суперсилом се налазе два пута како може учврстити свој положај, а без обзира што су разлике између империје и хегемоније мале, оне ипак постоје и важне су за дефинисање суперсиле.

Империја и империјално се обично повезују са колонијалним периодом, па се отвара и питање да ли могу постојати империје без колонија? Међутим, поседовање

колонија није једини критеријум за империјални статус. Колонијализам је само „најдословнија верзија империјализма“. Сам империјализам се може описати као „проширивање опсега овлашћења, утицаја и моћи над суседним или слабијим земљама са циљем стварања или стицања доминантног утицаја на територији према којој империјалистичка сила има захтеве.“ (Taylor, 2012: 142)

Појмови империја и хегемонија се често мешају. Илустративни пример таквог односа је Хенри Кисинџер који не само да не прави разлику између две одреднице, већ их и циљано поистовећује. (Kisindžer, 2011)

Мајкл Дојл (Michael Doyle) упозорава да треба правити разлику између империје и хегемоније, а да би објаснио значење ових појмова користи пример из античке Грчке. Како примећује, у V веку пре нове ере се Атина понашала као империја, а Спарта као хегемон. Док се Атина стално мешала у унутрашњу политику других чланица делтско-атинског поморског савеза, имала надзор над појединим судским процесима, попут смртне казне, увела јединствену валуту и под притиском издејствовала да се савезнички полиси одричу поседа на које су потом насељавани атински колонисти, Спарта је водила нешто другачију политику. Она је, наиме, ограничила сопствени утицај само на спољну политику савезника, а није се мешала у унутрашње односе. Спарту није претерано занимало какав је политички систем у ком полису, нити је показивала амбицију да уређује правосуђе, законодавство и привреду. (Doyle, 1986: 54-8) Империјална политика не познаје границе између спољне и унутрашње политике, док код хегемона постоји самоограничавање и поштовање одређених правила. (Doyle, 1986: 40)

Суперсила која води хегемонистичку политику не мора да поседује и „културну моћ“ у контексту у којем о овом појмом говори Бжежински. Кина, како је већ речено, има потенцијал да у догледно време постане суперсила, а њена свеобухватна геоекономска стратегија „Један појас-један пут“ (*One Belt One Road*) обухвата 65 држава (трећина чланица ОУН), у којима живи 4,4 милијарде људи и производи се 40% глобалног БДП-а. У оквиру овог пројекта се реализује и низ програма који треба да допринесу размени информација и културних садржаја, али је све то далеко од било каквог покушаја преношења „кинеских универзалних вредности“ азијским, афричким и европским

друштвима са којима Кина сарађује. Кинески наступ је сличан спартанском: важно је да се договарају заједнички пројекти (како Кинези увек наглашавају и од обостраног интереса) и да се они реализују договореном динамиком, а какво је унутрашње уређење држава, какав је политички систем, то власти у Пекингу не интересује претерано. Најважнија ствар везана за унутрашњу политику партнера, а посматрано из кинеског угла, јесте да променом власти не долази до обустављања реализације стартешких пројеката, а што се може десити пре свега због промене спољнополитичког курса или подлагања притисцима САД.

Бжежински и Кисинџер посматрају свет из „америчког угла“ и њима се може чинити како разлике између империје и хегемоније нема, те да свако ко жели да постане суперсила мора да се понаша као САД. Отуда и теза о неопходној „културној моћи“ и универзалним принципима. Примери из историје показују да се и без тога може достићи статус суперсиле. Уосталом, то у великој мери зависи и од карактера држава које желе да постану суперсиле, односно тога да ли су оне у геополитичком смислу претежно поморске или континенталне.

Суперсиле могу имати две улоге које се, иако сличне, ипак разликују, од чега у великој мери зависи карактер промене структуре системе када до њега дође. А да би одредили суперсиле, било да оне воде империјалну или хегемонистичку политику, неопходно је сагледати њихов војни, економски и политички потенцијал. Као што је већ констатовано, предуслов да једна држава буде суперсила јесте да располаже адекватним нуклерним арсеналом, довољним да се изврши други удар. Користећи класификације и објашњења Швелера, може се још додати и да поред једног предуслова и три услова, суперсиле морају поседовати и задовољавајућу „критичну масу“, односно имати велику територију и велики број становника. Али, то је донекле и подразумевајући фактор, пошто у историји не постоји пример да су суперсилама постајале државе мање површине и са малобројнијом популације.

3.2.2. Велике силе и прављење баланса

Иако се појам велике силе у овом облику среће у ваљда свим језицима, његово објашњавање је нешто сложенији задатак него што је био случај са суперсилом⁵⁴. Два су разлога за то. Прво, велике силе се појављују у теорији и пракси много пре суперсила. Израстање појединих држава у суперсиле је повезано са развојем нукларног оружја и без обзира што се у различитим историјским периодима могу тражити примери њиховог постојања, ипак је исправније закључити да су тадашње империје представљале велике силе. У Табели бр. 23. су представљене највеће империје у светској историји у тренутку максималног територијалног простирања (преузето из: Brzezinski, 2012: 10) Ради лакшег поређења, треба подсетити да је површина данашње Русије, највеће државе на свету 17.100.000 км². Из представљених података се види како су, на пример, почетком XIX века на свом врхунцу биле три империје-Шпанија, Португалија и Кина под династијом Манчу-Ћинг, а у том раздобљу су још три биле важни политички чиниоци (вероватно и важнији од три наведене): Велика Британија, Русија и Француска са Наполеоном на челу. Почетком XX века су такође три империје достигле врхунац свог територијалног ширења и то су биле-Велика Британија, Русија под царем Николајем Другим (Николай II Александрович Романов) и Друга француска колонијална империја.

Да ли су шест поменутих држава почетком XIX и три почетком XX века биле суперсиле које су имале глобалне аспирације и средства да своје интересе бране? Несумњиво, интереси империја су били повезани са одржавањем колонија (Шпаније у Јужној и Северној Америци; Португала у Бразилу, Анголи, Мозамбику, Гои, Тимору,

---

⁵⁴ Већина појмова које користимо у европским језицима се у осталим језичким групама преводје нешто другачије или се за њих користе различити синоними. Тако, на пример, појам *марксизам* има чак пет значења у кинеском језику, због чега често долази до проблема у тумачењу. Када кинески теоретичари спомињу марксизам то се најчешће тиче свеобухватног идеолошког погледа који подразумева активно учешће државе у вођењу социјалне политике, а не само познату теорију Карла Маркса изнету у његовом најзначајнијем делу „Капитал“. Међутим, када је реч о појму *велика сила* и поред консултовања многобројних енциклопедија, речника и тражења тумачења овог израза, нисам наишао нити на један изузетак и у свим случајевима се он користи дословно: енг. *Great Power*, фра. *grande puissance*, нем. *großmacht*, шпа. *potencia mundial*, рус. *великая держава*, кин. 大國, јап. 大国, кор. 큰 힘, хин. महान शक्ति, тур. *büyük güç*, арп. *عظيمة قوة*, индон. *kekuatan besar*.

Макау и острвљу у Атлантском океану; Француске у Канади, Луизијани, Африци, Индокини, на Блиском истоку и Карибима), али су колонијални поседи били саставни део империја и када је долазило до (ретких) сукобљавања између империја, одигравали су се међудржавни ратови усмерени на ширење територије, а не на покушај остваривања глобалне доминације. Међу великим силама пре Другог светског рата је изузетак Велика Британија, на чијој територији је живела петина светске популације, која се простирала на чак 23% земљине површине и била способна да контролише све најважније поморске руте (Ferguson, 2004: 15) па је зато Најл Фергусон “ (Niall Ferguson) назива „првом глобалном силом“. Али, и таква „глобална сила“ је могла бити само најзначајнија и најистакнутија велика сила, пошто је њен утицај на територијама и у зонама интереса других империја (изузимајући Кину после Опијумског рата) био врло ограничен.

Табела бр.23: *Највеће територијално простирање империја у историји*

	<i>империја</i>	<i>P (км²)</i>
1	Британска империја (1920)	34.000.000
2	Монголска империја (1309)	24.000.000
3	Руско царство (1905)	23.000.000
4	Друга француска колонијална империја (1920)	15.000.000
5	Манчу-Ћинг династија-Кина (1800)	15.000.000
6	Шпанска империја (1800)	14.000.000
7	Умајадски калифат (720)	11.000.000
8	Јуан династија-Кина (1320)	11.000.000
9	Абасидски калифат (750)	11.000.000
10	Португалска империја (1815)	10.400.000
11	Ахеменидска монархија-Персија (480 п.н.е.)	8.000.000
12	Римска империја (117)	6.500.000

Такмичења између колонијалних сила су била територијално ограничена и победе и порази су доносили извесне добитке и губитке, увећавали или смањивали укупни потенцијал моћи империја, али ниједну од њих нису довели у могућност да управља међународним системом. Суперсиле су нови феномен у међународној политици, њихов настанак се може временски ограничити на период после Другог светског рата и критеријум за њихово дефинисање је јаснији.

Друго, када се прави историјска ретроспектива „успона и падова великих сила“ што на сјајан начин чини Пол Кенеди (Kenedi, 1999), онда је много лакше одредити шта се под појмом велике силе подразумевало пре Другог светског рата. Најкраћа могућа дефиниција велике силе је да се ради о „држави способној да осигура сопствену безбедност независно од осталих земаља.“ (Крејџи, 2010: 694) Овако сагледавати велике силе је било могуће у ранијим историјским циклусима, када се у односу на потенцијале војне, економске и политичке моћи релативно лако могло закључити које су то државе. Данас, када постоје две државе (и трећа тај статус може ускоро обезбедити) способне да задају *други удар*, остаје отворено питање: да ли остале државе у светском политичком систему могу осигурати сопствену безбедност? Одговор је више потврдан него одречан.

Са једне стране, да би се до њега дошло неопходно је вратити се на поглавље у ком се објашњавају појмови безбедности: глобалне и међународне, као и националног интереса. Сложена политичка и економска међузависност у савременим међународним односима утиче да се „велики играчи“ светске политике не посматрају само кроз потенцијал војне моћи, мада је и то једна од важних карактеристика великих сила. Поједини актери могу бити доминантни у некој другој сфери, па иако је њихова војна моћ неупоредива са потенцијалом суперсиле, они ће ипак играти важну ролу у међународној политици, јер би нарушавање њихове позиције могло довести до нарушавања међународне безбедности. Уколико би, на пример, дошло до наглих економских потреса у Немачкој то би се осетило на тржиштима у целој Европи, на Блиском истоку, Магребу, постсовјетском простору и донекле у САД и источној Азији. Ови поремећаји би се одразили на регионалну безбедност, а дестабилизација неколико региона истовремено представља прворазредну претњу и глобалн изазов. Немачка је четврта економска сила света и њен утицај на економску динамику и развој низа других држава је огroman.

Са друге стране, системске теорије говоре о равнотежи снага у међународној политици и тежњи великих сила да успоставе баланс у међусобним односима. Успостављање баланса значи и континуално покушавање уравнотежења потенцијала моћи са суперсилом (наравно, када суперсила постоји у систему), што се може достићи на два начина. Први начин је усмеравање других држава у систему ка остваривању предуслова за

сврставање у суперсиле односно ка повећавању нуклеарних капацитета до нивоа који гарантује да се може предузети *други удар*. Други начин је да држава користи компаративне предности које су јој на располагању, у одређеним сферама престиже суперсилу, чини је зависном и тиме поправља сопствену позицију. Током времена овакав приступ доводи до обарања најпре појединачних, а затим и укупних потенцијала моћи суперсиле, те се она на крају враћа у ранг велике силе, чиме се остварује равнотежа снага. Велика Британија, Немачка и Јапан нису могли да војно парирају Совјетском савезу, али су то чинили увећавајући сопствене потенцијале економске моћи, технолошким развојем и стварањем бољег економско-социјалног амбијента. Када су у овом погледу претекли СССР, њима је било значајно лакше да улазе у разговоре са званичном Москвом по било ком питању. Једноставно, њихов статус се поправио и постајали су равноправни преговарачи. Промена у односима економске моћи се одразила и на промене у односима политичке моћи, без обзира што су односи војне моћи остајали исти. Описујући овај процес некадашњи западнонемачки канцелар Хелмут Шмит (Helmut Heinrich Waldemar Schmidt) је подсмешљиво констатовао како Совјетски савез постаје „Горња Волта са нуклеарним пројектилама.“ Равнотежа снага је успостављена свођењем СССР-а на велику силу, а не британским, немачким и јапанским уздизањем у ранг суперсиле.

Уколико се одговор тражи погледом из (правилног) ширег угла, па се изведе закључак како постоје државе које могу осигурати сопствену безбедност без обзира што не располажу довољним потенцијалом да организују *други удар*, онда се може расправљати о даљим критеријумима које један актер треба да испуни да би се назвао великом силом.

Према енциклопедијским дефиницијама велика сила је „држава која по општем признању игра главну улогу у међународној политици. Она располаже економском, дипломатском и војном моћи и утицајем. Велике силе су основни иницијатори у међународним односима; њихов глас има посебну тежину у решавању конфликта у различитим деловима света и мировним процесима“ (Хоггарт, 2002: великаја држава) или „држава која захваљујући свом војно-политичком потенцијалу има опредељујући утицај на систем међународних и међународно-правних односа.“ (Сухарев, 2007). „Велике силе су земље које поседују значајну тврду и меку моћ у међународним односима, рангиране

испод суперсила у глобалном систему моћи. Оне располажу масивним дипломатским, војним, економским и политичким утицајем на глобалном нивоу, али не оноликим као и суперсиле.“ (Ho Chun, 2016: 7)

Обично се наводе три димензије које треба да испуни једна држава како би била названа великом силом: димензија моћи (*power dimension*, да поседује адекватан „ресурсни потенцијал“), просторна димензија (*spatial dimension*, свако пројектовање моћи држава има свој „географски обим“ а код велике силе се подразумева да је он најшири могући) и статусна димензија (*status dimension*, да јој је формално или неформално „признат статус велике силе“). Велика сила, дакле, мора поседовати значајне „људске, војне, економске и политичке ресурсе.“ (Danilović, 2005: 28, 225)

Весна Даниловић, која користи појам „кључне силе“ (*Major Powers*) сврставајући ту и суперсиле и велике силе, наводи како је први научни рад који се бавио овим питањем било капитално дело Леополда фон Ранкеа „Велике силе“ (*Die großen Mächte*) публиковано 1833. године. (Danilović, 2005: 27) Израз велика сила почео је широко да се користи после Бечког конгреса (Bridge, Bullen, 2005: 3-4) У марту 1815. године су стварањем „Четворног савеза“ (*Quadruple Alliance*) чланице „антифранцуске коалиције“ задужене за спровођење закључака Бечког конгреса-Велика Британија, Русија, Пруска и Аустрија и формално стекле овај статус (Danilović, 2005: 228) Нови систем међународних односа подразумевао је да морају постојати силе које ће се сагласити са територијалним променама у послератној Европи, а овај период је остао познат као „време концертне дипломатије“. (Bridge, Bullen, 2005: 4) Концертна дипломатија је у каснијим деценијама XIX века „прерасла“ у „Концерт Европе“ у који се убрзо укључила и Француска (од 1867. уместо Аустрије наступа Аустроугарска, а од 1871. уместо Пруске-Немачка). После проглашења Краљевине Италије 1861. године и ова држава је антиципирана као „најмања од великих сила“ (Danilović, 2005: 38) мада јој тај статус није увек признаван.⁵⁵ Италија је имала империјалне амбиције, које је успела да оствари на делу еритрејске обале и

---

⁵⁵ Овај статус Италији посебно није признавао Бизмарк који је закључио: „Целокупна политика се своди на следећу формулу: буди једна од три, докле год светом доминира нестабилна равнотежа пет сила.“ (Danilović, 2005: 85-6)

формирајући Италијанску Сомалију на јужном делу данашње територије ове афричке државе, а 1901. године после Боксерског устанка у Кини добила је и концесионо право на луку Тјенцин на Жутом мору, али је истовремено и претрпела тешке војне поразе у бици за Догали 1887. и у Првом италијанско-етиопијском рату вођеном 1895-96. године. Ови неуспеси је нису квалификовали да се уврсти у велике (европске) силе XIX века, а до значајнијих територијалних ширења Краљевине Италије ће доћи тек касније: на Либију и Додеканезе непосредно пред Први светски рат, а на Етиопију после такозване Друге инвазије за време фашистичке диктатуре 1935. (Křivský, 1995: 56-60) Крајем XIX века се у велике силе почињу убрајати и две неевропске земље-САД и Јапан, пре свега због њихове нарастајуће економске моћи.

Према мишљењу једног дела историчара велике силе су директно или индиректно биле укључене у већину међународних конфликта током последњих двеста година. (Danilović, 2005: 28) Игор Лукашук (Игорь Иванович Лукашук) наводи да су дуго времена велике силе користиле свој статус како би издејствовале „неравноправне споразуме“ у међународним *преговорима*, често уопште неконсултујући мање државе на које су се ти договори односили. (Лукашук, 2004: 65-6) Типичан пример оваквог понашања великих сила су закључци Берлинског конгреса 1878. године и одлуке да Аустроугарска преузме управљање над Босном и Херцеговином, а Велика Британија над Кипром, без претераног обзирања на ставове Србије и Грчке. Лукашук закључује и да се стање променило после Другог светског рата оснивањем ОУН и успостављањем правних механизма који су могли да ограниче пет сталних чланица Савета безбедности.

У сваком случају, када је о великим силама данашњице реч, оне се могу класификовати према потенцијалима војне, економске и политичке моћи, при чему се не само прва димензија (*power dimension*), већ и просторна и статусна димензија могу сагледавати кроз ова три вида моћи. Да би држава била велика сила она мора располагати „ресурсним потенцијалом“ како би могла да оствари утврђене циљеве, а „ресурсе“ у овом случају представљају војни арсенал, економска снага и политички инструменти којима се обезбеђује статус. Када је о војним потенцијалима реч, преостале нуклеарне силе, које се по софистицираности и броју бојевих нуклеарних глава налазе далеко иза Русије и САД,

јесу главни кандидати за велике силе. Али, опет, као и у случају описивања суперсила, долази се до закључка како нуклеарни потенцијал није довољан услов да држава буде у статусу велике силе. Поред Русије и САД на свету постоји још седам „нуклеарних сила“, мада су њихови потенцијали и статуси сасвим различити: Кина, Индија, Француска, Велика Британија, Пакистан, Северна Кореја и Израел.

Северној Кореји и Пакистану, иако поседују нуклеарно оружје, остале велике силе не признају статус. Северна Кореја је за западне земље такозвана „отпадничка држава“ (*Rogue state*), а Савет безбедности ОУН је 2. марта 2016. једногласно донео одлуку о успостављању оштрих санкција против ове државе. И када се говори о Пакистану, у политичкој јавности се, такође, поставља питање: да ли је то „отпадничка држава“? (Rubin, 2014) Пакистан никада није потписао Споразум о свеобухватној забрани нуклеарних проба (*The Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty*), усвојен од Генералне скупштине Уједињених нација 1996. године, којим се, у првом параграфу члана 1. утврђује да се „свака држава чланица обавезује да не врши никаква тестирања нуклеарног оружја или било какву другу нуклеарну експлозију, као и да забрани и спречи сваку такву експлозију на местима под њеном јурисдикцијом или контролом“, док се у другом параграфу истог члана „свака држава обавезује да се уздржи од изазивања, охрабривања или учешћа на било који начин у обављању тестирања или експлозије нуклеарног оружја“. (UN, 1996: A/50/1027) Такође, иако је Пакистан шеста најнеселенија држава на свету са преко 190 милиона становника и простире се на 803.940 км² (2,1 пута већи од Јапана, 2,2 од Немачке, и 3,3 од Велике Британије), он се према бруто друштвеном производу по глави становника налази на 132. месту (од посматраних 185 ентитета) у рангу Никарагве, Хондураса и Молдавије. (IMF, 2015) При томе, за разлику од Индије, ова земља се не може похвалити развијеним научно-техничким програмима, нити показује амбиције да се у глобалну економску трку укључи на такав начин.

Још једна нуклеарна сила која се не може убројати у велике силе је Израел. Израел се класификује као недеklarисана нуклеарна сила, зато што до данас власти ове земље нису званично признале да поседују нуклеарно оружје, мада су претпоставке сасвим другачије. Израел је, међутим, држава са свега 8 милиона становника и простире се на

22.072 км² (по величини територије је мањи од Македоније и нешто већи од Словеније), а иако је БДП по глави становника врло висок, номинални БДП је мањи него у случају Египта, Филипина, Ирана и Малезије (IMF, 2016) и ти показатељи га дисквалификују да буде сврстан међу велике силе. У случају нуклеарних потенцијала Северне Кореје, Пакистана и Израела треба и подвући да су их све три земље развијале због јачања положаја у регионалном оквиру, а не са циљем да се достигне статус велике силе (Северна Кореја због нерешеног статусног питања и сукоба са Јужном Корејом, Пакистан је то чинио да би одговорио Индији, а Израел због прављења баланса у односу на суседне арапске земље).

У условима „процеса глобализације који карактерише садашње време подразумева се и да велике силе морају поседовати више од нуклеарног потенцијала. То значи да атрибути којима се карактеришу велике силе треба да буду проширени и да укључују довољне дипломатске, економске и војне ресурсе за одржавање међународног поретка у којем велике силе доживљавају себе као главне актере. Поред тога што желе да буду ‘велике’ или ‘супер’, ове државе морају бити и ‘глобалне’ и достићи транснационалне способности и надлежности које им омогућавају интеракцију са недржавним актерима, регионалним форумима и инструменте и институције глобалног управљања.“ Укратко, велика сила „двадесетпрвог века треба да буде (а) велика сила у традиционалном смислу, (б) са изузетним војним способностима, али и (ц) транснационални извршилац.“ (Dellios, 2005: 5) Нуклеарне силе са оваквим карактеристикама су већ споменуте Велика Британија, Француска, Русија, Кина и Индија и то су земље које се могу убројати у велике силе.

Поред њих, тај статус се приписује и Јапану и Немачкој, као трећој и четвртој економској сили на свету и државама са великим научно-техничким потенцијалом. Да би се увидела економска моћ ове две земље, довољно је навести да је номинални БДП Јапана приближан збиру бруто друштвених производа Француске и Индије (4,41 према 4,74 хиљаде милијарди долара), док се исти показатељ за Немачку може упоредити са збирним за Велику Британију и Русију (3,46 наспрам 3,89 хиљада милијарди долара).

Обе државе издвајају и велика средства за војне намене, па су према том показатељу на осмом (Јапан) и деветом месту (Немачка). (Perlo-Freeman, Fleurant,

Wezeman, Wezeman, 2015: 2) При томе, зато што су из Другог светског рата изашле као губитнице, у обе земље су динамику војне потрошње и наоружавања пројектовали други, а чак и шест деценија по окончању сукоба се не може рећи да су потпуно самосталне у овом погледу. Што се тиче осталих актера, остаје питање: може ли се списак великих сила проширити?

Бжежински наводи Бразил као првог кандидата за велику силу међу наведеним земљама, а сличног мишљења је и Кванг Хо Чун (Kwang Ho Chun) који анализира потенцијале чланица БРИКС (*BRICS*).⁵⁶ Јужнокорејски теоретичар, експерт за земље БРИКС-а, у једном оп последњих радова испитује могућност које земље из ове групе могу постати кључне силе (*чак* и суперсиле). На крају, заључује да Бразил никада неће бити у позицији да постане суперсила, и због свог војног потенцијала, али и због недостатка искустава и традиција у коришћењу тврде моћи. Ипак, вероватноћа да се Бразил појави као велика сила која ће имати велики утицај у појединим сферама је огромна. Описујући положај Бразила он наводи да ова држава располаже значајним ресурсима, пре свега рудама, минералним сировинама, водом и шумама, а на њеној територији су и неки од највећих светских екосистема. Због тога би Бразил могао да добије доминатну улогу у међународним односима када је у питању све актуелнија тема заштите животне средине. Теме заштите животне средине и еколошке безбедности Бразил чак може користити и као средство своје меке моћи, преко њих формирати савезе и усмеравати рад међународних организација. (Ho Chun, 2016: 41-64, 149-56) Такође, Бразил је и девета економија света, пета највећа држава и по величини територије и по броју становника и петанеста је војна сила на свету, а у 2015. години се према издвајањима за војне намене попео на дванаесту позицију. (Perlo-Freeman, Fleurant, Wezeman, Wezeman, 2015: 2)

Међу осталим чланицама Г-20, а поредећи војне и економске потенцијале, неколико је кандидата чију позицију треба додатно анализирати, попут Италије (десета светска економија, једанаеста војна сила) и Јужне Кореје (једанаеста економија, дванаеста војна

---

⁵⁶ У честој употреби је и скраћеница БРИК. БРИК је институционализовао свој рад 2009. године када је одржан први самит шефова држава Бразила, Русије, Индије и Кине у Јекатеринбургу. Међутим, већ годину дана касније је у пуноправно чланство примљена и Јужноафричка Република, па је и назив промењен у БРИКС (почетна слова назива држава: Brasil, Russia, India, China, South Africa).

сила). За утврђивање војних потенцијала коришћени су подаци представљени у Табели бр. 24.

Табела бр. 24: *Војни потенцијали чланица Г-20*

држава	#	активни састав	тенкови	авиони	нукл. бој. главе	подморн ице	носачи ав/хк	војни буџет
САД	1	1.400.000	8.848	13.444	7.100	75	19	581.0
Русија	2	766.055	15.398	3.547	7.700	60	1	46.6
Кина	3	2.335.000	9.150	2.942	260	68	1	155.6
Индија	4	1.325.000	6.464	2.086	90-110	14	2	40.0
Француска	5	205.000	423	1.282	300	10	4	35.0
В. Британија	6	150.000	407	879	225	10	1	55.0
Јапан	7	250.000	678	1.590	0	17	3	40.3
Турска	8	410.500	3.778	1.007	0	13	0	18.2
Немачка	9	180.000	408	676	0	5	0	36.3
Италија	11	320.000	586	785	0	6	2	34.0
Ј. Кореја	12	625.000	2.381	1.451	0	15	1	33.2
Индонезија	14	476.000	468	420	0	2	0	6.9
Бразил	15	330.000	486	735	0	5	1	31.9
Канада	22	95.000	181	426	0	4	0	14.7
Аустралија	23	60.000	59	417	0	6	2	26.1
С. Арабија	24	235.000	1.210	722	0	0	0	56.7
Мексико	31	267.500	0	400	0	0	0	7.0
Аргентина	35	75.000	412	252	0	3	0	4.3
ЈАР	45	87.000	195	212	0	3	0	4.6

ЛЕГЕНДА: број авиона укључује укупан број ловаца, бомбардера и тренажних авиона, док број носача укључује и носаче авиона и носаче хеликоптера.

Ради њиховог поређења употребљен је један од постејећих математичких модела квантификовања војне моћи држава кроз израчунавање „индекса моћи“ (*Power Index*) на основу 50 посматраних параметара (Global Firepower, 2016) Као и у осталим сличним рачунацима, отвара се питање поузданости приступа и с тим у вези би се могле упутити многобројне критике, али се зато може говорити о делимичној употребљивости добијених података. Пошто се посматрају исти индикатори за све државе, онда је могуће упоредити њихове перформансе и на основу тога извучити закључке о случајевима појединих земаља које треба разврстати на велике или регионалне силе. Као што је приказано у Табели бр. 24. поједине чланице Г-20 су релативно лоше рангиране, што значи да су њихови војни потенцијали недовољни за сврставање у ред великих сила. Најочигледнији пример је Јужноафричка Република, чију војну моћ аутори овог модела сврставају на тек

46. место. Иако је једина афричка чланица Г-20, Јужоафричка Република је пета војна сила у Африци иза Египта (12), Алжира (26), Етиопије (42) и Нигерије (44). Слично је и када се ради о војним потенцијалима Мексика (31) и Аргентине (35), који једноставно нису довољни да би се ове земље уврстиле међу велике силе (представљено у Табели бр. 25).

Табела бр. 25: *Првих 50 држава према индексу војне моћи (PwrIdx)*

#	држава	индекс	#	држава	индекс
1	САД	0.0897	26	Алжир	0.4514
2	Русија	0.0964	27	Шпанија	0.4913
3	Кина	0.0988	28	Грчка	0.5147
4	Индија	0.1661	29	Шведска	0.5774
5	Француска	0.1993	30	Украјина	0.5867
6	В. Британија	0.2164	31	Мексико	0.6286
7	Јапан	0.2466	32	Чешка	0.6378
8	Турска	0.2623	33	Мјанмар	0.6584
9	Немачка	0.2646	34	Малезија	0.6679
10	Италија	0.2724	35	Аргентина	0.7073
11	Јужна Кореја	0.2824	36	Сирија	0.7078
12	Египат	0.3056	37	Швајцарска	0.7112
13	Пакистан	0.3246	38	Норвешка	0.7147
14	Индонезија	0.3354	39	Холандија	0.7182
15	Бразил	0.3359	40	Перу	0.7501
16	Израел	0.3591	41	Колумбија	0.7502
17	Вијетнам	0.3684	42	Етиопија	0.7619
18	Пољска	0.3909	43	Румунија	0.7744
19	Тајван	0.3958	44	Нигерија	0.7856
20	Тајланд	0.4068	45	Венецуела	0.7882
21	Иран	0.4071	46	Јужноафричка Реп.	0.8252
22	Канада	0.4192	47	Чиле	0.8283
23	Аустралија	0.4209	48	Узбекистан	0.8384
24	Саудијска Арабија	0.4335	49	Белорусија	0.8449
25	Северна Кореја	0.4442	50	Данска	0.8453

Као показатељи економске моћи, приказани у Табели бр. 26. коришћени су номинални БДП-да би се стекла слика о величини националне економије, БДП по глави становника-како би се узели у обзир и релативни индикатори економског потенцијала (оба показатеља према: IMF, 2016) и ХДИ-кофицијент који је „показатељ сиромаштва“ (ХДИ, од ознаке на енглеском језику-*Human Development Index*). Овај индекс показује проценат становништва на територији једне државе чији је доходак нижи од установљене линије сиромаштва. За међународни компаративни индекс је као „линија сиромаштва“ проглашен

приход од 30 долара по глави становника према паритету куповне моћи и проценат становника који се налази испод ове вредности спада у „апсолутно сиромашне“. (UN Development Programme, 2015: 208-11)

Коефицијент који се добија израчунавањем ХДИ описује социјално-економски амбијент у једној земљи, што се одражава и на политичку стабилност.

Табела бр. 26: Показатељи економске моћи чланица Г-20

држава	#	БДП	#	БДП per capita	#	ХДИ индекс
САД	1	18.558	10	55.805	8	0.915
Кина	2	11.383	84	14.107	90	0.727
Јапан	3	4.412	27	38.054	20	0.891
Немачка	4	3.467	16	46.893	6	0.916
В. Британија	5	2.760	25	41.159	14	0.907
Француска	6	2.464	24	41.181	22	0.888
Индија	7	2.288	122	6.162	130	0.609
Италија	8	1.844	31	35.708	27	0.873
Бразил	9	1.534	76	15.615	75	0.755
Канада	10	1.462	21	45.553	9	0.913
Јужна Кореја	11	1.321	28	36.511	17	0.908
Аустралија	13	1.200	16	47.389	2	0.935
Русија	14	1.132	48	25.411	50	0.798
Мексико	15	1.082	67	17.534	74	0.756
Индонезија	16	0.936	99	11.126	110	0.684
Турска	18	0.751	60	20.438	72	0.761
Сауд. Арабија	20	0.618	12	53.624	39	0.837
Аргентина	26	0.437	55	22.554	40	0.836
ЈАР	39	0.266	88	13.165	116	0.666

ЛЕГЕНДА: БДП изражен у милијардама долара, а БДП per capita према паритету куповне моћи у међународним доларима, према методологији ММФ-а.

Пад цене нафте на светској берзи у другој деценији XXI века је утицао на економско-социјални амбијент у Русији, услед чега су отворене велике расправе у друштву и политичкој јавности да ли је пут којим иде Русија добар? Један од аутора је, ослањајући се на раније изнету компарацију Хелмута Шмита, изнео суморну прогнозу како ће, уколико се такви трендови наставе Русија постати „Нигерија на снегу“, алудирајући да се дугорочни економски раст не може базирати на експлоатацији природних ресурса. (Полунин, 2013) Док су цене нафте биле високе и државни буџет се пунио без проблема

било је и политичке стабилности, са јављањем економских и, последично, социјалних проблема, отворена су врата за дестабилизацију.

По правилу, у нестабилним системима власти су више оријентисане на одржавање унутрашњег поретка, него на међународна питања, а такође, лош економско-социјални амбијент отвара простор за разне утицаје спољних фактора (било државних или недржавних) на позиционирање државе. Државе са нижим ХДИ су у повољнијем положају, јер је у њима мање становника испод „линије сиромаштва“ и обрнуто.

Посматрајући ХДИ држава из Г-20 види се да су показатељи три земље испод светског просека (који износи 0.711), што је случај са Индијом, Индонезијом и ЈАР, а близу ове границе су и Кина, Бразил, Мексико и Турска. То проблематизује њихов статус и указује на низ унутрашњих проблема. Уколико се Кина и Индија због низа разлога, а пре свега броја становника, војне моћи и величине њихових економија не могу заобићи када се говори о великим силама, онда се то може учинити када су остале земље у питању. Са уређенијим унутрашњим приликама и бољим економско-социјалним амбијентом Бразил би се комотно могао сврстати међу велике силе, без стављања икаквог знака питања или показивања резерви. Али, ваља напоменути и да уколико Кина и/или Индија покажу динамичан раст ХДИ у наредним деценијама, оне могу (или једна од њих) постати и суперсиле.

Индикатор ХДИ показује и због чега је Јужна Африка постала чланица Г-20, иако је она пета афричка војна сила и друга економска сила у постсахарској Африци, иза Нигерије. Политичка одлука да се једна афричка држава укључи у Г-20 је похвална, али она очигледно није могла да се односи на Нигерију, те је зато позив упућен Јужноафричкој Републици.

Нешто слично се може закључити и када је у питању Саудијска Арабија, пошто посматрани показатељи кандидују за чланство у Г-20 и њеног северозападнoг суседа-Египат. Номинални БДП Саудијске Арабије је 1,9 пута већи (618 наспрам 330 милијарди долара у 2016. години), али је Египат сврстан на 12. место према својим војним потенцијалима (Саудијска Арабија је на 20. позицији), а истовремено има и 2,75 пута више

становника (91,3 наспрам 33,2 милиона). Међутим, према висини ХДИ од 0.690 Египат се налази на 107. месту, а Саудијска Арабија је важан фактор међународне безбедности и због тога што је деценијама први или други светски произвођач нафте (у зависности од посматране календарске године). То је превагнуло да једина арапска држава у Г-20 буде Саудијска Арабија.

Што се осталих економских показатеља тиче уочљиве су многе несразмере. Према проценама ММФ-а глобални БДП је у 2016. износио око 73.993 хиљада милијарди долара, па је последња чланица Г-20 чија економија за мало премашује 1% од поменуте суме-Турска. Према мишљењу појединих теоретичара минималан услов да би се нека земља сматрала не великом силом, већ регионалном силом јесте да њено учешће у глобалној економији буде изнад 1%. (Vesely, 2010: 9.1-9.3) Када је реч о класификацији великих сила, одступања би се могла толерисати уколико су остале перформансе државе другачије и сврставају је међу светске лидере. Саудијска Арабија је испод овог нивоа (поред тога, ова земља има и релативно мањи број становника), а Турска на самој граници, или испод ње, што већ зависи од текућих околности, те су то разлози због којих ове две земље не могу бити посматране као велике силе у овом тренутку. Велике силе имају значајнији удео у глобалној економији, па док на САД отпада 25%, Кину 15,3%, Јапан близу 6%, Немачку 4,7%, Велика Британија, Француска и Индија су изнад 3%. Изузетак је Русија, која у 2016. години има удео од 1,5% у глобалној економији, али треба имати у виду да је то последица драматичног стрмоглављивања вредности рубље током 2015. изазваног падом цене сирове нафте и санкцијама које су САД, ЕУ и још неке западне земље увеле овој држави после присаједињења Крима. У претходним годинама номинални БДП Русије се кретао преко 2.000 милијарди долара, а и према осталим показатељима (војна моћ, ресурсни потенцијал, величина територије и показатељи сиромаштва) ова држава је велика сила.

Још две чланице Г-20, Канада и Аустралија, се не могу сврстати у велике силе, иако се ради о десетој и тринаестој економији на свету. Њихови војни потенцијали су, у поређењу са другим великим силама мањи, а недостатак ових држава је и релативно мали број становника (Канада нешто преко 36, а Аустралија 24 милиона). То не задовољава услове постојања „ресурсног потенцијала“ или како је Швелер назначио „критичне масе“.

У Табели бр. 27. су приказани подаци о величини територије и броју становника чланица Г-20, па се могу правити и разна поређења.

Табела бр. 27: Државе Г-20 према површини и броју становника

држава	#	површина	држава	#	популација
Русија	1	17.098.246	Кина	1	1.377.782.000
Канада	2	9.984.670	Индија	2	1.292.702.000
Кина	3	9.572.900	САД	3	324.130.000
САД	4	9.525.067	Индонезија	4	258.705.000
Бразил	5	8.515.767	Бразил	5	206.239.000
Аустралија	6	7.692.024	Русија	9	146.599.000
Индија	7	3.287.263	Јапан	10	126.990.000
Аргентина	8	2.780.400	Мексико	11	122.273.000
Сауд. Арабија	12	1.149.160	Немачка	17	81.771.000
Мексико	13	1.964.375	Турска	19	78.741.000
Индонезија	14	1.904.569	Француска	20	66.736.000
ЈАР	24	1.221.037	В. Британија	22	65.110.000
Турска	36	783.562	Италија	23	60.665.000
Француска	41	640.679	ЈАР	24	55.654.000
Јапан	61	377.930	Јужна Кореја	26	50.801.000
Немачка	62	357.114	Аргентина	31	43.590.000
Италија	71	301.336	Канада	38	36.155.000
В. Британија	78	242.495	Сауд. Арабија	40	33.248.000
Јужна Кореја	107	100.210	Аустралија	52	24.136.000

Иначе, према величини територије се од 9-11. места на светској листи налазе Казахстан, Алжир и ДР Конго, а за ове земље се не може рећи ни да су регионалне силе. Уз извесна ограничења, слично би се могло закључити и за Филипине, Вијетнам и Етиопију које су према броју становника рангиране од 12-14. места. Разврставање држава на велике и регионалне силе се може вршити само на основу сагледавања већег броја фактора и комбинације њихових ефеката, а никако на основу једног или свега неколико показатеља. Због овога се, на пример, ни Шпанија, која је по величини номиналног БДП дванаеста на свету, или Холандија која је седамнаеста, не сврставају у велике силе. Комбинација посматраних фактора утиче и да ли ће једна држава бити статусно призната од осталих као велика сила. Индија, Јапан и Немачка су фактички ушли у процес постепеног прихватања да се на њих гледа као на велике силе од стране осталих актера и зато ове три земље данас

то више јесу, него што нису. Са друге стране, Бразил је тек на почетку истог пута и због тога он више није, него што јесте велика сила. (приказано у Табелама бр. 28. и бр. 29)

Табела бр. 28: *Критеријуми за класификацију чланица Г-20*

	Пов (км ²)	Поп (Σ)	Вој (PwrIndx)	БДП (млрд \$)	ХДИ
+	>1.000.000	>100.000.000	<0.25	>1.000	>0.850
-	<500.000	<50.000.000	>0.5	<0.500	<0.700

Табела бр. 29: *Статус чланица Г-20 по појединим критеријумима*

#	држава	Пов	Поп	Вој	БДП	ХДИ	Ста
1	САД	+	+	+	+	+	++
2	Кина	+	+	+	+	-/+	+
3	Русија	+	+	+	+	+/-	+
4	Велика Британија	-	+/-	+	+	+	+
5	Француска	-/+	+/-	+	+	+	+
6	Индија	+	+	+	+	-	+/-
7	Јапан	-	+	+/-	+	+	+/-
8	Немачка	-	+/-	+/-	+	+	+/-
9	Бразил	+	+	+/-	+	-/+	-/+
10	Италија	-	-/+	+/-	+	+	-
11	Турска	+/-	+/-	+	+/-	-/+	-
12	Јужна Кореја	-	-/+	+	+	+	-
13	Сауд. Арабија	-	-	-/+	+	+/-	-
14	Канада	+	-	-/+	+	+	-
15	Аустралија	+	-	-/+	+	+	-
16	Мексико	+	+	-	+	-/+	-
17	Индонезија	+	+	+/-	+/-	-	-
18	Аргентина	+	-	-	-	+/-	-
19	ЈАР	+	-/+	-	-	-	-

ЛЕГЕНДА: *Пов*-површина територије, *Поп*-популација (бр. становника), *Вој*-војни потенцијал, *БДП*-номинални БДП, *ХДИ*-показатељ сиромаштва, *Ста*-да ли јој други признају статус велике силе у међународним односима.

За разлику од њих, Италија и Јужна Кореја се не сврставају у велике силе. И поред исказаних потенцијала, Италија је у сваком погледу тек четврта европска сила, иза Велике Британије, Француске и Немачке. Јужна Кореја има копнену границу само са Северном Корејом, али се она налази у суседству Кине и Јапана, неколико пута моћнијих држава. У поређењу са суседима и осталим регионалним актерима ове земље су у војном и

економском смислу слабије, па је њихово одржавање или увећавање потенцијала моћи везано за прављење регионалне равнотеже снага и очување националних интереса.

Чланство у ексклузивном клубу Г-20, дакле, никако не гарантује и статус велике силе. То само отвара чланицама могућност да утичу на одређене процесе у светској политици и глобалним финансијама, тако поправљају свој положај, увећавају потенцијале моћи и што је међу битинијим стварима, отварају врата за постепено признавање одређеног статуса од стране осталих земаља. Јер, како примећује Моделски „систем великих сила институционализује положај моћне државе која тако улази у мрежу права и обавеза.“ (Modelski, 1972: 141) Велика сила ће лакше бранити своје националне интересе и због овог статуса добити низ погодности у међународном систему, али ће истовремено добити и низ обавеза које ће се тицати како глобалне, тако и регионалне безбедности. Уколико ове обавезе не може да испуни, држава ће брзо изгубити „признавање статуса“ од стране осталих актера. Због тога се списак великих сила на почетку XXI века може завршити закључно са редним бројем девет, при чему су, да поновимо раније изнети закључак, САД и даље једина суперсила; Кина, Русија, Велика Британија и Француска потврђене велике силе; Индија, Јапан и Немачка велике силе које легитмизују свој статус; и Бразил као потенцијална велика сила.

3.2.3. Регионалне силе

Поред суперсиле и великих сила, трећи актер по значају у светском политичком систему су регионалне силе. Ако је својеврстан изазов представљало утврђивање критеријума по којима се разврставају велике силе, ово је још израженије у случају регионалних сила. У међународним односима под регионалном силом се подразумевају државе које доминирају одређеним регионом. Како појмовно одредити „доминацију једним регионом“? То је могуће, на пример, уколико ове државе показују тенденцију ка успостављању регионалне хегемоније. Међутим, пошто су актери регионалне безбедности и суперсиле и/или барем једна велика сила, регионалним силама ретко успева да успоставе регионалну хегемонију. Дакле, посматра се њихова тежња, а не крајњи резултат, што је

само по себи опасно због могуће субјективности истраживача. Један истраживач ће дефинисати критеријуме по којима ће понашање одређене државе оценити као „тежњу за регионалном хегемонијом“, док ће код другог оцена бити другачија у складу са сасвим другим карактеристикама које се анализирају.

Такође, отежавајућа околност је и што доминантна улога у једном географском региону, ма како се ова одредница сагледавала, не значи истовремено и да су те државе способне да учествују у одређивању судбине целог континента којем регион припада. То је „резервисано“ за велике силе, а под појмом регионалне силе су обухваћени и „актери који још нису и вероватно никада неће постати велике силе“ (Montgomery, 2016: 2) Тиме се добија још један од критеријума за разврставање великих и регионалних сила, мада би детаљније описивање „учествовања у одређивању судбине континента“ такође био захтеван задатак. Међутим, овим се и добија још један проблем у одређивању регионалних сила, пошто је упоређивање више регионалних актера сличних по појединим параметрима много захтевније него када се то чини међу великим силама, било „потврђеним“ или „потенцијалним“.

Регионалне силе карактерише пре свега политичко лидерство, али и истакнути војни и економски потенцијали. Због овога Бузен, који потенцијале држава испитује кроз регионалне безбедносне комплексе у контексту регионалних сила између осталих наводи и Индију, Саудијску Арабију и Иран. (Buzan, Wæver, 2003: 55)

Ипак, и поред значајних потенцијала моћи, регионалне силе нису у прилици да ефикасно делују на међународној сцени, јер су њихови укупни потенцијали моћи мањи (или нижи) од показатеља великих сила. Из овог разлога је Индија сврстана у велике силе, а Саудијска Арабија и Иран несумњиво спадају у регионалне. Саудијска Арабија свој утицај шири и користећи инструменте економске сарадње у Заливском савету за сарадњу, али је карактеристично за обе државе да се ослањају на религијску вертикалу или оно што би се према закључцима Хантингтона дало назвати „цивилизацијски фактор“. Саудијска Арабија је центар вахабизма, а Иран шиизма, те се због тога њихови религијско-политички утицаји, а самим тим и утицаји на безбедносну динамику манифестују широм Блиског истока.

У односу на карактер регионалних сила, можемо их поделити у две различите групе: 1) класичне регионалне силе, односно државе које покушавају да одрже или утврде статус; 2) потенцијалне регионалне силе. Потенцијалне регионалне силе су државе са показаном амбицијом да достигну тај статус (као на пример Кенија, која иницира регионално окупљање), а то могу учинити на три начина: 1) класичним увећавањем потенцијала моћи (самосталним инвестирање у подизање војне, економске и политичке моћи); 2) постављајући се као савремене субимперијалне државе; 3) постављајући се као осцилирајуће државе (*swing states*).

Класичне регионалне силе су земље које захваљујући укупном потенцијалу моћи пресудно утичу на регионалну динамику. У ову групу спадају две врсте држава. Прве су земље које увећавају једну од димензија моћи како би одржале свој статус кроз стално успостављање регионалне равнотеже снага. Овде се у првом реду мисли на регионалне нуклеарне силе. Ове земље не само да имају мањи нуклеарни потенцијал од водећих земаља већ „регионалне нуклеарне силе утврђују своје нуклеарне стратегије и понашање сасвим супротно од начина на који то чине суперсиле.“ (Narang, 2014: 13) Њихов приоритет је успостављање баланса у односу на војну моћ суперсиле и/или велике силе из непосредног окружења. Пакистан издваја годише око 3% БДП-а и 15% буџетских средстава за војне намене како би парирао Индији, а због тога је ушао и у „нуклеарну трку“. Ипак, Пакистан нити има ресурсе нити показује амбицију да постане глобална нуклеарна сила. (Narang, 2014: 55-93)

Према расположивом нуклеарном потенцијалу, али и због свог утицаја на регионалну безбедносну динамику и Израел би могао бити сврстан у класичну регионалну силу, али је то држава са малом територијом и бројем становника. Остаје упитно да ли је Израел регионална сила, пошто се за њега везују извесне аномалије, а делимично, ова земља се може посматрати и као савремена субимперијална држава. Као што је случај јеврејске државе посебан, посебан је и пример Северне Кореје која се због свих у претходним деловима рада изнетих недостатака не може посматрати као регионална сила. Хипотетички, уколико би севернокорејски политички систем постао атрактиван сународницима у Јужној Кореји (или на пример у деловима Кине и Јапана), па због тога

почне да расте њена политичка моћ (преко идеолошко-политичког утицаја и инструмената меке моћи), са нуклеарним потенцијалом којим располаже званични Пјонгјанг би се могао домоћи статуса регионалне силе. Ипак, овакав развој ситуације је у пракси готово немогућ, те све остаје само на хипотези.

У другој врсти се налазе регионалне силе које су чланице Г-20 али нису велике силе. То су: Јужна Кореја, Индонезија и Саудијска Арабија у Азији; Аустралија у Океанији; Мексико у Централној, Канада у Северној и Аргентина у Јужној Америци; Јужноафричка Република у Африци; Турска у Еврозији; и Италија у Европи. Ове земље се разликују од осталих држава (не рачунајући суперсилу и велике силе) према својим укупним потенцијалима моћи, о чему је већ било речи. Списку класичних регионалних сила могу се још додати и већ споменути Иран и Шпанија, а око статуса Нигерије се може полемисати. Несумњиво, ради се о афричком колосу, али и земљи изражене унутрашње нестабилности. У поређењу са осталим западноафричким државама Нигерија је свакако регионална сила, али је питање да ли се ова земља може дугорочно одржати и када се ради о њеном унутрашњем политичком систему, али чак и када се ради о њеним садашњим границама. Како је Хантингтон показао, међурелигијски сукоби су најжешћи од свих, они се тичу суштинских идентитетских питања, дуго трају и најчешће се завршавају не миром, већ примирјима. Унутрашња религијско-етничка подела у Нигерији је највећа претња њеној будућности.

Потенцијалне регионалне силе су државе код којих је приметно увећавање потенцијала моћи и које због тога играју све важнију улогу у регионалном оквиру, али којима тај статус још увек није признат од осталих актера. Међу њима, како је наведено, разликујемо три врсте актера.

У првој су актери који самостално предузимају циљане акције повезане са *увећавањем њихових потенцијала моћи*. То су државе које због своје величине, географског положаја, бројности популације, историјских разлога, економских интереса или осигуравања националне безбедности оцењују да се могу уздићи до статуса регионалне силе и покушавају да ту тежњу артикулишу. Оне су, по правилу, важни чиниоци регионалне безбедности, али им од осталих актера још увек није признат тај

статус. То су, на пример, државе попут Алжира, Пољске, Вијетнама или Тајланда. Њихов утицај на регионалну безбедност је релативно велики, све наведене земље у последњих деценију и по бележе раст војних и економских потенцијала, али је отворено питање њиховог статуса и од стране осталих држава у региону и од стране великих сила (пример Пољске је већ елабориран на претходним страницама).

Табела бр. 30: *Показатељи моћи потенцијалних регионалних сила*

држава	<i>БДП</i>	#	<i>PPP</i>	#	<i>ХДИ</i>	#	<i>PwrIndx</i>	#	<i>Популација</i>	#
Алжир	156.974	54	14.504	83	0.736	83	0.4514	26	40.400.000	33
Етиопија	67.435	71	1.801	167	0.442	174	0.7619	42	92.206.000	14
Кенија	64.688	72	3.208	146	0.548	145	1.3731	75	44.156.000	30
Колумбија	253.240	41	13.847	86	0.720	97	0.7502	41	48.802.000	27
Конго ДР	41.207	87	770	184	0.433	176	1.3384	74	85.026.000	16
Мјанмар	74.012	68	5.469	127	0.536	148	0.6584	33	51.486.000	25
Пољска	473.501	24	26.455	43	0.843	36	0.3909	18	38.437.000	35
Тајланд	409.724	27	16.097	75	0.726	93	0.4068	20	65.345.000	21

Савремене субимперијалне државе не треба мешати са историјским субимперијалним ентитетима. У историји су под субимперијалним државама подразумевани самоуправни ентитети који су склапали неравноправне споразуме са империјама. То је био случај са низом ентитета на Индијском потконтиненту који су били субимперијалне државе Британске Индије. Савремени субимперијализам се више тиче стратешког повезивања великих сила и регионалних сила (или суперсиле и регионалне силе), при чему у тако дефинисаном билатералном оквиру велика сила помаже мање моћном актеру да оствари регионалну хегемонију, док регионална сила помаже моћнијем партнеру да остварује своје циљеве у међународној политици. Стратешко повезивање се утврђује низом споразума којима долази до подизања нивоа међузависности. Типичан пример оваквог односа је сарадња између САД и Саудијске Арабије током друге половине XX века. (Gause, 1994; Gause, 2010: 21-39) Овакав сценарио се може понављати са низом других држава и у њиховом односу са суперсилом или великом силом. У претходном делу рада је изнета оцена и да се делимично на Израел може посматрати као на савремену субимперијалну силу. Чињеница је да су везе између САД и Израела стратешког карактера, те да Стејт департмент у све своје рачунице на Блиском истоку укључује и интересе јеврејске државе. Међутим, повратни утицај Израела на САД је много већи него

када су у питању субимперијалне државе. Могућности утицаја субимперијалне државе на „империју“ су мали, у већини случајеви никакви, и она у глобалној арили или другим регионима прати политику суперсиле или велике силе. Моћни јеврејски лоби у САД, преко којег Израел успева да заштити своје интересе једнако као и захваљујући сопственом војном потенцијалу, утиче не само на политику САД на Блиском истоку, већ и уопште на дефинисање њених спољнополитичких приоритета. Мада се овакве тврдње често карактеришу као субјективне, анализом извештаја директора Националне обавештајне канцеларије САД (*Director of National Intelligence*) за 2016. годину се може уочити како су као кључне претње препознате појаве које се тичу и националне безбедности Израела, било да се ради о иранском нуклераном програму, курдском питању, будућности Ирака или ситуацији у Либану. (Clapper, 2016: 21-5; за упоређивање са израелским циљевима националне безбедности: Sachs, 2015: 74-80)

Израз *осцилирајуће силе* је позајмљен из америчког политичког система. Под *swing state* тамо се означава држава унутар САД у којој је традиционално број бирача демократа и републиканаца изједначен. Због тога се ове државе на председничким изборима већински изјашњавају у зависности од тога чији су бирачи мотивисанији да изађу на гласање. Од избора до избора *swing state* мења своје опредељење, прелази са стране републиканаца ка демократама и обрнуто, и у том погледу показује осцилације. Аналогно овом примеру, у међународној политици се под осцилирајућим силама подразумевају актери регионалног значаја који своја стратешка усмерења релативно често мењају улазећи у различитим временским интервалима у партнерства са међусобно супротстављеним великим силама. Услед изражене несталности у погледу избора савезника, такве регионалне силе имају много проблема у одржавању регионалног поретка. Наиме, свака њихова промена доноси и промену става дојучерашњег партнера према њима, услед чега долази до стварања најразноврснијих договора и савеза са осталим актерима регионалне безбедности. То нарушава односе са суседима и онемогућава регионалну силу да постане и регионални хегемон, али свеједно, њени укупни потенцијали моћи остају несразмерно већи од комшијских, због чега и даље може да врши мањи или већи утицај и у непосредном окружењу. До периодичне промене стратешких партнера најчешће долази после промене руководства земље, што указује на постојање барем два

јака и непомирљива политичка блока у земљи. Део аналитичара препознаје Индију као „глобалну осцилирајућу силу“, која би у наредном периоду могла променити своју политику ослањања на БРИКС и ући у стратешко партнерство са САД, чиме би се ослабила позиција Кине. (Twining, 2014; Gordon, 2012) Ипак и поред тога што овакав развој догађаја не треба искључивати, Индија је велика сила и њено осцилирање би значајно утицало на светски поредак, а у овом делу рада се говори о регионалним силама и њиховом утицају на регионални поредак. У односу на регионални поредак, занимљиви су поступци Кеније, државе која има амбицију да постане регионална сила и у том циљу осцилира између Кине и САД.

У сваком случају, како за субимперијалне, тако и за осцилирајуће државе, простор се отвара тек уколико светски политички систем није једнополаран. У тренуцима када се структура система трансформише расте и значај регионалних сила. Такође, у тим периодима расту амбиције низа држава које би да се уздигну у статус регионалних сила. Некада су те амбиције нералне, а процене државних руководства погрешне. Али, то не утиче на закључак да се у анархичном окружењу државе боре да заштите националне интересе и осигурају националну безбедност. Из статуса регионалне силе то могу лакше учинити. Барбара Вард (Barbara Ward) је седамдесетих година оценила да су „суперсиле превелике, гломазне и закључане у својим одговорностима. Огроман број нових великих држава су сувише сиромашне и превише климаве. Зато средње силе заузимају право место на скали утицаја.“ (Ward, 1970: 46) У претходних четири деценије су, како се може видети, многе „велике, сиромашне и климаве државе“ ојачале и учврстиле се у међународном поретку. Отуда и опширан осврт на регионалне силе, као и детаљна анализа о томе ко су кандидати за тај статус. Потенцијалне регионалне силе за достизање статуса могу користити или „субимперијалну логику“ или „осцилирајућу политику“ или се, у крајњој линији држати „класичног пута“ и стрпљиво улагати у повећавање укупних потенцијала сопствене моћи.

3.2.4. Међународне организације

Иако се понекад одредница међународне организације (*International organization*) тумачи са најужег могућег становишта, па се под њом подразумевају само међувладине организације, у овом раду ће тај појам бити посматран из ширег угла. Последњих деценија је приметно јачање осталих актера-од држава основаних или недржавних организација-који се могу разврстати у неколико категорија: међувладине организације (*Intergovernmental organization*), међународне невладине организације (*International nongovernmental organization*) и међународне корпорације.

Наравно, у складу са теоријским оквиром истраживања, највећи део поменутог одељка ће бити посвећен међувладиним организацијама или утицају држава на међународне организације. Пошто је у овом, конкретном истраживању, теоријско становиште повезано са реалистичким концептима и њиховим „државоцентричним погледом“, полемике са ауторима другачијих виђења ће бити вођене у том оквиру.

Међувладине организације (МВО)

Међународне владине организације (МВО) су, како им само име каже, актери које оснивају надлежне институције држава. Према дефиницији Економско-социјалног савета ОУН (*United Nations Economic and Social Council*) МВО су „организације основане међудржавним споразумом и њихове чланице су државе.“ (UN Economic and Social Council, 1950) Кегли и Виткоф наводе да су то „институције које су створиле и у којима учествују владе држава, а које им дају власт да доносе колективне одлуке у вези са посебним глобалним проблемима. /.../ У принципу, МВО су дефинисане не само чињеницом да су њихове чланови државе, него и сталношћу и институционалном организацијом; МВО се састају у релативно правилним временским размацима и имају посебне процедуре за доношење одлука, као и стални секретаријат или особље у седишту.“ (Kegli, Vitkof, 2004: 224-5)

У теорији се среће већи број класификација МВО. Најчешће се разврставају према географској распрострањености чланица-па се деле на глобалне и регионалне, и према

декларисаним виљевима-те се деле на организације са вишеструким и јединственим циљевима (Табела бр. 31). (према: Kegli, Vitkof, 2004: 225)

Табела бр. 31: *Једноставна класификација међувладиних организација*

<i>географска распрострањеност</i>	<i>обим декларисаних циљева</i>	
	вишеструки циљеви	јединствени циљеви
глобална	Уједињене нације Светска трговинска организација Организација исламске конференције	Светска здравствена организација Међународна организација рада Светска поштанска унија
регионална	Европска унија ОЕБС Организација америчких држава Организација афричког јединства Арапска лига АСЕАН	Европска свемирска агенција Нордијски савет НАТО Међународни савет за маслиново уље Међународна севернопацифичка организација за кафу Афрички савет за кикирики

Ипак, постоје и организације са глобалним аспирацијама, али које још увек нису глобалног карактера. Иако Кегли и Виткоф сврставају Организацију исламске конференције (*Organisation of Islamic Cooperation*) у глобалну, питање је да ли то она јесте. У њен састав улазе углавном улазе азијске и афричке државе, док су из Европе и Јужне Америке свега по две земље пуноправне чланице (Албанија и Турска, односно Гвајана и Суринам). Слично се примећује и у географској распрострањености чланица Организације за економску сарадњу и развој (ОЕЦД, *Organisation for Economic Co-operation and Development*) и Организације земаља извозница нафте (ОПЕК, *Organization of the Petroleum Exporting Countries*).

Поједине МВО попут ЕУ, Светске банке или Међународног монетарног фонда усмеравају понашање својих чланица и утичу на обликовање њихових политика у значајно већој мери него што чланице утичу на рад међународних организација. Могућност да Естонија, Малта или Хрватска утичу на дефинисање политичких приоритета ЕУ је мала. Током периода захлађења односа на релацији Брисел-Москва, узрокованих ескалацијом украјинске кризе од 2014. године показало се да чак ни чланице ЕУ са значајно већим потенцијалом моћи нису могле да спрече увођење санкција Русији, иако су многобројни

политичари подвлачили да је тај потез штетан. Још од ратификације Мастрихтског споразума унутар ЕУ је установљен посебан стуб за спољну и безбедносну политику, а Лисабонским споразумом је он само ојачан. Поједини аутори овај процес називају „европеизацијом државних спољних политика чланица.“ (Paul, 2008: 31-2) Органи ЕУ теже да усклађују и координирају спољнополитичке циљеве свих држава чланица и у том контексту се доносе обавезујуће одлуке, као што је био случај са увођењем санкција Русији. Бирокуратски апарат ЕУ је често снажнији од влада чланица, без обзира што су формално државе пренеле део својих надлежности на институције међународне организације. Такође, иако су чланице Међународног монетарног фонда и Светске банке од првог дана њиховог оснивања (27. децембар 1947) и државе са значајном „критичном масом“, Филипини и Етиопија само теоријски могу да утичу на одлуке наведених организација. У супротном смеру релације су сасвим другачије, па својим мерама ове МВО могу утицати на политичко-економске системе две државе користећи многобројне инструменте који им стоје на располагању (на пример преко инсистирања на ограничавању буџетског дефицита, смањивању јавне потрошње, одржавању валутних паритета, уклањању царинских намета и тд.). Последице прихватања сугестија или притисака СБ и ММФ могу бити катастрофалне по националну економију чланица, што се показало у случају Аргентине деведесетих година. (Paddock, 2002: 155-84) Државе улазе у ове организације како би поправиле своју позицију и у крајњој линији увећале сопствене потенцијале моћи, али се после одређеног времена и у појединим ситуацијама испоставља да је крајњи резултат другачији, те да се на такав начин не могу остваривати национални интереси нити осигурати национална безбедност. Али свеједно, државе остају у овим МВО, прихватају њихове препоруке, уважавају савете и улазе са њима у најразличитије аранжмане. Иако су ММФ и СБ направили катастрофалне процене у у Јужној Америци деведесетих година, источноевропске земље, попут Украјине и Србије су спроводиле сличне мере двехиљадитих.

Да би се разумело зашто до свега овога долази, а како би се пронашао и одговор на претходно постављена питања о самој дефиницији МВО, неопходно је вратити се на објашњења о потенцијалима моћи.

Као и у светском политичком систему, у МВО се налазе актери различитих потенцијала моћи. Принципи по којима се дефинишу правила игре се утврђују кроз

оснивачке документе и уговоре, па се може рећи како унутар МВО постоји уређен систем међусобних односа чланица. У ГС УН, на пример, свака чланица има једнако право гласа, док у Савету ЕУ свака држава може блокирати доношење одлуке уколико процени да јој таква мера одговара. Ипак, у сваком систему се према потенцијалима моћи јасно категоризују чланице које су утицајне и оне које нису утицајне. Без обзира на формално-правну једнакост, у политичком смислу између чланица су изражене многобројне неједнакости. Ово је пре свега видљиво у МВО које су настале као асиметрични савези или асиметричне интеграције. Потенцијали моћи Русије у Евроазијском економском савезу и ОДКБ су несразмерни потенцијалима осталих чланица и уколико би Москва одлучила да напусти ове организације оне једноставно не би преживеле. У случају ЕУ ствари стоје нешто другачије пошто је ова МВО настајала око француско-немачке осовине, па од њеног оснивања у савезу није било доминантне силе (хегемона). Међутим, то никако не значи да је ЕУ симетрична интеграција, већ само указује на чињеницу да се кључне одлуке доносе у кругу неколико најважнијих актера-Немачке и Француске пре свега, а на решења могу још значајније да утичу и Италија, Шпанија и донекле Пољска. Пре успешног референдума о иступању и Велика Британија је припадала групи од тада три најутицајнија актера.

Нешто слично, као и у случају ЕУ, се десило у понашању СБ и ММФ. Наиме, у послехладноратовском периоду бретон-вудске институције постају више оријентисане ка остваривању циљева дефинисаних Вашингтонским консензусом (*Washington consensus*), него ка појединим питањима због којих су основане (мада се декларативно увек све увијало у форму виших циљева, суштински није било тако). Вашингтонски консензус је првобитно формулисан од стране две споменуте институције и Централне банке САД (*US Treasury*) као програм за реформу економских система латиноамеричких држава после краха планске економије и централизованог управљања, али је „убрзо прихваћен као модел за све земље у развоју.“ (Clift, 2003: 9)

Џозеф Штиглиц (Joseph Stiglitz) наводи да су драматичне промене спровођења економске политике засноване на принципима Вашингтонског консензуса видљиве не само у слабир државама, већ и у САД. Пре две деценије је 1% најбогатијих (то су власници или деоничари мултинационалних корпорација и трансационалних банака) контролисало 33% америчког бруто друштвеног производа и на њих је отпадало 12% од суме укупних зарада у земљи, а 2011. су те бројке порасле на 40% и 25%. (Stiglitz; 2011)

Тиме је отворен простор за раст утицаја нових недржавних актера на међународну безбедност, о чему ће више речи бити у наставку рада. МВО као актери, без обзира на то што могу бити сепаратни субјекти међународне политике, промовисати свој идентитет у међународној заједници, организовати бирократију и утемељити самосталну политику, још увек остају само инструменти чланица за остваривање националних интереса преко увећавања укупних потенцијала моћи. Идеалистичке претпоставке да ће поједине међународне организације преузети улогу држава се могу остварити искључиво уколико (транс)регионална интеграција прерасте у државу! Та (мега)држава може имати посебно, до сада невиђено унутрашње уређење, функционисати као конфедерација или федерација, заснивати се на империјалним или хегемонистичким амбицијама појединих народа, али истовремено и поседовати атрибуте који карактеришу све остале државе у светском политичком систему. У супротном, регионалне МВО ће моћи да утичу на слабије чланице, али ће и то бити чињено кроз усмеравање органа међународне организације од стране великих и моћнијих играча. Унутар МВО велике силе имају две могуће политике: или да ии користе како би оствариле своје интересе (јер им је то економски исплативије и политички безболније); или да праве равнотежу снага са супарником (Кина и Русија су формирале ШОС како би правиле баланс према САД). Како год да се поставе, МВО остају или њихови таоци или средства за остваривање циљева. Велике силе управљају међународним владиним организацијама и ту до пуног изражаја долазе њихови потенцијали моћи.

Међународне невладине организације (МНВО)

Много брже него што је растао број МВО дошло је и до повећавања броја МНВО. У основи МНВО су невладине организације међународног карактера. И једне и друге имају исту мисију и идентичан карактер. Појам „невладина организација“ је скован 1945. године унутар УН и према дефиницији најважније међународне организације то су „непрофитне организације, добровољна удружења грађана, која могу деловати на локалном, државном или међународном нивоу у циљу подршке општем добру.“ (UN, 2011: 1; UN, 1950: Res 288 В) Дакле, невладине су изједначаване са непрофитним организацијама. То је делимично

остао тренд све до данас јер „уопштено говорећи, термин НВО се може применити на све непрофитне организације које су независне од владе.“ (Kegli, Vitkof, 2004: 227)

Током XX века утицај МНВО на међународну политику је растао и процене су да ће се тим смером наставити. На све важнију улогу МНВО у међународној политици указује и то што део њих има саветодавни статус при УН, али и при другим МВО попут ОЕБС-а или Савета Европе. До овога долази зато што је постало уобичајено да се о МНВО мисли као „о интерсоцијалним организацијама које доприносе преговорима између држава у нади да се постигну споразуми о глобалној контроли скоро сваког питања јавне политике. НВО повезују глобално друштво формирањем мрежа које заступају политичке промене. Због тога многе НВО формално делују узајамно са МВО.“ (Kegli, Vitkof, 2004: 227)

Са Одељењем за јавно информисање УН данас сарађује преко 1.500, а према ажурираном списку за 2014. годину саветодавни статус при Савету за економска и социјална питања је имало укупно 4.189 невладиних организација. (UN Economic and Social Council, 1968: Res 1296, Art. I)

Табела бр. 31: *Најчешћи типови НВО према Керолин Стифенсон*

<i>NGO</i>	Non-Governmental Organization	невладине организације
<i>INGO</i>	International Non-Governmental Organization	међународне невладине организације
<i>BINGO</i>	Business International Non-Governmental Organization	пословне невладине међународне организације
<i>RINGO</i>	Religious International Non-Governmental Organization	верске међународне невладине организације
<i>ENGO</i>	Environmental Non-Governmental Organization	еколошке невладине организације
<i>QUANGO</i>	Quasi-Autonomous Non-Governmental Organization	квази-невладине организације

Ипак, невладине организације се не могу сагледавати као хомоген блок који се појављује насупрот држава. Оне се међусобно толико разликују, да им је понекад заједничко само име којим се означавају. Оне су различите по циљевима, начину фомирања, начину рада, географском опсегу активности, величини, значају и тд. Чак и покушаји њихове класификације представљају изазов сам по себи, јер увек преостаје значајан део оних које се не могу разврстати према задатим критеријумима. Најчешћа

подела је према циљевима и начину рада на оперативне и заступничке (*advocacy*). Прве су усмерене на пружање одређених услуга или конкретне помоћи (Лекари без граница, Оксфам, Међународни црвени крст и полумесец), док су друге оријентисане на заступање и пропагирање одређених идеја и вредности (људска права, на пример). Керолин Стифенсон (Carolyn Stephenson) констатује како „дугачак списак скраћеница створених у вези са НВО ово најбоље илуструје“ и наводи шест типова који се најчешће срећу (приказано у Табели бр.31). (Stephenson, 2000: 270)

Последње у низу набројаних, квази-невладине организације, су оне чије активности финансира држава јер су основане да би обављале одређене јавне функције. Међутим, оне су формално независне од државних институција и нису део хијерархијског уређења државне управе. Посебан подтип квази-невладиних организација које се не наводе у претходној табели су такозване ГОНГО (*GONGO, Government-organized Non-governmental Organization*), невладине организације директно основане од стране влада суверених држава. Овакве организације могу имати и значајну улогу у унутрашњој политици, а у том контексту се најчешће апострофира пример Кине. У овој земљи се формирају НВО које имају најразличитије могуће задатке, али је њихова повезаност са централним или локалним властима очигледна. Поједини амерички аутори овај процес квалификују као „имитирање демократије“ и покушаје да се преко НВО оствари још успешнија контрола унутрашњег политичког система. (Hsu, Nasmath, 2014: 516-32) Такође, „питање које се све чешће поставља тиче се унутрашње демократије у НВО, начина на који се доносе одлуке, аранжмана са владама и кредибилитета појединаца који их представљају.“ (McLean, McMillan, 2003: 373) Када је реч о кредибилитету НВО, типичан пример како се он може лако нарушити је Сиријска опсерваторија за људска права (*Syrian Observatory for Human Rights*). На почетку грађанског рата у Сирији већина светских медија је узимала податке ове организације о броју жртава и уопште о дешавањима у земљи као проверене. Међутим, после неколико недеља се испоставило да иза организације звучног назива стоји само један човек, Осама Али Сулејман, иначе власник скромног бутика у Лондону. Сулејман је из Сирије емигрирао 2000. године и остао је у Великој Британији, а информације са теран је наводно сакупљао преко мреже коју је формирао од 250 људи. Сиријске власти су на почетку кризе бурно протествовале због његових извештаја, указујући да они немају везе са стварним дешавањима, али су то престале да раде пошто се открило ко иза свега стоји и

како ова НВО функционише. Ипак, званични Дамаск је изразио сумњу да иза ове организације стоје „катарске власти“ што никада није потврђено.⁵⁷

Невладине организације, а поготово МНВО су, иако њихово име указује на другачији карактер, почеле да се приближавају владама или моћним финансијским центрима, оличеним у међународним корпорацијама и транснационалним банкама, и да у мањој или већој мери заступају њихове интересе. Због тога је кредибилитет МНВО доведен у питање. У америчкој јавности ће као опасне означавати руске, мјанмарске, суданске, севернокорејске и венецуеланске МНВО, а у овим земљама ће тако класификовати америчке. Да би се формирао став о деловању МНВО више се неће пратити само њихово деловање кроз програме и пројекте, већ траг новца (како би се открили финансијери).

МНВО су током последњих деценија оствариле значајан „пробој“ у међународну политику и несумњиво постале актер међународне безбедности. Међутим, истовремено је дошло и до почетка њиховог усмеравања и делимичног злоупотребљавања од стране држава. Због тога се на МНВО гледа из два различита угла. Са једне стране, оне су корисни актери који покушавају да ефикасније од држава решавају одређене проблеме и намећу светској јавности важне теме за будућност човечанства (као што су на пример еколошке невладине организације). Са друге стране, неке од њих представљају инструменте у рукама влада или финансијских центара моћи. Да ли су владе које их оснивају или финансирају „демократске“ или „репресивне“ претерано не утиче на формирање закључка о таквим МНВО. Једноставно, оне су само продужена рука у остваривању спољнополитичких циљева државних институција. У складу са написаним, може се закључити да МНВО јесу актери међународне безбедности, али да је њихов утицај ограничен. Свакако, утицај МНВО не треба потцењивати, али га не треба ни прецењивати. Јер, МНВО ће попуњавати простор који им се отвори, преузимати одређене послове у међународним односима (Међународни црвени крст је најбољи пример тога) и донекле обликовати политичку праксу, али оне не могу да замене државе у светском политичком систему нити да пресудно утичу на обликовање светског поретка.

---

⁵⁷ О овом виш у: MacFarquhar, Neil, „A Very Busy Man Behind the Syrian Civil War’s Casualty Count”, New York Times, April 9, 2013, доступно на: <http://www.nytimes.com/2013/04/10/world/middleeast/the-man-behind-the-casualty-figures-in-syria.html>.

Међународне корпорације

Када је реч о међународним корпорацијама (*international corporation*), у различитим језицима се могу пронаћи различити појмови којима се оне означавају. У овом раду се под међународним корпорацијама подразумевају три различите врсте организација: мултинационалне корпорације (МНК), трансационалне банке (ТНБ) и трансационалне финансијске институције (ТНФИ).

Иако се појава међународних корпорација везује за савремено доба, чињеница је да оне имају дужу историју постојања и деловања. Прва међународна корпорација је британска „Источноиндијска компанија“ (*Honourable East India Company*) основана 1600. године, а „Холандска источноиндијска компанија“ (*Dutch East India Company*), позната и по акрониму ВОЦ (од почетних слова из назива на холандском- *Vereenigde Oost-Indische Compagnie*), коју холандска влада установљава две године касније, била је прво деоничарско друштво и највећа од најстаријих међународних корпорација. Ове међународне корпорације су имале много већа овлашћења од данашњих, с обзиром да су могле и да воде ратове, учествују у доношењу политичких одлука, штампају свој новац и успостављају колоније. (Ames, 2008: 102-3)

У зависности од тога којим су се делатностима бавиле и каква је била њихова унутрашња организација, разликује се пет генерација међународних корпорација, што је приказано у Табели бр. 32. (према: Крејдич, 2010: 210) Раст значаја међународних корпорација четврте и пете генерације, од осамдесетих година XX века па надаље је посебно уочљив. Мерећи према текућим ценама, између 1982-2006. године је обим страних директних инвестиција у свету порстао за 20 пута, са 59 на 1.230 милијарди долара, а број међународних корпорација је износио преко 80.000 са више од 900.000 пословница. (Чинь, 2011: 407; Черников, Черникова, 2008)

Мултинационална корпорација је, да се задржимо на најједноставнијој од свих понуђених дефиниција, без обзира на њену величину и разгранатост субјекат који се баве производњом и/или пружањем услуга у најмање две земље. (Bartlett, Ghoshal, 2002: 65-82, 231-50)

Табела бр. 32: *Развој међународних корпорација*

генерација	интервал	карактеристике
I	до 1918.	Експлоатација сировина и њихов транспорт из колонија ка метрополама.
II	1918-39.	Трустови који се формирају у Европи, Сев. Америци и Јапану за производњу оружја и војне опреме.
III	1945-60.	Концерни и конгломерати у областима атомске енергије, космичких технологија, електронике.
IV	1970-90.	Концентрација капитала у разним областима и развој међународног пословања.
V	XXI век	Под окриљем регионалних интеграција. Ослањање на научна достигнућа и иновације.

Постоје веће и мање МНК, а могу се класификовати према годишњем обрту капитала, броју запослених, висини годишње добити или на разне друге начине. У зависности од своје величине, односно економске моћи, зависи и колики ће утицај имати на националном, регионалном или глобалном нивоу. Значај МНК је несумњиво велики. Оне обезбеђују око 50% светске индустријске производње, на њих отпада више од 70% светске трговине, при чему се 40% од те трговине обавља унутар међународних корпорација (не по тржишним, већ по трансферним ценама); 80% регистрованих патената и иновација у свету долази из истраживачких центара међународних корпорација (на годишњем нивоу), а у истом проценту су ове организације финансијери научно-истраживачких пројеката у глобалним размерама. Међународне корпорације су мотор научно-истраживачког рада и технолошког развоја. (Чинь, 2011: 407; Потоцкая, 2006: 39-40)

Да би се стекла јаснија представа о томе колика је економска моћ међународних корпорација, у Табели бр. 33. је приказана листа 50 највећих на свету према приходима забележеним у 2014. години. (према: Fortune, 2015)

Табела бр. 33: 50 највећих корпорација на свету

#	корпорација	седиште	делатност	приходи	запослених
1	Walmart	САД, Арканзас	трговина	482	2 200 000
2	Sinopec Group	Кина, Пекинг	нафта/гас	455	358 571
3	China National Petroleum Corp.	Кина, Пекинг	нафта/гас	428	1 636 532
4	Aramco	С. Арабија, Даран	нафта/гас	338	60 000
5	State Grid	Кина, Пекинг	енергетика	333	1 564 000
6	Samsung	Ј. Кореја, Сувон	конгломерат	305	489 000
7	Royal Dutch Shell	Холандија, Хаг	нафта/гас	273	94 000
8	ExxonMobil	САД, Тексас	нафта/гас	268	75 300
9	Vitol	Холандија, Ротердам	конгломерат	260	5 441
10	Kuwait Petroleum Corp.	Кувајт, Ел Шувајк	нафта/гас	252	45 000
11	Wolkswagen	Немачка, Волфсбург	аутомобили	245	572 800
12	Apple	САД, Калифорнија	електроника	234	115 000
13	Toyota	Јапан, Тојота	аутомобили	227	344 109
14	BP	В. Британија, Лондон	нафта/гас	223	83 900
15	Glencore	Швајцарска, Баар	конгломерат	221	181 000
16	Total	Француска, Нантер	нафта/гас	212	100 000
17	Berkshire Hathaway	САД, Омаха	конгломерат	211	316 000
18	McKesson	САД, Калифорнија	фармацеутика	179	32 000
19	China Railways	Кина, Пекинг	транспорт	163	2 045 600
20	Phillips 66	САД, Тексас	нафта/гас	161	13 500
21	Japan Post	Јапан, Токио	конгломерат	157	229 000
22	Daimler	Немачка, Штутгарт	аутомобили	157	275 087
23	General Motors	САД, Мичиген	аутомобили	152	284 000
24	General Electric	САД, Конектикат	конгломерат	149	305 000
25	Exor	Италија, Торино	финансије	148	318 562
26	Allianz	Немачка, Минхен	финансије	148	147 425
27	Ford Motor	САД, Мичиген	аутомобили	144	164 000
28	Petrobras	Бразил, Рио	нафта/гас	144	86 100
29	Lukoil	Русија, Москва	нафта/гас	144	120 000
30	Honda	Јапан, Токио	аутомобили	142	198 561
31	CVS Health	САД, Род Ајланд	трговина	139	208 000
32	Chevron	САД, Калифорнија	нафта/гас	138	64 700
33	Industrial and Comercial Bank	Кина, Пекинг	финансије	137	405 354
34	E.ON	Немачка, Дизелдорф	енергетика	135	79 000
35	FoxConn	Тајван, Њу Тајпеј	електроника	133	1 290 000
36	Eni	Италија, Рим	нафта/гас	133	83 000
37	AT & T	САД, Тексас	телекомуникације	132	256 000
38	Valero	САД, Тексас	нафта/гас	131	22 000
39	United Health	САД, Минесота	здравство	131	99 000
40	PDVSA	Венецуела, Каралас	нафта/гас	128	191 000
41	Trafigura	Швајцарска, Луцерн	конгломерат	128	5 326
42	Verizon	САД, Њујорк	телекомуникације	127	176 000
43	China Construction Engineering	Кина, Пекинг	грађевинарство	125	216 824
44	Cargill	САД, Минесота	прехранбена инд.	120	158 000
45	AmerisourceBergen	САД, Пенсилванија	фармацеутика	120	14 500
46	Koch Industries	САД, Канзас	конгломерат	115	100 000
47	Costco	САД, Вашингтон	трговина	113	189 000
48	Hewlett-Packard	САД, Калифорнија	електроника	111	302 000
49	TATA Group	Индија, Мумбаи	конгломерат	108	611 000
50	Microsoft Corporation	САД, Вашингтон	конгломерат	93	112 689

Приходи су у милијардама долара. Поређења ради, „Мајкрософт“ (*Microsoft Corporation*), последња корпорација на овој листи, је у посматраној години имала за око две милијарде долара већи приход него што је износио укупан бруто друштвени производ Украјине и пет пута већи приход од БДП-а Грузије. (упоређујући према: International Monetary Fund, 2016) Истовремено, „Волмарт“ је имао већи број запослених него што Словенија, Летонија и Гамбија имају становника, кинеске железнице (*China Railways*) су имале више запослених него што је укупно радно способних живело у Хрватској, Јордану или Уругвају, док је кинеска национална нафтна компанија (*China National Petroleum Corporation*) запошљавала више људи него што је истовремено било запослених у Босни и Херцеговини, Литванији, Централноафричкој Републици или Панами, на пример. (упоређујући према: CIA World Factbook, 2016) Због тога се утицај МНК на међународну безбедност не сме потценити. Међутим, истовремено се не сме ни преценити.

Половином деведесетих година број МНК је износио око 40.000, са преко 250.000 филијала. (UNCTAD, 1996) Међу сто највећих економских система на свету тада је било 49 држава и 51 корпорација. „Волмарт“ се налазио на дванаестом месту, „Мицубиши“ је имао већи годишњи приход него што је износио БДП Индонезије, „Ценерал Моторс“ од Данске, „Форд“ од Јужноафричке Републике, а „Тојота“ од Норвешке. Поједини истраживачи су наглашавали да се формира „нови светски поредак“ и да ће у њему мултинационалне корпорације играти најважнију улогу, можда чак и постати нове империјалне силе. (Barnet, Cavanagh: 1994) Међутим, данас видимо да се од тада процес ширења МНК на уштрб држава није наставио. Појавили су се нови актери у међународној политици, на њих треба рачунати у свим истраживањима и анализама, али за последњих четврт века они нису успели ни да сустигну државе, а камоли да се позиционирају као достојна замена постојећем поретку. У зависности од тога који подаци се упоређују, различити истраживачи су долазили до разних закључака у упоређивању економске моћи држава и МНК. За потребе рада је направљен један нови, које се темељи на статистичким подацима за 2015. годину (према: Fortune, 2015; IMF, 2015), а који је представљен у Табели бр. 34. За разлику од средине деведесетих када је однос био 51-49 у корист МНК, 2015. је однос 57-43 у корист држава. Тачно је да су поједине МНК значајно увећале своје годишње

приходе, али је и тачно да су истовремено државе увећавале сопствени БДП често по већој годишњој стопи. Такође, део држава које су имале велике политичке, економске и социјалне проблеме током деведесетих година, се политички консолидовао и економски стабилизовао, што је аутоматски значило да се враћају на глобалну економску сцену. Због тога су на прва 24 места искључиво државе.

Табела бр. 34: *Економска моћ држава према номиналном БДП-у и МНК према добити за 2015. годину*

#	приход	субјекат	#	приход	субјекат	#	приход	субјекат	#	приход	субјекат
1	17947	САД	26	474	Пољска	51	252	Kuwait PC	76	161	Phillips 66
2	10982	Кина	27	455	Синорес	52	245	W-vagen	77	157	Japan Post
3	4123	Јапан	28	454	Белгија	53	239	Венецуела	78	157	Daimler
4	3357	Немачка	29	428	CNPC	54	238	Ирска	79	152	GM
5	2849	В. Брит.	30	395	Тајланд	55	234	Apple	80	149	GE
6	2421	Француска	31	389	Норвешка	56	229	Финска	81	148	Exor
7	2090	Индија	32	387	Иран	57	227	Toyota	82	148	Allianz
8	1815	Италија	33	374	Аустрија	58	223	BP	83	144	Ford
9	1772	Бразил	34	345	УАЕ	59	221	Glencore	84	144	Petrobras
10	1552	Канада	35	338	Aramco	60	212	Total	85	144	Lukoil
11	1376	Ј. Кореја	36	333	State Grid	61	211	Berkshire	86	142	Honda
12	1324	Русија	37	330	Египат	62	205	Бангладеш	87	139	CVSH
13	1223	Аустралија	38	312	Ј. Африка	63	199	Португал	88	138	Chevron
14	1199	Шпанија	39	309	Хонг Конг	64	195	Грчка	89	137	ICB
15	1144	Мексико	40	305	Samsung	65	192	Перу	90	135	E.ON
16	858	Индонезија	41	296	Малезија	66	191	Вијетнам	91	133	FoxConn
17	738	Холандија	42	296	Израел	67	185	Катар	92	133	Eni
18	733	Турска	43	294	Данска	68	181	Чешка	93	132	AT & T
19	664	Швајцарска	44	293	Колумбија	69	179	McKesson	94	131	Valero
20	653	С. Арабија	45	292	Сингапур	70	177	Румунија	95	131	Utd Health
21	585	Аргентина	46	291	Филипини	71	173	Казахстан	96	128	PDVSA
22	523	Тајван	47	273	Shell	72	172	Алжир	97	128	Trafigura
23	492	Шведска	48	269	Пакистан	73	172	Н. Зеланд	98	127	Verizon
24	490	Нигерија	49	268	Exxon	74	169	Ирак	99	125	CCE
25	482	Walmart	50	260	Vitol	75	163	China R	100	120	Мађарска

Претходно наведени подаци о томе како поједине МНК имају веће приходе или запослених него државе указује да су мале државе у врло непријатној позицији у односу на

нове актере међународне безбедности. Међутим, истовремено можемо закључити и како се у односу великих сила и МНК мало шта променило. Приход „Волмарта“ као највеће МНК са седиштем у САД износи 2,7% од величине БДП-а ове земље, док је приход „Синопека“ као највеће МНК са седиштем у Кини 4,1% од кинеског номиналног БДП-а. Поред тога, очигледна је спрега између појединих МНК и држава, па „Арамко“ вероватно никада не би могао да постане четврта по величини МНК да иза њега не стоји Саудијска Арабија. Пример Кувајта је још фрапантнији, пошто је приход тамошње нафтне МНК, која је у државном власништву (*Kuwait Petroleum Corp.*) за 2015. годину (у којој су, иначе, цене сирове нафте биле на историјском минимуму) дуго већи од висине националног БДП-а. Због тога је оправдано поставити питање: да ли држава управља корпорацијом или корпорација државом? Одговор је вероватно негде између, пошто без одлука државе која је дуго обезбеђивала монополски положај корпорацији у експлоатацији нафте МНК никада не би успела да се развије до ових висина; истовремено без оволиких прихода МНК ни Кувајт не би могао да бележи толике буџетске приливе и постане једна од најбогатијих држава. Уочљив је и податак да чак 17 од 50 највећих МНК (34%) долази из сектора енергетике, пре свега су то корпорације које се баве експлоатацијом нафте и гаса. Без обзира што ова предузећа много улажу у истраживања и научне пројекте, а њихов утицај на политике бројних држава је преко лоби група и осталих механизма такође велики, експлоатација природних ресурса је увек питање државе на чијој су територији налазишта лоцирана. Пример национализације блискоисточних нафтних налазишта који је започео у Ираку 1972. године је упозоравајући. Још док је Арабијско полуострво било у саставу Отоманске царевине почели су преговори о експлоатацији нафте. Прва основана корпорација за ове послове је била „Турска нафтна компанија“ (*Turkish Petroleum Company*), установљена 28. јуна 1914. године (истог дана када Гаврило Принцип убија надвојводу Франца Фердинанда у Сарајеву, што је повод за избијање Првог светског рата) а деоничари су били британска „Англо-персијска нафтна компанија“ (*Anglo-Persian Oil*) са 50%, холандски „Шел“ (*Royal Dutch Shell*) и немачка „Дојче Банк“ (*Deutsche Bank*) са по 25%. После Великог рата се мењају и називи компаније и деоничари, а од педесетих година су деоничари „Ирачке нафтне компаније“ (*Iraq Petroleum Company*) водеће западне корпорације (*British Petroleum, Shell, Total, Esso, Mobilgas*). (Morton, 2013: 3) Међутим, после свргавања (прозападног) режима у Ираку 1958. године односи између нове власти и

нафтних корпорација постају све сложенији. Због све чешћих спорења са концесионарима о висини накнада које су плаћали држави, али и због тога што је нови ирачки лидер Садам Хусеин видео шансу да му нафта послужи као ресурс за модернизацију земље, одлучује се да национализује компанију и повећа производњу нафте за 27 пута у року до 1980. године. Убрзо након њега, поступак национализације су спровели и емират Абу Даби 1974. године, Катар 1975. и Иран две године касније. (Morton, 2013: 9) Нафтне МНК имају важно место у светском политичком систему, али истовремено, промена околности у анархичном окружењу може значити и драматично погоршавање њихове позиције.

Табела бр. 35: *Највећи државни фондови за инвестиције и улагања*

#	назив фонда	држава	Σ	#	назив фонда	држава	Σ
1	Државни пензиони фонд	Норвешка	847	16	Корејска инвест. корпорација	Ј. Кореја	92
2	Управа за инвестиције Абу Дабија	УАЕ	792	17	Фонд „Самрук-Казина“	Казахстан	85
3	Кинеска инвестициона корпорација	Кина	747	18	Казахстански национални фонд	Казахстан	77
4	Саудијско-Арабијска монетарна агенција	С.Арабија	598	19	Државни фонд благостања	Русија	73
5	Управа за инвестиције Кувајта	Кувајт	592	20	Међународна инвестициона корпорација	УАЕ	66
6	Државна агенција за спољну трговину	Кина	474	21	Развојна корпорација Мубадала	УАЕ	66
7	Монетарна управа Хонг Конга	Кина-ХК	442	22	Управа за инвестиције Либије	Либија	66
8	Инвестициона корпорација Владе Сингапура	Сингапур	344	23	Резервни фонд	Русија	66
9	Управа за инвестиције Абу Катара	Катар	256	24	Фонд за развој државе	Иран	62
10	Државни фонд социјалног осигурања	Кина	236	25	Стални фонд за Аљаску	САД	54
11	Инвестициона корпорација Дубаија	УАЕ	196	26	Фонд за регулисање прихода	Алжир	50
12	Темасек Холдинг	Сингапур	163	27	Управа за инвестиције Брунеја	Брунеји	40
13	Јавни инвестициони фонд	С.Арабија	160	28	Стални фонд Тексаса за помоћ школама	САД	38
14	Инвестициони савет Абу Дабија	УАЕ	110	29	Државни фонд	Азербејџан	37
15	Аустралијски фонд будућности	Аустралија	95	30	Национални фонд „Казана“	Малезија	35

Поред тога, државе све више улажу у сопствене развојне или гаранцијске фондове, којима обезбеђују своје место у економском систему и јачају економску димензију своје моћи. У Табели бр. 35. су приказана средства којима располаже 30 највећих државних фондова у свету. (према: SWFI Institute, 2016)

Највећи државни фонд на свету располаже са 75% више средстава него што је годишњи приход највеће МНК. Средства из ових фондова се користе за развој националне привреде кроз доделу субвенционисаних кредита, изградњу инфраструктуре или инвестирање у развојне програме, али и за инвестирања у иностранству, куповину деоница на берзи или за позајмице банкама. Преко оваквих акција државе постају најзначајнији актер економског живота и то није само случај са, како се често мисли, заливским земљама, Кином и Русијом, већ је пракса и у западним земљама, укључујући Норвешку (највећи државни фонд на свету је из ове земље), САД, Аустралију, Нови Зеланд, Француску и тд.

Транснационалне банке (ТНБ) су издвојене у посебну подгрупу, пошто су њихове активности често другачије од активности МНК. „Ширење МНК олакшавају ТНБ, друга врста НВО чији се приходи и актива стварају финансијским трансакцијама у светској привреди. ТНБ су постале главна снага у светској политичкој економији. Оне доприносе процесу глобализације који је довео до светске финансијске интеграције у време када је глобализација међународним банкама доделила одлучујућу улогу у економској стабилности (као што показује колапс кредитног капитала који понекад прати банкарске кризе или трошкови рекапитализације, реорганизације или ликвидације несолвентних банака.“ Укратко ТНБ се могу описати као „врхунске светске банкарске фирме чије су активности усредсређене на трансакције ван државних граница. /.../ Кроз зајмове приватном сектору ТНБ су капитал учиниле покретљивим и повећале способност МНК да предњаче у смањивању разлика у укусима, животним стиловима и продаји потрошне робе. Како обим и моћ МНК постају све већи, расте забринутост да ли њихова настојања да уклоне националне баријере спољњем инвестирању и трговини подривају способност наизглед суверених држава да контролишу своју сопствену економију и, према томе, своју сопствену судбину и културу.“ (Kejgli, Vitkof, 2004: 268, 269)

Табела бр. 36: Банке са највећом активношћу на свету у 2016. години

#	банка	актива	седиште
1	Industrial and Commercial Bank of China	3,545.00	Кина
2	China Construction Bank Corporation	2,965.69	Кина
3	Agricultural Bank of China	2,828.25	Кина
4	Mitshubishi UFJ Financial Group	2,654.74	Јапан
5	Bank of China	2,639.77	Кина
6	HSBC Holdings	2,595.67	В. Британија
7	JP Morgan Chase & Co.	2,423.81	САД
8	BNP Paribas	2,404.10	Француска
9	Bank of America	2,185.50	САД
10	Deutsche Bank	1,972.88	Немачка
11	China Development Bank	1,897.80	Кина
12	Crédit Agricole Group	1,857.57	Француска
13	Wells Fargo	1,849.18	САД
14	Japan Post Bank	1,842.69	Јапан
15	Citigroup Inc.	1,800.97	САД
16	Barclays PLC	1,795.14	В. Британија
17	Mizuho Financial Group	1,721.68	Јапан
18	Sumitomo Mitsui Financial Group	1,660.52	Јапан
19	Société Générale	1,550.47	Француска
20	Banco Santander	1,500.94	Шпанија
21	Groupe BPCE	1,356.77	Француска
22	Royal Bank of Scotland	1,269.12	В. Британија
23	Lloyds Banking Group	1,184.56	В. Британија
24	Bank of Communications	1,147.06	Кина
25	Postal Savings Bank of China	1,049.19	Кина

У табеларном приказу највећих МНК се може пронаћи неколико банака, али су оне тамо сврстане према годишњим приходима. Међутим, уколико се посматра параметар коликом активом располажу највеће ТНБ, приказан у Табели бр. 36. (према: Banks Around World, 2016а) доћи ће се до импресивних бројки (подаци су, подразумева се, у милијардама долара), које на најбољи могући начин илуструју значај ових међународних корпорација у савременом свету. Од активе највеће светске банке (кinesке Индустијско-комерцијалне банке) већи БДП имају само три државе на свету.

Сагледавајући ове податке постаје јасно због чега се државе, од САД, преко Немачке до Италије труде да сачувају ликвидност појединих ТНБ од почетка Глобалне финансијске кризе 2007. године (*Global financial crisis*). Државне субвенције и различите врсте помоћи су мерене стотинама милијарди долара или евра, јер су, између осталог, процене држава да би проблеми са ликвидношћу или банкрот ТНБ угрозио националну безбедност. Пропаст једне МНК може значити губитак великог броја радних места и смањивање прихода у буџету, али то још увек не мора значити да је угрожена национална безбедност, јер се мање-више брзо може утицати на отварање нових радних места и надоместити мањак у буџету. Пропаст ТНБ може довести до крупних поремећаја у финансијском систему, угрозити штедњу грађана, поспешити инфлаторна кретања, прекинути инвестициони циклус и угрозити нормално функционисање економског система у једној држави. Због свега тога се ТНБ посматрају одвојено, иако су, гледајући само основну дефиницију, суштински и оне МНК. Други разлог за издвајање ТНБ је структурна промена у глобалној економији, у којој више најважнији и најпрофитабилнији процес није кретање роба и услуга, већ капитала. Друго је питање да ли је ово за међународну безбедност добро или лоше и шта иза свега стоји. На овом месту у раду је неопходно поменути ту чињеницу у прилог посебног сагледавања улоге ТНБ.

Иначе, из наредних табеларних приказа бр. 37. и 38. у којима се наводе подаци о активи највећих светских банака за 2008. и 2013. годину се може видети до каквих тектонских поремећаја је у глобалној економији дошло са избијањем Глобалне финансијске кризе. Анализирани подаци показују да се у овом случају више ради о „финансијској кризи Запада“, а не о кризи глобалног карактера.

Табела бр. 37: Банке са највећом активношћу на свету у 2008. години (према: Banks Around World, 2016a)

#	банка	актива	седиште
1	Royal Bank of Scotland	3,514.58	В. Британија
2	Barclays PLC	3,004.33	В. Британија
3	Deutsche Bank	2,895.50	Немачка
4	BNP Paribas	2,729.23	Француска
5	HSBC Holdings	2,527.47	В. Британија
6	JP Morgan Chase & Co.	2,175.05	САД
7	Crédit Agricole Group	2,173.89	Француска
8	Citigroup Inc.	1,938.47	САД
9	Mitshubishi UFJ Financial Group	1,922.18	Јапан
10	ING Bank NV	1,858.31	Холандија
11	Bank of America	1,817.94	САД
12	UBS AG	1,740.27	Швајцарска
13	Mizuho Financial Group	1,537.92	Јапан
14	Société Générale	1,485.89	Француска
15	Banco Santander	1,464.74	Шпанија
16	UniCredit SpA	1,459.10	Италија
17	Industrial and Commercial Bank of China	1,425.72	Кина
18	Wells Fargo	1,309.64	САД
19	China Construction Bank Corporation	1,104.01	Кина
20	Sumitomo Mitsui Financial Group	1,115.06	Јапан
21	Bank of China	1,015.79	Кина
22	Credit Suisse	1,010.32	Швајцарска
23	HBOS	1,004.25	В. Британија
24	Dexia Group	908.45	Белгија
25	Commerzbank AG	872.45	Немачка

Табела бр. 38: *Банке са највећом активом на свету у 2013. години* (према: Tor, Sarfraz, 2013)

#	банка	актива	седиште
1	Industrial and Comercial Bank of China	3,062.06	Кина
2	HSBC Holdings	2,723.36	В. Британија
3	Crédit Agricole Group	2,615.54	Француска
4	BNP Paribas	2,512.01	Француска
5	Mitshubishi UFJ Financial Group	2,468.89	Јапан
6	JP Morgan Chase & Co.	2,463.31	САД
7	China Construction Bank Corporation	2,449.93	Кина
8	Deutsche Bank	2,420.43	Немачка
9	Agricultural Bank of China	2,385.18	Кина
10	Barclays PLC	2,274.67	В. Британија
11	Bank of China	2,225.95	Кина
12	Bank of America	2,126.65	САД
13	Japan Post Bank	2,066.14	Јапан
14	Citigroup Inc.	1,899.51	САД
15	Mizuho Financial Group	1,856.58	Јапан
16	Royal Bank of Scotland	1,828.75	В. Британија
17	Société Générale	1,698.12	Француска
18	Banco Santander	1,613.89	Шпанија
19	Groupe BPCE	1,551.06	Француска
20	Sumitomo Mitsui Financial Group	1,522.19	Јапан
21	Wells Fargo	1,488.06	САД
22	Lloyds Banking Group	1,409.26	В. Британија
23	UniCredit SpA	1,196.43	Италија
24	UBS AG	1,160.25	Швајцарска
25	ING Bank NV	1,104.38	Холандија

Док су 2008. на листи 25 банака са највећом активом биле две кинеске банке, од којих се боље рангирана налазила на 17. месту, од 2013. је кинеска банка на водећем месту, а још две су позициониране на 7. и 9. позицији. Према подацима за 2016. на истој листи је чак седам кинеских банака, а четири водеће се налазе на прва три и петом месту. Актива британске „Ројал бенк оф Скотланд“ која је 2008. била водећа у свету се до 2013. преполовила, а 2016. је била три пута мања него осам година раније. Истовремено, до 2013. актива кинеске Индустијско-комерцијалне банке је порасла за више од два пута, а до 2016. је наставила са трендом раста од преко 5% годишње. „Крвна слика“ глобалног банкарског система се убрзано мења и тек треба сагледати како ће се то одразити на светски политички систем. До почетка Глобалне финансијске кризе је економска надмоћ западних ТНБ била очигледна, па су ове институције често апострофиране и као продужене руке западних држава. Да ли ће сада кинеске ТНБ бити посматране као продужена рука државе Кине? И да ли ће западне земље наставити да се залажу за свеобухватни економску либерализацију ако то за последицу може имати доминацију кинеских ТНБ у Европи и северној Америци за пар деценија? Да ли ће такав развој угрозити националну безбедност САД и европских држава? Све су то отворена питања на која ће одговоре дати време, али нам она истовремено указују да реалистички поглед поново превладава и да ће западне државе имати две могућности. Или да уведе рестриктивне мере и ограничи могућност ширења кинеских ТНБ или да додатно помогну и подупру сопствене ТНБ како би биле ликвидније и конкурентније на глобалном тржишту. Једна од могућности која се јавља јесте и да се више инвестира у развој транснационалних финансијских институција (ТНФИ).

Остале **транснационалне финансијске институције** приказане у Табели бр. 39. (према: Banks Around World, 2016b; Finance Maps of World, 2016; Private Equity International, 2012: 48-53; Bloomberg, 2012) такође играју велику у пласирању капитала преко граница и стварању сасвим новог амбијента глобалне економије. Међу „осталим институцијама“ су посебно издвојени приватна инвестициона друштва (*Private Equity Groups*), инвестиционе банке (*Investment Bank*), хедџ фондови (*Hedge Funds*) и друштва за управљање капиталом (*Asset Management Company*). У табеларном приказу су наведена средства (у милијардама долара) које су ове институције пласирале (инвестиционе банке и

приватна инвестициона друштва), односно укупни капитал који се налази под њиховом управом (хеџ фондови и друштва за управљање).

Табела бр. 39: *Остале транснационалне финансијске институције*

#	назив	капитал	#	назив	капитал
<i>приватна инвестициона друштва</i>			<i>инвестиционе банке</i>		
1	Carlyle Group	30,65	1	JP Morgan	97,23
2	Kohlberg Kravis Robert	27,18	2	Bank of America Merrill Lynch	94,42
3	Blackstone Group	24,63	3	Wells Fargo	86,08
4	Apollo Global	22,29	4	Citigroup	78,35
5	TPG	18,78	5	Barclays	50,20
6	CVC Capital Partners	18,08	6	Deutsche Bank	42,99
7	General Atlantic	16,06	7	Morgan Stanley	32,40
8	Ares Management	14,11	8	UBS AG	29,58
9	Clayton Dubilier & Rice	13,50	9	Goldman Sachs	28,81
10	Advent International	13,22	10	Credit Suisse	27,05
<i>хеџ фондови</i>			<i>друштва за управљање</i>		
1	Bridgewater Associates	77,6	1	Black Rock	4,77
2	Man Group	64,5	2	The Vanguard Group	3,14
3	JP Morgan Asset Management	46,6	3	UBS	2,71
4	Brevan Howard	36,6	4	State Street Global Advisors	2,44
5	Och-Ziff Capital Management	28,5	5	Fidelity Investments	2,02
6	Paulson & Co.	28,0	6	Allianz	1,95
7	BlackRock Advisors	27,7	7	JP Morgan Asset Management	1,76
8	Winton Capital Management	27,0	8	BNY Mellon Investment	1,74
9	Highbridge	26,1	9	PIMCO	1,59
10	BlueCrest	25,0	10	Crédit Agricole Group	1,52

Када је реч о овим врстама финансијских институција, приметно је да долазе из северне Америке и западне Европе, а да доминирају оне из САД. Међу десет највећих инвестиционих банака шест је из САД, две су из Швајцарске, а по једна из Велике Британије и Немачке; од десет највећих хеџ фондова на свету седам је из САД, а три су из Велике Британије; седам највећих друштава за управљање капиталом је из САД, а по једно из Француске, Швајцарске и Немачке; међу првих педесет су се из осталих светских региона сместила само два јапанска; када је реч о приватним инвестиционим друштвима, на листи првих двадесет је чак седамнаест из САД, а по једно има своје седиште у Лондону, Паризу и Торонту; најбоље пласирана друштва које не долазе из северноатлантског подручја су на тридесетдругој (*RDIF* из Моксве са капиталом од 7,15 млрд долара), четрдесетој (*GCF* из Тбилисија са капиталом од 6 млрд) и четрдесеттрећој

позицији (*RRJ Capital* из Хонг Конга са капиталом од 5,56 млрд), док је најбоље пласирано кинеско друштво (не рачунајући Хонг Конг због његовог посебног статуса) на педесетпетом месту (*CITIC* из Пекинга са капиталом од 4,93 млрд). Иако су средства која пласирају неке од ТНФИ неупоредива са активама највећих светских банака, треба имати у виду да је капитал којим располаже *Advent International*, десето највеће инвестиционо друштво на свету са канцеларијама у 12 земаља и око 180 запослених, већи од бруто друштвених производа: једне НАТО чланице-Албаније; Сенегала који има 13,5 милиона становника; или Монголије која се простире на милион и 566 хиљада км². И ове институције су фактори међународне безбедности и међународних односа, без обзира што је њихова економска моћ у поређењу са највећим транснационалним банкама мања. Иначе, оснивање разних фондова и друштава, преко којих се пласира капитал изван граница државе је тренд који узима маха од осамдесетих година XX века. Специјализоване институције се баве прикупљањем и пласирањем капитала у одређене привредне гране, или у одређене делове света, или тамо где се очекује најбржи обрт. Сасвим је могуће да даљи развој ТНФИ може бити и део стратегија западних земаља да парирају растућој кинеској економској моћи.

Нова дистрибуција економске моћи и географски изрази овог процеса јесу разлози због којих се улога недржавних катера мора сагелдавати и са „државоцентричног“ реалистичког становишта. Уочене промене не могу оставити равнодушним никога на „политичко-цивилизацијском Западу“. За државе и политичаре, ово је показатељ да ће њихова политичка моћ бити ограничена, те да ће, уколико желе да остваре одређене циљеве, морати да посежу за војним средствима. А то са једне стране кошта и захтева нове буџетске расходе, док са друге стране доноси многобројне безбедносне ризике. За међународне корпорације и бизнисмене, ово је показатељ да ће њихови приходи бити све мањи, пошто конкуренција постаје бројнија и економски јача.

Примарни циљеви међународних корпорација, као уосталом и сваког привредног субјекта, нису ни безбедност, ни људска права, ни свеобухватни развој држава у којима послују, ни унапређење животног стандарда запослених, већ само и искључиво-профит! Где год се менаџменту укажу прилике да увећају профит, они ће је и искористити. Уколико су институције једне државе слабе, уколико је изражена корупција, уколико се не примењују закони или су корпорације у могућности да утичу на дефинисање нових закона,

онда ће тај простор корпорације користити да би увећале сопствену зараду. Такође, тиме њихова улога у политичком животу једне државе расте, па је самим тим и њихов утицај на безбедност већи. Међутим, основни разлог због којег расте утицај међународних корпорација на безбедност је слабост држава, које не успевају да одрже и докажу сопствену политичку моћ. У таквим државама је онда, последично, врло тешко одржати и војну моћ под контролом, па оружане снаге не морају бити у функцији одбране националних интереса, већ задовољавања пословних амбиција међународних корпорација које на територији државе послују. Међународне корпорације, дакле, могу да утичу на националну, регионалну и међународну безбедност, оне се појављују као актери, али треба имати у виду две ствари: прво, постоји и тенденција на међународном нивоу да се активности корпорација усмере или ограниче и да се њихово понашање правно регулише; и друго, њихово место и улога најчешће зависи од односа са државама, па тамо где су државе слабе и корпорације могу да утичу на дистрибуцију политичке и чак војне моћи, а тамо где су државе организоване и јаке и међународне корпорације су усмерене на испуњавање дефинисаних националних интереса. Неспособност слабих држава да се супротставе мултинационалним компанијама, или често пута исказана предусретљивост државних органа према мултинационалном капиталу (нуђење низа повластица у пословању, давање подстицајних средстава за њихов долазак на тржиште, промена законске регулативе у циљу бољег позиционирања) могу само заварати и завести истраживаче. (Waltz, 1979: 94-6) „Државе су различито постављене према својој моћи“, из чега се може закључити и како ће државе које нису слабе сасвим другачије реаговати. Према томе колико се разликује моћ држава, варира и њихово постављање у међународном политичком систему. (Waltz, 1986: 329) Због тога је Итан Капстејн (Ethan Kapstein), још у тренутку највећег напона МНК и ТНБ упозорио да „у међународним преговорима о трговини, инвестирању и приступу тржишту једино држава може заступати корпоративне интересе. О споразумима који се односе на такве ствари као што су ваздушни коридори, отварање банкарских установа и права продаје осигурања не одлучују корпоративни чиниоци; њих одређују дипломате и бирократе. Да би заштитиле или унапредиле своје интересе, корпорације морају да се обрате владама.“ (Kapstein, 1992: 56) Важност недржавних актера је очигледна, али ипак треба имати у виду чињеницу да државе утврђују правила њиховог деловања. Пред државама су две могућности: или да

имају пасивно постављање и дозволе несметано деловање недржавних актера; или да се активно постављају и интервенишу по питању деловања недржавних актера. Како ће се поставити конкретна држава, зависи од њених интереса, односно од тога да ли су они подударни или комплементарни са интересима недржавних актера.

3.3. Структура светског политичког система

У светском политичком систему под половима се подразумевају државе које захваљујући својим потенцијалима моћи могу опредељујуће утицати на међународну безбедност. Шта значи „опредељујући утицај“? Овим појмом се означавају актери који су способни да обликују међународне односе. У анархичном окружењу је немогуће уредити односе на начин како то одговара свима, али је исто тако присутна тежња најважнијих актера да уређују односе на начин како им то највише одговара. Због тога користе војну, политичку и економску моћ. Самим тим, њихов утицај на понашање осталих учесника је мањи или већи, било да се други актери придружују њиховим одлукама или се удружују како би им опонирали.

У првом случају „пол“ постаје гравитационо средиште за окупљање већег броја актера и удруживање њихових потенцијала моћи у циљу постизања синергетског ефекта. Циљ сваког пола је да шири своју моћ, па се зато савезници који прихватају прокламована правила уређивања међусобних односа радо примају. Слабији савезници улазе у овакве аранжмане или због процене да је свака друга опција скупља, или због перцепције да кључну претњу за националну безбедност представља неки други актер. У другом случају „пол“ се суочава са покушајима оспоравања достигнутог статуса јер други учесници удружују своје потенцијале моћи како би правиле равнотежу снага. Удруживање потенцијала моћи западноевропских земаља и Турака како би се сузбила руска амбиција да завлада Црним морем и отпочињање Кримског рата је типичан пример тога. Такође, оснивање БРИКС и координирање акција његових пет чланица, а пре свих Кине и Русије је покушај опонирања Сједињеним Државама и њеним потенцијалима моћи.

Слабији актери ће у овом случају моћи да се придружују једној од страна, постављају се као субимперијалне или осцилирајуће државе, неке ће вероватно покушати и

да се одрже у статусу неутралних или несврстаних држава, али то неће опредељујуће утицати на обликовање међународних односа. Недржавни актери такође имају одређену улогу и могу да помажу или одмажу у појединим ситуацијама и на појединим фронтovima, али њихов утицај остаје ограничен све док државе имају монопол над коришћењем војне силе и доношењем најважнијих политичких одлука. Опредељујући утицај имају односи између кључних актера, а то су суперсиле и велике силе. У зависности од тога колики су и како се могу упоређивати укупни потенцијали моћи суперсила и великих сила разликују се три врсте структуре система: једнополарна, биполарна и мултиполарна.

3.3.1. Једнополарност

Одлика једнополарног система је доминација суперсиле светском политиком. Из једног центра моћи се може утицати на свако питање у међународним односима и самим тим на међународну безбедност. И не само на међународну, већ и на националну безбедност већине других држава. Улазећи у разне аранжмане са слабијим државама у различитим деловима света, контролишући геополитичка жаришта и стварајући регионалне безбедносне комплексе, суперсила управља питањима важним за глобалну и регионалну безбедност, те самим тим и за националну безбедност осталих актера. Због тога се може закључити и како „чисте“ једнополарне структуре у политичкој пракси једноставно нема. Идеалан тип једнополарног система би постојао када би један центар моћи могао да успостави светску владу, чије би одлуке и у правно-формалном смислу биле обавезујуће за остале актере. То би се, на пример, догодило да су САД у периоду потпуне доминације успеле да реформишу СБ УН и утврде нове начине одлучивања, захваљујући којима без њих не би било могуће донети ниједну одлуку. Тако би се успоставила контрола над УН и изградила солидна основа за прерастање СБ УН у светску владу под доминацијом САД. Ипак, то се није догодило. А доминирати светском владом и имати надмоћ у светском политичком систему нису исте ствари.

До успостављања једнополарности долази у периодима када су укупни потенцијали моћи једног актера у апсолутној и релативној несразмери са показатељима осталих учесника. Апсолутна несразмера се може идентификовати упоређивањем војних и

економских потенцијала, а релативна анализом политичких потенцијала моћи. У крајњој линији, политички потенцијали произилазе из војне и економске доминације, али у одређеној мери се може закључити и како они представљају само нужан предуслов једнополарности. Без апсолутне војне надмоћи тешко је наметати политичка решења, а без апсолутне економске доминације не могу се обликовати жељени спољнотрговински односи и контролисати економски токови. Ове две ствари су нужне да би се успоставила једнополарност. Међутим, политичку моћ је неопходно јачати и идеолошким средствима и промовисањем вредности како би суперсила добила значајно ширу подршку у друштвима осталих држава. Пре свега у друштвима осталих најважнијих актера-великих и регионалних сила. Апсолутна несразмера у контексту војне и економске моћи се може показати недовољном уколико се не стварају услови за пенетрацију политичких идеала и друштвених вредности. Политичка моћ даје предност суперсили када се њени потенцијали упоређују са осталим актерима.

Неки истраживачи су мишљења како је једнополарни систем најстабилнији, те самим тим и најпожељнији. Због тога су развили теорију хегемонистичке стабилности (*hegemonic stability theory*). Према овој школи мишљења, уколико једна суперсила концентрише што је могуће већу моћ у својим рукама, други актери ће бити све мање у прилици да јој оспоравају лидерство. Суперсила остварује надмоћ (*preponderance of power*) и нема равноправних такмаца који би је могли угризити. (Goldstein, 2005: 107) У прилог овој тези Волфорт наводи како је конкуренција у оваквим околностима минимална јер доминација једног пола води ка одсуству рата између великих сила. Остали учесници немају довољне потенцијале моћи да се супротставе суперсили, те су сучељавања до којих долази са осталим актерима ниског интензитета и углавном се воде због престижа. Једноставно, моћ суперсиле је толика, да она отклања „хегемонистичке ривалитете“ због чега се смањује значај равнотеже снага на међународне односе. (Wohlforth, 1999: 7-36) Прихватање лидерства једне (и једине у систему) суперсиле значи да она може да успостави поредак какав жели, те да на такав начин гарантује мир. Хегемонистичка стабилност искључује равнотежу снага. Како објашњава Роберт Гилпин, до промена у структури долази због „пренапрезања“ суперсиле, услед чега њена моћ почиње да пада. Одржавање поретка кошта и свака суперсила се среће са тренутком када ће трошкови одржавања система постати већи од добити која се убира. Тако се отвара простор за

уздицање новог хегемона који ће успоставити нови поредак са валститим правилима игре и новим вредностима које ће промовисати. (Gilpin, 1988: 592-611) Уместо сталног прављења баланса, систем се суочава са циклусима стабилизације-до које долази када хегемон успостави поредак, и дестабилизације-када моћ хегемона почне да опада, а остали актеру почну да се надмећу за заузимање упражњеног места. Ова теза је донекле у сагласности са цитираним погледима Миршајмера који закључује како је циљ сваке велике силе да постане хегемон (Mearsheimer, 2001: 4). Периоди у којима нема изразитог хегемона су, дакле, само фазе у којима се одмеравају снаге осталих актера који имају амбицију да то постану.

Међутим, Данкан Снидал (Duncan Snidal) упозорава како су домети ове теорије врло ограничени и да је она остварљива у врло специфичним условима. До уздицања новог хегемона после опадања моћи старог је долазило у дугачким временским интервалима, те је питање може ли се тај процес уопште посматрати као континуалан. Такође, он наводи и да су насупрот хегемона најчешће стајали савези држава, а не појединачни актери. (Snidal, 1985: 593-609) Такође, до развоја теорије долази у времену успостављања потпуне америчке доминације, па се стога често занемарују искуства осталих суперсила које су успеле да у одређеним интервалима остваре хегемонију у појединим регионима. Осврћући се на период америчке супремације Монтејро закључује да су САД за двадесетдве године једнополарности биле чак тринаест година у рату, односно да су у периоду који сачињава мање од 10% америчке укупне историје, провеле 25% од укупног времена свих ратова које су до сада водиле. Он чак покушава да класификује и две нове врсте рата које се јављају као нјафреквентије у условима једнополарности: 1) рат велике силе против слабијих држава (које им се не могу супротставити); 2) рат слабијих држава између себе (то су ратови који по правилу дуго трају, јер је то за суперсилу најчешће периферно питање, па се посредовање или избегава или отаљава). (Monteiro, 2012: 9-40) Да би одржале хегемонију САД су водиле ратове, што није нужно стабилизовало систем. Чак напротив, пример из 1999. године показује да је то убрзало стварање баланса снага.

Заправо, у светској историји су ретки примери постојања једнополарног система. У регионалним оквирима, може се рећи да су то били: Рим у ширем географском подручју које је обухватало Медитеран и део западне Европе, али тек после победе над Картагином;

Сасанидска Персија на Блиском истоку (од почетка IV до краја VI века); Кина као средишње царство од периода владавине династије Ћин до монголске најезде.

Оно што је карактеристично за све наведене примере, јесте да се радило о империјама. Једнополарност се може успоставити само у империјалном поретку, тако што ће периферија усвајати политичке вредности и обрасце понашања центра. Поједини истраживачи негирају овакве тврдње. Нуњо Монтејро (Nuno Monteiro) наводи како једнополарност карактеришу три ствари: 1) одсуство конкуренције једином полу у систему; 2) анархичност, која настаје због тога што суперсила није довољно моћна да успостави (трајни) поредак; и 3) ради се о међудржавном систему, а не о империјалном устројству. (Monteiro, 2012: 9-40) Слично резонује и Роберт Џервис (Robert Jervis) који закључује како „једнополарност укључује постојање многих правно једнаких недржавних актера, што се не може срести код империја.“ (Jervis, 2009: 190) Међутим, када је реч о империјалном статусу и понашању суперсиле, најважнији је однос центра према периферији, како је то већ објашњено у претходним поглављима рада. У позиционирању САД данас се могу препознати исте политике или средства као и у примерима Атине и Рима. Подразумева се како данашње суперсиле не могу бити по многим стварима сличне империјама из античког, средњовековног или модерног периода. Различите су околности, појављују се нови актери и тд. Али то не значи и да њихову политику не можемо окарактерисати као империјалну. Као и у случају савремених субимперијалних држава које ни по чему не подсећају на историјске примере оваквих ентитета, осим по томе што је њихов однос према центру моћи сличан. Појављују се у данашњем систему и недржавни актери, ту је Џервис у праву, али они не утичу на промену политике империје која жели да интегрише периферију. Заправо, велики број тих недржавних актера у томе јој могу само помоћи, пошто деле исте вредности и заступају идентичне концепте развоја као и суперсила. На крају, као што је већ наведено, примери из Индије показују како су и у неким ранијим периодима постојали недржавни актери, али то није утицало на смањивање значаја империје у међународним односима.

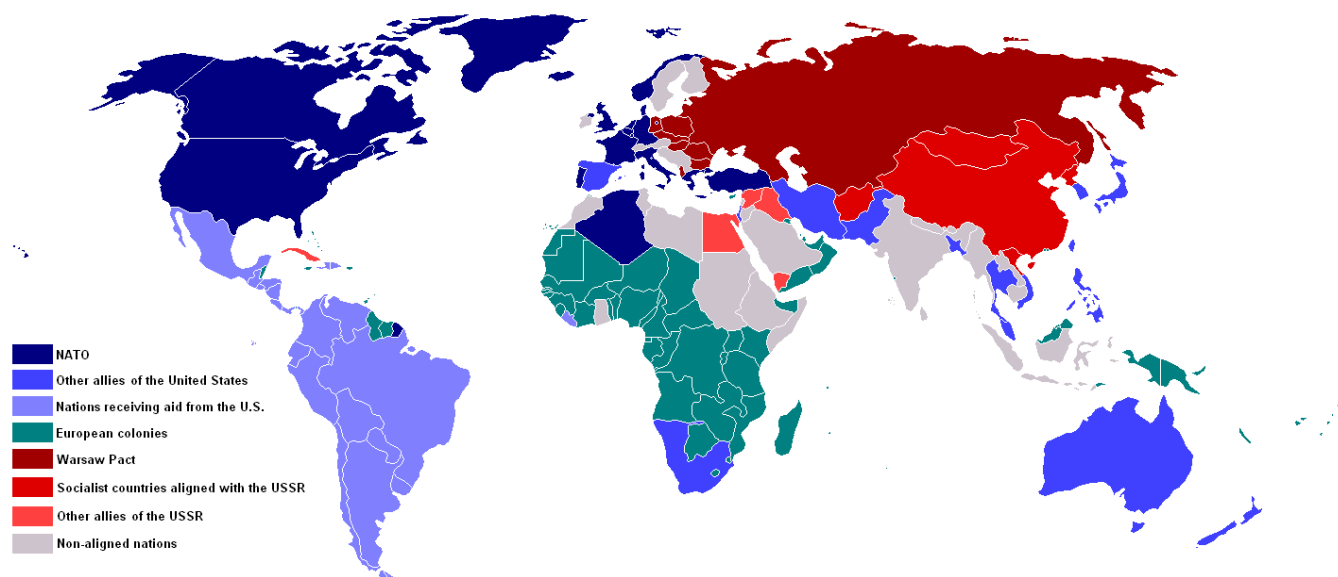
Разлике између империје и хегемона, без обзира на то колико биле мале, постоје. Немогуће је да хегемон дође до оваквог статуса, пошто се одржавање његове позиције темељи на немешању у унутрашње ствари осталих актера. То у старту значи да се хегемон одриче активности на ширењу сопствених идеолошких матрица и политичких вредности.

Као што је већ описано, војна надмоћ и економска доминација су нужни да би се успоставила једнополарност, али не и сами по себи довољни. Без политичке моћи, чија се димензија испољава и у раширености идеолошко-вредносних образаца, немогуће је уоквирити светски политички систем са једнополарном структуром. САД су добиле прилику да „управљају светом“ не само због слома биполарног поретка и распада Совјетског савеза, већ и због инсистирања на универзално прихватљивим вредностима. Људска права и индивидуалне слободе су вредности једнако цењене у свим деловима света, међу свим народима. Сличан приступ је имао и Совјетски савез, са промовисањем вредности о бескласном друштву, праведној расподели новостворене вредности и „народној демократији“. За широке друштвене слојеве, обесправљене народе и етничке заједнице ово је био не само идеал који се могао прихватити, већ за који се требало борити. Ако је неопходно и најрадикалнијим методама: револуцијама, терористичким актима и оружаним побунама. Зато је и Совјетски савез имао шансу да успостави једнополарност. Због тога, свака велика сила, која се поставља као хегемон, а има амбицију да прерасте у суперсилу која ће обликовати међународну безбедност, мора учинити напор и најпре се трансформисати у империју. Отуда и претходна констатација да се на успостављању једнополарности мора стрпљиво радити и дуго чекати како би се створиле околности за тако нешто.

3.3.2. Биполарност

Аналогно опису једнополарне, може се објаснити и биполарна структура светског политичког система. У условима биполарности међународним односима доминирају два центра моћи, два пола са међусобно супротстављеним интересима. Њихови укупни потенцијали моћи значајно одскачу од показатеља осталих актера. Зато остали актери појединачно нису способни да парирају ниједном од два пола. Они су принуђени или да се удружују како би заштитили своје интересе, или да се придружују једном од полова. Удруживање осталих актера најчешће има за циљ да се биполарна структура трансформише у мултиполарну. Мада досадашња историјска искуства говоре како се

биполарност углавном завршавала победом једног од полова и наступао је период једнополарности⁵⁸.

Карта бр. 2: Хладноратовска биполарност 1960-тих

Начелно, два пола моћи могу бити и велике силе. Међутим, ретко се дешава да у систему постоје свега две велике силе. Једна од карактеристика велике силе је да може сама да осигура сопствену безбедност и у међународном систему још од почетака његовог обликовања, се никада није десило да постоје само две такве државе. То би значило да су остали најзначајнији актери регионалне силе. У условима повећавања међузависности и осталих околности проузрокованих глобализацијом, као и све већег броја држава које располажу нуклеарним оружјем, практично је немогуће да у систему опстану само две

⁵⁸ У интервјуу из 2003. године Кенет Волц објашњава како је дошло до стварања појма биполарност: „Чланак о стабилности биполарног света сам први пут публиковао 1964. Био је контроверзан. Многи су побеснели због мојих ставова. Прво сам га у форми излагања приложио за конференцију коју су организовали Харвард и МИТ. Моја презентација је изазвала живу и узаврелу дискусију. Тврдио сам да живимо у свету са две силе, дакле-биполарном свету. Други су ми одговарали: ‘Не, сачекај, и Европа се рачуна’. Па да, наравно, и Европа се рачуна, али не толико колико је то био случај раније и ни изблиза толико колико САД и Совјетски савез. На послетку, судбина света је зависила од САД, Совјетског савеза и њихових међусобних односа.“ Интервју Кенета Волца „Conversations with History“, Institute of International Studies, UC Berkeley. Може се пронаћи на: <http://globetrotter.berkeley.edu/people3/Waltz/waltz-con4.html>

велике и мноштво регионалних сила. Зато је тачнији опис биполарности као стања када међународном политиком доминирају две суперсиле. Оба пола пресудно утичу на међународну безбедност и способна су да се укључе у решавање сваког регионалног проблема, без обзира о ком географском подручју се ради. Њихове аспирације су глобалне и у том контексту посматрано, нема небитних питања. Поједине ствари могу бити мање или више важне, али небитних нема. Сучељавање интереса две суперсиле узрокује да се свака криза посматра кроз призму њихових међусобних односа. Отуда и нагли пораст заинтересованост САД и Совјетског савеза за дешавањима у Африци или југоисточној Азији од шездесетих година XX века, понекад и потпуно несразмеран значају појединих питања за међународну или регионалну безбедност.

За разлику од једнополарног статуса који може достићи само суперсила са карактером империје, у биполарном статусу то може бити случај и са једном од две најмоћније државе која испољава хегемонистичко постављање. Хладноратовску биполарност је обележило сучељавање „атлантистичке“ и „црвене“ империје, пошто су обе промовисале универзалне вредности и тежиле њиховом глобалном успостављању. Међутим, у случају сучељавања Атине и Спарте имамо пример успостављања биполарности између империје и хегемона, са различитим приступима и односима према осталим актерима.

Доминација две суперсиле узрокује да оба пола моћи могу утицати на свако питање у међународним односима и тако обликовати међународну безбедност. Зато Сајмон Серфети (Simon Sarfety) упозорава да је „биполарност потенцијално више опасна јер сваки регионални сукоб може прерасти у непожељан глобални сукоб. Гледано из тог угла, биполарност може представљати само тренутак геополитичке транзиције кратког даха, током којег ће једна од две доминантне силе превазићи друге актере на основу своје способности, воље, својих вредности или легитимитета, уколико се у међувремену не постигне договор којим ће бити обезбеђено одржавање две паралелне империје спремне за мање или више мирољубиве коегзистенције до коначног приближавања или коначне конфронтације.“ (Sarfety, 2008: 175) До оваквог развоја догађаја је дошло током Кубанске кризе, када се „свет налазио на ивици катастрофе“. (Лавренов, Попов, 2003: 213-88)

У сваком случају, било да се ради о војним или политичким решењима за превазилажење међудржавних неспоразума, регионалној безбедности, усмеравању

економских токова или креирању правних норми обавезујућих у међународном поретку, две суперсиле су главни актери и у зависности од њиховог текућег односа снага и тактичких потеза долази и до одређених резултата. Тако, на пример, уколико две суперсиле немају интерес да се неко политичко решење примени, онда ће чак и у случају потписивања споразума или доношења резолуције СБ УН то остати мртво слово на папиру. Са друге стране, уколико две суперсиле постигну договор о питању важном за међународну безбедност, то постаје норма у међународним односима и остали актери је, вољно или невољно морају примењивати. САД и Совјетски савез су 1974. године почели билатералне разговоре о мерама које треба предузети како би се спречио развој војних техника којима се може утицати на животну средину. Два најважнија учесника су желела да регулишу питање (зло)употребе промене животне средине у војне сврхе, а то се између осталог тичало и забране развоја такозваног климатског оружја⁵⁹. Две године касније ГС УН је усвојила резолуцију бр. 31/72 о модификацији животне средине. (UN General Assembly, 1976: A/RES/31/72) И поред тога што је 8 чланица било против а чак 30 се уздржало од гласања, током периода биполарности су ове одредбе примењиване. (у том тренутку су УН имале 148 чланица-суверених држава плус Белоруску и Украјинску ССР)

Једна од одлика биполарности је да пол може да игнорише цео систем уколико му није по вољи решење које донесу остали учесници или институције. Још од педесетих година УН су показивале тежњу да регулишу питање експлоатације морског дна и приобаља. Иако су од 1962-66. године донете чак четири конвенције којима је требало правно уредити целу једну област, остало је отворено питање територијалних вода и низа других ствари које су се тичале њиховог коришћења, суверенитета и тд⁶⁰. Пошто су представљале највећу поморску силу, САД нису желеле да се ово питање брзо и ефикасно регулише и користиле су све расположива средства да опструирају успостављање правила

---

⁵⁹ У члану 2. Резолуције се дефинише да се „под појмом технике за модификацију животне средине подразумевају било које технике које имају за циљ намерне манипулације природним процесима, односно њиховом динамиком, саставом или структуром, укључујући животни свет, литосферу, хидросферу и атмосферу.“ (UN General Assembly, 1976: A/RES/31/72, 2)

⁶⁰ У том периоду су усаглашене: Конвенција о отвореном мору (1962, *Convention on the High Seas*), Конвенција о епиконтиненталном појасу (1964, *Convention on the Continental Shelf*), Конвенција о територијалном мору и спољном појасу (1964, *Convention on the Territorial Sea and Contiguous Zone*) и Конвенција о рибарењу и заштити ресурса на отвореном мору (1966, *Convention on Fishing and Conservation of Living Resources of the High Seas*).

или њихову примену. Када је 1982. године после дугих преовора договорена јединствена Конвенција о праву мора (*Convention on Law of the Sea*) којом се замењују сви претходно донети акти, САД су одбиле да је потпишу, настављајући да се понашају како су им налагали њихови национални интереси. Због тога је Конвенција ступила на снагу тек 1994. године, а иако је до данас ратификовало преко 150 чланица СБ УН то нису учиниле и САД, па је, на пример, упитно како ће се она примењивати на Арктику или у Јужном кинеском мору, регионима у којима су изражени економски и војни интереси САД. „Говорећи на конференцији Шангри-Ла дијалог 2011. године, Роберт Гејтс (Robert Gates), тадашњи секретар одбране, инсистирао је да се Кина у Јужном кинеском мору придржава Конвенције о праву мора. Тај захтев је био разуман. Гејтс је, међутим, био доведен у веома непријатан положај када га је неко упитао када ће ратификовати ту конвенцију.“ (Mahbubani, 2015: 11) Резултат игнорисања система су и једностране акције које се предузимају, без обзирања на мишљење осталих актера или међународно право.

И поред тога, део теоретичара сматра како је биполарни систем стабилнији од осталих облика уређења светског политичког система, а део чак сматра и да је најстабилнији. Волц наводи да биполарни систем одржава делотворну равнотежу и објашњава како је униполарност и непожељна и неодржива. Уколико у систему остане само једна суперсила њена моћ је небалансирана и у великој мери необузdana, а у анархичном окружењу се она не може ни дуго одржати, већ представља само привремени статус. (Waltz, 1964: 887) Он препознаје четири фактора који утичу на стабилност биполарног система. Прво, у таквом систему нема географске периферије. Свако питање је важно и две суперсиле не дозвољавају да регионални сукоби оптерећују њихове односе. Пре или касније, сукоб се мора завршити и нека нова правила игре морају бити успостављена. Оба актера су спремна да воде „мале ратове“ који се по правилу брже окончавају и ограниченог су територијалног простирања. Тридесетих година XX века је дошло до ескалације сукоба управо због тога што се на поједина питања гледало као на периферна, па тако Велика Британија није желела да инервенише када је Хитлер враћао контролу над Сарландом или исказивао претензије у области Рајне. У биполарном систему остали актери не могу да дођу у позицију у којој се нашао Хитлер, да воде експанзионистичку политику а да то остане без икакве реакције. Друго, сучељавање два пола се води на свим пољима и у свим областима. То чини обе суперсиле отпорнијим на

поразе и територијалне губитке. Мортон Каплан (Morton Kaplan), иако тврди да чисте биполарности током хладноратовског периода није било, пошто је дошло до стварања утицајних међудржавних организација попут УН и НАТО и запажа да је неповољност оваквог уређења то што остаје мало простора за остале актере, ипак наглашава да је захваљујући постојању свега два пола „ублажен интензитет сукоба“. (Kaplan, 1969: 291-6) Алвин Сеперстин (Alvin M. Saperstein) упоређује биполарну и триполарну структуру и долази до закључка да је „у биполарном свету лекције о несигурности лакше научити, а калкулације лакше направити“ (Saperstein, 1991: 78). Хенри Кисинџер подвлачи да је „право партнерство могуће само међу једнакима“ (Kisinger, 1964: 284), што је једна од карактеристика биполарности. Релативна једнакост потенцијала моћи два пола утиче да се ствара биланс, услед којег је систем стабилнији, а кризе могу бити контролисане.

Свакако, Серфетијево упозорење како у таквим околностима свака регионална криза може лако прерасти у глобалну треба схватити озбиљно, али исто тако је било уочљиво да су обе суперсиле извукле поуке из Кубанске кризе и да се нешто слично није поновило не само до краја Хладног рата, већ ни у периоду након њега. Сучељавање се наставило другим средствима и другачијим методама и било је усмерено на исцрпљивање противника. Епилог Хладног рата је познат. А оно што је уследило после њега треба подробно анализирати. Јер: да ли је свет био безбеднији у време биполарности? И поред трке у наоружавању, развоја оружја за масовно уништење, сталних тензија на релацији између Вашингтона и Москве, периодичних криза и ратова у „зонама геополитичког додира“ два актера, човечанство се можда ипак сретало са мањим проблемима него што је то случај данас. На крају, у биполарној структури би било могуће извршити јавни притисак на две суперсиле да се, на пример, усагласе и примене глобални еколошки стандарди и мере за заштиту животне средине. И то би се, у суштини, спроводило без обзира на незадовољство многих актера. Као што је и поменута резолуција ГС УН спречила да дође до разних (зло)употреба промене животне средине у војне сврхе, иако се са њом нису сви остали сагласили. Одржавање баланса је у условима биполарности много лакше, што у одређеној мери утиче на стабилизацију прилика и функционисање светског политичког система.

3.3.3. Мултиполарност

Мултиполарност (или многополарност, вишеполарност) је стање када у светском политичком систему постоје више од два учесника са релативно упоредивим укупним потенцијалима моћи. Овај феномен у међународној политици се, посматрајући са реалистичког становишта, описује као „разврставање држава према њиховим војним, економским и другим способностима вођења рата“ (Griffiths, 2005: 651) Међутим, мултиполарност може бити схваћена и као способност неког актера да утиче на остале учеснике у културно-историјском, идеолошко-политичком или информационом смислу. (Беклямишев, 2013: 3) Потенцијали војне и економске моћи су свакако најважнији, али не и једини фактори које један актер може користити како би постао важан пол међународних односа.

Поред појма мултиполарност, у литератури се може још наићи и на одреднице „мултилатерализам“ (*multilateralism*) и „полицентризам“ (*polycentric world*). Ипак, у контексту конкретног истраживања би ова два израза требало заобићи. Мултилатерализам је израз који се углавном везује за дипломатске активности или се њиме описује карактер неке организације, споразума и тд. Полицентризам је антипод (уни)центризму, то јест једнополарности, па је и то израз којим не може на свеобухватан начин да се опише стање када међународним односима доминира три или више актера.

Поједини истраживачи разликују и триполарну структуру, као прелаз од биполарне ка мултиполарној, па се, логично, под мултиполарним системима рачунају они у којима постоје најмање четири пола моћи. (Saperstein, 1991: 69-77) Начелно је питање о броју актера неопходном да се систем посматра као мултиполаран. Због чега је систем мултиполаран ако су у њему четири, а не три актера? Карл Дојч и Дејвид Сингер (Karl Deutsch, David Singer) анализирају пораст броја актера у систему и долазе до закључка како се са више учесника експоненцијално повећава број интеракција, то јест дијада-веза између два актера. Уколико је систем биполаран, постоји само једна дијада-интеракција између две суперсиле. Већ са три актера број дијада се повећава на три, са четири актера на шест, а са дванаест актера износи шездесет шест. (Deutsch, Singer, 1964: 395) Логично, уколико постоји већи број актера, више је и интеракција, па је број дијада у

квадриполарном систему двоструко већи него у триполарном. Али, опет, када је у систему пет актера број интеракција се пење на 10, а са шест актера чак на 15. Уколико се због броја интеракција не могу поредити структуре са три и четири учесника, онда се не могу поредити ни оне са четири и шест јер је број дијада два и по пута већи. Једнополарни и биполарни системи имају своје специфичности и разликују се од мултиполарног. У једнополарности нема дијада, док у биполарности идентификујемо само једну интеракцију. Због те и такве интеракције је Волц писао о „фокусираности“ обе суперсиле на решавање проблема. Чим је број дијада већи од једне, интеракције постају сложене и може се десити један од напред наведених сценарија. У теоријском смислу, између триполарног и квадриполарног система нема никаквих разлика.

Разлози због којих долази до релативно честих расправа о одређивању појма мултиполарности су и што је ова област релативно слабо истраживана са становишта политичких наука и студија безбедности. Изузев одређеног броја америчких аутора и институција које су финансирале истраживања на ову тему, у другим деловима света интересовање за феномен мултиполарности расте тек од средине деведесетих година XX века. Тада се и појављује нови појам-савремена мултиполарност, којим би требало да се опише најновија трансформација светског политичког система. Наиме, у историји је могуће пронаћи велики број примера регионалне мултиполарности (у временима када је интеракција између различитих светскох региона била мала или није постојала, па се зато може констатовати како су тада региони били „свет за себе“) и по свему специфичан случај *Концерта Европе* који се одражавао и на тадашњу светску политику. Данас присуствујемо сасвим новом процесу, који ће можда имати везе, а можда и неће, са мултиполарношћу за коју смо до сада знали. Кључни актери постају неевропске велике силе, које ће у светску политику донети и нове обичаје, своја традиционална искуства, сасвим другачији поглед на нека елементарна питања и тако утицати на обликовање универзалних вредности. Почетак XXI века је означио крај „европоцентричног света“ и промене које следе ће бити велике, а за неке учеснике и драматичне.

„Иако се о њој много пише, савремену теорију мултиполарности не можемо сматрати нити потпуном нити свестрано разрађеном. Није дефинисано јединствено и општепризнато одређење овог појма, неодређеним остају и карактеристике мултиполарног система, начини његовог успостављања и тд., али, све то не значи да треба и оповргавати

теорију мултиполарности као такву. Пошто се ради о логичком продужавању развоја теорије поларности, која је прошла кроз фазе 'класичне мултиполарности' са почетка XX века, билполарне противтеже и једнополарног устројства од почетка 1990-тих, савремена теорија мултиполарности се налази у процесу заокруживања, а исход тог процеса је важан како са практичне, тако и са теоријске тачке гледишта.“ (Беклямишев, 2013: 3-4) Нови мултиполарни поредак се тек успоставља и свакако ће на том путу бити различитих изненађења због којих је незахвално, а у одређеној мери и немогуће, извлачити закључке општег карактера. Врло лако се може испоставити како је за тако нешто врло неподесно користити историјски метод и анализу, пошто се до сада свет није срео са мултиполарношћу каква нам предстоји. Ипак, то никако не треба да значи и одустајање од покушаја утврђивања одређених закономерности карактеристичних за мултиполарни поредак.

Најважнија карактеристика мултиполарног поретка јесте да у њему долази до успостављања равнотеже снага између већег броја великих сила. Дакле, мултиполарност карактерише што се у структури светског политичког система налази већи број актера (више од два) са релативно приближним (или једнаким) укупним потенцијалима моћи и ниједан од њих не може другима да наметне своју вољу. Према томе, да би се дошло до решења неопходно је усаглашавање ставова између више од два актера, што се не може чинити у билатералном формату, већ низом интеракција, најчешће кроз међународне организације, конференције или творећи међународно право. Односно, да би се одржала стабилност система-неопходно је да се успостави дугорочна равнотежа снага. Поједини аутори попут Томаса Шелинга (Thomas Schelling) или Анатола Рапорпорта (Anatol Rapoport) сматрају да је ова карактеристика мултиполарног система добра, односно да гарантује његову дугорочну стабилност и одрживост што убедљиво доказују преко теорија игара и употребу математичких модела. (Schelling, 1960: 83-118; Rapoport, 1960: 213-22) У њиховим закључцима има истине, пошто већи број дијада узрокује да су интеракције слабијег интензитета, за разлику од биполарног модела у којем су све интеракције „сабијене“ у однос између два учесника. Проблематизовање односа и „пуцање“ једне дијаде не може узроковати штету као што то може бити у случају биполарности.

Равнотежа снага се може одржати и на томе ће увек више инсистирати тренутно слабији актери. Учесници који желе да успоставе или очувају мултиполарност темељиће

свој приступ на поштовању постојећих правила игре и тражењу решења у мултилатералном формату. Они ће интензивирати односе кроз дијаде које праве и тако утицати на обликовање стабилног система. Лидери БРИКС-а су на самиту у Јекатеринбургу 2009. истакли: „подвлачимо нашу опредељеност у правцу демократичнијег и праведнијег мултиполарног поретка заснованог на колективном одлучивању и доношењу решења од стране свих држава.“ (BRICS, 2009: 1) Њима не одговара да један учесник наткрили цео систем. Ако у систему постоји актер чији су укупни потенцијали моћи према апсолутним показатељима већи него код осталих учесника, онда је претња од успостављања или наставка једнополарности реална. Отуда и упорно понављање порука о неопходности установљавања фер правила којих сви морају да се придржавају. На VII Самиту БРИКС-а одржаном 2015. у руској Уфи, државе које теже успостављању мултиполарности су управо показале овакав приступ, што се може приметити у усвојеној завршној декларацији у којој се каже: „Ми тврдимо да је мирна коегзистенција нација немогућа без универзалне, савесне и доследне примене опште признатих и принципа и правила међународног права. Кршење његових основних принципа доводи до стварања ситуација које угрожавају међународни мир и безбедност. Ми инсистирамо да међународно право обезбеђује средства за остваривање међународне правде, засноване на принципима добре вере и суверене једнакости. Истичемо потребу за универзално поштовање правила и принципа међународног права, одбацујући прибегавање двоструким стандардима и стављање интереса једних земаља изнад других.“ (BRICS, 2015: 6)

Ипак, треба упозорити да са повећавањем броја интеракција могу расти и шансе за дестабилизацију система, пошто је тешко предвидети шта „пуцање“ које интеракције може произвести и какве то узрочно-последичне везе може оставити на друге односе (дијаде). Свака држава има своје интересе и њих је понекад врло тешко ускладити са приоритетима осталих. „Земља без изласка на море тешко може некоме да понуди право на риболов у својим територијалним водама, држава која производи пољопривредне вишкове неће желети да од других купује те исте намирнице, две неразвијене земље вероватно неће бити у прилици да размењују алате и машине, а од сталне чланице Савета безбедности се не може очекивати да нуди пуно уступака за позицију у том телу. Потребне и захтеви сваког народа се разликују и што више земаља постоји то ће бити и већи број и разноврсност неопходних компромиса.“ (Deutsch, Singer, 1964: 395) А компромисе није увек лако

постићи. Такође, сваки актер се руководи принципом самопомоћи. Без обзира на то што се слабији удружују против јачег и у одређеној мери координирају своје акције, они ће реаговати и једнострано када су њихови интереси угрожени. То што ће инсистирати на фер правилима не значи и да ће их се придржавати. Слабији актери ће користити сваку прилику да поправе своју позицију и то пре свега науштрб најмоћнијег учесника у систему. Да би се у данашњим условима достигла мултиполарност, чланице БРИКС-а морају изградити себи позицију како би биле способне да парирају САД. Због тога ће оне штити своје националне интересе и осигуравати националну безбедност свим средствима, у мери и на начин како то већ процене. Неће дозвољавати да се САД пита за њихову безбедност.

У мултиполарном систему је проблем је и у томе што сваки актер другачије гледа на одређене интеракције, односно, придаје им мању или већу важност. Дојч и Сингер називају овај феномен „алокацијом пажње“ (*Allocation of Attention*). (Deutsch, Singer, 1964: 397-9) Питање је данас, на пример, како Индија дистрибуира „алокацију пажње“? Да ли је за њу битнија дијада са САД или са Кином? У односу са САД Индија може даље развијати нуклеарне потенцијале, решавати питање енергетске безбедности и увећавати војне потенцијале. Кроз односе са Кином може увећавати своје економске потенцијале и успостављати равнотежу снага која ће јој ширити маневарски простор за даље политичко деловање у глобалним размерама. Шта је битније? Како ће се то одразити на светски политички систем?

Још један илустративни пример о „алокацији пажње“ и шта асиметрија у различитим погледима може произвести тиче се важног момента у хладноратовском периоду када је дошло до успостављања односа између САД и Кине. Јасно је зашто су се САД одлучиле на тај корак, али треба размотрити због чега Кина улази у овај аранжман? Кинеско руководство је било много више антиамерички оријентисано него совјетско. Док је Никита Хрушчов био за то да се према капиталистичком Западу успостави режим „мирољубиве коегзистенције“, Мао Цедунг је испољавао много ратоборније ставове. Због овога је чак и ривалство између Москве и Пекинга постепено расло. Треба имати у виду да је тадашње кинеско руководство иза себе имало искуство из Корејског рата у којем је дошло до директног оружаног сукоба са САД, а на међународне односе се гледало и кроз призму „тајванског питања“, па отуда и оштрији ставови.

Без обзира на све изнете замерке, као и на расправе о стабилности и постојаности, мултиполарност се дефинитивно издваја као трећи облик структуре светског политичког система, који се по много чему разликује од претходна два. Све напред изнето о стабилности мултиполарног система и његовог повремениог „пуцања“ на добар начин сублимира Хенри Кисинџер који објашњава: „Ако се успостави равнотежа између моћи и легитимности на исправан начин, акције се у извесном степену предузимају спонтано. Демонстрације силе остају периферне и углавном симболичке; пошто се конфигурација снага подразумева, ниједна од страна не осећа потребу да ангажује своје пуне резерве. Када се ова равнотежа поремети или поништи, нестају ограничења и отвара се поље најекспанзивније тежње и најнеумољивије акције; следи хаос који траје све док се не успостави нови систем поретка.“ (Kisindžer, 2015: 77) Сваки систем траје док се не наруши успостављени баланс снага, па је тако и са мултиполарним. „Ако прихватимо претпоставку Макијавелија и класичне теорије о нултом збиру-према којем један такмац до добитка може доћи само преко једнаких губитака једног или више својих ривала, онда морамо претпоставити да ће се свака сила такмичити да нешто стекне на штру својих ривала, а то неће значити ништа друго него што ће створити нове ривале.“ (Deutsch, Singer, 1964: 405)

У светском политичком систему се одвијају процеси који указују да се мултиполарна структура формира. Назиру се и полови тог система (што је описано у поглављу о великим силама). Ипак, не може се прецизно предвидети шта ће мултополарност донети. Да ли ће систем бити стабилнији или неће? Како ће се одржавати равнотежа снага? Каква савезништва су могућа и колико ће трајати? А посматрано из истраживачке равни занимљиво је и каква ће бити улога малих држава и поготово недржавних актера. Јачање утицаја недржавних актера се одиграло делимично у биполарном, а интензивно у једнополарном систему. Због тога је и повезаност већине ТНК, МНВО и ТНБ са западним центрима моћи и западним вредностима очигледна. Како ће се поставити ови актери у новом кругу редистрибуције моћи, када западне силе изгубе позицију коју данас имају? Шта ће за западне силе, САД пре свега, значити већа улога кинеских ТНК и ТНБ? Уколико то буде драматично утицало на смањивање економске моћи да ли ће и САД прибећи „ресуверенизацији“ националне економије? Многобројна су питања која се отварају. Реалистичка становишта нуде инструменте захваљујући којима се ови процеси могу пратити и анализирати. Међутим, користећи се постојећим теоријским

оквирима врло је тешко прогнозирати. Јер, као што је већ закључено, нови мултиполаризам ће представљати поредак са којим се свет до сада није срео.

4. СПОЉНЕ И БЕЗБЕДНОСНЕ ПОЛИТИКЕ КЉУЧНИХ АКТЕРА МЕЂУНАРОДНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

У овом поглављу ће бити више речи о томе какве циљеве државе желе да постигну установљавајући одређене спољне и безбедносне политике, као и које инструменте користе да би дефинисане циљеве оствариле. Како се из саме структуре представљеног дела рада може закључити, циљеви су или увећавање војне моћи, или повећавање економских потенцијала, или боље политичко позиционирање. Истовремено, пошто се ради о двосмерном процесу, могуће је пратити и како раст потенцијала моћи утиче на промене спољних и безбедносних политика држава. Током овог процеса долази до успостављања равнотеже снага и трансформације структуре светског политичког система. Теоријски и методолошки оквир истраживања узрокују да се анализа врши кроз системски приступ што подразумева „да се целина разликује од простог збира делова. Сложени системи, какав је међународни, се састоје из великог броја делова који су у нимало једноставној међусобној интеракцији. Четири напомене су важне када о овоме говоримо. Прво, понашање и исходи у оваквим системима су одређени узајамним дејством делова и структуралним окружењем у које су делови система смештени; због тога се о динамици сложених система не могу извучити закључци само на основу проучавања његових делова или структуралних карактеристика; друго, једноставне циљане акције унутар сложеног система често производе ненамераване последице. Ово се дешава без обзира да ли су почетне намере основног деловања испуњене или су осујећене од стране система. Треће, последичне промене динамике система нису линеарне, што значи да деловање променљиве А на променљиву Б није у директној пропорцији са магнитудом фактора А. Пример нелинеарног односа може бити када појачавање основног деловања променљиве А производи и појачавање деловања променљиве А, али даље појачавање А доводи до слабљења Б или једноставно не узрокује никакве последице. Четврто, односи нису адитивни нити комутативни. Под тиме да нису адитивни подразумева се да производ комбинованог деловања променљивих у систему не значи да ће доћи и до истоветног резултата у појединачном деловању сваке променљиве. Под тиме да нису комутативни подразумева се да постоји одређени поредак елемената и производ зависи од тога како ће

елементи бити поређани.“ (Schweller, 1998: 7-8)⁶¹ Због тога је немогуће испитивати спољне и безбедносне политике актера без свеобухватног сагледавања њихових потенцијала моћи и интеракција у наведеном двосмерном процесу.

4.1. Војна моћ као инструмент спољне и безбедносне политике

Анархичност међународних односа условљава да су државе оријентисане ка сталном увећавању војне моћи. Зашто државе издвајају огромна средства за увећавање војних потенцијала или ступају у војно-политичке савезе како би осигурале своју безбедност? У тражењу одговора на ово питање неопходно је вратити се на реалистичке теорије и принципе којима се сагледавају изазови, ризици и претње.

Порука Винстона Черчила (Winston Churchill) би се могла дословно превести као: „Сви смо ми црви, али ја верујем како сам свитац“. (Rothkopf, 2009: 23) Овде се ради о игри речи у енглеском језику („We are all worms, but I do believe that I am a glowworm.“) и разлици између „worm“ и „glowworm“. Због тога би у преводу на српски језик корисније било употребљавати нека друга превођења (на пример: сви смо ми мишеви, али ја верујем како сам [орао] мишар), али, без обзира на недоумице око тога како превести, врло је јасно шта је Черчил желео да закључи. Свако је већи у својим, него у туђим очима. Актери своју позицију сагледавају из другачије перспективе него конкуренти. Вредносни системи нису идентични, перцепција претњи је сасвим различита, доживљаји безбедности су другачији, па се због тога јављају различита виђења стварности око којих избијају најразличитији могући конфликти. Да би се заштитиле, државе увећавају своју војне потенцијале. И то је правило старо колико и људски род.

---

⁶¹ Појмови комутативност и адитивност се могу илустративно објаснити на примерима из математике и фармакологије. Комутативност се везује за математичке операције код којих редослед операнада не утиче на резултат операције. Комутативност постоји ако је $x \cdot y = y \cdot x$, односно уколико је: $f(x,y)=f(y,x)$. Када је реч о адитивности и адитивним ефектима, у клиничкој фармакологији ови појмови се користе када ефекти коришћења два или више препарата при истовременој конзумацији резултирају другачијим одговором организма или психе пацијента него када се узимају одвојено.

4.1.1. Увећавање потенцијала моћи наоружавањем

Руководећи се принципом самопомоћи, актери осигуравају сопствену позицију увећавањем такозване „тврде моћи“. Класична функција војних снага је да штите државу од спољних непријатеља, односно од војних снага других држава и паравојних јединица осталих субјеката међународне безбедности. У условима глобализације, брзог технолошког развоја и повећавања степена (пре свега економске) међузависности дошло је и до промене карактера изазова, ризика и претњи, те су данас једнако актуелне и невојне претње за све учеснике међународних односа. Ипак, актуелизовање невојних и у суштинском смислу недржавних претњи (оних које директно не потичу од других држава) последњих деценија уопште није променило однос држава према питању наоружавања.

У Стратегији националне безбедности Руске Федерације из 2015. године (*Стратегија национальной безопасности*) се констатује да у „међународним односима није смањена улога фактора силе. Жеља да се поседује и модернизује офанзивно оружје, створе и развију његови нови видови, слаби глобални безбедносни систем и систем уговора и споразума у области контроле наоружања. У евро-атлантском, евроазијском и азијском-пацифичком региону се не поштују принципи једнаке и недељиве безбедности.“ (Российская Федерация, 2015: тачка 14)

Војна моћ је изузето важна и због могућности наметања политички решења у међународним односима. На унутрашњем плану, адекватни војни потенцијали су често брана сепаратизму и покушајима насилног отцепљења дела државне територије. Због тога су у низу земаља војне снаге често и једини гаранци очувања целовитости територије, спровођења закона и одржавања уставног поретка. Иако је највећа афричка економија, са свим испољеним разликама на унутрашњем плану, отвореним међурелигијским и међуетничким нетрпељивостима, Нигерија би се тешко сачувала да није војних снага који су способне да интервенишу и спрече нежељене епизоде.

На спољном плану, без адекватне подршке војних снага велике и регионалне силе могу само ограничено да утичу на глобалну и регионалну безбедност.

Због тога за наоружавање највише издвајају управо велике и регионалне силе, односно актери који желе да имају најважнију улогу у међународним односима. Војна моћ кључних актера се непрестано увећава. Све док могу да издрже ову трку, они ће се наоружавати.

Приметно је да различите државе развијају различите родове војске. Иако су САД несумњиво и даље војно најмоћније, руске копнено-окопне снаге су веће и опремљеније. Поред Русије, у развој ових јединица натпоречно улажу и Израел, Турска, Иран, Вијетнам, Мароко, Пољска, Мијанмар и Северна Кореја (мада су због недоступности већине података војни потенцијали ове државе дискутабилни). Јапан, Италија, Аустралија, Бразил и Тајланд су нешто више концентрисани на унапређење ратне морнарице, док Јужна Кореја, Египат, Пакистан и Тајван приоритет дају ратном ваздухопловству. Све зависи од тога како се сагледавају ризици и претње, а то је опет условљено са низом фактора: географским положајем, историјским искуствима, односима са другим актерима, финансијским средствима, степеном технолошког развоја војно-индустријског сектора и тд.

Када се говори о поморској моћи, неопходно је обратити пажњу на носаче авиона и подморнице, пошто се њиховим поседовањем сасвим мења улога једне државе у међународној безбедности. Што се носача авиона тиче, са једне стране, њихово испловљавање подразумева да их прати читав низ других пловила и ратних бродова, неопходних да штите и опслужују, што указује на висок степен опремљености и организованости⁶². Са друге стране, са носачем авиона актери могу да делују офанзивно, премештајући своје ваздухоплове и самим тим интервенишући у било ком делу света. На такав начин је, заправо, могуће укључивање у решавање регионалних питања било где на планети. Када је Русија продала два носача авиона (од укупно 3 колико је наследила од Совјетског савеза) Индији и Кини, то је указало на дефинзивну спољну и безбедносну политику коју ће водити и ограничило њен утицај у међународној политици. Русија није изузетак, пошто су и Велика Британија, Француска и Шпанија продале своје носаче Индији, Бразилу и Тајланду. Велика Британија и Шпанија су тако остале без иједног, али је

---

⁶² Под ратним бродовима се подразумевају мањи бродови ратне морнарице-корвете (*corvette*), бродови средње величине-фрегате (*frigate*) и разарачи (*destroyer*) који служе за одбрану већих бродова или конвоја од разних врста напада.

британска влада двадесет година касније променила своје мишљење и инвестирала у изградњу два нова. (Green, 2015; Ireland, 2010; Thomas, 2007b: 33-4)

Табела бр. 40: Свеобухватни индекс војне моћи за 2015. годину

#	држава	индекс	индекс (САД=100)
1	САД	197.35	100.00
2	Кина	83.45	42.28
3	Русија	65.96	33.42
4	Индија	30.71	15.56
5	Немачка	23.87	12.09
6	Француска	23.31	11.81
7	Велика Британија	19.38	9.82
8	Јапан	18.65	9.45
9	Јужна Кореја	16.50	8.36
10	Саудијска Арабија	13.68	6.93
11	Турска	12.44	6.30
12	Италија	11.95	6.06
13	Бразил	11.91	6.04
14	Иран	10.40	5.27
15	Израел	9.65	4.89

У Табели бр. 40. је приказан такозвани свеобухватни индекс војне моћи (*Comprehensive Military Power-CMP*)⁶³. (Karlin, 2015) Приметно је да најзначајнији актери, суперсила, те (не)потврђене велике силе имају највише индексе, односно да су њихови војни потенцијали највећи. Управо захваљујући огромној војној моћи САД успевају да се одрже као доминатна држава у светском политичком систему, иако се срећу са низом економских проблема и политичких изазова. Практично, међу петнаест војно најспособнијих држава, класификованих према представљеном моделу, само је Израел изузетак, као актер без неопходне „критичне масе“ за свртсавање у регионалну силу. Ипак, овај параметар показује и због чега је Израел толико значајан играч за регионалну безбедност Блиског истока, пошто друге државе из региона очигледно нису способне да му наметну своју вољу и политичка решења неприхватљива за власти у Тел Авиву.

⁶³ До резултата се долази једначином: $CMP=L^{\alpha}K^{1-\alpha}CE$, причему назначени параметри представљају: L-бројност армије; K-војни капитал изражен вредношћу оружја, средстава и опреме; CE-фактор продуктивности који се рачуна у циљу упоређивања борбене способности војних снага појединих држава.

Сличан редослед је приметан и приликом коришћења нешто другачијег модела за израчунавање војних потенцијала држава (*Global Firepower Index*), а који је представљен у делу рада у којем се описују најважнији актери међународне безбедности.

Ипак, према индикатору војне моћи (*military strength index*) који дефинишу Мајкл О’Саливен и Критика Субраманијан (Michael O’Sullivan, Krithika Subramanian) редослед држава се мења, нешто је другачији, а поједине земље, попут Немачке, су изненађујуће ниско на листи (што је приказано у Табели бр. 41). Аутори образлажу да је то због релативно скромних ваздухопловних и поморских снага, пошто у укупном резултату са 5% учествује бројност снага, 10% број тенкова, 15% број јуришних хеликоптера, 20% број авиона и са по 25% број носача авиона и подморница (самим процентуалним вредновањем у овом моделу се види значај носача и подморница). (O’Sullivan, Subramanian, 2015: 41)

Табела бр. 41: *Индикатор војне моћи за 2015. годину према О’Саливену и Субраманијани*

#	држава	индекс	#	држава	индекс
1	САД	0.94	11	Пакистан	0.41
2	Русија	0.80	12	Египат	0.34
3	Кина	0.79	13	Тајван	0.32
4	Јапан	0.72	14	Израел	0.32
5	Индија	0.69	15	Аустралија	0.30
6	Француска	0.61	16	Тајланд	0.28
7	Јужна Кореја	0.52	17	Пољска	0.23
8	Италија	0.52	18	Немачка	0.19
9	Велика Британија	0.50	19	Индонезија	0.12
10	Турска	0.47	20	Канада	0.10

Перцепција како су војне претње, односно тачније речено угрожавања безбедности једне државе од стране других држава или сепаратистички оријентисаних паравојних формација и терористичких група-најважније-је опстало. У прилог изнетој тези иду и подаци о непрестаном увећавању војних буџета. (Табела бр. 42) За разлику од осталих актера, приметно је да су европске државе у релативном износу издвајале мање за наоружавање. Са једне стране, убеђени у исправност својих политичких ставова и са великим самопоуздањем проистеклим из огромног економског раста од 1980-тих, актери из овог дела света су све мању пажњу обраћале на војну моћ. Овакав дискурс је донекле разумљив ако се има у виду завршетак Хладног рата. Пуних четири деценије је као кључна

претња антиципиран Совјетски савез, и у војном и у политичко-идеолошком контексту, те је распад друге суперсиле узроковао промену перцепције у западноевропским земљама.

Табела бр. 42: *Војни трошкови посматраних земаља за период 1988-2015. година (у милионима УСД) (SIPRI, 2016: 1-21)*

<i>држава</i>	<i>1988</i>	<i>1998</i>	<i>2008</i>	<i>2015</i>
САД	586731	398332	682967	595472
Кина	20212 (1989)	32715	113527	214485
Русија	343617 (СССР)	19243	56933	91081
Саудијска Арабија	22844	30704	48949	85354
Француска	69001	61091	64124	60747
Велика Британија	64010	51485	69332	59730
Индија	17866	22737	41003	51116
Немачка	69498 (СРН)	50248	47104	47046
Јапан	39104	46331	45515	46346
Јужна Кореја	15902	21404	31479	38460
Бразил	18792	19194	26639	31954
Италија	37955	38744	41049	28460
Аустралија	14346	16041	23145	27793
Турска	9163	18800	15939	17669
Израел	15581	13651	16099	17512
Канада	19352	14251	20469	17210
Шпанија	19444	18367	21877	16929
Пољска	8646	6546	8315	12603
Тајван	9943	11936	9814	10310
Алжир	615	2019	4516	10230
Иран	5653	5069	12629	9969
Пакистан	4526	5131	6676	9248
Мексико	2524	3997	5273	8976
Индонезија	2174	2899	3621	8071
Тајланд	3517	3942	5826	6101
Египат	4628	3788	5126	5362
Аргентина	3642	1663	2068	5342
Малезија	1406	1990	5082	5300
Вијетнам	1238	1727(2003)	2759	4581
ЈАР	6138	2393	3476	3881
Нигерија	750	883	2234	2298
Кенија	1103	508	730	1002
Етиопија	752	978	522	405

Из приказаних података је уочљиво како су у послехладноратовским годинама и САД почеле да издвајају значајно мање за војску. Тако је 1998. давано за ове намене 32% мање него десет година раније. Ипак, уочљиво је и да се од акције предузете против СР Југославије 1999. године (ироничног назива „Милосрдни анђео“) САД све више наоружавају. Већ 2008. је војни буџет био 16% виши у односу на последње године Хладног

рата, 2011. године достиже рекордни ниво од 748.646.000.000 долара, а после тога је, као и у случају Велике Британије, дошло до пада због ефеката велике финансијске кризе. У 2015. години САД су за наоружавање трошиле отприлике исто као и у другој половини 1980-тих.

Табела бр. 43: *Државе са највећим издвајањима за војне намене* (Perlo-Freeman, Fleurant, Wezeman, Wezeman, 2015: 2)

2015	2014	држава	војни буџет (млрд. УСД)	процент БДП-а	% светске потрошње
1	1	САД	596	3.3	36
2	2	Кина	[245]	[1.9]	[13]
3	4	Саудијска Арабија	87.2	13.7	5.2
4	3	Русија*	66.4*	5.4	4.0
5	6	В. Британија	55.5	2.0	3.3
6	7	Индија	51.3	2.3	3.1
7	5	Француска	50.9	2.1	3.0
8	9	Јапан	40.9	1.0	2.4
9	8	Немачка	39.4	1.2	2.4
10	10	Јужна Кореја	36.4	2.6	2.2
11	11	Бразил	24.6	1.4	1.5
12	12	Италија	23.8	1.3	1.4
13	13	Аустралија	23.6	1.9	1.4
14	14	УАЕ	[22.8]	[5.7]	[1.4]
15	15	Израел	16.1	5.4	1.0
укупна потрошња првих 15 држава			1 350		81
укупна светска потрошња			1 676	2.3	100

Легенда: [ ] За Кину и УАЕ су проценећи подаци, пошто аутори наводе нетранспарентност као један од разлога због којих нису могли да утврде тачне податке

*показатељи за Русију су значајно нижи него претходних година због драматичног пада вредности рубље, па је у односу на то војна потрошња приказана у доларима такође доживела пад.

Поред већ приказаних података стокхолмског СИПРИ-ја за војна издвајања у Табели бр. 42, могуће је ослонити се и на процене других аутора о овом питању. Пошто користе нешто другачију методологију, Перло-Фриман, Флоран и Веземани долазе до нешто другачијих резултата, али закључци остају исти (Табела бр. 43). Подаци о војној потрошњи за 2015. годину указују да се у односу на 2014. она смањила у САД за 3.9%, Француској за 5.9% и Великој Британији за чак 7.2%, али да се свеједно редослед незнатно

мењао. Поред тога, пад је забележен и у случају Русије, која је годинама заузимала треће место, али је он скопчан са падом вредности рубље у 2015. години изазваног успостављањем режима делимичних економских санкција против ове земље од стране САД, ЕУ и још неколико држава, као и падом цена нафте, па се износ приказан у доларима пропорционално смањено. Међутим, код „Саудијске Арабије и Русије се региструје највећи пораст војне потрошње у односу на њен удео у укупном бруто друштвеном производу још од 1990. и износи 13.7% у првом и 5.4% у другом случају.“ (Perlo-Freeman, Fleurant, Wezeman, Wezeman, 2015: 3)

Најважнији актери издвајају највише, они имају највеће војне системе и константно се наоружавају. И даље предњаче САД, које суверено држе прво место иако се суочавају са потешкоћама због којих су приморане да издатке за армију и оружје крешу. Уколико желе да доминирају светским политичким системом и буду незаобилазан политички фактор глобалних размера, САД морају одржати висок ниво издвајања за војску и стално се наоружавати. Јер, за разлику од европских држава, остали кључни актери међународне безбедности се континуално наоружавају.

Табела бр. 44: Упоредни војни трошкови Кине и ЕУ-5 за период 1988-2015. год. (SIPRI, 2016: 1-21)

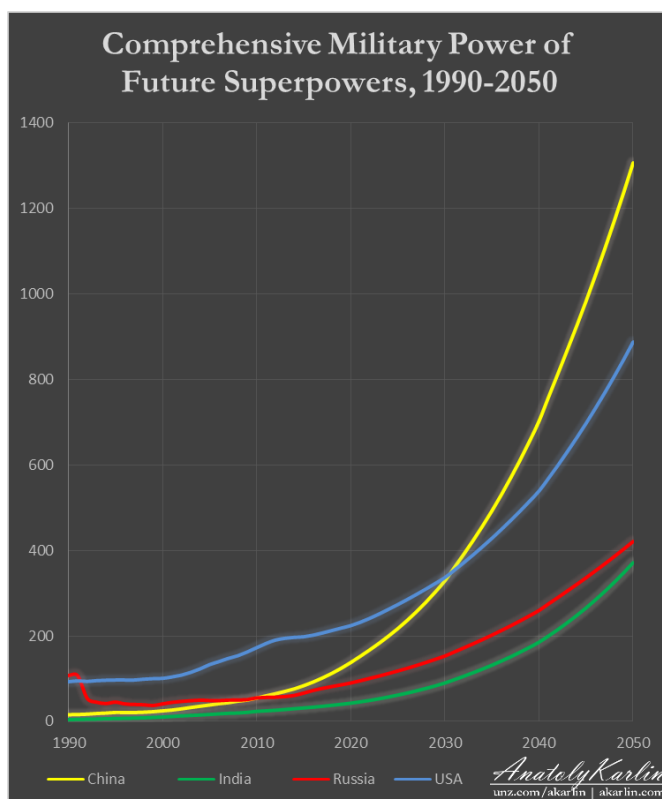
	Кина	ЕУ-5
1988	20.212	259.908
1998	32.715	219.935
2008	113.527	243.486
2015	214.485	212.912

Уколико се постојећи трендови наставе, Кина би после 2030. године могла да престигне САД. (Дијаграм бр. 2) Остаје отворено питање: како ће се то одразити на међународну безбедност и структуру светског политичког система? Паралелно са ове две велике силе и Русија издваја све више за наоружавање. Многи коментатори и аналитичари су били изненађени софистицираношћу руског арсенала током интервенције у Сирији у јесен 2015, али се посматрањем нивоа улагања у војни сектор претходних година заправо види да никаквог изненађења није смело бити. Русија је од велике економске кризе 1998. када су војни издаци били на историјском минимуму, у наредних шест година већ

дуплирала војни буџет, а до 2015. га повећала за чак 4,7 пута. Такође, од великих сила још и Бразил бележи раст на овом пољу, те је 2015. издвојио за војне потребе 1,7 пута више него 1998. Од осталих регионалних сила значајна повећања су имали Тајланд (1,54 пута), Аустралија (1,7 пута), Иран (1,9 пута), Пакистан (2 пута), Индонезија и Саудијска Арабија (по 2,8 пута), а рекордер је Алжир (5 пута).

Дијаграм бр. 2: Свеобухватна војна моћ великих сила 1990-2050. год. (Karlin, 2015)

Оно што се дешава у европским земљама и остатку света, барем када је реч о великим силама, су дијаметрално супротни процеси. Из Табеле бр. се може закључити како Кина, Русија, Индија и Бразил теже да сустигну САД, док европске земље војно слабе, а Јапан стагнира.

Табела бр. 45: Упоредни приказ војних трошкова САД и осталих великих сила (САД=100)

	1998	2008	2015
Кина	8.21	16.62	36.02
Русија	4.83	8.33	15.29
Индија	5.71	6.00	8.58
Бразил	4.87	3.90	5.36
Јапан	11.63	6.67	7.78
Велика Британија	12.92	10.15	10.03
Француска	15.36	9.38	10.20
Немачка	12.61	6.89	7.91
ЕУ-28	80.28	46.60	47.33

Враћајући се на теорију структуралног реализма, видимо да чланице БРИКС-а заправо покушавају да успоставе равнотежу снага у међународним односима посредством увећавања војних потенцијала, односно наоружавањем. Од 1998. године су начиниле крупне кораке у том смеру и готово је извесно да се у глобалним размерама успоставља сасвим нови однос војних потенцијала, односно да се обликује нова структура светског политичког система. (Табела бр. 46.)

Табела бр. 46: Упоредни приказ војних трошкова посматраних савеза држава

	1998	1998	2008	2008	2015	2015
НАТО	701.374	НАТО=100	1.029.257	НАТО=100	904.914	НАТО=100
БРИКС	96.282	13.73%	241.578	23.47%	392.517	43.37%
ШОС	52.552	7.49%	172.205	16.73%	368.509	40.72%
ЕУ	316.171	45.08%	318.323	30.93%	281.859	31.14%

Ово је од пресудне важности за регионалну безбедност, пошто нас обликовање нове структуре светског политичког система води ка сасвим новим релацијама у готово свим светским регионима. У периоду када је НАТО располагао са 7 пута већим средствима од држава БРИКС-а, он је могао суверено да намеће своју вољу, како на Блиском истоку, тако и на Балкану, у Средњој Азији и Источној Африци. САД су могле, чак и без подршке највећег броја савезника из НАТО, да интервенишу у Авганистану (операција *Трајна слобода* започета 2001. г.) и Ираку (операција *Ирачка слобода* започета 2003. г.). Међутим, промена односа снага се најпре рефлектовала на регионалном нивоу, те сада, поред Кине, Русије и Индије-САД више немају способност да диктирају политичка решења у овим

деловима света. Потврда тога су развој кризе у Сирији и Либији, и неуспех Арапског пролећа у Египту, али и стабилизација прилика у Средњој Азији. У Узбекистану, на пример, није дошло до било каквих потреса после смрти председника Ислама Каримова у септембру 2016, иако су такве ситуације одлични поводи за изазивање дестабилизације. Кини и Русији је ова држава важан савезник и избор новог шефа државе уз пратећу транзицију власти је прошао мирно.

Чак се и у малим земљама и за нарастајуће велике силе делимично периферним регионима виде озбиљни помаци који указују на опадање америчког утицаја. У септембру 2016. је одржан и важан референдум у Републици Српској. Овим чином се практично анулирају одлуке Уставног суда земље. Иначе, пошто је суштински ова држава међународни протекторат, у Уставном суду главну реч воде иностране судије, па је логично што су против референдума били САД, ЕУ и НАТО. Шта се после одржаног референдума десило? Апсолутно ништа. Западне земље нису више у могућности да озбиљно санкционишу руководство Републике Српске. То нам говори да САД више нису способне да управљају кризом у Босни и Херцеговини, што су чиниле од 1996. године. Односно, да је регионални безбедносни комплекс који су установиле на Балкану постао нефункционалан. Наравно, као доминантна велика сила САД могу да иницирају кризе, како на Балкану, тако и у целом свету, али оне више не могу да доминантно обликују политичка решења и намећу своја решења.

Равнотежа снага се успоставља, односи војне моћи су драстично измењени и то се одражава на регионалну безбедност. У односу на НАТО, на пример, државе Шангајске организације за сарадњу су 1998. трошиле свега 7.49% средстава, а 2015. је то износило 40.72%. Како сада НАТО може реаговати у континенталном делу средишњег дела Евроазије? За САД су ту од мале помоћи и носачи авиона и премоћ на мору, пошто се услед раста војне моћи других великих сила, које су уједно и актери регионалне безбедности и животно су заинтересоване да утичу на регионалну безбедносну динамику, амерички утицај из овог дела света истискује. Због тога су принуђене да другим средствима обезбеђују свој утицај.

4.1.2. Формирање војних савеза као начин повећавања потенцијала моћи

Савези и савезништва су „универзалне компоненте односа између политичких јединица, без обзира на место и време.“ (Holsti, Normann, Sullivan, 1973: 2) Они су постојали кроз целу људску историју, склапали се и растурали, имали различите облике и формалне разлоге постојања. Много пре настанка модерних држава различита племена, народи и владари се удружују, некада добровољно, а некада приморани. Иако су по свему били различити, у основи, савези су формиран са једним циљем: да би се актери заштитили. У анархичном окружењу се другачије није могло опстајати, осим увећавањем потенцијала моћи. Уколико је удруживање доводило до таквог расплета, савези су представљали решење. На претње и изазове из окружења се одговара стварањем савеза. Ако не прво, а онда једно од првих познатих војних савезништава у историји је Антиасирски савез, који праве Вавилон, Елам и Медијско царство 691. године п.н.е. Крајњи циљ због којег је савез формиран постиже вавилонски краљ Набополасар 614. године освајајући асирску престоницу Ашур. Томе је претходила легендарна Битка код Ниниве годину дана раније.

Од времена асиријско-вавилонског сукоба до данас се мало тога променило у овом контексту. Када говоримо о међународној политици, ми заправо најчешће анализирамо савезништва и односе између различитих савеза. „Немогуће је говорити о међународним односима а не мислити на савезе; њих све повезује осим имена.“ (Liska, 1968: 3) Са једне стране, да би парирали моћнијем противнику, актери који се осећају угроженим склапају савезништво. Тиме увећавају своје војне потенцијале и материјалне ресурсе. Са друге стране, најмоћнији играчи у међународном поретку покушавају да продуже трајање доминације, па због тога иницирају аранжмане са слабијим актерима и формирају асиметричне савезе. Дакле, према критеријуму настанка и разлога постојања постоје две врсте војних савеза: 1) којима се обезбеђује стварање равнотеже снага према моћнијем полу у међународним односима; 2) којима моћнији актер привлачи слабије на своју страну гарантујући им безбедност, а у циљу ефикасније заштите сопствених интереса. У прву врсту се, на пример, може убројати Шангајска организација за сарадњу (*Шанхайская*

организација сарадњи), коју суштински установљавају Русија и Кина, како би најпре успостављале баланс према САД у Северном Пацифику и Југоисточној Азији, а затим и на глобалном нивоу. Савез који се категоризује у другу врсту је АНЗУС, јер САД привлаче Аустралију и Нови Зеланд и гарантују им безбедност, а да при томе осигуравају и своју позицију у Јужном Пацифику, што је од непроцењивог геополитичког значаја. Према критеријуму унутрашње структуре такође можемо разликовати две врсте: 1) симетричне савезе; 2) асиметричне савезе. Симетричне формирају актери приближних потенцијала моћи и у њима нема хегемона, „стуба окупљања“ или „кључног играча“. То је, на пример, био Западноевропски савез (*Western European Union*), који је постојао од 1948-2011. године, јер је у њему неколико чланица имало подједнаке потенцијале (у првом реду, приликом формирања, то су биле Велика Британија и Француска) и политички значај. У асиметричним, логично, ствари стоје другачије, те се један актер издваја у односу на остале због својих потенцијала. Типичан пример асиметричног савеза у савременој међународној политици је ОДКБ (*Организација Договора о колективној безбедности*), пошто су војни потенцијали Русије и осталих чланица-Белорусије, Казахстана, Јерменије, Киргизије и Таџикистана неупоредиви.

Међутим, иако се о савезима много пише и говори, како упозорава Едвин Федер (Edwin Fedder) „овај концепт је у научној литератури двосмислен и аморфан.“ (Liska, 1968: 70) И ту долазимо до треће класификације која је врло важна за истраживање савеза: унутрашње везе између чланица. Према томе можемо разликовати *савезе* и *коалиције*. Без обзира, дакле, на честу употребу овог појма, све што је названом савезом, гледано из угла треће класификације, ипак не може бити и категоризовано као савез. У првом делу даљег објашњавања ове тезе ће бити коришћени изрази савез и савезништво чак и када се ради о коалицијама, због тога што се у прегледу других радова на ову тему такав појам појављује. Једноставно, мали број аутора прави дистинкцију између ових одредница, па се свако облик удруживања проглашава савезом. Да не би било конфузије, у другом делу објашњења ће се направити јасна разлика између савеза и коалиције и што је најважније, извести закључак како та разлика утиче на спољну и безбедносну политику појединих актера.

Због тога Штефан Бергсман (Stefan Bergsmann) нуди оригиналну дефиницију: „Војни савез је међународни споразум о националној безбедности у коме уговорне стране

дају гаранције да ће подржати једна другу у случају кризе која није унапред одређена“ (Bergsmann, 2001: 21) Актери се окупљају у војном савезу због средњорочних или дугорочних циљева, а не због текућих ризика и/или претњи. Због тога је неопходно правити разлику између војних савеза и текућих коалиција. Војни савези се разлику од коалиција, јер се коалиције формирају за кризе које су унапред одређене. Тројни савез је носио такав назив (нем. *Dreibund*, ита. *Triplice alleanza*), али се ипак радило о коалицији, пошто је формиран због кризе која је унапред одређена. Исто је и са америчко-совјетском сарадњом током Другог светског рата или покушаја организовања отпора против Наполеона.

Да би се сарадња између две или више држава окарактерисала као савез, неопходно је да постоје: институционализација односа између партнера и заједнички политички циљеви. Институционализовани системи су више интегрисани и они много ефикасније користе моћ својих чланица, пошто имају централизовану бирократију, усаглашене војне доктрине, систем интероперабилности и друге процедуре. (Snyder, 1997: 44) Усаглашавање политичких циљева значи да су савези намерни да бране одређене вредности, што имплицира како се војна сарадња установљава ради заштите постојећег поретка у међународним односима или да би се градио нови. И ту је веза између спољних и безбедносних политика држава и светског политичког система.

Наиме, приступањем једном савезу држава увећава потенцијале моћи, али је истовремено у обавези и да прихвати политичке оквире које тај савез дефинише. Уколико савез већ постоји, приступајућа држава има мали простор да утиче на промену већ утврђених политика. У таквим случајевима су далеко више нове чланице приморане да усаглашавају своје стратегије и доктрине са централним бирократским апаратом, него обрнуто. Ово указује да унутар савеза постоји повратна спрега, то јест да државе стварају нову организацију, усаглашавајући своје политике и координирајући спољнополитички наступ, али да протоком времена и организација стиче капацитет са којим може утицати на чланице. Узрочно-последичне везе унутар савеза су изражене, тако да се комуникације и утицаји одвијају у два смера. Чланице су повезане чвршће и њихова сарадња је садржајнија него у коалицијама. Зашто је тако одговор је дао Бергсман: савез треба да одговори и на претње које нису одређене. Актери се окупљају да би осигурали сопствену националну безбедност, а то подразумева од најразличитијих могућих угрожавања. Када је

формиран НАТО нико није ни помишљао да ће климатске промене на Арктику у једном тренутку почети да представљају значајну претњу за чланице попут САД, Канаде, Норвешке, Данске и Исланда. Сада се НАТО бави овим питањем, а његове јужне чланице, попут Португалије и Турске на пример, такође су у обавези да усаглашавају своје наступе са заједничком политиком иако ово питање није приоритетно за њихову националну безбедност. Државе, дакле, прилагођавају своју дугорочну политику интересима савеза, иако су управо оне чиниоци тог истог савеза.

Са коалицијама ствари стоје нешто другачије. Коалиције се формирају због претњи које су унапред одређене. Чести су случајеви да коалиције прерасту у савезе. НАТО је, на пример, формиран у односу на унапред одређену претњу-Совјетски савез.

У савезима се, дакле, политика чланица у доброј мери уподобљава према општим циљевима. Наравно, у ситуацијама када су савези асиметрични, кључну реч води најмоћнија чланица, па тако најчешће долази и до поистовећивања њених циљева са општим. То је, рецимо, случај са већ неколико пута споменутим примером НАТО. Услед везивања за опште циљеве савези трају дуже и ретка су иступања. Насупрот томе, у коалицијама нема општих циљева, а када се они и појаве, то је зато што су у складу са текућим интересима чланица. Када више нема интереса, нема ни коалиција, па се оне брзо распадају, или чланице чак мењају страну.

4.2. Увећавање економске моћи као разлог за вођење спољне и безбедносне политике

Важност економске димензије укупне моћи актера није неопходно посебно образлагати. Најл Фергусон закључује да су економски моћније државе најчешће побеђивале у ратовима. Случајеви када се то није догађало су изузеци. Без адекватних економских потенцијала није могуће, или је врло тешко могуће, развијати и остале видове моћи-војну и политичку. Ипак, Фергусон истовремено наглашава и да су политички догађаји, а ратови пре свега, пресудно утицали на обликовање институција економског живота у појединим историјским раздобљима. (Фергусон, 2012) Економске активности су,

дакле, условљене политичким импулсима и одлукама које у крајњој линији уопште не морају бити мотивисане економским разлозима.

Без економске моћи није могуће поседовати ни војну, нити политичку моћ. Како развијати војне потенцијале без финансијске подршке? Војни буџети се морају однекуд пунити. Научна истраживања, неопходна за технолошки развој се морају некако финансирати. Оружје кошта, одржавање војске такође. Исто тако, кошта и одржавање политичког статуса у међународним односима.

4.2.1. Појам економске моћи

Из претходно презентованих табела о војним трошковима најважнијих актера међународних односа се може видети како се економски пад или раст одражавају на војне потенцијале земље. Економска криза у западном делу света је довела до опадања војних издатака САД, што је резултирало да се премаћ у односу на Кину, Русију и Индију смањи. Крах берзи у југоисточној Азији 1996-97. године оставља последице, па све државе у овом делу света изузимајући Кину и Јужну Кореју у посматраном периоду издвајају мање за војне намене, што се највише одразило у случају Тајвана. Економске недаће у Турској крајем 1990-тих и потоња инфлација 2000. године утицале су да 2015. још увек није достигнут ниво трошкова за војску из 1998. У сличној ситуацији се нашао и Иран, те се због дугог инфлаторног периода од 2010-15. за наоружавање и модернизацију оружаних снага издвајало мање. Најдрастичнији пример војног слабљења услед смањивања економских потенцијала је видљив код Етиопије. Са 576 милиона долара 2006. војни издаци су до 208. спали на 422, што је редукација од близу 27%. Пад се наставио и даље, те је 2015. године на војне намене потрошено 405 милиона. Свакако, најилустративнији пример везе између економије и наоружавања представљају догађаји из Совјетском савеза 1980-тих. Лоше процењујући сопствене потенцијале, совјетско руководство се укључило у „трку за наоружавањем“ са САД, што је до те мере исцрпело националну економију, да је постало и један од главних узрока распада земље. Совјетски савез није могао да парира САД, пошто је његово учешће у глобалној економији у том тренутку било испод 5%, а америчко преко 22%. Поред тога, САД су могле кроз НАТО да поделе трошкове и

успешно мобилишу ресурсе савезника, међу којима су највеће светске економије. Покушај да се војна моћ одржи на силу, смањивањем издатака на другим странама се претворио у политички кошмар, из ког су прво почели да беже Чехословачка, Пољска и Мађарска, а затим се распала и друга суперсила.

Такође, економска моћ је неопходна како би се осигурала унутрашња стабилност, што је предуслов за вођење било какве спољне и дефинисање безбедносне политике.

Уколико су економски слабе, државе се срећу са бројним унутрашњим изазовима. Једна од основних функција државе је да учини својим грађанима живот лакшим, да штити њихово достојанство и омогући им потребне услове за сваку врсту развоја. Задовољни грађани, поносни на своју земљу и свесни чињенице да их поредак у којем живе штите, подржаће амбиције државног руководства и радити у циљу испуњавања националних интереса. Од економске моћи земље, дакле, потичу и остале. Мада, поново треба подвући, раста економских потенцијала не може бити без политичког утицаја и војних средстава са којима је богатство могуће бранити. Анализирати само економску моћ, без међузависности са остала два вида и тумачити положај државе у светском поретку само преко тог параметра је странпутица, која ће изнедрити само погрешне закључке. Неки од њих се препознају у идеалистичким теоријама.

Државе имају и унутрашње и спољне разлоге да увећавају своју економску моћ. Унутрашњи су повезани са стабилношћу система, задовољством грађана, њиховим самопоуздањем и у крајњој линији обезбеђивањем неопходног легитимитета политици која се води. У руској спољнополитичкој стратегији, у тачки 4б. се наводи како је један од циљева спољнополитичког деловања „обезбеђивање повољних спољних услова за одрживи и динамични раст економије Русије“ (Российская Федерация, 2013: 2)

Спољни су усмерени ка заузимању боље позиције у међународним односима, како би се лакше бранили национални интереси и осигурала национална безбедност. Што је већа економска моћ једне државе, односно система који је под њеном контролом, то је њен положај бољи. Богатији се увек више питају. За разлику од низа међународних политичких форума у којима се гласа по демократском правилу једна држава-један глас, у економским форумима и још чешће у економским (трговинским) односима између држава се често примењује принцип „један долар-један глас“. Уколико су економски моћније, државе могу да намећу решења слабијим актерима. Такође, увлачење слабијег актера у својеврсно

стање зависности од економски снажније државе, било да се то ради путем инвестиција, увозно-извозних аранжмана или кредитирања чини сповођење спољне политике јачег лакшом и утиче на осигуравање националне безбедности. Канада близу три четвртине спољнотрговинске размене обавља са САД и свако нарушавање односа између Вашингтона и Отаве би овој земљи донело велике главобоље. То би се могло негативно одразити на економске активности и не само погоршати статус земље у светском политичком систему, већ и произвести унутрашњу дестабилизацију са дугорочним последицама. Због тога су ретки тренуци, као 2003. године, када је Канада одбила да прати САД у бомбардовању Ирака. Подржавати спољнополитичке приоритете САД је „економска нужност“ ове државе, без обзира на њену величину, војну и политичку моћ. Као што се може видети из Табеле бр. 47. однос економске моћи се стално мења.

Када упоредимо показатеље економске моћи САД и осталих великих сила, а пре свега Кине и Индије, видимо да се одигравају два различита процеса. Удео САД у глобалној економији континуално опада, а Кине и Индије расте. У релативном износу САД су за двадесет година изгубиле четвртину своје моћи. Такође, уочавамо и опадање економске моћи осталих западних сила-европских земаља. Овај пад узрокује и стагнацију у Русији и Турској, чији су главни спољнотрговински партнери европске земље, и невоље у Бразилу и Мексику, пошто је њихов највећи партнер САД. Ове промене утичу и на реконфигурацију глобалне економије, односно доводе до успостављања равнотеже снага у међународним односима. Трендови који се могу пратити указују да је теза о „крају историје“ нетачна. Кина и Индија подстичу раст сопствених националних економија различитим мерама, желећи да заузму што је могуће бољу позицију у светском политичком систему, а то се онда одражава на саму структуру система, која се више не може одржати као једнополарна. Економска моћ је средство државе да се позиционира у светском политичком систему, јер се њеним увећавањем обезбеђује унутрашња стабилност и бољи положај за сучељавања са осталим актерима. Мотивисаност држава да бране достигнути ниво економске развијености или да увећавају своју економску моћ је огромна и неупитна, због чега се спољне и безбедносне политике усмеравају у том правцу.

Табела бр. 47: Удео у светском БДП ППП чланица Г-20 од 1989-2014. год.⁶⁴ (Quandl, 2016)

држава	2014/1989 (А)/(Р)	2014 (%)	2009 (%)	2004 (%)	1989 (%)
САД	- 6.14 (- 27.56)	16.14	16.98	19.64	22.28
Кина	+12.25 (+300.98)	16.32	13.71	9.68	4.07
Јапан	- 4.39 (-49.94)	4.40	4.90	5.79	8.79
Немачка	- 2.65 (-43.44)	3.45	3.72	4.20	6.10
Француска	- 1.75 (-42.27)	2.39	2.65	3.07	4.14
Бразил	- 0.72 (-19.25)	3.02	3.18	3.08	3.74
В. Британија	- 1.29 (-35.34)	2.36	2.53	2.96	3.65
Италија	- 2.26 (-53.42)	1.97	2.36	2.88	4.23
Русија (*)	- 0.17 (-4.89)	3.30	3.44	3.47	НП
Индија	+3.11 (+83.60)	6.83	6.09	4.91	3.72
Канада	- 0.60 (-28.84)	1.48	1.54	1.73	2.08
Аустралија	- 0.19 (-15.83)	1.01	1.04	1.09	1.20
Шпанија	- 0.78 (-34.98)	1.45	1.70	1.94	2.23
Мексико	- 0.65 (-24.71)	1.98	2.03	2.21	2.63
Јужна Кореја	+0.45 (+37.50)	1.65	1.67	1.64	1.20
Индонезија	+0.56 (+28.57)	2.48	2.27	2.03	1.96
Турска	+0.01 (+0.72)	1.40	1.34	1.38	1.39
Саудијска Арабија	+0.10 (+7.19)	1.49	1.38	1.28	1.39
Аргентина	+0.01 (+1.15)	0.88	0.89	0.81	0.87
ЈАР	-0.23 (-26.14)	0.65	0.68	0.70	0.88

Легенда: (*) Русија је 1989. год. била део Совјетског савеза, па је због тога у табели представљено да за ту годину нема података, пошто би дошло до недоумица приликом поређења. Због тога су у првој колони приказане промене показатеља Русије у односу на 2004. год.

⁶⁴ У табели су уместо збирних резултата за ЕУ, која је чланица Г-20, приказани показатељи за Шпанију као најзначајнију чланицу и највећу економију ЕУ после Немачке, Француске, В. Британије и Италије. Пошто се ради о цитату резултата до којег су други истраживачи дошли, табела је остављена каква је и у изворном облику, са подацима за Шпанију, иако ова земља није чланица Г-20. Претпостављамо да је ово урађено како би се избегле недоумице и беспотребне полемике, јер 1989. године није постојала ЕУ са 28, већ ЕЗ са 12 чланица, па би се поставило отворено питање шта се са чим пореди.

4.2.2. Повећавање економске међузависности у савременом свету

Да ли повећавање економске међузависности и формирање регионалних интеграционих целина мења међународне односе и утиче на то да државе губе значају? Одговор је одречан!

Када је о међузависности реч, у историји је већ забележено како њено повећавање не мора значити и опадање политичких тензија. То се догодило на почетку XX века. Окружење у ком се одигравају међународни односи свеједно остаје анархично. Од 1986. до 2014. године обим спољнотрговинске размене између САД и Кине је повећан за невероватних 77 пута. За свега 12 година, од 2002-2014. повећан је за четири пута. Иако је међузависност између две земље повећана односи нису постали бољи. Чак напротив. Две силе су почеле све отвореније да се сукобљавају по многим питањима.

Табела бр. 48: *Спољнотрговинска размена САД и Кине за период 1986-2014. година (у милијардама америчких долара) (US Census Bureau, 2016)*

	86	90	94	98	02	06	10	14
САД	3.1	4.8	9.2	14.2	22.1	53.6	91.9	116.1
Кина	4.7	15.2	38.7	71.1	125.1	287.7	364.9	484.2
Σ	7.8	20.0	47.9	85.3	147.2	341.3	476.8	600.3

Табела бр. 49: *Спољнотрговинска размена ЕУ и Русије за период 2005-2015. Година (у милијардама евра) (European Commission, 2016: 3)*

	05	06	07	08	09	10	11	12	13	14	15
ЕУ	56.6	72.3	81.1	104.9	65.6	86.3	108.5	123.4	119.4	103.2	73.9
Русија	113.9	143.6	147.7	180.4	119.5	162.1	201.3	215.1	206.9	182.4	135.8
Σ	170.6	216.0	236.9	285.4	185.2	248.3	309.9	338.5	326.4	285.6	209.7

Још драстичнији је пример у односима између ЕУ и Русије. Континуални раст обима размене у XXI веку је био само накратко прекинут 2009. године због последица глобалне економске кризе, али је после тога настављен и 2011. је достигао рекордних 338.5 милијарди евра. Да је овим темпом настављено, до 2015. би премашио 400 милијарди. Ипак, и поред повећавања међузависности дошло је до оштре конфронтације због кризе у

Украјини, па је 2014. године уследио пад од 13,5%, а годину дана касније и додатних 26,6%.

Холандски истраживач Јан Тинберген (Jan Tinbergen) је остао запамћен по две теорије. Прва се тиче његових анализа о расподели дохотка и трагањем за оптималним моделом друштвеног уређења. Иако то није до краја остало објашњено у неком од његових научних радова, Тинберген је аутор „принципа 5:1“. Он је, наиме, тврдио, да уколико распон између најнижег и највишег дохотка у једном економско-социјалном систему (посматрана јединица је држава, односно њена национална економија) превазилази распон 5:1 долази до неповољних друштвених кретања, те су такви системи изложени дестабилизацији. (Tinbergen, 1981: 8-17) И ово је важно када се говори о економској моћи државе, пошто се као средство за уређење поменутих односа управо користе економске интеграције. Увећавањем трговинске размене, приступом новим технологијама, формирањем јединственог тржишта радне снаге или монетарне уније могуће је контролисати процесе и спречити дестабилизацију. Међутим, за ово истраживање је много значајнија Тинбергенова теорија из 1936. године о свеобухватном државном макроекономском моделу (*national comprehensive macroeconomic model*). Основа теорије је класификација на „економске циљеве“ и „економске инструменте“ (*economic quantities as targets and as instruments*). Циљеви су оне макроекономске варијабле на које доносилац политичких одлука жели да утиче, а инструменти варијабле на које се може утицати директно. Постизање одређених циљева подразумева да се контролише макар једнак број инструмената. Широку примену ова теорија је нашла у политици централних банака, које на пример постављају као циљ одржавање ниске стопе инфлације, док за то као инструмент користе контролу краткорочних каматних стопа. (Klein, 2004: 155-7) Почетком 1960-тих Тинберген је први пут употребио „гравитациони модел спољне трговине“. (Каукин, Идрисов, 2013: 8) Коришћењем овог модела се наглашава да је извоз из једне у другу земљу (E_{ij} , при чему индекс i -означава земљу извозника а j -увозника) повезан са следећим параметрима: БДП земље извознице (Y_i), БДП земље увознице (Y_j) и географска удаљеност између две државе (D_{ij}), што Тинберген рачуна према формули: $E_{ij} = \alpha Y_i^{\alpha_1} Y_j^{\alpha_2} D_{ij}^{\alpha_3}$. Из ње произилази следећа логаритамска операција: $\log E_{ij} = \alpha_0 + \alpha_1 \log Y_i + \alpha_2 \log Y_j + \alpha_3 \log D_{ij}$.

И поред тога што се може замерити како овом поставком нису укалкулисани ни посебне карактеристике понуде и тражње извоза, као ни фактори цене и развоја ситуације у посматраном временском периоду (Каукин, Идрисов, 2013: 9), гравитациони модел је од изузетног значаја пошто је њиме могуће објаснити због чега су у појединим тренуцима географски ближе државе имале релативно веће обиме размене. (Tinbergen, 1962: 262-93). Оваквим приступом се описује економска и друштвена интеракција између различитих географских целина-градава, региона, држава-и погодан је за просторну анализу привреде. Пол Кенеди такође примећује да, насупротив увреженом мишљењу како је колонијална експлоатација била одлучујући фактор уздицања европских економија, то у највећој мери није тачно, пошто су највећи обим размене европске државе имале између себе. (Kenedi, 1999: 171-206) Наравно, не треба умањивати значај колонијалних поседа за укупну економску моћ тадашњих великих сила, да није било користи од такве политике нико је не би ни водио нити би се државе између себе отимале о територије у Африци и Азији, али највећу добит за Велику Британију је доносила трговина са државама на континенту, а не са њеним прекоморским територијама. Најисплативији посао није била продаја чаја, већ високо развијених индустријских производа и нових роба које су почеле да освајају најбогатија тржишта. То је подстакло убрзану индустријализацију, улагање у иновације и створило нове привредне гране.

У Табели бр. 50. су представљени нивои индустријализације по становнику за посматране државе у периоду од 1750-1900. године из које се може видети због чега је Велика Британија доминирала међународном економијом у XIX и зашто су ту улогу преузеле САД у XX веку. Приметно је да индустријализација у Француској спорије напредује, него у Великој Британији, иако су обе државе биле колонијалне силе. Такође, приметно је и да се Хабзбуршка царевина и Немачка убрзано индустријализују иако прва није имала никакве колонијалне поседе, а друга је имала занемарљиве. У економском смислу су, очито, најгори ефекти колонизације били у томе што је спречена индустријализација Трећег света, низа значајних простора попут Кине и Индије, услед чега је дошло до несразмерног развоја и потпуне доминације западних држава међународном трговином.

Табела бр. 50: *Нивои индустријализације по становнику за посматране државе у периоду од 1750-1900. године (Велика Британија 1900. године=100) (Bairoch, 1982: 294)*

	1750	1800	1830	1860	1880	1900
Европа	8	8	11	16	24	35
Велика Британија	10	16	25	64	87	[100]
Хабзбуршка царевина	7	7	8	11	15	23
Француска	9	9	12	20	28	39
Немачка	8	8	9	15	25	52
Италија	8	8	8	10	12	17
Русија	6	6	7	8	10	15
САД	4	9	14	21	38	69
Јапан	7	7	7	7	9	12
Трећи свет	7	6	6	4	3	2
Кина	8	6	6	4	4	3
Индија	7	6	6	3	2	1

Кина и Индија су наставиле размену са гравитирајућим тржиштима, али је она у релативном смислу опадала чак и у тренуцима када је у апсолутном износу расла. Једноставно, продаване робе су биле јефтиније од индустријских производа западних држава. Насупрот томе, индустријализоване земље су најзначајнији део трговинске размене обављале са развијеним и богатим гравитирајућим тржиштима, што је за Велику Британију најпре била Европа, а за САД после развоја пароброда и снижавања цене транспорта роба поморским путем западноевропске државе које се налазе у широј зони североисточног Атлантика и азијске земље (на првом месту Јапан) из подручја северног Пацифика, продајући им скупље производе. То је подстакло економски раст Хабзбуршке царевине и Јапана, иако је њихова стартна основа 1750. године била идентична индијској и нижа од кинеске.

Више економских активности, односно већи обим трговине у једној географској области (гравитирајућем простору) доприноси увећавању економске моћи свих држава које му припадају. Употребљавајући Тинбергенову теорију о економским циљевима и инструментима, може се закључити како се за раст БДП мора утицати на повећавање обима размене са најближим и најкомпатибилнијим тржиштима, односно да тај процес треба усмеравати, ставити га под „контролу“. Зато државе подстичу регионалне економске интеграције, јер је то инструмент да се постигне циљ: повећавање БДП и унапређење перформанси националне економије. То јест: увећавање економске моћи.

У појединим случајевима, резултати су имресивни. Европска економска заједница је успела да подигне удео својих чланица у глобалној економији на 20.35% до почетка 1990-тих, а „у региону АСЕАНА трговина се у огромној мери повећала-од 302 милијарде долара 1990. на 2 трилиона долара 2010.“ (Mahbubani, 2015: 212) Захваљујући регионалним економским интеграцијама, посматрајући показатељ БДП ППП у 2015. години је на проценат учешћа у глобалном бруто друштвеном производу на земље АСЕАН-а, Индију и Кину (заједно са АСЕАН-ом Кина, Јужна Кореја и Јапан су организовале сарадњу у формату АСЕАН+3, а Индија, заједно са Аустралијом и Новим Зеландом кроз конфигурацију АПТ+3, али се у извештајима ММФ који се цитирају Јапан посматра као чланица Г-7, а Аустралија и Нови Зеланд као развијене земље) отпадало 30.6%, на Латинску Америку у којој је фомиран МЕРКОСУР 8.3%, а чак је и регион Подсахарске Африке почео да бележи благи раст успевши да „освоји“ 3.1% светске трговине, иако се деценијама овај параметар кретао испод 3%. (IMF, 2016)

Ипак, интеграциони процеси показују и да се државе тешко одричу својих надлежности. Оне томе прибегавају тек када су сасвим уверене да ће имати користи, и пре свега се руководе националним интересима.

4.2.3. Обезбеђивање приступа ресурсима као предуслов економског развоја

У условима раста значаја ТНК и „финансијализације“ глобалне економије (раздваја се „реална економија“ од „финансијске економије“), у којој је новац само још једна роба, те се на великим трансакцијама-било да се ради о кредитима или неким другим врстама уговора, остварују највећи профити-новац уједно постаје и далеко најважнији ресурс. Ко има приступ овом ресурсу обезбедио је неопходан предуслов за даљи економски развој. Такве околности погодују пре свега САД, чија валута је од седамдесетих година XX века фактички постала резервна светска монета. Удео глобалне трговине у доларима је у појединим историјским периодима премашивао 70%, а скоро све државе света значајан део својих девизних резерви чувају у америчкој валути. Централна банка САД, дакле, може

штампати доларе и пуштати их у оптицај и тако утицати на глобалну економију више него било којим другим инструментом.

Међутим, то никако не значи и да су остали, назовимо их-традиционални ресурси, изгубили на значају. „Наступ националне државе је одређен економском логиком у најмању руку у следећим областима: 1) редистрибуција значајних, а истовремено ретких ресурса на датој територији; 2) регулација трговинских односа са међународном компонентом; 3) одржавање комуникативне инфраструктуре почев од регулације тржишта до дистрибуције порука; 4) старање над токовима хомогенизованог новца, као испољавања квантификоване вредности, подразумевајући одређене политике управљања.“ (Lošonc, 2002: 54)

Прекомерна финансијализација глобалне економије може значити и да су у једном тренутку спекулативни послови били далеко исплативији од реалне економије, али нам историја показује и да ти периоди нису бесконачно трајали. Један од узрока настанка глобалне економске кризе током прве деценије XXI века јесте управо неконтролисани раст спекулација на штрб реалне економије. (Wallison, 2013) Иза сваке велике економске кризе је наступао период „повратка реалној економији“, односно традиционалним ресурсима неопходним за економски развој. Редистрибуција значајних ресурса на датој територији постаје још важнија за развој државе, те се обезбеђивање приступа тим истим ресурсима сматра једим од кључних задатака спољнополитичког наступа. То је онда питање националне безбедности, пошто отежан приступ појединим ресурсима смањује реалну економску моћ земље. За државе постаје једнако важно да имају приступ најважнијим ресурсима, као и да контролишу најважније трговачке руте. У том контексту се у људској историји мало тога тога променило. Некада су се ратови водили због приступа шумама, рудницима сребра или плантажама чаја, док се данас државе сукобљавају због енергената (у првом реду нафте). Истраживањем студије случаја Арктик у петом делу рада ће ово питање бити детаљније разматрано на конкретном примеру. Руководећи се принципом самопомоћи државе комбинују своје војне, економске и политичке ресурсе како би обезбедиле приступ стратешким ресурсима. У том циљу се предузимају оружане интервенције, формирају регионалне интеграционе целине, склапају политичка савезништва или коалиције, а све у циљу осигуравања националне безбедности.

Такође, као што је већ било речи, улога ТНК је упитна, а њихов однос према држави углавном хијерархијски подређен. У књизи „Суперкласа: глобална елита и свет који праве“ Дејвид Роткоф (David Rothkopf), долази до закључка да се у свету ствара „суперелита“ којој припада свега 6.000 људи. Иако је изазвала велику пажњу широм света, његова књига је у западним академским и политичким круговима одмах означена „контроверзном“. Роткоф је једноставно анализирао ко и колико има утицаја на процесе доношења кључних одлука, а пошто је једно време провео радећи у администрацији Била Клинтона или у спољним компанијама које су повезане са њиховом обаештајном заједницом имао је прилично добар преглед стања. Међутим, оно што је посебно интересно, јесу његови описи повезаности мултинационалних корпорација и држава. Менаџери који управљају највећим светским фирмама имају обичај да самохвалисао тврде како су најмоћнији људи на планети, али када је неопходно убедити друге државе да укину трговинске баријере како би се шириле мултинационалне (америчке) компаније, или чак у појединачним случајевима, када треба приволети Саудијску Арабију да купи авионе типа „Боинг“ или извршити притисак на Индонезију да додели концесиона права за експлоатацију гаса и нафте „Ексон мобајлу“, ту наступају државне институције, а пре свих Стејт департмент. (Rothkopf, 2009: xxv-xxvi) Без ове помоћи, тешко да би мултинационалне корпорације могле разгранати свој посао и остваривати масне профите. Али, исто тако, не треба очекивати да за овакве уступке САД не добијају „контрауслугу“. Кроз јачање позиција мултинационалних корпорација спроводе се амерички стратешки циљеви и реализују дугорочни интереси. ТНК учествују у обезбеђивању приступа ресурсима, али, као што се може видети, њихов наступ је најчешће координиран са макар једном од великих сила.

Ово је важно закључити због даљег тока истраживања и тумачења одређених процеса у петом и шестом делу рада. Обезбеђивање приступа ресурсима представља један од водећих циљева спољне политике државе и узрокује њено спољнополитичко постављање.

4.3. Географска дистрибуција моћи и регионална политика суперсиле и великих сила

4.3.1. Контрола главних трговачких рута и теорија таласократије

Амерички адмирал Алфред Мехен (Alfred Thayer Mahan) је међу првима истакао важност поморске моћи једне земље и поставио темеље за даља теоријска разматрања концепта таласократије. Његов закључак је да „морско царство без сумње представља светско царство“ (Mahan, 1890: 25), односно да је таласократија надређена телурократији. Држава која увећава потенцијале за контролу Светског мора ће и управљати процесима у међународној политици, а од глобалног лидерства ће имати велику корист. Он наглашава да море није препрека, већ пут за ширење утицаја (економског, војног и политичког) и да ће се државе које то не схватају врло брзо наћи изоловане. Велика сила која буде способна да контролише Светско море ће добити прилику да успостави одрживу Светску империју, јер ће имати снагу да управља међународном трговином и контролише коришћење поморских путева од стране конкурената. У том контексту, његов савет америчким институцијама је да се развијају ратна и трговачка флота, али и да се контролишу стратешки важна приобална подручја, пре свега значајне луке и мореузи, било успостављањем колонијалне управе или на други начин. (Mahan, 1890: 25-89) Због тога предлаже да САД изграде Панамски канал и ставе га под своју јурисдикцију. Мехен поистовећује поморску моћ државе и укупну моћ и нуди формулу за њено израчунавање: $SP = N + MM + NB$ (поморска моћ = ратна морнарица + трговачка морнарица + поморске базе).⁶⁵ Према његовој тези статус државе у међународној политици треба анализирати на основу шест критеријума: 1) географски положај државе, њена отвореност према морима, могућност поморских комуникација са другим државама; 2) физичка конфигурација државе, тј. изглед приобаља и број лука, стратешка заштићеност приобаља; 3) дужина

---

⁶⁵ $SP = N + MM + NB$ (SP – Sea Power; N – Navy; MM – Merchant Marine ili Merchant Navy; NB – Naval Bases). У овој једначини једнако важни фактори су трговачка морнарица, која обезбеђује статус поморске силе једној држави, и ратна морнарица, која је ту да би гарантовала несметану трговину и осигуравала поморске путеве.

линије приобаља; 4) бројност становништва; 5) национални карактер, односно способност народа за бављење трговином; 6) политички карактер владавине. (Дугин, 2004: 55)

Мехен је сматрао да САД имају *поморску судбину*, која је могла бити остварена применом две различите стратегије, при чему су обе на првом месту истицале неопходност сарадње са Великом Британијом, као тада доминантном поморском силом. У својој првој стратегији предвиђа кооперацију и усаглашавање интереса између САД, Велике Британије, Немачке и Јапана, иако истовремено упозорава да се: 1) морају спречити експанзионистичке тежње Јапана на Пацифику; 2) морају спречити немачке тежње ка развоју морнарице и поморске претензије.

Другу стратегију опредељује принцип да „одбрана сопствене обале почиње од обале непријатеља“. (Махан, 1890: 6-8) Зато је неопходно развући такозвану „стратегијску анаконду“ којом ће се простор непријатеља „давити“. Користећи разне методе и технике непријатељ се задржава далеко од приобаља, не дозвољава му се приступ важним лукама и Светском мору, па се тако пројектује (делимична или потпуна) економска изолација његовог економског система. Мехен, дакле, читав век пре окончања Хладног рата и узлета идеологије неолиберализма дефинише упутство према којем су САД спроводиле своју економску политику у последњој деценији XX века: кроз контролу међународне трговине усмеравати глобалне економске процесе. Да би се контролисала међународна трговина, неопходно је доминирати Светским морем и бити војно надмоћнији од свих актуелних и потенцијалних изазивача.

Халфорд Макиндер (Halford Mackinder) је први понудио разрађену варијанту талсократске теорије, усмерену на дугорочну изолацију телурократских фактора. Макиндер пише о „географској осовини историје“ (*Pivot Area*), простору над којим је неопходно успоставити контролу како би се усмеравали процеси у међународној политици. То је Светско острво, које се састоји од шест региона: Европски обалски појас, Сахара, Јужно срце континента, Арабија, Монсунски обалски појас и Срце континента, које означава као *Срце света* (Heartland). „Срце континента, у смислу региона који се одводњава ка Арктику или унутар Континента, обухвата највећи део Велике низије и највећи део Иранске висије“, при чему *Велика низија* обухвата „западни Сибир, Туркестан и басен Волге на европској страни“. (Mackinder, 2009: 82-3) За Макиндера је ово кључна област на свету, јер *ко влада Срцем света влада Светским острвом; ко влада Светским*

острвом – влада читавим светом. Он прецизно набраја шта принцип да „одбрана сопствене обале почиње од обале непријатеља“ подразумева. (Mackinder, 1904: 421-37) Овладати *Срцем света* зато постаје најважнији, стратешки задатак сваке силе која има амбицију за глобалном доминацијом. Поред *Срца света* разликовала су се још два дела. Први је *Унутрашњи полумесећ (Inner Crescent)*, подручје које је окруживало *Срце континента* и било саставни део *Светског острва*. *Унутрашњи полумесећ* се подударао са приобалним подручјима евроазијског масива и састојао се од територија на којима су се распростирале Немачка, Аустроугарска, Отоманска империја, Индија и Кина. Други је *Спољашњи полумесећ (Marginal Crescent)*, сачињен од Велике Британије, Канаде, САД, Јужне Африке и Јапана. Цивилизацијски антипод *Срцу континента* представља *Спољашњи полумесећ*. До *Срца света* се долази преко *Унутрашњег полумесеца*, па конкретним политичким потезима, спољнополитичким стратегијама и војним интервенцијама треба чинити све како би се најпре успоставила контрола над овим простором.

Радови Махана и Макиндера имали су огроман утицај на дело Николаса Спајкмена (Nicholas Spykman). У свом геополитичком виђењу света, Спајкмен прихвата Макиндеров закључак о постојању *Срца света (Heartland)*. Међутим, за њега је важнији *Ободни простор (Rimland)*, место сударања интереса поморских и копнених сила. *Ободни простор* углавном обухвата све оне територије које је Макиндер смештао у *Унутрашњи полумесећ*. Тај *Ободни простор (Rimland)* протеже се од Скандинавије, преко дела западне и средње Европе, целокупне источне Европе, Турске, Ирана, Ирака, Авганистана, Пакистана, Индије, југоисточне Азије и Кореје. Он се протеже око Евроазије као *анаконда*, што доводи у везу Спајкменову теорију са ранијим радом адмирала Махана. С обзиром на то да је место сударања интереса целокупан *Ободни простор (Rimland)*, који окружује Евроазију са свих страна, за Спајкмена он има и кључну геополитичку вредност као целина. (Spykman, 1942: 17) У том погледу он се разликује од Макиндера, који дефинише да је источна Европа кључни фактор за овладавање Евроазијом. Зато Спајкмен коригује Макиндерову поставку и установљава нову геополитичку формулу: „Онај који контролише *Ободни простор (Rimland)* – превладаће у Евроазији; онај који превлада у Евроазији – контролисаће судбину света“.

Насупрот таласократији, већ почетком XX века се јављају и прве телурократске теорије, најпре у Немачкој и Русији. Фридрих Рацел (Friedrich Ratzel) утврђује појам животног простора (*lebensraum*) неопходног да би се обезбедило прехрањивање, становање и размножавање. (Schöller, 1989: 73-81) Фридрих Науман (Friedrich Naumann) предлаже формирање економске супердржаве са називом *Mitteleuropa*, кроз установљавање једне институционалне надструктуре која би обухватала целокупну средњу Европу, у форми конфедерације, у којој би Немачка имала централну улогу. (Naumann, 1917: 252-6) Таква целина би представљала једну од четири најмоћније светске силе. Слично као и Шмит размишља Карл Хаусхофер (Karl Ernst Haushofer), који као „велике просторе“ види четири панрегиона: Евроафрика, Панрусија (заједно са Персијом и британском Индијом), Панамерика (Јужна, Централна и Северна Америка) и Далекоисточне области (које у свој састав укључују и Аустралију са Океанијом). По њему, ти региони се карактеришу одређеном унутрашњом политичком структуром, економском компатибилношћу и идејном блискошћу. Унутар панрегиона доминирају северни народи и земље, па се тако и профилишу четири светске суперсиле: Немачка, Русија, САД и Јапан. (Dorgalen, 1942: 94-231) Уместо да Немачке буде део Унутрашњег полумесеца, Ободног простора или Зоне потреса и тако послужи за најпре изолацију, а затим и освајање Срца континента, телурократе размишљају о повећавању укупних потенцијала моћи и игрању важније улоге у међународној политици (један од четири најважнија актера).

Слично размишљају и руски теоретичари од друге половине XIX века конструишући концепт евроазијства. На радове Николаја Данилевског (Николай Яковлевич Данилевский) се наставља његов имењак Трубецкој (Николай Сергеевич Трубецкой) који инсистира на дуалности цивилизација-европске и евроазијске. Он, дакле, не помиње таласократију и теурократију, али наводи да смо сведоци „гигантоманијских, у суштини расистичких претензија романско-германског света на то да буде мерило културе и прогреса“ усмерених против осталих културних типова човечанства. Пјотр Савицки (Пётр Николаевич Савицкий) конкретизује ове закључке, за њега је Русија–Евроазија самостална цивилизацијска јединица, посебна етнографска, привредна, историјска целина, специфичан географски регион у свету. Она је самобитна и самодоволна, представља свет за себе и зато када говори о њој он употребљава кованицу *месторазвој*, јер је то географска јединица у којој се сједињују социјално-политичка

средина и њена територија. Оно што таласократија означава као *Срце континента* (*Heartland*), Савицки посматра сасвим другачије и даје му нови смисао. За њега су руска историја и руска природа међусобно повезане и зависне категорије. Он тиме и објашњава неосвојивост *Срца континента* (*Heartland*) и његову улогу у светској култури и историји. (Savickij, 1933: 10)

Иако се савремено друштво сусреће са многобројним изазовима и проблемима глобалног карактера, геополитичка сучељавања не губе на значају нити су мање важна него у неким ранијим историјским периодима. Ескалација рата у Сирији, грађански рат у Украјини, напетости у Јужном кинеском мору и дестабилизација целокупног Средњег истока указују да долази до крупних промена у региону Унутрашњег полумесеца, што ће се одразити и на укупне међународне односе. Однос таласократије и телурократије поново постаје једно од најважнијих истраживачких питања, јер се тражењем одговора може доћи до важних сазнања. Од односа таласократије и телурократије зависи и карактер будућих односа између кључних актера светске политике. После фазе асиметричне једнополарности, у којој су континенталне силе имале подређену улогу, а Унутрашњи полумесец се налазио под чврстом политичком контролом САД, сада присуствујемо сасвим обрнутом процесу. Континенталне силе не желе да у било ком погледу зависе од таласократских. Оне врше притисак на овај географски простор како би спречиле дугорочну изолацију. Зато се борба између таласократије и телурократије наставља, било да их посматрамо као теоријска становишта или методолошке оквире. Једна од карактеристика те борбе јесте и да се одвија у раније дефинисаним теоријско-методолошким оквирима. Она је пре свега приметна на географском простору Унутрашњег полумесеца, односно Ободног простора, који се протеже према опису Спајкмена, од Скандинавије до Корејског полуострва. Међутим, питање је да ли се у том оквиру може дугорочно посматрати и будући однос таласократије и телурократије, уколико се у виду имају климатске промене и повећавање површине Светског мора. О овоме ће више речи бити у наредном поглављу рада.

4.3.2. Стварање регионалних интеграционих целина: војни и економски савези

Као што је већ наведено, државе прибегавају стварању регионалних интеграционих целина. Оне се удружују у војне и економске савезе, алијансе, коалиције и разне друге облике и форме сарадње. Зашто то чине?

Бела Балаша је класификовао шест различитих ступњева економске сарадње између држава. (Balassa, 1962) Први, такозвани „прединтеграциони“ подразумева усаглашавање споразума о преференцијалној трговини. Земље које се договоре о преференцијалној трговини примењују ниже царинске стопе у међусобној трговини, али се у пракси никада није десило да то буде примењено на све производе. Најпознатији пример је Комонвелтов систем преференцијалне трговине (*Commonwealth Preference*) који је 1919. године обухватао 48 територија, а данас је то исти толики број независних држава. Упркос свим политичким несугласицама између некадашњих чланица Британске империје и промени односа у међународној политици, систем преференцијалне трговине се одржао. На састанку премијера земаља чланица у Единбургу 1997. године је представљено истраживање које показује да државе преференцијалног клуба имају 15% ниже трошкове пословања између себе у односу на трговину изван Комонвела, што је био доволан разлог да се сарадња настави. (Lundan, Jones, 2001: 99-117) Још један пример је Јужнопацифички форум за регионалну трговину и економску сарадњу (*South Pacific Regional Trade and Economic Co-operation Agreement*) унутар ког су Аустралија и Нови Зеланд понудили осталим острвским државама у овом делу света асиметричне споразуме о преференцијалној трговини. Између АСЕАНА и Кине је 2005. године усаглашен споразум о размени на основу преференцијалних квота који се успешно примењује.

Према Балашевој теорији, преференцијални систем је економска сарадња, а економска интеграција почиње на следећем ступенику, успостављањем зоне слободне трговине. То је први степен економске интеграције. Државе које формирају зону међусобно укидају царине, либерализују трговину и то обично врло брзо доноси повећавање обима размене. Најчешћи облик интеграција је управо зона слободне трговине.

Други степен је оснивање царинске уније. То значи да чланице не само међусобно укидају царине, већ и дефинишу јединствену царинску тарифу за робе из трећих држава. Једна од првих интеграција оваквог карактера је успостављена између немачких држава 1834. године (*Zollverein*).

Трећи степен економске интеграције је заједничко тржиште (*common market*), које омогућава не само слободно кретање роба, као што је то у царинској унији, већ и осталих фактора производње-капитала и радне снаге. Укидају се све препреке за ангажовање радника и инвестирање било где на територији заједничког тржишта, те државне границе у том погледу не представљају никакав ограничавајући фактор. Већи број царинских унија је већ закорачио ка заједничком тржишту са мање или више успеха. Пример Европске уније показује да је ово врло осетљива фаза у развоју интеграционе целине, пошто слободно кретање капитала може довести до различитих процеса (велике концентрације у урбаним срединама и одлива из руралних области, на пример), а несметано кретање радне снаге отворити тешке политичке дискусије. Прича о „пољском водоинсталатеру“ је добро позната и послужила је као илустрација да Велика Британија тражи изузеће из низа споразума, те је тиме практично ограничила могућност уласка радника из других чланица ЕУ на своју територију. Као заједничко тржиште данас постоје свега две интеграције: Заливски савет за сарадњу (*Gulf Cooperation Council* или *Cooperation Council for the Arab States of the Gulf*) успостављен између Саудијске Арабије, Кувајта, Катар, Омана, УАЕ и Бахреина; и Евроазијски савез (*Eurasian Economic Space*) који укључује Русију, Белорусију, Казахстан, Јерменију и Киргизију. Заједничко тржиште Заливског савета за сарадњу је успостављено 2015. године омогућавањем слободног кретања радне снаге, приступа образовању, здравству и социјалним услугама, слободног протока капитала и власништва над непокретностима. Ипак, и даље су остале поједине препреке које се тичу слободног кретања роба и услуга. Евроазијски савез брзо напредује у „прескакању“ интеграционих степеника, што може имати и добре и лоше стране. Процесе који су у интеграцији европских земаља трајали више деценија партнери из ЕАС скраћују на неколико година, мада то не мора бити немогуће јер ове државе имају дуго искуство заједничког живота у Совјетском савезу.

Четврти степен је економско-монетарна унија. Обично се прави разлика између делимичне и потпуне уније. Унутар делимичне чланице хармонизују своје односе кроз

усаглашене пореске политике, политике каматних стопа и субвенција, валутне паритете и сл. Потпуно интегрисање подразумева постојање једне централне банке и једне валуте. За сада, на свету егзистирају три економско-монетарне уније. Једна је ЕУ, која је стрпљиво прелазила све фазе интеграције. Још две монетарне уније функционишу у Африци: Афричка финансијска заједница (*Communauté Financière d'Afrique*) у коју улазе западноафричке државе Бенин, Буркина Фасо, Гвинеја-Бисао, Мали, Нигер, Обала Слоноваче, Сенегал и Того; и Централноафричка економско-монетарна заједница (*Communauté Économique et Monétaire de l'Afrique Centrale*) коју сачињавају Габон, Екваторијална Гвинеја, Камерун, Конго, Централноафричка Република, и Чад. Седиште централне банке прве организације (*Centrale des États de l'Afrique de l'Ouest*) је у сенегалском Дакару и она издаје западноафрички франак (West African CFA franc, са међународним кодом XOF), а друге у камерунском Јаундеу (*Banque des États de l'Afrique Centrale*) и њена монета је централноафрички франак (Central African CFA franc, са међународним кодом XAF). Занимљиво је да обе валуте имају исту вредност, па се размењују у односу 1:1.

САД, Канада и Мексико имају амбицију да уведу у употребу јединствену валуту-амеро, чланице Афричке уније су изашле са идејом о валути афро, као једној за цео континент, а Савез јужноамеричких држава (*Unión de Naciones Suramericanas*) би то желео са монетом-латино. Ипак, ово су, као и у низу других наведених примере политичке поруке које се могу или не морају остварити у будућности.

Највиши, пети степен интеграције, је политичка унија, која укључује и јединствену спољну и безбедносну политику чланица. Иако је ЕУ предузела кораке у овом смеру, она још увек није политичка унија.

Из прегледа представљеног у овом поглављу је могуће видети да су државе препознале интеграционе процесе као корисне, јер се кроз њих могу развијати компаративне предности у гравитационом подручју и остварити већа конкурентност на глобалном нивоу. Релативно мали број савеза који су успешне царинске уније, још мањи број оних са заједничким тржиштем и монетарном унијом, и ниједан који се може квалификовати као политичка унија, показују да се државе својих ингеренција одричу тешко. Повећавање међузависности доноси нове околности у којима је неопходно деловати, али принцип самопомоћи и даље остаје кључан за доношење одлука.

Либерализација се спроводи само тамо где је то нужно или где помаже остваривању националних интереса и осигуравању националне безбедности.

Када је реч о војној међудржавној сарадњи, као што је већ у претходном делу рада било речи-неопходно је правити разлике између савеза и коалиција. Савези се праве ради очувања постојећег поретка или прављења новог. Са друге стране, коалиције су усмерене искључиво на обарање постојећег поретка. Какав ће поредак бити установљен после успостављања равнотеже снага, не може се поуздано претпоставити. Варшавски пакт је био савез, са циљем да се успостави нови глобални поредак, да се стварањем светског пролетаријата створи бескласно друштво на целој планети. Насупрот томе, ШОС као у првом реду партнерство мотивисано безбедносним разлозима, те БРИКС као организација која има изражену и безбедносну димензију, су за сада коалиције. Циљ Кине, Русије, Индије, Бразила и ЈАР јесте стварање мултиполарне структуре светског политичког система, али како ће та мултиполарност изгледати, колики ће чији утицај бити и како ће се структура обликовати (симетрична или асиметрична) не може се ни наслутити. Када се успостави равнотежа, почиње фаза новог одмеравања снага и упоређивања потенцијала моћи. У овом тренутку, делује како ШОС може прерасти у регионални савез, како је то наведено и у првој класификацији, али се то са великом поузданошћу не може тврдити. Што се тиче БРИКС-а, највероватније је да ће он своју мисију испунити у тренутку када САД признају да више нису суперсила, односно када им већина других актера у међународним односима тај статус не буду признавали.

Прављење разлике између савеза и коалиције је значајно и због анализе спољних и безбедносних политика актера. Велике силе (а поготово суперсиле) стварају савезе како би своје националне интересе прокламовале за опште циљеве. У одређеној мери то чине и регионалне силе, само је географски опсег њиховог деловања ужи. Велике и регионалне силе праве разлику између савеза и коалиција. Мале државе се често понашају сасвим другачије, не правећи разлику. Понекад у савезе улазе као да су то коалиције, водећи се пре свега интересом заштите у односу на унапред одређену претњу.

У складу са изнетим, на почетку XXI века би се могло рећи да постоји много коалиција и тек неколико савеза. У савезе би се могли убројати НАТО, ОДКБ, АНЗУС и већ споменути карипски Регионални систем безбедности. Део коалиција је на путу да прерасте у савезе, а да ли ће то постати показаће време.

Углавном, ступање у савезе има своје добре и лоше стране по актере. Велике и донекле регионалне силе од таквих аранжмана добијају, мале државе могу и да изгубе. У зависности од тога колики су укупни потенцијали моћи државе, такво место и осигурава у савезу, односно добија простор да утиче на његову политику. Мале државе са скромним потенцијалима моћи најчешће немају никакав утицај, већ током времена своје националне интересе прилагођавају општим циљевима, све више се идентификујући са савезом. Отуда и чести коментари да је Естонцима више стало до опстанка НАТО, него Американцима. Без увећавања сопствених потенцијала моћи, актер не може бити респектабилан фактор ни у савезу, исто као што то не може бити ни у међународној политици. А опет, државе које имају задовољавајуће потенцијале моћи, који им омогућавају заштиту националних интереса, могу своју националну безбедност осигуравати кроз коалиције. Њима савези нису неопходни.

Војна моћ држава се, најкраће речено, може посматрати и кроз учешће држава у савезима или коалицијама. То је средство да се увећају потенцијали моћи. Међутим, треба бити опрезан приликом анализе статуса малих држава, са ограниченим војним потенцијалима, пошто оне у савезима најчешће постају пуко средство за остваривање интереса великих сила. Што се великих сила тиче, њима савези по правилу највише и користе, те се у анализи њихових војних потенцијала у обзир морају узимати и капацитети свих савезника које је могуће мобилисати. Са друге стране, коалиције су временски ограничена партнерства, усмерене на стварање равнотеже снага, те је преко њихових формирања могуће објаснити који актери имају амбицију да играју активнију улогу у међународним односима. То је један од начина да се реализују спољнополитичке и безбедносне политике.

4.4. Спољнополитичко позиционирање и наступ актера у ОУН

4.4.1. Циљеви спољне политике и спољнополитичко позиционирање

Земље које имају већу политичку моћ заузимају и значајнију позицију у светском политичком систему. Оне се боље спољнополитички позиционирају. Под спољнополитичким позиционирањем се подразумева заузимање места у међународној политици које пружа могућност да се на најбољи могући начин бране национални интереси и осигурава национална безбедност. Државама стоји на располагању велики број инструмената како то могу чинити: ослањајући се на међународно право, улазећи у стратешка партнерства, користећи међународне организације и мултилатералне формате и сл.

У теоријском смислу, политичку моћ је најтеже објаснити. Одређене показатеље војне и економске моћи је могуће упоредити, па према томе извучити закључке. Када се говори о политичкој моћи, то није случај. Без обзира на низ понуђених математичких модела, она се не може измерити. Због тога не постоје параметри према којима се политичка моћ може рачунати и упоређивати, те понекад субјективни погледи истраживача значајно утичу на формулисање закључака.

Ово је донекле парадокслано, пошто држава која нема адекватан ниво политичке моћи, не може бити препозната и призната од стране осталих актера као велика или регионална сила. Захваљујући политичкој моћи се коначно верификује статус у међународној политици. Примери Јапана и Немачке одлично показују како се може акумулирати огромна војна и економска моћ, али да то неће аутоматски значити и легитимизацију статуса велике силе, све док се не стекне политичка моћ. А стицање политичке моћи је процес који много дуже траје, него када су друга два вида у питању. Већ споменуто искуство Јужне Кореје говори о томе како је могуће за три деценије стећи економску моћ и ући у престижни клуб најбогатијих земаља, а Саудијска Арабија је за свега две деценије подигла војну моћ до неслућених висина.

Војни и економски потенцијали нису довољни да би се аутоматски стекла и политичка моћ. На политичку моћ утичу и историјско наслеђе, политичка традиција, религијски и језички фактор, географски положај и тд. Како другачије објаснити податак из једног теренског истраживања да 72,5% Бошњака (босанско-херцеговачких муслимана) „највише воли Турску од свих страних земаља и у случају када би живјели у иностранству, највише би вољели живјети тамо.“ (Populagi, 2014: 6) У тренутку када је истраживање вршено БиХ је увелико била на путу евроинтеграција, њен опстанак је у политичком смислу зависио од НАТО, успостављен је безвизни режим са државама Шенгенског система, скоро сви емигранти су из земље одлазили ка ЕУ, САД и Канади, а економска моћ Турске се у овој земљи и није баш осећала. Турска је била тек осми спољнотрговински партнер БиХ са пет пута мањим обимом размене него што БиХ има са Србијом и три пута мање него са Словенијом. Турске компаније су инвестирале у БиХ девет пута мање него хрватске и три пута мање него руске. Сама Турска је имала дупло већи обим размене са Србијом, иако је расположење српске јавности сасвим другачије. (Populagi, 2014: 32-41) Истраживачи су ово назвали „географијом срца“ и „сентименталном дипломатијом“. Политички утицај Турске на дешавања у БиХ је потпуно несразмеран њеном економском и војном присуству. Политичка моћ се често манифестује без обзира на сасвим другачије параметре осталих димензија укупне моћи.

Поседовање политичке моћи подразумева да један актер политичким средствима наметне другоме (или другима) своју вољу. То се може чинити разним техникама-преговорима, претњама, склапањем савезништва и тд. Уколико актер жели да буде велика сила, онда он мора наметати своју вољу и осталим великим силама. Наравно, не увек и не свуда, али се то мора дешавати у одређеним ситуацијама, по питањима важним за међународну безбедност.

У другој деценији XXI века је видљиво како Кина има много већу економску, а Индија војну од политичке моћи. Истовремено, уочава се да је политичка моћ САД и Русије већа од њихове економске моћи. Велика Британија, Француска, Иран и Турска имају већу политичку моћ и од економске и од војне. Због тога што се политичка моћ споро стиче, током дугих историјских континуитета, она се споро и губи Актер који одржи политичку моћ може надоместити економске, а делимично и војне слабости.

Професорка Московског државног института за међународне односе (*Московский государственный институт международных отношений*) Татјана Шаклејина (Татјана Алеексевна Шаклеина) је истакла како Русија треба да занемари све економске слабости и користи своју политичку моћ да би убрзала процес стварања мултиполарне структуре светског политичког система. Према њеним речима, званична Москва је итекако свесна свих слабости, пре свега када се говори о економским потенцијалима и демографским тенденцијама, али та питања у овом тренутку треба апстраховати⁶⁶. Русија није у могућности да, као Кина-ослањајући се на економску моћ, или као Индија-користећи популациони фактор, врши притисак на остале актере и тако утиче на трансформацију структуре. Зато те елементе треба свесно занемаривати. Поред војних потенцијала, који су довољни за осигурање националне безбедности, како би се остварио национални интерес- да земља буде призната као један од полова у новом поретку-неопходно је још и користити све политичке инструменте који су на располагању. Шаклејина је изнела и податак да на једну кинеску политичку иницијативу усмерену ка стварању мултиполарног поретка долази чак 20 руских. Русија је важан актер у међународним односима, стална чланица СБ УН, учествује у раду Г-20 и низа других значајних међународних организација, појављује се као заинтересована страна или посредник у бројним преговорима о међународним проблемима. Поред тога, историјско наслеђе руске дипломатије је огромно, до пре свега четврт века ова држава је била једна од две суперсиле (тачније, то је био СССР, али је Русија била кључна чланица те сложене федерације), она има широко разгранату мрежу

---

⁶⁶ Ову оцену професорка Шаклејина је изнела на панел дискусији „Кључне тенденције светског поретка и спољна политика Русије на почетку 21. века“ (*Ключевые тенденции миропорядка и внешней политики России начала XXI в*) током Другог конгреса Руског друштва политиколога (*II Съезд Российского общества политологов*) одржаном у Казању 12.11.2016. Делимично, ово је био и одговор на моје излагање, пошто сам непосредно пре Шаклејине говорио на тему промене потенцијала моћи између кључних актера и у том контексту се дотакао и теме економске моћи. Један од мојих закључака је био да раст економске моћи Кине кључно утиче на трансформацију структуре светског политичког система. Професорка Шаклејина се делимично сложила са тим, али и подвукла да трансформације неће бити без политичких иницијатива које ће је усмерити. Због тога је улога Русије кључна. Са њеним ставовима се у доброј мери могу сложити. Ипак, у складу са закључцима изнетим у овом раду, поново бих истакао да руске политичке иницијативе саме по себи не би могле да резултирају трансформацијом система, уколико се истовремено не би променио и однос потенцијала економске и војне моћи између Кине и Индије са једне и САД са друге стране. Тек у таквим околностима има смисла иницирати одређене политичке активности. Моја примедба је, дакле, начелног карактера и она се тиче посматраног феномена политичке моћи, а не текућих односа у међународној политици.

својих представништава у свету преко којих добија правовремене и проверене информације и анализе. Имајући у виду да је поменути институт основан од стране Министарства иностраних дела Русије, те да је Шаклејина истовремено и шеф Катедре примењених истраживања међународних проблема, сигурно је да се у овом конкретном случају не ради само о њеним проценама, већ о државној политици. Односно о мерама које Русија предузима у свом спољнополитичком наступу. На крају, упркос замеркама појединих (западних) аутора како су руске државне стратегије нетранспарентне, засноване на „бирокуратском речнику“, препуне „празнина и недоречености“ (Monaghan, 2013: 7), оно што подвлачи Шаклејина може се пронаћи у Концепцији спољне политике Русије из 2013. године (*Концепция внешней политики Российской Федерации*). Иако у овом документу нема прецизних формулација о појединим мерама које ће се предузимати, на начин како се то често чини од стране САД и ЕУ, начелно се наводе средства меке моћи, информисање и класична дипломатија као инструменти у спровођењу спољне политике и дефинишу смернице спољнополитичког позиционирања.

Руска спољнополитичка концепција је подељена у пет сектора и у њој се објашњавају „опште одредбе“, „савремени свет и руска спољна политика“, „приоритети Русије у решавању глобалних проблема“, „регионални приоритети“ и „формулисање и спровођење руске спољне политике“. Главни циљ је да ова земља буде један од полова у настајућем мултиполарном систему. „Државна политика у области националне безбедности и друштвено-економског развоја Руске Федерације доприноси реализацији стратешких националних приоритета и ефикасну заштиту националних интереса. Тренутно је створена стабилна основа за даље ширење економских, политичких, војних и духовних потенцијала Руске Федерације, као и за повећавање њене улоге у формирању мултиполарног света.“ (Российская Федерация, 2015: тачка 7) Због тога ће Русија „радити на томе да антиципира догађаје и да их предводи“ и у том смислу се у тачки 4. а. наводи да је циљ заузимање „челне и ауторитативне позиције у међународној заједници, како то најбоље одговара интересима Руске Федерације као једном од утицајних и конкурентних центара савременог света“. (Российская Федерация, 2013: 2)

Када се анализира интензитет политичких активности Русије у периоду 2014-16. година уочљиво је и како се Концепција дословно спроводи. Русија је најактивнија чланица БРИКС-а, она убрзава формирање Евроазијског савеза као регионалне

интеграције која може прерасти чак и у политичку унију, шири своју сарадњу са Кином на свим пољима, укључује се у решавање Сиријске кризе више и интензивније него било која друга велика или регионална сила, помно надзире дешавања у Украјини, реагује на сваки потез НАТО, укључујући и жељу овог војног савеза да се прошири на за руску безбедносну политику безначајну Црну Гору. НАТО је, иначе, антиципиран као кључна безбедносна претња. „Увећавање потенцијала моћи Северноатлантског савеза (НАТО) и оснаживање његове глобалне функције се спроводи у супротности са међународним правом, интензивирањем војних активности земаља блока, даљим ширењем савеза и приближавањем његове војне инфраструктуре руским границама, што представља претњу националној безбедности.“ (Российская Федерация, 2015: тачка 15) Отуда и жестоке реакције званичне Москве чак и после најаве да ће се мала Црна Гора придружити овом војном савезу.

Како би другима наметале своју вољу, државе користе различите политичке инструменте који се могу анализирати кроз њихове стратегије. Спровођењем стратегија се повећава политичка моћ, што осигурава националну безбедност и гарантује остваривање националних интереса. Адекватна политичка моћ је неопходна како би једној држави био признат статус велике силе. Али, као што је констатовано и у претходним деловима рада, ње не може бити без довољне војне и економске моћи. У зависности од тога како се комбинују поједине мере и користе средства, тако се и пројектују укупни потенцијали моћи. А према властитим пројекцијама и перцепцијама туђих потенцијала моћи се усмерава спољнополитичко позиционирање. За структуру светског политичког система је ово значајно, пошто спољнополитичко позиционирање великих сила доводи до њене трансформације.

4.4.2. Постављање САД, Кине, Русије и регионалних актера у Савету безбедности ОУН по питањима значајним за међународну безбедност

Да би се емпиријски доказали ставови о политичкој моћи и спољнополитичком позиционирању држава изнети у претходном поглављу, анализирано је постављање три сталне чланице СБ УН за период 1996-2015. година. Једне која жели да одржи постојећи поредак-САД, и две које се удружују како би успоставиле равнотежу снага-Кине и Русије.

Временски оквир истраживања је ограничен на 1996. годину пошто је тада започет процес формирања Шангајске организације за сарадњу. Формално, ШОС постоји од 2001. године, али је пола деценије раније успостављена такозвана „Шангајска петорка“ (*Шанхайская пятёрка*) потписивањем споразума о изградњи поверења у војној области и узајамном смањењу оружаних снага у пограничном подручју између Кине, Русије, Казахстана, Таџикистана и Киргизије. Шангајска петорка је одржавала редовне годишње самите шефова држава све до прерастања у ШОС: 1997. године-у Москви, 1998-у Алма Ати, 1999-у Бишкеку и 2000-у Душанбеу. Прва два скупа су била посвећена имплементацији споразума из 1996. године, а на самиту у Бишкеку је договорено именовање националних координатора, успостављање експертских група и организовање редовних сусрета надлежних министара, чиме је почео процес трансформисања из међународне иницијативе у међународну организацију. (Комиссина, Куртов, 2006: 252)

Почетак формирања ШОС је важан корак у праћењу трансформације структуре светског политичког система. То је била прва одлука која показује решеност две земље да успоставе равнотежу снага у међународним односима. У том тренутку, обе су биле тек регионалне силе. Русија је задржала совјетски нуклеарни потенцијал у својим рукама, али се суочавала са огромним унутрашњим проблемима. Номинални БДП по глави становника је износио 2.843 долара и био је за око трећину нижи него у ЈАР, половину него у Панами и 11 пута него у САД. Према паритету куповне моћи БДП *per capita* је значајно већи-9.210 долара, али је то у рангу Чилеа и Венецуеле, те мало више него у Ирану и Либану. Издвајања за војне намене су 20 пута мање него код САД. Она су готово у потпуности била усмерена на материјалне трошкове, плате и текуће одржавање система, док се у

развој технологија и увећавање војних потенцијала улагало занемарљиво мало. Чак и када се посматрају материјални трошкови, у односу на САД је то било 1:4, што говори о ниским примањима војске и последично-њеној слабој мотивисаности. (USACDA, 1997: 4-5) Кинески показатељи су још лошији, пошто су укупна издвајања за војску нижа него код Русије, а економски потенцијали слабији. Номинални БДП од 709 долара по глави становника је два и по пута мањи него у Салвадору, нижи него у Конгу, а тадашње велике силе су према овом показатељу значајно моћније: Велика Британија 37 пута, САД-44, а Јапан-53. Према паритету куповне моћи Кина је 1996. године са 2.062 долара по глави становника иза Зеленортских острва. У наредним годинама ствари постају још горе због краха азијских берзи, после чега се у Кини осећа стагнација, а затим и галопирајуће инфлације у Русији која доводи до слома економског система 1999. Ипак, посматрајући закључке из Бишкека, види се да ниједан партнер не одустаје. Текуће тешкоће се апстрахују и инсистира се на политичкој иницијативи којом треба да се усагласе поједини аспекти безбедносне политике. Оваквим деловањем Кине и Русије спречен је нежељени сценарио у Централној Азији, који се могао развити у два правца.

Први, да даљом дестабилизацијом нових средњоазијских држава буде драматично угрожена безбедност руског југоисточног „меког трбуха“, уског пограничног појаса који се протеже од Каспијско-кавказског региона до Монголије, и северозападне Кине, пре свега провинције Синкјанг.

Други, да САД користећи НАТО направе одлучнији продор и инсталирају свој утицај у овом региону. Интервенција САД у Авганистану 2001. године може се посматрати и из овог угла.

Гласање у СБ представља један од кључних догађаја у међународној политици. УН су најзначајнија међународна организација, орган колективне безбедности, старају се о поштовању принципа међународног права и реагују у случајевима кршења људских права. Без обзира на све мањкавости и недоречености, гласање у СБ показује и какво је текуће спољнополитичко позиционирање кључних актера међународне безбедности и какви су трендови у односима између великих сила.

Најећи број одлука се доноси једногласно. Када се ради о пријему нових чланица или избору генералног секретара, од деведестих година то се чини акламацијом, или тако што председавајући прочита одлуку која се прима к знању. Оваква пракса се уводи зато

што бирањима претходи неколико кругова консултација и преговора. Од 1996-2015. године је највећи број одлука донетих једногласно забележен 2005-95.7% и 2001-94.3%, а најмањи 2000-84.3% и 2015-84.6%.

Током времена су развијене разне процедуре унутар бирократског апарата УН, па се знатно ређе него у годинама након оснивања на седнице СБ износе питања која нису усаглашена, те је и потреба улагања вета мања. Када се инсистира на предлозима за које се унапред зна да неће бити изгласани, онда се то најчешће чини из политичких разлога. Улагање вета је типичан пример неслагања једне или више чланица СБ са предлогом. То указује на дијаметрално супротне погледе сталних чланица по појединим питањима, доводи до њиховог сукобљавања и утиче на дугорочно спољнополитичко позиционирање. Ретко, сталне чланице СБ гласају против без улагања вета. Своје незадовољство изражавају и када гласају уздржано. То је први знак неслагања са одлуком већине. Када су издвајали своје мишљење САД и СССР су свега 5 пута били на исто страни-уздржани. При томе, једанпут је то било око процедуралних питања (14/1946), два пута су то чиниле заједно са Француском и Великом Британијом (202/1965-декларација о проглашавању независности Јужне Родезије и 344/1973-о организацији мировне конференције за Блиски исток-представник Кине је током овог гласања изашао из сале), једанпут са Кином (332/1973-о либанско-израелском конфликту) и једанпут са неком другом несталном чланицом (467/1980-о нападу на мисију УНИФИЛ у Либану). Ове две земље никада нису истовремено гласале против неког предлога. Заједно са Великом Британијом, а супротно ставу САД, СССР је гласао уздржано свега три пута, по резолуцијама 30/1947-о Индонезији, 284/1970 (мишљење међународног суда правде о Намибији) и 303/1971 (извештај о стању на индијско-пакистанској граници) када им се придружила и Француска. САД и Кина су само једанпут заједно издвојили мишљење, по Резолуцији 1593/2005 о улози Међународног кривичног суда по питању сукоба у Дарфуру.

Совјетски савез (или после његовог распада Русија) никада није уложио вето заједно са САД или Великом Британијом, а само једном је то учинио заједно са Француском, далеке 1946. године. Са друге стране, САД и Велика Британија су потезале двоструки вето 11 пута од 1970-2014. године, а Русија и Кина 7 пута, укључујући и један из времена када је постојала совјетска држава. У две ситуације из 1956. су дупли вето улагале Велика Британија и Француска, без САД. Ово указује да је западни блок

координирао своје ставове током хладноратовског периода и да су САД биле најважнији центар моћи у том блоку. Са друге стране, руско-кинеска сарадња се од друге половине деведесетих очигледно продубљује и обликује у сасвим новом оквиру.

Гласања у СБ постају учесталија од 1990-тих. До 1992. године, за првих 45 година постојања УН донете су 683 резолуције, док је од тада до 1. јануара 2016. године усвојено 1576.

Употреба вета је била најчешћа у првој деценији постојања УН. До 1955. године је уложен 83 пута, а чак 80 пута је то чинио Совјетски савез. Мада се апсолутни број смањило, у сличном ритму је настављено све до 1965. године, пошто је то раздобље када од укупно 31 улагања вета, представник Совјетског савеза то чини 26 пута. За првих 20 година постојања УН совјетска делегација је имала 93% свих ветирања, САД га нису уложиле ниједанпут, Француска 4 пута, Велика Британија 3, а Република Кина (односно Тајван)-једном, да би се оспорио пријем Монголије у ту међународну организацију 13. децембра 1955.

САД су први пут уложиле вето 17.марта 1970. по питању Јужне Родезије заједно са Великом Британијом, а самостално 10.септембра 1972. на предлог резолуције о нарушавању примирја на Блиском истоку. (Bailey, Daws, 1998) Од тада се трендови у СБ мењају, па управо САД постају стална чланица која најчешће улаже вето. Разлоге треба тражити и у томе што је Совјетски савез већ био скупио довољно искуства и разрадио механизме за деловање унутар система УН, али и у промени структуре чланица. Процесом деколонизације је велики број азијских и афричких држава стекао самосталност и највећи део њих се сврставао на страну Источног блока. Предност САД се истопила, па су морале да прибегавају улагању вета да би заштитиле своје интересе. Тако се догодило да званична Москва најпре од септембра 1972-октобра 1979. године, а затим од јануара 1980-септембра 1983. године није ниједанпут искористила ово своје право. Али, у том периоду се догодило да чак 13 пута САД, Велика Британија и Француска улажу троструки вето. Једанпут 1974. и три пута 1977. године су то чинили како би блокирали одлуку о представљању Јужне Африке у УН (од тога, 1977. су три пута улагали троструки вето у само једном дану-31.октобра, на три одлуке које су допуњаване и амандмански мењане), а 1974, 1975. и 1981. године поводом намибијског питања (30.априла 1981. су четири пута улагале троструки вето). Два пута су три сталне чланице СБ идентично поступиле 1986. и 1989.

године на жалбе Либије о случају обарања америчког авиона, а последњи пут су оваквом потезу прибегле да би спречиле доношење одлуке о америчкој инвазији на Панаму 23. децембра 1989. Од 1989. године Француска више није ниједанпут употребила вето.

Совјетски савез је у хладноратовском периоду два пута улагао двоструки вето са још једном чланицом. Први пут 26.јуна 1946. заједно са Француском на предлог резолуције о Шпанији, а други пут 10.септембра 1972. на предлог резолуције о блискоисточној кризи и нарушавању примирја заједно са Народном Републиком Кином. Резолуцијом 2758 Генералне скупштине УН од 25.октобра 1971. Народна Република Кина (Mainland China) је препозната као легитимни представник ове државе у систему УН, уместо дотадашње Републике Кине, односно Тајвана. Уз заједничко улагање вета са Совјетским савезом, Кина је у XX веку само једном самостално искористила ово право 25.августа 1972. године да би блокирала пријем Бангладеша (због својих односа са Пакистаном).

Табела бр. 51: *Употреба вета по сталним чланицама СБ УН*

	1946-55	1956-65	1966-75	1976-85	1986-95	1996-05	2006-16	Σ
В.Британија	-	3	10	11	8	-	1	33
Кина	1 ⁶⁷	-	2	-	-	2	6	11
Русија	80 ⁶⁸	26	7	6	2	1	11	133
САД	-	-	12	34	24	10	4	84
Француска	2	2	2	9	3	-	-	18
Σ	83	31	33	60	37	13	22	279

Најдужи период у историји УН када није употребљаван вето је од 31.маја 1990-11. маја 1993. године. Биполарно уређење се распада, Совјетски савез нестаје са историјске сцене, Русија је забављена унутрашњим проблемима и нема довољну политичку моћ да би се боље спољнополитички позиционирала, па САД преузимају улогу глобалног лидера који покушава да обликује једнополарну структуру светског политичког система. СБ доноси већину одлука на предлог САД без већих проблема-нема улагања вета. Трогодишњи рад СБ без улагања вета прекида Русија 11.маја 1993. блокирајући доношење

⁶⁷ Чланица СБ УН тада је била куоминтанговска Република Кина (Тајван).

⁶⁸ Стална чланица СБ УН до распада земље био је СССР.

резолюције којом се мисија УН на Кипру пребацује на финансирање из буџета УН (према члану 17.2. IV поглавља Повеље УН).

И током 1995. је само једном употребљен вето, али су то овога пута учиниле САД, на предлог резолуције Боцване, Хондураса, Индонезије, Нигерије, Омана и Руанде о осуди израелских интервенција (углавном арапске и муслиманске земље често предлажу овакве резолуције и користе појам Окупиране арапске територије, да би означиле географски простор на који мисле). Уопште, САД су до почетка 2017. године 43 пута уложиле вето на предлоге резолуција које се директно или индиректно тичу Израела, било да се ради о одлукама израелских институција, статусу Јерусалима, палестинском питању, Голанској висоравни или односима са Либаном. Фантастичних 51% америчких ветирања је суштински повезано са блискоисточним кризним жариштем и односом арапских суседа са јеврејском државом, што јасно указује на спољнополитичке приоритете Вашингтона. Пошто током 1996. није било ветирања, у марту 1997. године САД га улажу два пута, поново по питању Израела, како би спречиле усвајање резолуција о захтевима да се прекине изградња насеља у Источном Јерусалиму (израелске власти граде насеља на територији коју Палестинска самоуправа сматра својом).

Међутим, за истраживање су значајније друге одлуке које се могу пратити од 1997. године. У јануару те године први пут после четврт века Кина је одлучила да уложи вето. У претходна два наврата, Народна Република Кина је то учинила због питања Бангладеша (Источног Пакистана), што се тичало регионалне безбедности, њеног стратешког партнерства са Пакистаном и тада нарушених односа са Индијом; и други пут заједно са Совјетским савезом, када је показала „идеолошку солидарност“ гласајући за одлуку коју су подржавале све комунистичке земље, без изузетка. Треће улагање вета је уследило током гласања о проширивању надлежности мисије МИНУГУА у Гватемали (*United Nations Human Rights Verification Mission in Guatemala*)⁶⁹. Предложени текст, показаће се, за Кину

---

⁶⁹ Грађански рат у Гватемали је трајао пуних 36 година. Почео је 1960. године побуном млађих официра против владајуће хунте. Устаничке снаге су брзо поражене, али је њихов покрет „13. новембар“ (*Movimiento Revolucionario 13 Noviembre*) наставио герилску борбу. Партизанске јединице су временом расле и почетком 1980-тих се трансформисале у левичарски револуционарни савез (*Unidad Revolucionaria Nacional Guatemalteca*) који је имао подршку Кубе и Ортегиних јединица из Никарагве. Регуларне војне снаге се ослањају на помоћ САД, која постаје уочљиво већа доласком на власт Роналда Регана. (Kruitj, 1999: 48-57) У сукобу је погинуло око 200.000 људи, а према извештају Комисије за правду и помирење одговорност за 93% жртава сноси

није био споран. У њему се захтевало повећавање броја војних посматрача за 155 лица. Кина је уложила вето 10. јануара, а свега 10 дана касније је гласала за истоветан предлог резолуције.

Разлог за улагање вета се садржао у томе што су владајуће структуре Гватемале имале тесне везе са режимом у Тајпеју, а на церемонију потписивање мировног споразума су позвали и званичног представника Тајвана. Када је изгласана Резолуција 1094 20. јануара 1997. кинески амбасадор је на седници СБ кратко изјавио како су Пекинг и Гватемала имали „плодне разговоре претходних дана“ и „отклонили недоумице“. (UNSC, 1997: SC/6314)

Истоветан приступ Кине је приметан 1999. године када поново улаже вето у случају питања везаног за државу која је успоставила дипломатске односе са Тајваном (тада се радило о БЈР Македонији). Само, за разлику од 1997. године, сада то чини уз благу подршку Русије, која остаје уздржана и без поправног гласања.

Кина, дакле, 1997-99. користи своју политичку моћ да би спречила легитимизацију статуса Тајвана у међународним односима. Тајван је и после 1971. године наставио да наступа самостално у бројним међународним организацијама (између осталих и у међународним финансијским, па због тога ММФ и Светска банка увек у својим извештајима посматрају Тајван одвојено од Кине), али Кина на то није реаговала. Већина других земаља је прекинула званичне дипломатске односе са Тајваном 1970-тих. Од чланица Г-20 последња је то учинила Јужна Кореја 1992. године. У 2016. години је постојала 21 чланица УН која признаје Тајван као независну државу, пошто се тако може тумачити постојање амбасаде Републике Кине на њиховој територији. Међу њима је 6 средњоамеричких (Белизе, Гватемала, Никарагва, Панама, Салвадор, Хондурас) и 5 карипских земаља (Доминиканска Република, Свети Винсент и Гренадини, Свети Кит и Невис, Света Луција, Хаити). (MFA Taiwan, 2016) Гватемала није прекинула своје дипломатске односе са Тајваном, али зато Македонија јесте. У првом случају је Кина попустила, гласавши за резолуцију 10 дана касније, што није поновила са Македонијом не дозвољавајући да се обнови мисија УНПРЕДЕП. Тиме је свим осталим актерима ставила

регуларне војне снаге, а побуњеници 3% (преосталих 4% . Крајем седамдесетих година конфликт је добио и етничку димензију, пошто су уз побуњеничке снаге стали потомци Маја. Међу жртвама је чак 83,33% њих мајанског порекла. (Commission for Historical Clarification, 1999: 84-6)

до знања каква ће њена политика даље бити по овом питању. Кина почиње да користи политичке инструменте који су јој на располагању за увећавање политичке моћи.

Куриозитет везан за кинеско гласање на предлог резолуције о Гватемали је што овај догађај представља да први пут једна стална чланица СБ, а да то нису САД, улаже вето по питању које се тиче Средње Америке. Још Монроовом доктрином из 1823. године овај регион је проглашен „америчком интересном сфером“. Уколико нису могле да остваре своје интересе политичким средствима, САД су користиле војну моћ.

Од друге половине 1990-тих Кина почиње да редовно употребљава вето, одустајући од позиционирања које је практиковала пуних четврт века. Испоставиће се да је њен нови наступ приметан од 1997-99. године био само прва фаза таквог деловања. Друга фаза почиње 2007. и тада ова држава наступа далеко одлучније и агресивније, заједно са Русијом. Од 2007-14. године две сталне чланице СБ чак шест пута улажу дупли вето на предлоге резолуција о Мјанмару (2007), Зимбабвеу (2008) и Сирији (2011, два пута 2012, 2014). У свим случајевима се радило о предлозима који су задирали у унутрашња политичка питања у наведеним државама. Од 1999. Кина ниједном није уложила вето самостално. Русија је то чинила 2004, затим 2009. године када је одбила да продужи мандат посматрачке мисије у Грузији, 2013. на предлог резолуције о сукобу у Украјини, 2015. године по питању тумачења ратног злочина у Сребреници и 2016. године када је чак 45 држава предложило резолуцију о Сирији⁷⁰.

За посматрани период 1996-2015. година (Прилози бр. 1-20) Русија и Кина су 6 пута уложиле дупли вето, 2 пута су заједно гласале за предлоге резолуција које нису добиле потребну већину да буду усвојене (у 2016. је забележен још један случај), а 32 пута су заједно издвајале мишљење и гласале уздржано. Русија је самостално или са неком несталном чланицом СБ била уздржана 19 пута, а Кина 12. Од 63 гласања на којима су биле уздржане, две земље су заједно наступале 32 пута. Пет пута су остајале уздржане када је друга улагала вето, односно-нису се одлучиле на подизање дуплог вета. Четири пута је Кина остајала уздржана у случајевима руског ветирања (плус још један случај 2016. године), а једанпут се то десило Русији.

---

⁷⁰ Коспонзори предлога резолуције биле су све чланице НАТО и још: Андора, Аустралија, Аустрија, Костарика, Кипар, Финска, Грузија, Ирска, Малта, Мексико, Монако, Мароко, Катар, Сан Марино, Саудијска Арабија, Сенегал, Украјина, Уједињени Арапски Емирати.

Табела бр. 52: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 1996-2015. год.

година	Σ	Σj	вето	против	уздржавање
1996	57	50	-	-	5-Русија 4-Кина 1-САД
1997	57	51	2-САД, 1-Кина	1-Костарика	3-Кина, 2-Русија, 1-Француска, Египат, Кенија
1998	73	68	-	-	5-Кина, 2-Русија
1999	67	61	1-Кина	1- Аргентина, Бахреин, Бразил, Велика Британија, Габон, Гамбија, Канада, Малезија, САД, Словенија, Француска, Холандија.	4-Русија, 3-Кина, 2-Малезија, 1- Француска, 1-Намибија
2000	51	43	-	1-Намибија	2-Кина, Русија, САД, 1- Аргентина, Велика Британија, Канада, Русија, САД, Француска, Холандија, Јамајка, Мали, Малезија
2001	53	50	2-САД	1- Француска, Ирска, Норвешка, Велика Британија	1- Норвешка, Велика Британија
2002	69	62	2-САД	1-Сирија	2-Бугарска, Сирија; 1-САД, Русија, Камерун
2003	68	61	2-САД	-	4-Немачка; 3-Француска; 2-Велика Британија, Бугарска; 1-САД, Сирија, Мексико, Камерун
2004	61	54	2-САД 1-Русија	-	3-Кина, Пакистан; 2-Русија, Велика Британија, Немачка, Алжир, Румунија; 1-Бразил, Филипини.
2005	70	67	-	-	2-Кина, Русија, Алжир, Бразил; 1-САД, Аргентина
2006	88	82	2-САД	1-Катар	2-Кина, Русија, Велика Британија, Катар, Данска, Словачка; 1-Јапан, Перу
2007	56	51	1-Кина 1-Русија	1-ЈАР	4-Русија; 2-Индонезија, Катар; 2-Кина, ЈАР, Конго.
2008	65	61	1-Кина 1-Русија	1-Вијетнам, ЈАР, Либија	2-Индонезија; 1-САД, Либија
2009	48	43	1-Русија	2-Турска, 1-Либија	2-Кина, 1-САД, Вијетнам, Уганда, Либија
2010	58	52	-	3-Турска, 1-Бразил	1-Кина, Русија, Француска, Либан
2011	67	62	1-САД 1-Кина 1-Русија	-	2-Кина, Русија, Индија, Бразил; 1- Немачка, ЈАР, Либан
2012	54	48	2-Кина 2-Русија	-	3-Пакистан, Азербејџан; 2-Русија; 1.Кина, ЈАР
2013	47	44	-	-	2-Русија; 1- САД, В. Британија, Француска, Аргентина, Аустралија, Гватемала, Луксембург, Јужна Кореја.
2014	65	59	2-Русија 1-Кина 1-САД 1-В. Британија	-	3-Русија; 1-Кина, Јордан, Аустралија, Нигерија, Јужна Кореја, Руанда и Литванија.
2015	65	55	2-Русија	-	8-Венецуела, 5-Русија, 3-Кина, Ангола; 2-Нигерија; 1-Чад

ЛЕГЕНДА: Σ-укупан број предложених резолуција; Σj-број једногласно усвојених резолуција

Ово је, такође, важан показатељ спољнополитичког позиционирања, јер две велике силе избегавају да остану на дијаметрално супротним странама (једна да буде за предлог, а друга против). Последњи случајеви када су приликом улагања вета остајале усамљене

забележени су 1997. (Кина улаже вето на предлог резолуције о Никарагви, Русија гласа за) и 2004. године (Русија улаже вето на предлог о Кипру, Кина гласа за). Мимо ова два случаја улагања вета, још само једанпут су Кина и Русија биле на супротним странама, током гласања о предлогу резолуције о успостављању војне и полицијске мисије у Палестини 18. децембра 2000. године. Технички, ни тада нису биле конфронтране у ставовима, јер је Кина гласала за, а Русија уздржано. Суштински, СБ се поделио на две групе: 8 чланица је било за (Бангладеш, Јамајка, Кина, Малезија, Мали, Намибија, Тунис, Украјина), а 7 уздржаних (Аргентина, Велика Британија, Канада, Русија, САД, Француска, Холандија).

То је последњи случај да Русија гласа заједно са САД, а супротно Кини. Последњи случај да је Кина гласала заједно са САД, а мимо Русије је забележен 2005. приликом изјашњавања Резолуцији 1593 о злочинима у Дарфуру, када су Кина, САД, Бразил и Алжир остали уздржани, а Русија са преосталих 9 чланица СБ била за. У сваком случају, ово су изузеци који потврђују правило.

У свом спољнополитичком позиционирању Кина и Русија све више координирају наступе у СБ, што се манифестује заједничким гласањима и честим конфронтацијама са САД. На такав начин се, коришћењем политичких инструмената, прави равнотежа снага, утиче на међународну и регионалну безбедност и обликује структура светског политичког система.

Примери са постсовјетског простора, рад Русије уз подршку Кине и нова улога ШОС-а, показују како се одвија успостављање равнотеже снага у међународним односима. Две велике силе испољавају своју политичку моћ деловањем у СБ, које је усмерено ка ограничавању утицаја САД у региону значајном за осигуравање њихове националне безбедности. Тиме се САД искључују из обликовања безбедносне динамике региона, па самим тим и из успостављања евентуалног регионалног безбедносног комплекса. А уколико један актер није способан да утиче на безбедност свих светских (макро)региона, онда се он више не може класификовати у суперсилу, већ се „враћа“ у статус велику силе. Када се тај процес коначно заврши и остали актери прихвате његове резултате, структура светског политичког система је трансформисана. Испитивањем гласања актера у СБ се може пратити када је тај процес почео и како се одвија.

5. СТУДИЈА СЛУЧАЈА АРКТИК

5.1. Географски положај и значај геопростора Арктика за међународну безбедност

Арктик је планетарна „северна ледена капа“ и посматрано из угла географије, обухвата територију која се налази унутар изотерме од 10°. Унутар овако омеђеног простора, Арктик се простире на делове америчке и евроазијске континенталне масе, на око 26 милиона квадратних километара (копна и водених површина). Поређења ради површина највеће државе на свету-Русије-је око 17.1 милиона квадратних километара. Због нејединствености копнене масе, Арктик се не сматра засебним континентом.

Арктички круг је дуго времена остао подручје ван свих токова технолошког развоја и икакве индустријализације. Лед, снег и хладноћа су дуго времена одбијали предводнике експедиција да се отисну ка том делу света, а лов на фоке и карибуе није представљао убедљив економски мотив да се на Арктик посматра кроз призму могућег профита, услед чега је било тешко заинтересовати инвеститоре да подрже истраживања далеког севера.

Многобројни народи или можда још прецизније речено заједнице, су наставили да живе у складу са традиционалним правилима грађеним током претходних векова. У животу ескимског и инуитског становништва на почетку XX је готово све било исто као и током XVI века. Док су у осталим деловима света револуционарни проналасци мењали структуру привреде и свакодневну рутину, арктичке заједнице су живеле изоловано, остварујући тек повремене контакте са ретким трговцима и истраживачима који су до њих стизали. Поједине традиције су до скоро остале непознате, а пошто су постале познате и даље су недовољно разумљиве. Тако је, на пример, однос према полигамији арктичких Инуита релативно скоро постао предмет истраживања. У инуитском језику постоји већи број израза којима се ови односи описују, па се тако појмом *areodjarekput* подразумева „разменити жене на само неколико дана“, са *angutawkun* се описује „мушкарац који размењује своју жену са женом другом мушкарца“, а *nuliinuarook* значи „дељење исте жене; специфичније, то је однос између мушкарца и љубавника његове жене, у ком аранжману муж није био консултован.“ (De Voano, 2007: 110-1) Народ крајњег севера,

њихово културу, религију, обичаје и језике остатак човечанства слабо познаје. До скоро их уопште није познавао. Разлоге њихове изолованости треба тражити у суровим климатским условима. Негостољубиво окружење није привлачило досељенике, чак су и авантуристи били ретки. У подручју вечитог снега и леда са дугим поларним ноћима живот изгледа сасвим другачије него било где другде на кугли земаљској. Као илустрација, поново се може употребити пример из језика, пошто код канадских и гренландских Инуита, сибирских Јупика и аљашких Алеута не постоје речи за многе појаве-попут рата, али се зато за описивање снега користи више стотина израза.

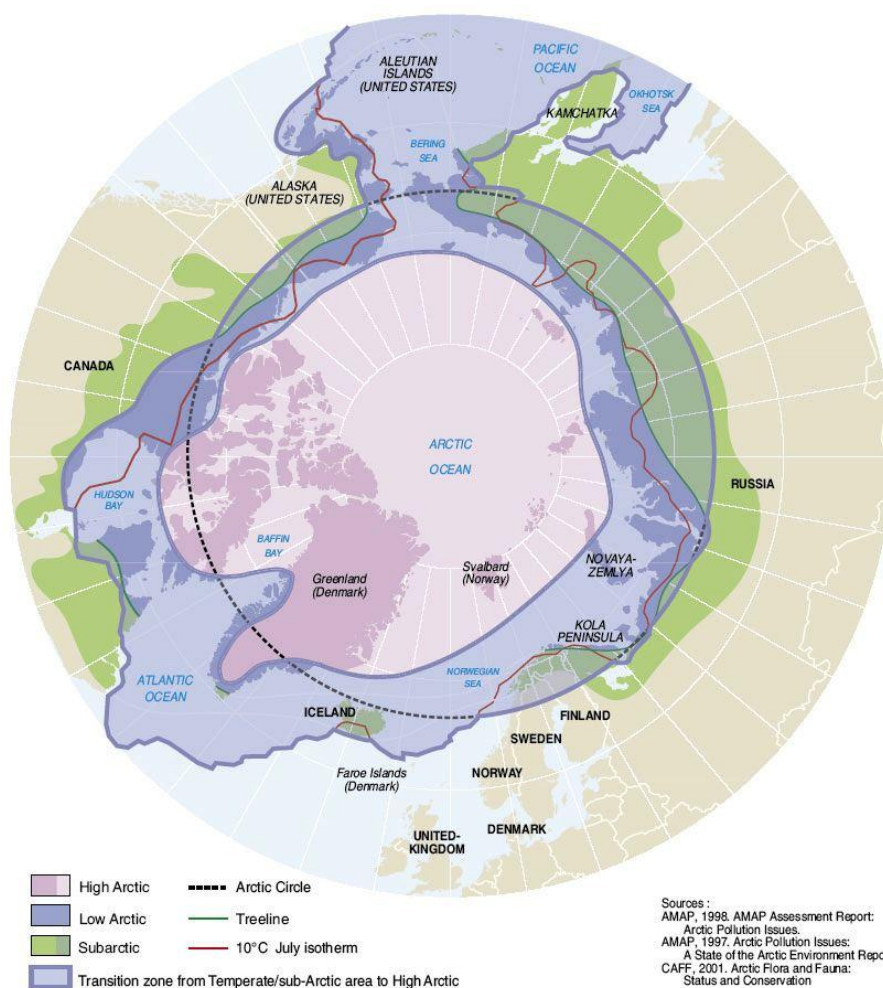
Табела бр. 53: *Неке речи за снег из инуитских језика (De Voano, 2007: 206-7)*

apingaut	<i>први снег</i>	upsik	<i>снег ношен ветром</i>
qannialaag	<i>слаб снег</i>	nutaryk	<i>свеж снег</i>
natatgo naq	<i>влага и снег</i>	aniu	<i>утабан снег</i>
qaniit	<i>снег у ваздуху</i>	panar	<i>оштар, груб снег</i>
qanipalaat	<i>паперјасте пахуље</i>	karakartanaq	<i>ломи се под ногама</i>
nittaalaq	<i>густа магла и снег</i>	qinuq	<i>расквашен снег на мору</i>
kaiyuglak	<i>снежна површина</i>	pukaangajuq	<i>снег за прављење иглоа</i>
katiksugnik	<i>лак снег</i>	kisrukak	<i>слеђен приликом топљења</i>
kanut	<i>свеж снег без леда</i>	mangokpok	<i>воденкаст снег</i>
sillik	<i>крцкав снег</i>	pukajaw	<i>чврст снег</i>
mauyasiorgok	<i>мекан снег</i>	ariloqaq	<i>растресит снег</i>
taiga	<i>мек и дубок снег</i>	aniuk	<i>снег за топљење за пиће</i>
nutagak	<i>прашкаст снег</i>	mauya	<i>који се може ломити</i>
pokaktok	<i>слан снег</i>	navsaq	<i>зрнасти водени снег</i>

Хенри Лидел (Henry George Liddell) и Роберт Скот (Robert Scott) наводе да појам долази из грчког језика, од речи „арктикос“ (ἀρκτικός) или „арктос“ (ἄρκτος), при чему прва означава „северно“ где „обитавају медведи“, док друга означава медведа. (Liddell, Scott, 2012) Подразумевајуће је да се ради о белим, поларним медведима (лат. *Ursus maritimus*), највећим копненим месоједима на свету (мушјаци теже од 450-1000 кг), који су остали заштитини знак поларних области. Само име, дакле, донекле указује на климатске карактеристике и слабу насељеност простора.

5.1.1. Границе Арктика и карактеристике геопростора

Иако, посматрано са ужег географског становишта, Арктик обухвата подручје унутар изотерме од 10°, гледано из угла геостратегије (самим тим и геополитике), те међународне и националне безбедности арктичких држава, под одредницу „арктичке области“ се може укључити значајно шира територија, на шта указује Веса Виртанен (Vesa Virtanen). (Virtanen, 2013: 13) На наредној карти ове територије су означене као субарктички појас и оне обухватају делове америчког и евроазијског континента које гравитирају ка Северном полу, токове река које се уливају у неко од северних мора и мореузе важне за саобраћај ка Арктику.

Карта бр. 3: Ужи и шири појас Арктика (Арктик и субарктик) (World Wildlife Fund, 2017)

За истраживање регионалне безбедности, у контексту успостављања равнотеже снага у међународним односима, вероватно би се могло узети у обзир само уже географско тумачење, па с тим у вези и анализирати одлуке актера које се тичу њихових безбедносних и спољних политика у простору унутар изотерме од 10°. Међутим, имајући у виду шири контекст и неопходност холистичког приступања истраживању регионалне безбедности, за потребе овог рада је корисније и оправдано посматрати ширу територију Арктика. Када је у питању међународна безбедност, за Арктик се везују три важна питања: његов геостратегијски значај, утицај климатских промена на топљење леденог покривача и заштита биодиверзитета и експлоатација фосилних горива. Из ових разлога се у обзир узима „шире тумачење“ које области потпадају под Арктик, односно, у посматране регионе се убраја и целокупан субарктички појас. Због тога просторни оквир истраживања укључује и целокупн Аљаску (иако је, посматрано са ужег, географског становништва, то само један њен део), територије Јамалије и Јакутије (најдужа и усваком погледу најзначајнија јамалска река Об се улива у Карско море, док се најдужи јакутски водотокови Лена, Колима и Олењок уливају у Северно ледено, Источносибирско и Лаптевско море) и Исланда (иако би, посматрано са ужег становишта, епитет арктичке области понело само северно острво Гримзеј, које припада Исланду, а налази се у зони арктичког круга).

Иначе, разлике између „уже“ и „шире“ територије Арктика се огледају и у клими. Субарктички појас је топлији, са вишом просечном годишњом температуром, различитом динамиком смене годишњих доба и нешто другачијим биљним и животињским светом. Илустративни пример ових разлика се може приметити анализом традиционалних календара домородачких северних народа-Инуита и Микмака. Инуити су дуго времена живели искључиво унутар поларног круга (миграције током XX века ка индустријски развијенијим градовима Канаде су учинили да почне њихово постепено пресељавање), док су Микмак Индијанаци (*Mikmaq*) староседеоци канадског југоистока и средњег истока-Њу Брансвика (*New Brunswick*), Њуфаундленда (*Newfoundland*), Лабрадора, Квебека (*Quebec*) и Нове Шкотске. Микмаки, дакле, насељавају и јужни обод Арктичког круга и северне делове субарктичког појаса. Међутим, разлике у начину живота у односу на Инуите из Арктичког круга су велике. У инуитском календару не постоје периоди када се скупља

јаворов шећер, када „жабе крекећу“ нити „када је лишће најзеленије“, птице лежу јаја два месеца касније, а вода се смрзава формирајући ледени покривач два месеца раније. Већина назива месеци из инуитског календара је повезана са положајем сунца на небу, агрегатним стањем воде, рађањем фока и карибуом-врстом јелена.⁷¹

Табела бр. 54: Називи месеци у календарима арктичких народа (De Voano, 2007: 239-40)

месец	Инуити	значење	Микмаки	значење
јануар	<i>siqinnaarut</i>	месец када се сунце враћа	<i>Panamiujikús</i>	бакалари се мресте
фебруар	<i>qangattaarjuk</i>	сунце се диже на небу	<i>Apunknajit</i>	сунце је моћно
март	<i>avunniit</i>	када се прерано рађају бебе фоке	<i>Siwkewikús</i>	јаворов шећер
април	<i>natsijjat</i>	прави месец када се рађају фоке	<i>Penamiukús</i>	птице легу јаја
мај	<i>tirigluit</i>	месец када се рађају брадате фоке	<i>Etquljuikús</i>	жабе крекећу
јун	<i>manniit</i>	месец када птице лежу јаја	<i>Nipnikús</i>	лишће је најзеленије
јул	<i>saggaruut</i>	звук брзе воде у набујалим рекама	<i>Peskewikús</i>	птице се вијају
август	<i>akulliriuut</i>	долази лето и карибу се лиња	<i>Kisikwekewikús</i>	време је зрења
септембар	<i>amiraijaut</i>	длака карибуа је добра за одећу	<i>Wikumkewikús</i>	време када ричу ирваси
октобар	<i>ukialiriuut</i>	месец када рогови карибуа оголе	<i>Wikewikús</i>	наше животиње су питоме и дебеле
новембар	<i>tusaqtuut</i>	формира се лед и може се путвати	<i>Keptekewikús</i>	реке ће се ускоро смрзнути
децембар	<i>taujuuluk</i>	веома таман месец, нема дана	<i>Kiskewikús</i>	месец поглавце

Као што се може приметити из табеларног приказа бр. 55, шира територија Арктика обухвата подручја која се налазе у осам суверених држава, чланица ОУН-САД, Канади, Данској, Исланду, Норвешкој, Шведској, Финској и Русији. Када је у питању Данска,

⁷¹ Да ли је карибу врста ирваса или не зависи од тога који зоолог прави класификацију, али је то у сваком случају за ово истраживање битно, те су коришћени називи како је то представљено у цитираном раду.

арктичке области су Гренланд и Фарска острва, географски удаљена и саобраћајно слабије повезана са главним, континенталним делом државе (Гренланд је географски ближи Канади, САД и Русији, а Фарска острва су ближа Исланду, Норвешкој и Великој Британији-него континенталном делу Данске), што узрокује њихов специфичан положај у уставно-правном систему Краљевине Данске и широку аутономију.

Табела бр. 55: *Најзначајније територије на Арктику*

назив територије	држава	површина (км ²)	бр. станов. (оквирно)
Аљаска	САД	1,717,856	740,000
Алеути	САД	17,670	8,500
Јукон	Канада	482,443	34,000
Нунавик (Северни Квебек)	Канада	443,684	12,100
Нунавут	Канада	1,877,787	32,000
Северозападне тер.	Канада	1,183,085	44,000
Гренланд	Данска	2,166,086	60,000
Исланд	Исланд	103,001	325,000
Тромс	Норвешка	25,887	160,000
Свалбард	Норвешка	61,022	2,600
Нордланд	Норвешка	38,460	238,000
Финмарк	Норвешка	48,615	74,000
Лапонија (део)	Шведска	109,072	95,000
Лапонија (део)	Финска	98,984	181,000
Мурманска обл.	Русија	144,902	766,000
Архангелска обл.	Русија	587,400	1,200,000
Земља Фрање Јосифа	Русија	16,134	ненасељено
Новосибирска острва	Русија	36,290	ненасељено
Нова земља	Русија	90,160	2,700
Јакутија	Русија	3,083,523	950,000
Тајмирија	Русија	879,000	35,000
Јамалија	Русија	769,251	540,000
Ненецки аутономни округ	Русија	176,810	44,000
Чукотка	Русија	721,481	51,000

Због неповољних климатских услова насељеност је врло мала. Скоро све арктичке државе су у различитим историјским периодима покушавале да подстакну насељавање северних територија (изузимајући Исланд, чија се целокупна територија налази у широј области Арктика), па због тога у етничкој структури становништва преовладавају или

значајан удео представљају Руси, Норвежани, Исланђани, Швеђани, Финци и Данци (поред, наравно, Американаца и Канађана, који се, за разлику од европских Kulturnation-a, могу сврстати у такозване Statsnation-e), али је важно подвући да ове области насељава и низ староседелачких, домородачких етничких група или народа. (Mcghee, 2005) У табели бр. приказана је бројност и лоцираност највећих и најзначајнијих аутохтоних етничких група и народа који насељавају Арктик. Насељавање европских народа доводи до уништавања традиционалних социјалних структура, а староседеоци се од друге половине XVIII века убрзано асимилију, због чега се предвиђа најпре нестајање појединих језика. Поред климатских услова које, између осталог, карактеришу дуге зиме са просечном температуром која се креће око -30°C и јаки хладни ветрови, староседеоци који насељавају арктичке области, а који се углавном баве ловом, риболовом и традиционалним сточарством (узгој ирваса) се сусрећу са проблемима сиромаштва, неадекватне здравствене заштите, недоступности образовања, несигурности у погледу снабдевености основним животним намирницама (прехранбена безбедност) и тд. (Lehti, Niemelä, Hoven, Mandell, Sourander, 2009: 1194-203)

Табела бр. 56: Бројност и лоцираност староседелачких народа⁷²

народ	бројност	територија
Инуити	65.000	Аљаска, Нунавут, Нунавик
Калалити (Гренландски Инуити)	51.000	Гренланд (Инуити)
Алеути	17.000	Аљаска, Камчатка
Алутиики	4.000	Аљаска
Атабаски	6.400	Аљаска
Инупики	13.500	Аљаска
Ненци	65.000	Јамалија, Нененцки аутономни округ
Евенки (Тунгузи)	43.000	Јакутија, Унутрашња Монглија (НР Кина)
Ханти	31.000	Јакутија
Евени	19.000	Тајмирија, Чукотка
Сами	140.000	Норвешка, Шведска, Финска, Русија

⁷² Подаци преузети са: Федерална служба државне статистике, „Информационне материјали об окончању итoгaх Вcерocciјcкoј пeрeпиcи нacелeнијa 2010 гoдa“, дocтyпнo нa: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/perepis_itogi1612.htm; Iñupiat of Arctic Alaska: <http://arcticcircle.uconn.edu/HistoryCulture/Iñupiat/>; CIA World Factbook: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/xq.html>

Зато је, на пример, у поларним регионима Канаде смртност новорођенчади 3,5 пута већа него што је то просек у држави; животни век у поларним деловима Канаде је 12 година краћи него у осталим деловима земље, а на Гренланду 10 година краћи него у континенталном делу Данске; на Аљасци свако десето домаћинство живи испод границе сиромаштва, а стопа незапослености у Нунавуту се креће од 15-72%. (Hotez; 2010; Kral, Idlout, Minore, Dyck, Kirmaver, 2011: 426-38)

И поред тога што се велики део Арктика налази стално прекривен ледом, ова област има велики геостратегијски значај. У региону Диомедових острва је гранична зона између САД и Русије, две највеће војне (нуклеарне) силе на свету. Острва Велики Диомед (површине 29 км², припада Русији) и Мали Диомед (површине 7 км², припада САД) су међусобно удаљени свега 3.760 метара (приказано на Илустрацији бр. 1).⁷³

Илустрација бр. 1: Диомедова острва (фотографисана са севера)⁷⁴

Због ограниченог приступа светском океану преко топлих мора (са јужне стране) Русија је принуђена да користи арктичке луке Мурманск и Архангелск и за потребе сопствене трговачке флоте, али и за испловљавање војних бродова и нуклеарних

---

⁷³ У руској топографији Велики Диомед се означава као *Остров Ратманова*, а Мали Диомед као *Остров Крузеништерна*. Између Великог и Малог Диомеда пролази датумска граница, тако да се ова два острва разликују по датуму за један дан. Једино стално насеље налази се на острву Мали Диомед и броји око 100 становника, претежно Чукча.

⁷⁴ Фотографија преузета са интернет странице: Global Ocean Exploration. Доступно на: <http://arcticocean.globaloceanexploration.com>. Десно на фотографији је руски Велики Диомед, а лево амерички Мали Диомед.

подморница у међународне воде. Због војно-поморског значаја Арктика, током Хладног рата су четири мореуза у овој области добила на важности: 1) Дејвисов пролаз (*Détroit de Davis*), који спаја Бафинов залив са Атлантским океаном (северозападни део атлантских вода) и налази се између Гренланда и Бафиновог острва; Нерсов пролаз (*Nares Strait*), који спаја Бафинов залив са Линколновим морем и Северним леденим океаном, а раздваја Гренланд и Елсмир; Дански пролаз (*Denmark Strait*), који спаја Гренландско море и Атлантски океан, а раздваја Гренланд и Исланд, ширине је око 260 километара, а дубине до 227 метара; и Берингов мореуз (енг. *Bering Strait*, рус. *Берингов пролив*), који раздваја Берингово море на северу и Чукотско море на југу, широк је 82 километра у најужем делу, а дубина воде износи свега 30 до 50 метара.⁷⁵

Табела бр. 57: Водене површине Арктика⁷⁶

Водена површина	Површина у км ²	Географски положај	Земље басена
Северни ледени океан	13,100,100	централни	
Бафинов залив	698,000	југозападни	КАН, ГРЕ-ДАН
Бофорово море	476,000	североисточно	САД, КАН
Баренцово море	1,400,000	југоисточно	НОР, РУС
Берингово море	2,000,000	северно	САД, РУС
Чукотско море	595,000	северно	САД, РУС
Источносибирско море	936,000	североисточно	РУС
Гренландско море	1,205,000	јужно	НОР, ГРЕ-ДАН, ИСЛ
Хадсонов залив	1,230,000	западно	САД, КАН
Карско море	880,000	источно	РУС, НОР
Лаптевско море	672,000	источно	РУС
Норвешко море	1,383,000	јужно	НОР, ИСЛ, ФО-ДАН

Војно-стратешки значај Арктика био је један од најважнијих разлога због којег су се Данска, Исланд и Норвешка нашле међу оснивачима НАТО-а. Прави куриозитет је

⁷⁵ Током Другог светског рата у Данском пролазу је дошло до велике поморске битке између немачких и британских снага 24.маја 1941. Услед честих и успешних акција немачких подморничких снага, савезничка морнарица је била принуђена да своје транспортне коридоре преко којих се из САД допремала помоћ у Велику Британију помера северно, ка областима Арктика. Тако су мора у јужним деловима арктичког појаса постала попришта поморских окршаја. О овоме више у другом поглављу монографије: Miloš Hubáček, *Moře v plamenech*, Panorama, Praha, 1983.

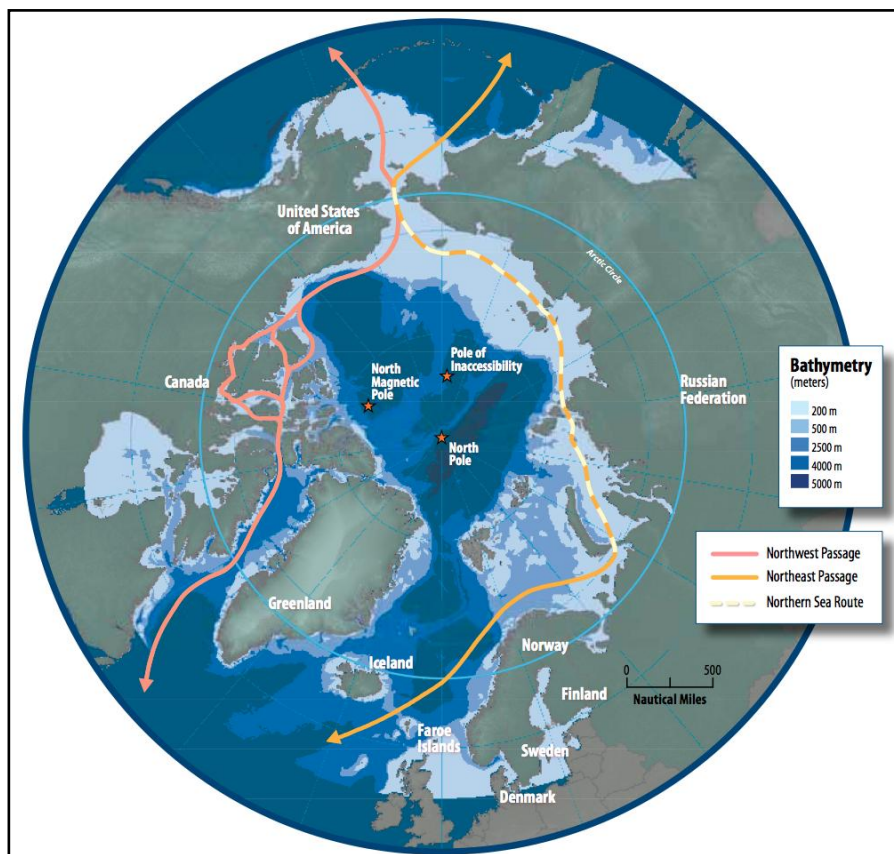
⁷⁶ Легенда: КАН-Канада, ДАН-Данска, САД-Сједињене Америчке Државе, НОР-Норвешка, РУС-Русија, ИСЛ-Исланд, ГРЕ-Гренланд, ФО-Фарска острва.

представљало чланство Исланда у једном војном савезу, с обзиром на то да Исланд није имао сопствене војне снаге још од 1869. године. Од 1951. до 2006. године САД су користиле војну базу на Исланду, која је обухватала и стратешки важан војни аеродром у Кефлавику, коришћен за узлетање авиона који су патролирали јужним делом арктичких области. У годинама после Другог светског рата, када се геополитичким истраживањима и анализама бави све већи број истраживача у САД, Александер де Северски (Alexander de Seversky) упозорава да поред таласократске и телурократске димензије, постоји и трећа-аерократска. (De Seversky , 1950) Тако би, поред поморских моћи и континенталних моћи, постојале и *ваздушне моћи*, а таласократији и телурократији била би придодата и *аерократија*. (Крејџи, 2010: 543-4) „На ово је у својим радовима указивао још и Карл Шмит, али је Северски целокупну теорију додатно разрадио, подвлачећи значај Арктика за војну авијацију, закључујући попут Спајкмена да је одатле могуће брзо реаговати ка било којој тачки на планети.“ (Пророковић, 2012: 125)

5.1.2. Геополитички поглед на Арктик из угла таласократске теорије и значај Северног морског пута

Као што је већ наведено током Другог светског рата двојица америчких теоретичара анализирају значај Арктика за безбедност САД. Испоставило се да су и Спајкмен и де Северски добро антиципирани значај Арктика, мада до краја нису предвидели (а нису ни могли предвидети) зашто ће његова геополитичка важност расти пола века касније. Климатске промене и топљење леденог покривача стварају сасвим нове услове за развој важних саобраћајних рута и поморских путева од економског и војно-стратегичког значаја. Наиме, кроз воде Арктика пролази најкраћа поморска рута од Пацифика до Атлантика. Кроз територијалне воде Русије се протеже Северни морски пут (СМП, рус. *Северный морской путь*), а Канаде и САД Северозападни пасаж (СЗП, енг. *Northwest Passages*). Обе руте се користе већ неколико деценија, током летњих месеци, када трговачки бродови плове овим коридорима уз пратњу ледоломаца. Када би се (хипотетички) арктичка капа потпуно отопила, у будућности могао би да се отвори и трећи

– Трансполарни пут (*Transpolar Passage*) – који би пролазио кроз међународне воде. Тиме би Русија, Канада и САД изгубиле монополски положај у контролисању постојећих саобраћајних коридора.

Карта бр. 4: Северни морски пут и Северозападни пролаз (Harder, 2009)

Пловидбом кроз СМП „од јапанске Јокохаме до холандског Ротердама се транспорт скраћује са 35-38 на 20-23 дана у односу на пловидбу кроз Суецки канал. Овом саобраћајницом је Владивосток удаљен од Санкт Петербурга око 14.000 километара, док је трасом кроз Суецки канал удаљеност између ове две луке 23.000 километара. У наредној табели су приказани резултати истраживања Класа Рагнера Ликеа (Claes Ragner Lykke) о томе колика је раздаљина између Хамбурга-једне од најважнијих европских лука и Ванкувера, Јокохаме, Хонг Конга и Сингапура у зависности од тога која морска се користи, односно да ли бродови плове преко СМП, око рта Добре наде, кроз Суецки или Панамски канал. Испоставља се да само у једном случају СМП не представља најкраћу

трасу, пошто је од Хамбурга до Сингапура ближе пловити кроз Средозомно море, Суецки канал и потом даље ка истоку. Северни морски пут (СМП) представља најкраћу руту између Тихог и Атлантског океана. Први пут у историји је један трговачки брод прошао кроз СМП сам, без икакве пратње, 2010. године превозећи руду из Норилска ка крајњем одредишту. (Østreng et al, 2013: 15) Током хладноратовског периода совјетске власти нису дозвољавале пловидбу овом рутом бродовима који су били регистровани у другим земљама. С обзиром да је било немогуће користити СМП без уласка у совјетске територијалне воде овај правац је остао неискоришћен за развој међународне трговине.

Карта бр. 5: Упоредни приказ СМП и постојећег коридора од Корејског полуострва до Ламаниа кроз Суецки канал

Историја међународног трговинског транспорта кроз СМП почела је тек 2009. године, када су два брода натоварена са 700.000 тона терета успешно прошла овом трасом. Такође је забележено да су 2011. године кроз „северни Суец“ реализоване 34 пловидбе, са укупно 900.000 тона превезеног терета. До 15. октобра 2012. године извршено је 38 пловидби у тој години. Према подацима Министарства саобраћаја Руске Федерације, теретни транспорт дуж СМП требало би да до 2020. године порасте на 70 милиона тона годишње. (Пророковић, 2015: 194) Због неповољних климатских услова, овај путни правац је непроходан (залеђен) током већег дела године, а чак и у летњим месецима није безбедно обављати пловидбу без помоћи руске флоте нуклеарних ледоломаца. Проблеми се јављају и због навигације, пошто је Источносибирско море просечне дубине 58 м, Чукотско 88 м, а на појединим гребенима се дубина смањује на свега 8 м. (Østreng et al, 2013: 14)

Табела бр. 58: Удаљеност Хамбурга од четири луке у зависности од морске руте (у наутучким миљама) (Луке, 2000: 1)

одредиште/морска рута преко	Ванкувер	Јокохама	Хонг Конг	Сингапур
СМП	6638	6920	8370	9730
Суецки канал	15377	11073	9360	8377
Рт Добре наде	18846	14542	13109	11846
Панамски канал	8741	12420	12920	15208

„Услед сталног повећавања обима трговинске размене између азијско-пацифичких и европских земаља, великих уштеда које се јављају коришћењем Северног морског пута, као и безбедносних ризика (пирати у Андаманском мору и Аденском заливу) и закочења Суецког канала, очекује се да количина превезеног терета у будућности континуално расте. Поред тога, климатске промене ће чинити своје, па ће отапањем леда у арктичком појасу Северни морски пут све дуже током године бити проходан за трговачке бродове.“ (Пророковић, 2015: 194-5) Такође, требало би имати у виду да пловидба кроз СЗП представља алтернативу проласку кроз Панамски канал. У овом случају уштеде нису као код СМП, поготово ако се ради о транспорту роба из источноамеричких лука, али је зато

релација Сан Франциско-Ротердам подједнако удаљена било да се користи СЗП или коридор кроз Панамски канал.

Карта бр. 6: Упоредни приказ СЗП и постојећег коридора од Ротердама до Сан Франциска кроз Панамски канал (Arctic Monitoring and Assessment Programme, 2016)

Посматрајући из данашње перспективе, може се учинити како се ради о далекој будућности, али понашање арктичких држава указује на то да се иде у сусрет догађајима. Русија, САД, Канада, Данска и Норвешка су донеле одговарајуће државне стратегије којима се јачају војне снаге у овом делу света. То су, пре свега поморске јединице специфичне за арктичке услове, што подразумева изградњу бродова са ојачаним трупом и инвестирање у изградњу нових ледоломаца. Унапређује се и остала саобраћајна

инфраструктура, а врше се и неопходне припреме за експлоатацију нафте, гаса, руда и минералних сировина. (Пророковић, 2015: 196-205)

5.2. Спољне и безбедносне политике посматраних актера по питању Арктика

5.2.1. Спољна и безбедносна политика САД

Током разговора новог секретара за одбрану САД Џејмса Матиса (James Mattis) са члановима Комитета за оружане снаге америчког Сената (*US Senate Committee on Armed Services*) у јануару 2017. године повела се и расправа о америчким интересима на Арктику⁷⁷. Матис је истакао да због климатских промена и отварања нових саобраћајних коридора Арктик постаје „активно подручје“. Према његовим речима, за САД „није паметно да другима препуштају било који део света“, те да је због тога неопходно дефинисати нове стратегије у циљу одбране националних интереса. (Committee on Armed Services, 2017: 96-7). У сличним околностима претходни кандидати за ову функцију у протеклих две деценије нису уопште спомињали Арктик, већ су се фокусирали на друге теме и изазове и претње по безбедност САД. Ово говори да арктичко питање постаје све актуелније. Између осталог, и због тога што се у овом делу света ствара неповољан баланс по САД, који утиче на успостављање равнотеже снага. Сенатор са Аљаске Ден Саливен (Dan Sullivan) је на заседању Комитета упозорио са чим све Русија располаже на Арктику и колико инвестира у своју војну моћ у овом региону. Набројао је да су руске војне снаге оформиле нову Арктичку команду, у то подручје дислоцирале четири нове бригаде, у оперативну функцију ставиле 14 аеродрома, изградиле или реконструисале 16 лука са дубоким газом, те да поседују 40 ледоломаца, од којих су 3 на нуклеарни погон, док је у

---

⁷⁷ Ради се заправо о институцији јавног саслушања, која постоји у правним и политичким системима већег броја западних држава. У конкретном случају Џејмс Матис је пред надлежним одбором требао да прође процедуру добијања сагласности (*confirmation hearing*). Најпре је он изложио у кратким цртама свој план рада, а затим су сенатори постављали питања. Питање о Арктику је, очекивано, поставио сенатор са Аљаске.

изградњи још њих 13, од тога 3 нуклеарна. (Committee on Armed Services, 2017: 96) Са друге стране, на пример, САД располажу са (свега) 3 ледоломца, од којих је један новије производње, поринут 2010, док су преостала два из 1970-тих година (и ограниченог дејства, пошто дебљи лед не могу да разбијају). (Conley, Kraut, 2010: 9) Руска војна моћ на Арктику је, несумњиво, већа од америчке, што је забринуло америчке сенаторе. Премоћ једног актера у једном региону доводи до тога да се мења укупни однос, то јест, у конкретном случају, да САД више не могу да наступају са позиције суперсиле и намећу решења у *свим* деловима света.

САД показују заинтересованост за безбедносна питања која се тичу Арктика у дугом временском континуитету. Први документ по овом питању је потписао председник Ричард Никсон 1971. године. Био је то меморандум (*National Security Decision Memorandum 144*) којим су утврђене три смернице за даљу разраду безбедносне и спољне политике: 1) смањити претње по животну средину и природно окружење на Арктику; 2) промовисати међународну сарадњу у циљу решавања уочених проблема у региону; 3) заштити безбедносне интересе САД. После овога је 1984. године Конгрес усвојио нову политику (*Arctic and Policy Act*) како би се утврдила нова законска решења у циљу унапређивања комерцијалног риболова, повећали буџети за истраживања животне средине и климатских промена и припремиле студије о кључним безбедносним претњама у региону. (Tittley, St. John, 2010: 35-48)

И даље важећу стратегију за Арктик (*National Strategy for the Arctic Region*) САД су дефинисале 2013. године. У њој се наводи да је први стратешки циљ „унапредити безбедносне интересе САД“ у овом делу света, због чега је неопходно подићи бројност и опремљеност војних снага у региону, повећати позорност, прикупљати већи број информација о понашању и циљевима других арктичких држава. (The President of the United States, 2013) Као други циљ наводи се промовисање политике одговорног управљања (пре свега имајући у виду заштиту животне средине), а као трећи јачање међународне сарадње. Четири године раније усвојен је документ под називом Арктичка политика САД, којом се наводи да је Арктик важан за националну безбедност САД. Такође, овим стратешким документом се утврђује да је неопходно предузети низ мера у циљу заштите животне

средине и очувања биолошких ресурса, обезбеђивања адекватних услова за живот домородачких народа и развој њихових економских заједница, те да се због тога мора интензивније сарађивати са осталим арктичким државама. (NSPD-66, 2009: I-III) Уочљива је разлика између два документа која су потекла из кабинета председника САД. У првом се констатују одређене појаве важне за националну безбедност и наглашава неопходност очувања животне средине и унапређења животних услова домородачких народа, док се у другом показује спремност да САД повећају војну способност у овом делу света како би осигурале националну безбедност и играле важнију улогу у међународним односима.

Кључни спољнополитички партнер за САД је Канада, са којом се спроводе заједничка истраживања и у одређеној мери усаглашавају стратешки документи. Две државе су 1988. године потписале споразум о сарадњи (*Arctic Cooperation Agreement*), којим се, између осталог, омогућава америчким ледоломцима да упловљавају у канадске територијалне воде. (Virtanen, 2013: 31) Међутим, то истовремено не значи и да су односи између две земље одлични. САД и Канада се од средине 2000-тих налазе у латентном спору око коришћења Северозападног пролаза. Први пут у историји ова поморска рута је за саобраћај отворена 2005, али је Канада две године касније самостално отворила исту саобраћајницу кроз сопствене територијалне воде. Као и у многим другим случајевима, овде је проблематично разграничење и тумачење САД и Канаде шта су чије територијалне, а шта међународне воде. (Hoffman, 2010: 66) И поред развијене сарадње и упућености једне земље на другу, обе стране прибегавају коришћењу принципа самопомоћи како би заштитиле сопствене интересе, или, тачније речено, како би боље у будућности могле да штите своје интересе, пошто се тек очекује да транспорт кроз Северозападни пролаз постане комерцијално исплатив.

О томе да се САД руководе принципом самопомоћи у циљу заштите националних интереса говори и тежња да се, упркос свим проблемима са пре свега Русијом, отворања питања решавају кроз разговоре са осталим арктичким државама. Иза формулације о неопходности ширења међународне сарадње се заправо крије тежња да се сви остали актери, изузимајући арктичке државе, једноставно елиминишу из будућих разговора о судбини Арктика. Због тога су САД против усвајања ширег међународног споразума попут

оног који постоји за регион Антарктика, а којим је то подручје затворено за комерцијалне и војне сврхе. (Conley, Kraut, 2010) Иако им највећег супарника на Арктику тренутно представља Русија, по овом питању, ставови две земље су сасвим подударни.

5.2.2. Спољна и безбедносна политика Русије

Русија је животно заинтересована за Арктик и у великој мери га посматра као њено унутрашње питање. Поред Северног морског пута и значајних изворишта нафте, треба подвући да од 37.000 километара дуге морске обале Русије, највећи део отпада на северну обалу и регион Арктика; чак 7 субјеката Федерације делимично или потпуно припада арктичкој зони; у зависности од тога која се територија Арктика посматра (ужа или шири), на том простору живи између 2 и 3,6 милиона становника Русије; у тој зони се производи 80% руског гаса, 60% бакра, преко 85% никла и кобалта и 95% метала платинске групе, што чини око 15% бруто домаћег производа и 20% укупног извоза Русије. Председник Руске Федерације Дмитриј Медведев је 2008. године изјавио: „Наш први и главни задатак је да укључимо Арктик у ресурсну базу Русије у XXI веку. Коришћењем тих ресурса ће бити осигурана енергетска безбедност Русије као целине.“ (Virtanen, 2013: 44)

Већи комерцијални и војно-стратегијски значај води и ка несразмерно већој геополитичкој важности Арктика у будућим деценијама, не само за Русију, већ уопште. Северни ледени океан постаје део Светског мора у пуном смислу те речи. Досадашње класификације геополитичких (макро)региона Мехена, Мекиндера, Спајкмена и Коена постају у великој мери превазиђене, а њихове теорије морају бити преиспитане и допуњене. Изолација континенталних сила, а пре свега Русије, развлачењем „стратегијске анаконде“ је фактички немогућа, пошто је руска арктичка обала дуга чак 22.000 километара. Хартленд добија директан приступ Светском океану, па је и функција Римленда ограничена, а централне области Сибира више нису део Хинтерленда. Вили Устренг (Willy Østreng) наводи да је СМП већ интегрисан у постојећи руски саобраћајни систем, пошто је пловним рекама Јенисеј и Об повезан са 2.270 км удаљеном Трансибирском железницом, а реком Леном са Бајкалско-амурском железницом, преко

којих је успостављена веза не само са најважнијим руским градовима, већ и са Кином, Монголијом, Јапаном и Корејским полуострвом. (Østreng et al, 2013: 17)

У документу под називом „Основе државне политике Руске Федерације на Арктику за период до 2020. године“ наводи се како су планови да из арктичке зоне Русија убудуће обезбеђује знатне количине фосилних горива (нафта и природни гас), водених и биолошких ресурса, као и друге стратешки важне сировине. Стратегија, која је донета 2008. године треба да буде реализована у две етапе. У првој етапи до 2015. године неопходно је да буду створени услови за јачање националне безбедности комплексним развојем арктичке зоне. Због овога је 2013. године започето обнављање 7 војних аеродрома на Арктику који су били напуштени још од времена распада Совјетског савеза, а формирана је и посебна Прва арктичка бригада Стратешке команде Северне флоте у децембру 2014.

Карта бр. 7: Руске претензије на Арктику (Virtanen, 2013: 80)

Према проценама Роберта Фарлија (Robert Farley), Русија је до почетка 2015. разместила на Арктику „такву војну снагу, која је потпуно спремна за руковођење глобалним, односно светским ратом који може бити изазван тензијама светских сила због Арктика“. (Farley, 2014) У другој фази, до 2020. морају бити окончани хидрографски радови и израђена документација неопходна за међународну правну верификацију спољне границе континенталног гребена Русије у Северном леденом океану. (Президент Российской Федерации, 2008: пр-1969)

У последњој Спољнополитичкој концепцији Руске Федерације из новембра 2016. године су чак две тачке посвећене директно Арктику. У тачки 76. се истиче: „Русија следи линију успостављену у циљу очувања мира, стабилности и конструктивне међународне сарадње на Арктику.“ (Президент Российской Федерации, 2016: 29) Русија, дакле, промовише међународну сарадњу и кроз преговоре жели да реши отворена питања. Због тога се у тачки 75. наводи како ће Русија бити посвећена раду у оквиру Арктичког савета и арктичке петорке, да ће тежити разграничењу са осталим арктичким државама путем преговора и поштујући међународно право, али истовремено и да Северни морски пут види као национални транспортни коридор.

У посебном одељку о повлачењу нових граница на Арктичком гребену и улози надлежне Комисије УН за границе континенталног гребена ће бити више речи како о постављању Русије тако и о намерама осталих арктичких држава. На овом месту је важно истаћи да Русија води врло агресивну политику, која се не огледа само у обнављању војних снага у региону Арктика, већ и у њеном политичком деловању. Упркос томе што се у званичним концепцијама и стратегијама промовише међународна сарадња, још 2007. године су две руске истраживачке подморнице (са људском посадом) положили државну тробојку направљену од титанијума на дно северне тачке Ломоносовљевог гребена, у близини Северног пола, спустивши се на дубину од 4.261 метар. У руском друштву за поларна истраживања су овај подвиг упоредили са слањем људи на Месец, али слично одушевљење нису делили представници осталих земаља. Канадски министар спољних послова Питер Мекеј (Peter MacKay) је бурно реаговао: „Ово није XV век. Не можете ићи наоколо, побадати заставе и тврдити да заузimate ту територију.“ (Hanes, Steinberg, Tosch,

Fabiano, Shields, 2012: 283) У одређеној мери, Мекеј је у праву, пошто су развојем међународног права, оснивањем међународних организација и билатералним уговорима између држава међународни односи данас регулисани другачије него у ранијим историјским периодима. Али, са друге стране посматрано, остаје отворено питање: како ће Канада (или било која друга држава) спречити Русију да морско дно на које је положила своју заставу сматра делом своје територије? У том контексту посматрано, у међународној политици се није пуно тога променило. Актер који има војну, политичку и/или економску моћ довољну да брани своје националне интересе, бираће начине и средства како то да учини. Осталима се то може или не мора свиђати, али им на располагању остаје свега неколико могућности да такве потезе друге стране спрече.

5.2.3. Спољна и безбедносна политика Кине

Кинески премијер је 2012. године посетио Данску и тако постао први високи званичник ове земље који је то учинио, а исте године је још путовао у Шведску и на Исланд. Иако ове његове посете нису биле првенствено везане за то, Кина је снажно лобирала да добије статус посматрача у Арктичком савету, што се наредне године на заседању Савета министара у Кируни и догодило. (Virtanen, 2013: 18) Утисак Весе Виртанена је да САД и Русија нису биле најзадовољније оваквим исходом, али да се активној кинеској политици нису могле супротставити. Уколико је ова оцена тачна (што и не мора бити, пошто аутор темељи своја запажања на крајње субјективним мишљењима других посматрача) то само иде у прилог тезе да се државе чврсто држе принципа самопомоћи. Јер, без обзира што се Русија и Кина зближавају по многим питањима стварајући равнотежу у међународним односима и тако утичу на међународну безбедност, када је реч о регионалној безбедности преовладавају другачији интереси. Русија не гледа благонаклоно на улазак нових актера у регион који сматра приоритетном зоном интереса, па таман то била и Кина са којом удружује потенцијале како би парирала САД, исто као што и Кина никада није гледала благонаклоно на руске билатералне активности усмерене ка Вијетнаму. Истовремено, државе попут Шведске, Данске и Исланда које су, када је о

међународној безбедности реч, изабрале стратегију „ускакања у вагон“ придружујући своје потенцијале моћи САД, у регионалном оквиру имају сасвим другачије интересе па им не смета долазак још једног актера регионалне безбедности који може представљати претњу америчким интересима. Ово је значајно за закључке који ће бити изнети у завршном делу рада.

Исте 2012. године је обављено и пето путовање кинеског истраживачког ледоломца „Снежни змај“ (*Xue Long*) кроз воде Арктика (прво путовање реализовано 1997. године). Ова експедиција је посебно забележена пошто је по први пут у историји један кинески брод пловио Северним морским путем од Атлантика до Пацифика. (Rosenthal, 2012) Две године касније истим пловилом је обављена и шеста истраживачка експедиција Арктика. Ово је значајно мање од кинеских експедиција на Антарктику којих је до 2015. године било-31. (Chinese Arctic and Antarctic Administration, 2017) Унутар Државне управе за океане (*State Ocean Administration*) формирано је и посебно одељење: Кинеска управа за Арктик и Антарктик (*Chinese Arctic and Antarctic Administration*). Посао овог одељења је да припрема и координира сва истраживања на северном и јужном полу. Кина је успоставила две научно-истраживачке станице на Антарктику и једну на Арктику, у норвешком Алесунду. Кинеско државно руководство је 2011. године донело долуку да се сагради нови најсавременији истраживачки ледоломац, који ће се придружити „Снежном змају“. (Jakobson, Peng, 2012: 4) Поред научних институција приметно је и интересовање привредних субјеката за Арктик, па је позната кинеска компанија „Коско“ (*China Ocean Shipping Company*) израдила студију о исплативости коришења Северног морског пута за комерцијални транспорт. (Jakobson, Peng, 2012: 7) Једна од највећих кинеских фирми за контејнерски транспорт (*Hunchun Chuangli Haiyun Logistics*) је уз помоћ покрајинске владе суседног Ђилина (енг *Jilin*, кин. 吉林) на 10 година закупила део луке у бесцаринској зони Наџин (*Najin-guyōk*) у Северној Кореји, недалеко од корејско-руске границе (фирма је приватна, али је споразум са севернокорејским властима свакако морала да закључи нека од званичних кинеских институција) чиме је први пут после 1938. године остварен директан приступ Јапанском мору. „Део истраживача види овај потез као кинеско чворипте за Арктик у наредним деценијама.“ (Jakobson, Peng, 2012: 8)

Постаје све очигледније да је Кина решена да игра све важнију улогу на Арктику и да самостално брани своје интересе у овом делу света, али „још увек није формулисала свеобухватну арктичку политику.“ (Hallgren, 2012: I) Вероватно је да то неће учинити у средњорочном периоду, с обзиром да су њени спољнополитички приоритети везани за друге регионе. Кинески интерес за Арктиком се јавља из три разлога: 1) климатске промене на Арктику утичу на метеоролошке услове у Кини, а њихово погоршање се може одразити на производњу хране; 2) транспортни коридори преко Арктика скраћују пут од кинеских до европских лука; 3) арктичке воде су атрактивне за кинеске рибаре. (Jakobson, Peng, 2012: v) Поред тога, како државни органи тако и приватни инвеститори помно прате истраживања о могућим резервама угља, руда метала и минералних сировина у региону Арктика. Пре свега на Гренланду где су од 2009. године присутне две кинеске компаније које се баве рударством.

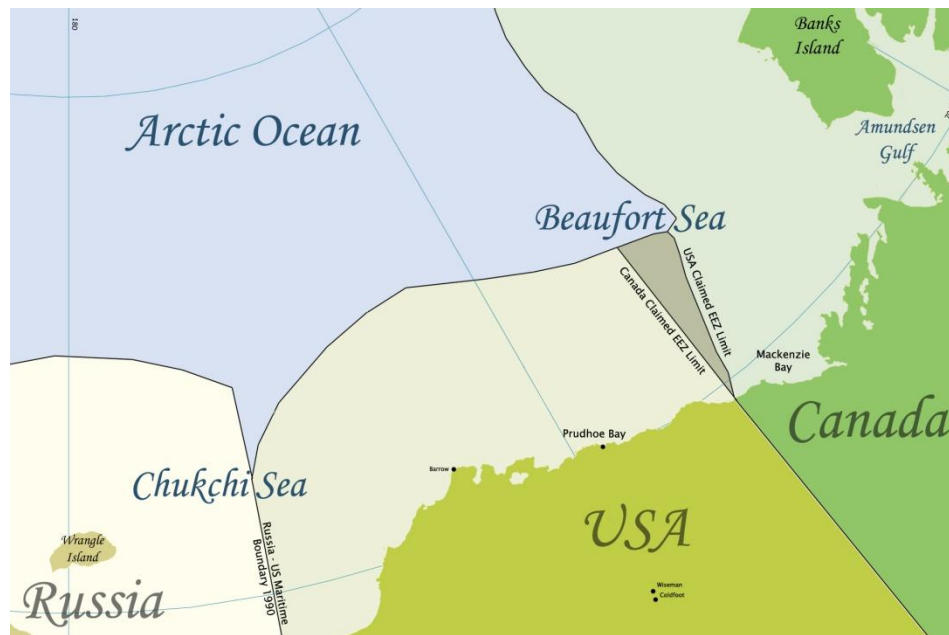
Са друге стране, постоје и мишљења да Кина има свеобухватну стратегију за Арктик, без обзира што она није у писаној форми објављена, да ради дугорочно и фазно и да тачно зна шта су њени циљеви. Ненђи Лију (Nengye Liu) у том контексту оцењује: „три главна стуба арктичк политике Кине су: поштовање туђих интереса, сарадња и решења од обостраног интереса. Прво, Кина поштује права на Арктику како арктичких држава, тако и доморадачких народа, како је то утврђено у међународном праву. То значи да Кина признаје суверенитет, суверена права и јурисдикцију арктичким државама према Конвенцији УН о праву мора (*United Nations Convention on the Law of the Sea*). Заузврат, Кина ће тражити признавање својих легитимних права на Арктику у складу са међународним правом. На пример, Кина има одређена права у међународним водама на Арктику, као што су слобода пловидбе, прелета, истраживања и риболова. Кина није изразила намеру да оспори постојећи режим управљања на Арктику. Уместо тога, она би радије да се укључи у обликовање развоја овог региона, како би управљала тим процесом и умерила га на своју корист. Ово је разлог због којег је Кини било стало да уђе у Арктички савет.“ (Liu, 2016) У сваком случају, Кина је постала регионални актер на Арктику. У овом тренутку она је далеко од „главног стола“ и може само ограничено да утиче на одређене процесе, али су евидентни покушаји да буде што је могуће присутнија у

овом делу света. Кинеска заинтересованост и низ активности које спроводи су још један показатељ да арктичко питање постаје све актуелније у међународним односима.

5.2.4. Постављање осталих арктичких држава

5.2.4.1. Канада

Као и у случају Русије, за Канаду је Арктик једно од најважнијих политичких питања, то је „интегрални део њиховог националног идентитета“. (Conley, Kraut, 2010: 16) Због тога се и у политичким одлукама државних институција и у јавним иступима званичника осећа одлучност и бескомпромисност. Због тога је Канада ушла у три спора са осталим арктичким државама: један са САД, један са Данском и још један са групом других држава које предводе САД. (Lackenbauer, Morrison, Poelzer, 2008)

Карта бр. 8: Територијални спор између САД и Канаде у Бофоровом мору⁷⁸

⁷⁸ Мапа преузета са: <https://arcticecon.wordpress.com/category/canada/>

Спор са САД је настао због разграничења у Бофоровом мору, на делу границе између америчке Аљаске и канадског Јукона. Док Канада тражи да се граница ексклузивне економске зоне повуче у складу са континенталном границом, односно да је прати, САД инсистирају да се она протеже средњом линијом, на истој раздаљини између обале две државе. Површина територијалних вода око којих се споре САД и Канада износи 21.435 км², што је веће од територија Словеније или Израела, на пример. На спорном подручју, претпоставља се, постоје значајне резерве фосилних горива. САД су до 2015. године издале осам дозвола за истраживање морског дна, због чега је Канада дипломатски протестовала. САД, иначе, иако су потписнице Конвенције УН о поморском праву, још увек нису и ратификовале тај документ, па је немогуће тражити решење за овај проблем пред надлежним међународним судовима под јурисдикцијом УН. (Van Efferink, 2015a) Крајњи северозапад канадског Јукона је иначе и полазна тачка 1.200 км дугог гасовода Мекензи (*Mackenzie Pipeline*), којим би требало да се повежу изворишта у Бофоровом мору и крајњи потрошачи на југу земље.

Други спор је избио са Данском због разграничења у Северозападном пролазу, на коридору који се протеже између канадске обале и Гренланда. Две земље су још 1973. године извршиле делимитацију границе, што је потврђено од стране УН, али је проблем настао у утврђивању коме припада острво Ханс (Hans Island). Острво је ненасељено, величине свега 1.3 км², али има одређени значај за навигацију као и комерцијални излов рибе. Користећи топографске карте из 1967. године канадски званичници су тврдили да је острво припадало њиховој држави и да није уопште било предмет у разговорима о делимитацији. Са друге стране, данске власти су од 1984-2003. године упорно постављале државну заставу на овом острву, што је изазивало реакције званичне Отаве. Канадски министар одбране Бил Грехам (Bill Graham), сматрајући потезе Данске провокацијом, је 2005. године изненада посетио острво Ханс што је у Копенхагену протумачено као нарушавање територијалног интегритета земље. То је одложило почетак преговора о спорном острву до 2012. године, а и поред напора обе стране да се постигне споразум до тога још увек није дошло. Према последњем опису стања из новембра 2012. гранична линија се повлачи средином острва. (Van Efferink, 2015a)

Трећи спор је у основи настао са САД, на чију страну су се временом прикључиле и неке друге државе, између осталих и Русија и ЕУ. За Канаду је Северозападни пролаз саобраћајни коридор који пролази кроз њене територијалне воде и у том смислу се позива на Конвенцију УН о поморском праву. Са друге стране, САД инсистирају да се овај мореуз прогласи међународним, па би тако пловила под заставом других држава могла да имају право на слободан транзит. То би значило да Канада не би имала право да затвори пролаз, нити да омета пловидбу бродова из других држава. Ово је вероватно и најкрупнији спор, пошто ће се Канада тешко одрећи свих привилегија које јој се пружају контролом једног од најважнијих мореуза у будућности. (Conley, Kraut, 2010: 16-7)

Карта бр. 9: Северозападни пролаз⁷⁹

За Канаду је на првом месту „доказивање суверенитета на овом простору“, а циљеви на Арктику су још и заузимање позиције „глобалног лидера у истраживањима на

⁷⁹ Мапа преузета са: <https://arcticecon.wordpress.com/category/canada/>

Арктику“, „заштита северних земаља и вода“ (мисли се на заштиту животне средине и културног наслеђа, прим. аут.) и „развој инфраструктуре“ (саобраћајне, социјалне, здравствене и тд.). (Government of Canada, 2009: 9-13, 26-7) Развој инфраструктуре је нужен како би се вршила даља истраживања и природних ресурса и потом несметана експлоатација. Такође, инвестирање у секторе образовања и примарне здравствене заштите се реализује како би се постојећа популација задржала на крајњем северу и подстакло досељавање нових становника. Овај простор, насељен претежно домородачким народима је изложен депопулацији, а уз то се ради о областима које спадају у најређе насељене на планети. Канадске власти инвестирају (или активном политиком усмеравају инвестиције приватног сектора) у научне институције и подстичу иновације везане за истраживања на Арктику како би заузеле водећу позицију у свету развојем сложених технологија неопходних за експлоатацију природних ресурса у поларним условима. Међутим, све то није довољно како би се „доказао суверенитет“, па ова држава континуирано јача своју војну моћ на Арктику.

Због тога је предвиђено отварање новог центра за обуку (на локацији Resolution Bay), затим и модернизација јединица Канадских ренцера (*Canadian Rangers*)-резервних снага способних да обављају надзор на овој територији⁸⁰, конструкција новог ледоломца (највећег који је постојао у канадској флоти икада), ревитализација подморничких база и набавка нових патролних бродова. Канада је такође предложила и доношење нових правних норми у области заштите животне средине (у оквиру документа под називом *Arctic Waters Pollution Prevention Act*) којима би се јурисдикција приобалних држава проширила на воде које се налазе 200 миља од обале (не као што је до сада 100 миља), чиме би се територија надлежности Канаде проширила за око пола милиона квадратних миља. (Government of Canada, 2009: 11) Образложење је да постоји реална претња по канадски екосистем уколико дође до већих загађења у приобалном појасу других држава или међународним територијалним водама.

---

⁸⁰ Због улоге коју имају у арктичкој области, често се у канадској штампи ова јединица, основана 1947. године назива и „Арктичким ренцерима“ (*Arctic Rangers*).

Као и САД и Русија, Канада показује спремност да брани своје интересе свим расположивим средствима. И без обзира на стратешко партнерство са САД и то што са Данском одлично сарађује унутар НАТО, са овим државама је у спору по питањима која угрожавају њене интересе.

5.2.4.2. Данска

Положај Данске као арктичке државе је по свему специфичан. Континентални део ове државе се ни по чему не може сврстати у Арктик. Међутим, захваљујући томе што је од 1721. године највеће светско острво Гренланд део Краљевине Данске, ова земља је чланица Арктичког савета. Односи између Данске и Гренланда су све сложенији, а приметна је тенденција да становници острва постепено захтевају (делимично и добијају) све већу аутономију. Поједини аналитичари и политичари наводе како је само питање времена када ће бити организован референдум о независности, мада остаје отворено питање да ли би и како могла функционисати таква држава. (Conley, Kraut, 2010: 19)

Гренланд је са 2.166.086 км² по површини дванаеста највећа територија на планети, већи је од Мексика и Индонезије и двоструко већи од Египта и Етиопије, али је његова укупна популација 2016. године процењена на 56.483 становника, од чега је око 88% гренладских Инуита и 12% Данаца. (CIA, 2016) То указује да будући политички спорови могу имати и етничку димензију, мада се централне власти у Копенхагену труде да до тога не дође. (Conley, Kraut, 2010: 20) Данска инсистира на поштовању међународног права, а због сложеног односа са Гренландом и Фарским острвима, приметан је и покушај детаљног регулисања шта су права и обавезе централних (у Копенхагену), а шта локалних власти (у Нууку и Торшавну). Већи део прихода од експлоатације минералних сировина треба да остаје локалним властима, што за Гренланд може бити огроман извор прихода. До сада, на Гренланду су пронађена велика налазишта бакра, гвожђа, ванадијума, молибдена, титанијума, ниобијума и тантала, као и значајне резерве графита, галијума, хрома, никла, цинка и уранијума. (Kingdom of Denmark Ministry of Foreign Affairs, 2011: 13-28) У

контексту отварања СПМ и СЗП Гренланд има огроман значај, пошто би на његовим обалама могао бити изграђен већи број лука са пратећим садржајима.

Карта бр. 10: *Географски положај Гренланда и његова величина у поређењу са континенталном Данском*

У данској „Стратегији за Арктик“ из 2011. године се велика пажња посвећује међународној сарадњи и подвлачи неопходност договора са партнерским државама. Данска стратегија се темељи на 4 стуба: 1) Арктик треба да постане место сигурно за живот; 2) неопходно је обезбедити самоодрживи развој; 3) предузети све неопходне мере како би се заштитила животна средина; 4) активности координирати са партнерима из међународне заједнице. (Kingdom of Denmark Ministry of Foreign Affairs, 2011: 9-10) И Данска, као и Русија, велику пажњу посвећује опремању сопствених војних снага до 2020. године. Као што је већ наведено, питање простирања сопствене територије арктичким

гребеном потегла је и Данска. До 2011. године Данска је експедиције које су испитивале ово питање организовала заједно са научним институцијама из Шведске и САД.

Као и САД, Данска се отворено противи утврђивању међународног споразума по узору на Антарктик, већ се залаже за договоре и ефикасније деловање влада арктичких држава. (Petersen, 2009: 55) У циљу ефикасније заштите националних интереса од 2010. године се спроводе структурне реформе оружаних снага, које на четворогодишњем нивоу добијају додатних 120 милиона долара за јачање војне моћи на Гренланду. То подразумева изградњу нових војних инсталација, куповину опреме и средстава. Спајајући команде на Гренланду и Фарским острвима формиране су Арктичке снаге за узвраћање (*Arctic Response Forces*) са јединственом командом (*Joint Arctic Command*) која има седиште у Нууку. Данска се укључила у трку у наоружавању на Арктику, покушавајући да тако парира осталим акетрима.

5.2.4.3. Норвешка

Норвешка министарка одбране Грета Фаремо (Grete Faremo) је током дискусије о изазовима за НАТО, Русију и Норвешку на Арктику, организоване од стране Војне заједнице Осла (*Oslo Military Society*) 2010. године изнела следећу оцену: „Кључне речи су одржавање суверенитета и изградња ауторитета.“ (Conley, Kraut, 2010: 21) Овим кратким закључком са самог краја њеног излагања се на најбољи начин описује реалистички приступ Норвешке. Како ћемо видети у даљој анализи и врло прагматичан истовремено. Да све буде још занимљивије, Грета Фаремо је била министарка у кабинету Јенса Столтенберга (*Jens Stoltenberg*), у периоду када је владајућу већину чинила такозвана „црвено-зелена“ коалиција. Иако је долазила из социјалдемократског тора, она је у званичним иступима у потпуности деловала као реалполитичар. Када је реч о осигуравању националне безбедности идеологија има мањи значај.

Норвешка има дугу традицију истраживања и присуства у региону такозваног Високог севера (*High North Region*). Током хладноратовског периода, Норвешка је уз Турску била једина чланица НАТО која се директно граничила са Совјетским савезом.

Само што је, за разлику од турско-совјетске границе која се протезала јужним ободом територија Грузије и Јерменије, Норвешка била и остала први сусед Русије. Без обзира на то што заузима периферни географски положај у Европи, стратешки значај Норвешке је у том периоду био велики. Због тога је ова земља заузимала важно место у НАТО. „Без Норвешке као савезника, САД би значајно теже надгледале Северну флоту Совјетског савеза, која је чинила највећи део морнарице ове земље.“ (Conley, Kraut, 2010: 22)

Карта бр. 11: *Копнене границе Норвешке*

Међутим, приметно је и да у послехладноратовским годинама Норвешка има сасвим другачији спољнополитички приступ од осталих арктичких чланица НАТО. Наиме, њен однос према Русији је рационалан и прагматичан и у том контексту, Норвешка

покушава да води билатералне разговоре о свим отвореним питањима са Москвом, не укључујући у њих ни НАТО ни Арктички савет. За разлику од канадских, америчких и данских колега, који су бурно реаговали на руско полагање заставе на океанско дно, норвешки шеф дипломатије Јонас Гар Сторе је покушао све да релативизује рекавши да тај потез „нема правни значај“. (Blanchfield, 2010) У норвешкој Стратегији за Далеки север (*Norwegian High North Strategy*) се наводи како су билатерални односи са Русијом њен „централни део“ и да они треба да буду „засновани на прагматизму, интересима и сарадњи“. (Norwegian Ministry of Foreign Affairs, 2006: 17-9) Сарадња са Русијом се, иначе, помиње у свим деловима Стратегије и различитим поглављима која се баве конкретним темама, али се зато, на пример, НАТО и ЕУ у том контексту уопште не спомињу. Можда је и то разлог што је Норвешка успешно решила питање разграничења са Русијом у Баренцовом мору 2010. године, после преговора о подели територије величине око 175.000 км² који су трајали скоро 40 година. На целом Арктику ово је једина граница која није спорна, једини случај када су две стране споразумно успеле да утврде граничну линију и обележе шта су чије територијалне воде. За Норвешку је ово од великог политичког значаја, пошто очигледно власти ове земље не желе проблематизовање односа са једним од три копнена суседа (Норвешка има још копнену границу са Финском у дужини од 736 км и Шведском од 1.630 км). Норвешко-руска граница је дуга свега 195 км и простира се дијагоналним правцем од североистока ка југозападу, али се важност овог дела земље огледа у томе што онемогућава излазак на „арктичке воде“ Финској и Шведској. Иако су чланице Арктичког савета и препознате као „арктичке земље“, Финска и Шведска немају директан приступ Баренцовом мору.

Поред тога, Норвешка је петнаести највећи произвођач сирове нафте и седми највећи произвођач земног гаса на свету, њени приходи од експлоатације ових ресурса учествују са 22% у укупном БДП, а уз то, највећа нафтна компанија у земљи је државни „Статоил“ (*Statoil*), што додатно повећава државне приходе. Ово је још један доказ да су државне границе веома важне, без обзира на покушаје да се релативизује значај државе. Такође и показатељ због чега се државе не одричу ниједног дела своје територије. Када су током XVII и XVIII века Норвешка и Шведска утврђивале међусобне границе, током неколико преговарачких процеса се дошло до данашњег решења, које углавном прати

хидрографске карактеристике терена. Водотокови који се сливају ка Балтичком мору су припали Шведској, а хидрографске мреже река које теку ка Северном и Баренцовом мору-Норвешкој. Тада се о територијама на далеком северу знало мало, то је углавном била *Terra Incognita*, чије организовано истраживање ће почети тек у XX веку. Због овога и подсећање Грете Фаремо да су кључне две ствари: одржавање суверенитета и изградња ауторитета. Јер, сада Норвешка има много више разлога да територију на крајњем северу жестоко чува и брани, пошто око четвртине њених прихода директно зависи од сировинске базе у том делу земље.

Отуда и дугорочно планирање којим се посебна пажња посвећује праћењу климатских промена и предлагању решења у том смеру, обезбеђивању морских рута и брзом деловању у случају хаварија, развоју иновационих технологија и туризма у арктичком појасу, улагању у инфраструктуру и заштити културне баштине староседелачких наорда, пре свега народа Сами. Народ Сами припада оној групи нација које немају своју државу, највећи број њих живи у Норвешкој (процењује се око 60.000) а иначе насељавају крајњи север Сканинавског полуострва. (Carpelan, 2005: 252-8) Самијци немају територијално-политичку аутономију, попут Инуита на Гренланду, али као и Данска, Норвешка превентивно делује, помаже очување културе Самија, инвестира у развој области у којима живе и тако спречава било какву могућност за појављивање сепаратизма у будућности. Норвешка је и иницијатор посебног облика прекограничне сарадње по свим наведеним питањима, којом се подстичу локалне и регионалне власти да узму много веће учешће у заједничким програмима. (Norwegian Ministry of Foreign Affairs, 2009: 13-6, 18-22, 42-4) Како би обезбедила испуњавање постављених циљева, Норвешка од 2005. године спроводи програм јачања војних потенцијала на крајњем северу. Тај процес се одвија у неколико праваца, а најважнији су повећавање броја авиона за патролирање, изградња нових патролних чамаца са појачаним трупом за арктичке услове, постепена реконструкција војне базе Јужни Варангер (*Sør-Varanger*) на крајњем северу континенталног дела земље у којој је смештен један батаљон и сарадња са Обалском стражом Русије. (Norwegian Ministry of Foreign Affairs, 2006: 19-21) Уз то, од 2009. године унутар оружаних снага земље је формирана засебна Северна бригада (*Brigade Nord*), једина бригада норвешке војске (до тада је ова јединица била у саставу Шесте дивизије).

Броји око 4.000 припадника са командом у градићу Бардуфош (*Bardufoss*) у ком је уједно и команда копнених снага. (Forsvaret, 2017)

5.2.4.4. Шведска, Финска и Исланд

Шведска је једна од водећих земаља на свету у погледу истраживања климатских промена. Влада ове земље улаже значајна средства у финансирање пројеката који имају циљ откривање узрока климатских промена и предвиђања како ће се оне у блиској будућности одвијати. Још 1984. године је основан Шведски комитет за поларна истраживања (Swedish Polar Research Committee), а 1991. шведски ледоломац „Оден“ (*Oden*) је заједно са немачким ледоломцем „Поларна звезда“ (*Polarstern*) био прво пловило које није на нуклеарни погон а стигло је до Северног пола. (Sveriges regering, 2012: 14) У стратешким документима ове земље се наглашава опредељеност да се одржи висок интензитет оваквог деловања, то јест да се настави са најразличитијим истраживањима Арктика, било да се ради о изради софтвера за симулацију климатских промена или даљих експедиција ледоломца „Оден“. Свакако ово је скопчано са економском моћи државе и њеним финансијским могућностима да подржава овакве пројекте, а да би то оправдала, влада ове земље је 2012. године у документу под називом „Шведска стратегија за регион Арктика“ (*Sweden's Strategy for the Arctic region*) навела да очекује значајне користи од истраживања Арктика. Северени део земље се налази унутар изотерме од 10°, а у том региону су развијене привредне гране лова, риболова и дрвно-прерађивачке индустрије, док се очекује да ће повећавањем просечне годишње температуре и одмрзавањем пермафроста бити могуће додатно истражити постојање резерви разних минералних сировина. Такође, у овом делу земље је лоцирана индустрија која се бави космичким програмом, што је од стратешког значаја за земљу. (Sveriges regering, 2012: 4-13) „Шведска космичка корпорација“ (*Swedish Space Corporation*) је основана 1972. године, у потпуности је у државном власништву, а специјализовала се за производњу сателита, лансирних уређаја, опреме и осталих летелица неопходних за истраживање космоса. Шведска је у сваком погледу Арктичка држава, са дугом историјом присуства у овом делу света, што се одразило и на многе карактеристике националног идентитета и културолошке особености,

као и у случају осталих нордијских народа. Међутим, географски положај Шведске узрокује делимичну изолованост земље у односу на централни део Арктика. Шведска нема обалу која излази на неко од северних „арктичких“ мора, па тако нема ни директан приступ међународним водама у овом региону. Она, као и Финска, припада Арктику само својим континенталним делом, што утиче на њене спољнополитичке циљеве и дефинисање безбедносне политике. Како се истиче „„Шведска нема територијалне претензије у региону Арктика, али то не значи да ово питање не утиче на националну безбедност.“ (Sveriges regering, 2012: 21) Због тога је у последњих 10 година покренут низ политичких активности. Током председавања Европском унијом 2009. године Шведска је искористила прилику и иницирала низ расправа о Арктику. Епилог свега су нове стратегије ЕУ о овом питању које се после тога усвајају и примењују, о чему ће више речи бити у засебном делу рада.

Начелно, институције ове земље инсистирају на мирном решавању свих спорова и „снижавању тензија“ како би се осигурала безбедност региона у целини. У том контексту се заговара већа улога Арктичког савета чија овлашћења би током времена требало да постану све шира, али и Нордијског савета и осталих регионалних организација попут Баренцког евро-арктичког савета (*Barents Euro-Arctic Council*), и Баренцког регионалног савета (*Barents Regional Council*), који промовишу прекограничну сарадњу 13 северних области Норвешке, Финске, Шведске и Русије. Шведска користи сваку прилику да подсети остале чланице Нордијског савета (Норвешку, Финску, Данску и Исланд) на потписану „Декларацију о нордијској солидарности“, којом се указује да ове земље деле исте вредности, да их уједињује географска блискост и заједничка историја, те да, између осталог, у погледу нових спољнополитичких проблема и безбедносних претњи треба промовисати поштовање међународног права, одрживи развој и дефинисати циљеве „комплементарне европској и евро-атлантској сарадњи“. (Nordic Declaration on Solidarity, 2011: 1)

Такође, као што је већ написано, мултилатерални приступ и рад кроз међународне организације подразумева залагање за већим учешћем ЕУ у свим темама које се тичу Арктика. У том циљу Шведска се јавља као најжешћи заговорник пријема Исланда у ЕУ,

често чак потенцирајући ово питање и када то исландски званичници не желе или не чине. (Iceland Review, 2009) Заједно са Исландом и Финском, Шведска иначе чини неформалну „арктичку подгрупу“, која не гледа благонаклоно на такозвану „арктичку петорку“ састављену од најважнијих регионалних актера-САД, Русије, Канаде, Данске и Норвешке-држава које практично контролишу арктичке поморске руте и воде међусобну битку око експлоатације сировина које има сада постају доступне. Њени покушаји ослањања на ЕУ су стога класичан пример „ускакања у вагон“ који описује Волц у својој теорији неореализма. Придруживање актеру са већим укупним потенцијалом моћи и покушај усмеравања његове политике је решење како да Шведска оствари своје националне интересе, у условима агресивног наступа држава „арктичке петорке“ које би, иако међусобно несагласне по бројним питањима“, Арктик желеле да „задрже“ за себе и не дозволе другим акетрима да значајније утичу на регионална безбедносна питања. Отуда и разлика у понашању између Шведске и Данске, иако су обе чланице ЕУ.

Као и Шведска, и Финска се залаже за веће учешће ЕУ на Арктику. Сличност у позицији две државе се огледа и у томе што ниједна није чланица НАТО, па је ЕУ најзначајнији актер ком могу придружити своје потенцијале моћи и преко кога могу покушати са остваривањем националних интереса. Влада Финске је 2010. године основала посебну делегацију (канцеларију) за Арктичка питањам чији задатак је да прати спровођење националне стратегије за овај регион (*Finish Arctic Strategy*). Финска је опредељена да се активније ради на очувању животне средине и упозорава међународну јавност на погубне последице климатских промена. (Finland Prime Minister's Office, 2013) Исто као и Шведска за то жели пре свега да користи институције ЕУ (*EU Arctic Policy*). Због тога Финска предлаже да ЕУ дефинише јединствену Арктичку политику, која би се спроводила као и остале сличне политике и била обавезујућег карактера за чланице. Финска се залаже и да ЕУ добије статус посматрача у Арктичком савету, а на предлог Хелсинкија је од стране Европске комисије основан Арктички информациони центар ЕУ (*EU Arctic Information Center*) са седиштем у лапонском граду Рованијема који је почео са радом 2015. године. Жеља Финске је и да Арктички савет добије сасвим нову улогу и успостави се као међународна организација са ширим овлашћењима и могућношћу деловања.

За разлику од Шведске и Финске, Исланд није члан ЕУ, а његово чланство у НАТО је скопчано са многим специфичностима које су описане у претходним деловима рада, пошто ова држава нема своју војску. Поред тога, и по броју становника и по површини, Исланд је убедљиво најмања арктичка држава, те су, узимајући све у обзир, његови укупни потенцијали моћи скромни. Исланд се залаже за ширу међународну сарадњу и то преко веће улоге Арктичког савета, заговара поштовање међународног права, очување животне средине и одрживи развој, али су његови политички донети ограничени. (Althingi, 2011) Отуда и удруживање у неформални савез са Шведском и Финском како би се изградио шири маневарски простор за деловање и комотнија позиција за предлагање нових политичких иницијатива. (Sveriges regering, 2012: 8-9)

Посматрајући постављање три анализирани државе у целини, уочљиво је да се њихов приступ значајно разликује од приступа осталих арктичких држава. На то су их принудили географски положај, релативна политичка изолованост и немогућност да самостално остварују националне интересе у овом региону. Отуда шведско и финско оретање ка ЕУ и лобирање да се њене институције много активније укључе у решавање отворених питања на Арктику, односно исказана жеља да Арктички савет постане тело које ће постепено преузимати надлежности државних органа и одлучивати о бројним темама, у чему им се придружио и Исланд. Пет арктичких држава које имају своје територијалне воде у Арктичком океану љубоморно чувају своју позицију и спроводе сасвим другачије спољне и безбедносне политике, одгурујући ЕУ далеко од Арктика и покушавајући да узму за себе што је више могуће. Како је норвешка министарка одбране подвукла, за њих је најважније одржавање суверенитета и изградња ауторитета, док је за Шведску, Финску и Исланд важнија међународна сарадња и изградња нових правних инструмената.

5.2.5. Спољна и безбедносна политика ЕУ

Од 2009. године ЕУ је показивала све већу заинтересованост за регион Арктика, што је резултирало усвајањем низа стратегија од 2012-2014. године. Арктик је за ЕУ занимљив због три ствари. Прво, то су могуће последице климатских промена и наглог

отопљавања, које ће се највише осетити у Европи. Друго, то је питање отварања нових поморских рута за повезивање Европе и Тихоокеанског региона. И треће, краткорочно вероватно и најважније питање, јесте енергетска безбедност и почетак експлоатације фосилних горива на Арктику. ЕУ је животно заинтересована за сирову нафту, пошто увози преко 50% овог енергента, а за гас су као крајњи корисници посебно заинтересоване западноевропске континенталне земље, које увозе око 70% овог енергента. (Cupalová, 2008: 158-84)

ЕУ је, као и арктичке државе, усвојила неколико стратешких докумената који се тичу Арктика, а три главна циља су: 1) заштита Арктика у сарадњи са народима који насељавају тај простор; 2) промовисање одрживог развоја и одрживе експлоатације ресурса; 3) јачање међународне сарадње. (Council of the European Union, 2014; European Parliament, 2014) У наредном периоду Европска комисија ће се фокусирати на три теме које се директно тичу Арктика: 1) подршка истраживањима о климатским променама на Арктику и представљање резултата јавности; 2) инсистирање на проналажењу механизма који ће гарантовати одрживу експлоатацију ресурса; 3) интензивирање дијалога са арктичким државама и староседелачким народима и етничким групама које насељавају тај простор. (European Commission, 2012) У приступу ЕУ је упадљива подударност са стратегијама Шведске и Финске. Иако је и Данска чланица ЕУ, у овом погледу се на њу бриселске институције могу ослонити мало. Наиме, низом споразума који су дефинисани током пријема Данске у ЕУ Гренланд и Фарска острва су изузети као територије на којима се неће примењивати све одредбе правног наслеђа ЕУ (*acquis communautaire*). Тада је као аргумент навођена удаљеност ових подручја од континента, као и њихова специфична позиција, што је било слично, на пример, положају француских или британских прекоморских територија унутар ЕУ. Међутим, данас би ЕУ желела да ово питање реши на сасвим другачији начин, али за то не постоји сагласност Данске. Данска има не само правно-формалне, већ, како смо видели, и економске и политичке разлоге да своју политику води самостално, не обазирћи се претерано на жеље ЕУ. У спору са Русијом око разгранчења Данска се много више ослања на САД и своје чланство у НАТО, него на ЕУ.

ЕУ зато остаје у позицији нежељеног партнера, а иако ова интеграциона целина обухвата и арктичке области, њен утицај на дешавања у овом делу света су релативно мали. Очигледно, интенција ЕУ је да се кроз најразличитија могућа истраживања прикупљају и обрађују подаци о климатским променама и угрожености животне средине, те да се промовисањем нових принципа заштите и својеврсном интернационализацијом ових питања утиче на остале актере регионалне безбедности. У ту сврху се користи и тема одрживог развоја, како не би дошло до прекомерне експлоатације нафте, гаса и осталих природних ресурса и последичног нарушавања равнотеже у еколошком систему. Имајући у виду и остале кризе са којима се ЕУ среће, од мигрантске, преко финансијске у еврозони, до нарушених односа са Русијом и несугласица са САД после избора Доналда Трампа, тешко је очекивати да ће она постати респектабилан актер регионалне безбедности на Арктику у догледно време. Посматрајући из данашње перспективе, вероватније је да се то неће десити никада. Јер поред тога што се на ЕУ ослањају само арктичке државе којима је то средство за спровођење принципа самопомоћи, проблем је и што ЕУ истовремено не представља и војну интеграцију, већ се већина њених чланица види НАТО као гаранта националне безбедности. Из раније представљених података је јасно да пет арктичких држава инвестирају све више у развој оружаних снага које би биле оспособљене да брзо реагују у том делу света, па због тога присуствујемо својеврсној „милитаризацији Арктика“. ЕУ у том погледу нити најављује било шта, нити, због карактера интеграције, може учинити било шта. Отуда и њено периферизовање у решавању отворених питања на Арктику и ограничени домети у деловању. Крајњи домети ЕУ су, уколико се њена позиција посматра из угла структуралног реализма, да „ускочи у вагон“ и подржи једну или више земаља унутар арктичке петорке. Тако би могла да добије нову улогу и постане значајнији актер регионалне безбедности. Делимично, оваква тврдња делује парадоксално. Јер, како би ЕУ могла да „ускочи у данску композицију“ када је ова држава чланицате те организације и по бројним другим питањима се може закључити како је „Данска ускочила у ЕУ вагон“. То нам само указује да успостављање равнотеже снага у међународним односима може имати другачију рефлексију на регионалну безбедност него на међународну безбедност. Управо због тога што се државе и даље воде принципом самопомоћи. У ситуацијама када им то одговара оне ће „ускакати у вагон“ и тако

остваривато своје националне интересе, док ће у другим ситуацијама деловати сасвим другачије, онако како мисле да је најбоље за њих и њихову националну безбедност.

5.2.6. НАТО и арктичко питање

Четири од пет држава арктичке петорке су чланице НАТО, а укупно пет од осам арктичких земаља је у северноатлантској војној алијанси. Мимо ње су Русија, Шведска и Финска. Међу арктичким НАТО чланцама су и САД, несумњиво стуб око којег је успостављена ова војна интеграција, те је можда и то разлог због чега НАТО до данас показује упадљиву незаинтересованост за безбедност Арктика. Током посете војним базама на северу Норвешке, генерални секретар НАТО Андрес Фог Расмусен је рекао: „У овом тренутку, НАТО нема намеру да повећава своје присуство на Далеким северу. /.../ Арктик је тешко окружење. То захтева сарадњу, а не конфронтације и верујем да ћемо наставити да сарађујемо.“ (Bennet, 2013) Занимљивост представља то што је Расмусен дански политичар, бивши премијер те земље, а на позицији генералног секретара га је заменио Јенс Столтенберг, некадашњи председник владе Норвешке. Последња два највиша званичника НАТО долазе из арктичких држава, што у великој мери опредељује њихово постављање по овом питању. Као и у другим случајевима, арктичким чланицама НАТО може представљати корисно средство да остваре своје националне интересе, али у овом случају то може бити и штетно. Укључивањем целокупног НАТО-а у полемику о безбедности Арктика отворио би се простор за Велику Британију, Немачку и Француску, велике силе које имају важно место у светском политичком систему, да постану актери регионалне безбедности. Држећи се оквира из Илусилатске декларације државе не желе мешање нових актера, јер би се тако погоршала њихова позиција, па се у оквиру арктичке петорке три чланице НАТО радије консултују у ужем кругу, него да укључују целу организацију, док је Норвешка опредељена на билатералну сарадњу са Русијом. Занимљивост представља и што идентичан став имају руски званичници, па је Дмитриј Медведев изјавио: „На Арктику се све лепо може средити и без НАТО.“ (Bennet, 2013) Попут ЕУ, НАТО тако остаје непожељан актер на Арктику и са тим су сагласне и његове четири чланице. Да се овакав приступ може показати контрапродуктивним упозорио је

министар спољних послова Норвешке Еспен Барт Аиде (Espen Barth Eide) 2013. године. (NATO Review, 2013) Он је подвукао да све већи интерес за Арктиком показују азијске земље-Кина, Јапан, Јужна Кореја, Индија и Сингапур, па није добро да НАТО остаје по страни, као и да арктичке земље данас имају развијене инструменте за управљање, али да је питање шта ће бити за двадесет година, када се, на пример, драстично повећа број бродова који користе СМП и СЗП или појача експлоатација нафте и гаса. Ипак, његове опаске нису значајније утицале на структуре НАТО. За разлику од ЕУ, НАТО до 2017. године уопште није ни покушао да дефинисањем неких сопствених стратегија за овај део света пронађе своју улогу на Арктику у предстојећим деценијама. Уколико то буде у интересу САД и осталих чланица, или уколико укупни потенцијали моћи „арктичке НАТО четворке“ видно опадну у наредном периоду, онда је вероватно да ће се НАТО активније укључивати у регионалну безбедност Арктика, али све док односи снага буду отприлике онакви какви данас јесу то не треба очекивати. Државе немају интерес да своју позицију препуштају другим акетрима, све док се не нађу у проблему, односно док та позиција не почне да се нарушава.

5.3. Регионални конфликти и питања значајна за регионалну безбедност

5.3.1. Топљење северног леденог покривача као безбедносна претња

Повећавање просечне годишње температуре на планети, промене у облачности, промене атмосферских циркулационих схема и повећано загревање океана сунчевим зрацима доводе до сталног топљења северног леденог покривача. Стопа смањења површине под ледом је у периоду између 1979. и 2000. године износила 6,4% по деценији, за период 1979-2004. године је била 7,7%, а за период између 1979. и 2006. године 8,4%. Количина леда у Северном леденом океану је све мања, рекордно топљење леденог покривача на Гренланду је забележено 2010. године, годину дана касније је констатовано како се руб леденог покривача у Карском мору удаљио од обале за 700-800 км, а 2012. године је укупна количина леда на Арктику достигла историјски минимум. (Tedesco et al,

2011: 126-7) Узимајући у обзир само последњу деценију, смањење леденог покривача у септембру, када лед има минималну површину, било је 18%. (Petrovich, Richter-Menge, 2009: 417-41)

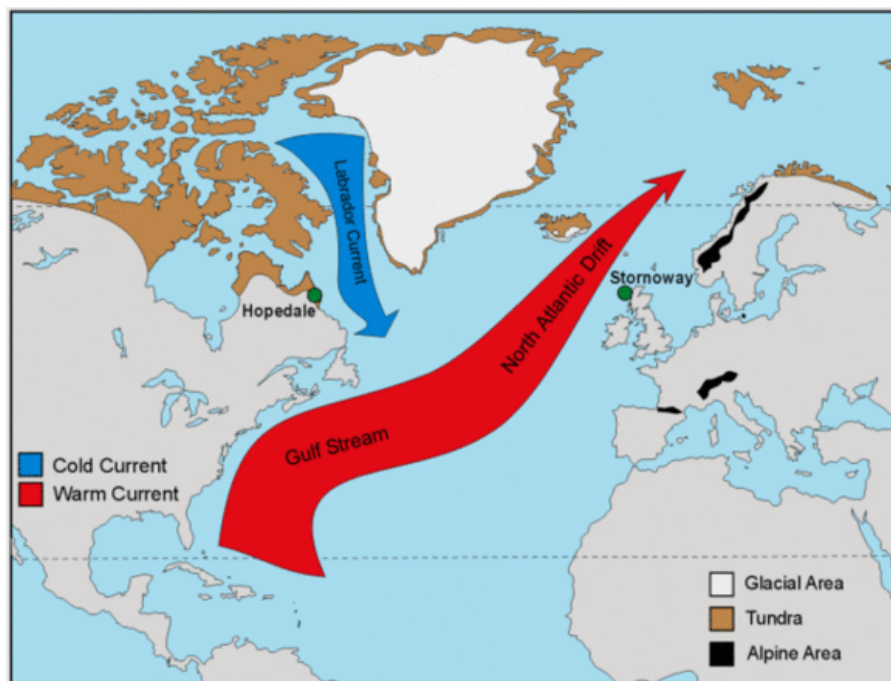
Карта бр. 12: Смањивање леденог покривача на Арктику 1981-2010. године (National Snow & Ice Data Center, 2016)

Према подацима америчког Националног центра за податке о снегу и леду (*National Snow & Ice Data Center*) 2016. године су уочени слични процеси као и четири године раније, па се површина под ледом била смањила на 4,14 милиона km^2 (у септембру 2012. године је износила 3,39 милиона km^2). Директор ове институције Марк Серез (Marc Serreze) закључује да присуствујемо „силазном тренду без знакова опоравка“ те да због тога не би био изненађен уколико би 2030. године током летњих месеци Арктик потпуно остао без леда. (National Snow & Ice Data Center, 2016b) Девет година раније прогнозе истог истраживача су биле оптимистичније, пошто је наговештавао да до тога може доћи између 2040-2100. године. (Serreze, Holland, Stroeve, 2007: 1533-6) До сличних закључака долази и Норвешки метеоролошки институт (*Meteorologisk institutt*) који је током 2016. године на мерној станици Лонгјир (*Longyearbyen*) на острву Свалбарду измерио рекордно високе температуре због чега је наговештено да ће се средња годишња температура кретати око 0°C (просечна температура је од 2000. године износила $-6,7^\circ\text{C}$). (Meteorologisk institutt, 2016)

Процес топљења северне ледене капе је иреверзибилан. (Chapmann, 2009: 8) Какве ће последице бити остаје и даље упитно? У обимној студији организације Процене утицаја арктичке климе (*Arctic Climate Impact Assessment*) се наводи да ће доћи и до позитивних и до негативних догађаја. Позитивно је што ће топљењем површинског снега и леда велике површине постати обрадиве или ће уместо данашњих тундри у арктичком појасу расти шуме. Због тога овај део света може у економском смислу представљати један од динамичнијих светских региона у наредном веку. Негативно је што одмрзавањем пермафроста долази до ослобађања нових количина CO₂ у атмосферу, што је претња озонском омотачу. (Arctic Climate Impact Assessment, 2004: 8-11) Такође, климатске промене у региону Арктика нарушавају до сада успостављену природну равнотежу, што узрокује смањивање или чак нестанак читавог низа биљних и животињских врста. То ће пореметити успостављени ланац исхране и узроковати драматичне промене. Међутим, са друге стране, у новим условима ће ово подручје населити неке нове биљне и животињска врсте, попут разних врста птица, што ће узроковати стварање сасвим новог екосистема.

Део научника упозорава да топљење северног леденог покривача треба посматрати у најширем могућем контексту, јер ће оно произвести велике последице по цео свет. Прва последица може бити повећавање нивоа мора. Друга последица је утицај на динамику тока морских струја. Владимир Полеванов наводи да стално топљење леда смањује салинитет воде океана и предвиђа успоравање Голфске струје, што би изазвало драматичне промене у Северној Америци и Европи. (Полеванов, 2012) Успоравање или заустављање Голфске струје донело би Европи осетно смањивање просечне годишње температуре, што оставља последице на низ других области (пољопривреда, транспорт, енергетска безбедност и тд.). (Hátún et al., 2005: 1841-4) Голфска струја настаје у Мексичком заливу, захваљујући разлици у концентрацији соли и температури воде у морима Кариба и Атлантика. Тако се обезбеђује стални проток топле водене струје дуж европске обале, што има повољан утицај на климу у Европи. Због утицаја Голфске струје клима у Европи је много блажа него у Северној Америци у регионима који се налазе на истој географској ширини. Лондон се налази на истој географској ширини као и канадски Гус беј (*Goose Bay*; сличности са положајем Лондона су и што се налази на ушћу реке у море), али је разлика у просечној годишњој температури велика-док је у престоници Велике Британије то 9,7°C, у месту на

Њуфаунленду она износи тачно 0°C. Поред овог примера, може се још навести и како су Париз и Бостон на сличним географским ширинама, као и Рим и Њујорк, а да су климатски услови у овим градовима сасвим другачији.

Карта бр. 13: *Голфска струја* (Hátún et al., 2005: 1842)

Топљење Арктика представља прворазредну безбедносну претњу, не само у регионалном, већ и у глобалном оквиру. Велики број истраживача упозорава на могуће последице, а најважније су изнете у овом поглављу. Ипак, све те последице се не могу предвидети са великим степеом сигурности, и једноставног разлога што се човечанство са таквим појавама до сада није сусретало (или барем не постоји памћење у колективној свести било које заједнице да се нешто слично дешавало, изузимајући старозаветну причу о потопу, која се може тумачити у контексту повећавања нивоа мора, али не и у односу на остале климатске промене које су набројане). Ипак, као што се може прочитати у документима којима се дефинишу спољне и безбедносне политике кључних актера међународне безбедности, и поред изражене свести о претњама, мало се чини да би се на њих адекватно одговорило. Државе се воде принципом самопомоћи, оне теже да осигурају

националну безбедност и остваре националне интересе, па све што се приоритетно не тиче уско дефинисаних потреба не улази у њихов видокруг. Декларативно, из изјава званичника и понеких докумената се још и може видети како се на питање климатских промена обраћа пажња и изражава посвећеност да се она реше, али у пракси ствари стоје сасвим другачије. У следећем одељку рада ће бити више речи о томе шта представља приоритет за арктичке државе у односу на уочени процес топљења северне ледене капе.

5.3.2. Повлачење нових граница на Арктичком гребену и улога Комисије УН за границе континенталног гребена

Климатске промене у региону Арктика нарушавају до сада успостављену природну равнотежу. Прве последице трпе ловци и риболовци, чији су улови из године у годину све мањи. Ова недаћа посебно погађа староседелачке народе и етничке групе, којима су лов и риболов често и једини извори прихода. Међутим, испоставља се, за арктичке државе је у овом тренутку актуелније то што климатске промене омогућавају истраживање морског дна.

Арктик је важан и због питања енергетске безбедности и доступности ресурсима воде. Иако још увек у доброј мери неистражена, арктичка нафтна зона (представљена на географској Карти бр. 14) има минималне могуће резерве од 90-110 милијарди барела (што је светска потрошња за три године), на које право полажу Русија (има највећи приобални појас-процењене резерве у Баренцовом мору, северни део западносибирског налазишта и резерве у Тиманско-печорском басену), САД (део изворишта на северу Аљаске), Канада (северни део Квебека, Нунавут, Северозападне територије, Јукон и Њуфаундленд), Норвешка (Баренцово море) и Данска (захваљујући томе што је Гренланд у њеном саставу). Још оптимистичније процене износи Вадим Пономарјов који наводи да „према подацима геолошке службе САД, објављеним 2008, подручје изнад Поларног круга може да садржи око 22% неоткривених резерви нафте и гаса које се технички могу експлоатисати“. (Пonomарјов, 2012)

Карта бр. 14: *Могуће нафтне резерве на Арктику* (US Energy Information Agency, 2012)

Поред нафте, испод морског дна су значајна налазишта земног гаса, а Арктик је важан због коришћења водених и биолошких ресурса, као и других стратешки важних сировина. Према америчким проценама, на Арктику се налази више од 30% светских резерви гаса, процењених на 44 милијарди барела и 13% резерви нафте, односно око 90 милијарди барела, са чијом експлоатацијом уопште није започело. Око 84% експлоатационих поља су на свега 500 метара дубине. (USGS, 2008: 1-3) Када се ови подаци зброје, долази се до тога да испод арктичког леда лежи 22% светских резерви нафте и гаса. (Committee on Appropriations, 2010: 15) Оптимистичније прогнозе, које се могу пронаћи у новинским извештајима, говоре о невероватним цифрама од чак 412 милијарди барела нафте резерви, али се у најбољем случају ради о претпоставкама, а најчешће и о сензационализму. У сваком случају, не треба искључити могућност ни да су налазишта на Арктику издашније, па да се из њих може извући значајно већа количина фосилних енергената него што се то данас процењује. Због богатих налазишта фосилних горива и

осталих сировина, између арктичких земаља долази до све већих напетости. У децембру 2014. године Данска је поднела захтев Комисији УН за границе континенталног гребена (UN CLCS-*Commission on the Limits of the Continental Shelf*) да јој се додели огромна територија арктичког гребена од 895.000 км², укључујући и Северни пол. Према Конвенцији УН о поморском праву (UNCLOS- *United Nations Convention on the Law of the Sea*) из 1982. године, одређене земље могу да прошире своју приобалну економску зону од 200 миља ако докажу да су узвишења океанског дна (гребени) у области на коју полажу право – повезана са континентом и да су у ствари његов продужетак. Међутим, ту постоји ограничење: проширење је могуће највише за додатних 150 миља.

Карта бр. 15: Разграничење на Арктику (Østhagen, 2014)

Иза поменутог појаса почињу неутралне воде, односно акваторија Светског океана⁸¹. Уколико обалска држава докаже да гребен у приобалном делу представља природни наставак њеног копна, онда стиче право експлоатације рудног богатства са тог простора. У реакцији на потез Данске, министар природних ресурса и екологије Русије Сергеј Донској (Сергей Донской) је саопштио: „Комисија не одређује припадност Северног пола овој или оној држави. Питања разграничења морских пространа су ствар преговора између арктичких држава. Комисија је научни орган који одређује који део морског дна се може третирати као шелф, а не одређује припадност делова морског дна. Зато је потпуно неважно да ли Данска у свом захтеву претендује на Северни пол или не“⁸². Још 2010. је на иницијативу академика Николаја Лавјорова (Николай Лавёров) руска Федерална агенција за експлоатацију земних богатстава (Роснедра-Федеральное агентство по недропользованию) укључила Руску академију наука у припрему захтева који Русија треба да преда Комисији УН за границе континенталног гребена. У питању је рад на моделу еволуције арктичког региона, којим се доказује како Евроазијска континентална плоча залази у океан, па су Гребен Ломоносова и Гребен Менделеејева продужетак континенталне масе. Због тога би Русија добила право на експлоатацију морског дна површине веће од милион квадратних километара.

Пет арктичких приобалних држава су у Илусилатској декларацији из 2008. године истакле да се залажу за мирно решавање спорова, у складу са међународним правом и међусобним интересима. (Ilulissat Declaration, 2008: 1) Званичници свих ових држава су претходних година јасно истицали своју опредељеност да се тим путем настави, међутим, потоња дешавања су наговестила да то није једноставно реализовати. Геолошки састав морског дна је врло сложен, што само отежава посао стручњацима, посебно када се ради о разграничењу између САД и Канаде односно Русије и Норвешке. (Borgerson, 2008: 64) Зато је упитно не само како Комисија може одлучити, већ да ли уопште може одлучити.

---

⁸¹ Текст Конвенције доступан на:

http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/closindx.htm

⁸² Цитат преузет из редакцијског коментара: „Данска претендује на Северни пол“, *Руска реч*, 16.децембар 2014, доступно на: http://ruskarec.ru/news/2014/12/16/danska_pretenduje_na_severni_pol_35905.html

Неразрешено питање разграничења и аспирације различитих актера на нове територије представљају основу за потенцијална сукобљавања.

5.4.Регионалне организације и њихова улога у осигуравању регионалне безбедности

5.4.1. Разлози за оснивање Арктичког савета

Најважнија регионална организација је без икакве сумње Арктички савет (енг. *Arctic Council*, рус. *Арктический совет*) основан 1996. године. (Arctic Council, 2016) Основале су га Канада, Данска, Финска, Исланд, Норвешка Русија, Шведска и САД. Поред тога, још шест организација домородачких народа имају статус сталног учесника (*permanent participant*): Алеутски међународни савез (*Aleut International Association*), који окупља представнике Алеута са Аљаске (САД) и Камчатке (Русија); Арктички савет Атабаска (*Arctic Athabaskan Council*, САД, Канада); Кучински међународни савет (*Gwich'in Council International*, Канада, САД); Савет Инуита Поларног круга (*Inuit Circumpolar Council*, Гренланд, Канада, САД, Русија); Савет народа Сами (*Saami Council*, Норвешка, Русија, Шведска, Финска); као и посебна организација која није међународна, већ функционише у оквиру Русије-Удружење староседелачких и малобројних народа Севера, Сибира и Далеког истока Русије (*Ассоциация коренных, малочисленных народов Севера, Сибири и Дальнего Востока Российской Федерации-АКМНССиДВ*), али која окупља представнике свих регистрованих домородачких народа и етничких група севера, па закључци који се доносе и мере које се предузимају, често производе ефекте који прелазе руске границе и тичу се рада осталих, поменутих међународних организација.

Главни политички орган је Савет министара (спољних послова) који се одржава једном годишње, а организацијом председава једна од чланица по принципу двогодишње ротације по абecedном реду. Одлуке унутар организације се доносе консензусом, а стални секретаријат је успостављен 2013. године са седиштем у норвешком граду Тромзо (*Tromsø*). О све већем значају ове организације говори и податак да чак 12 земаља

примљено у статус сталних посматрача: Кина, Индија, Јапан, Јужна Кореја, Сингапур, Немачка, Француска, Холандија, Велика Британија, Италија, Пољска, Шпанија. Последњи пут је о пријему нових посматрача одлучивано 2013. године на састанку Савета министара у шведској Кируни. Посматрачи учествују у радним групама и имају право дискусије и предлагања. Уз сталне осматраче постоје још и два ад хок посматрача, који морају да траже сагласност Арктичког савета да присуствују седницама по појединим тачкама дневног реда и у том статусу су Европска унија и Турска.

Куриозитет представља однос Арктичког савета према ЕУ. Три чланице Арктичког савета су уједно и чланице ЕУ-Данска, Шведска и Финска. Међутим, ЕУ није успела да обезбеди чак ни статус сталног посматрача у овој организацији. На заседању Арктичког савета у мају 2013. године у статус сталног посматрача су примљене Индија, Кина, Јапан, Јужна Кореја, Италија и Сингапур, али не и ЕУ, чији је захтев одбијен. (Nielsen, 2013) Непосредно пред састанак у Кируни Канада је блокирала пријем ЕУ због њене политике забране лова фока. То је било довољно да се одлука не донесе. Међутим, и друге државе које нису чланице ЕУсу имале примедбе на политику ове организације о квотизацији излова рибе, што је и иначе највећи камен спотицања у преговорима између Рејкјавика и Брисела. Ипак, овог пута је пресудило питање фока о чему се потом повела расправа између Канаде и ЕУ и у Светској трговинској организацији. „Пошто је у решавању овог неспоразума учествовала Светска трговинска организација и усвојила нову правну регулативу прихватљиву за све стране, пут за посматрачки статус ЕУ је био отворен. У многим приликама су виши званичници Арктичког савета изјављивали да је само питање времена када ће се то десити. Међутим, онда је избио конфликт у Украјини и дошло је до захлађивања одоса између западних земаља и Русије, што је узроковало да Русија више није показивала вољу да се сагласи са уласком ЕУ у Арктички савет макар и у статусу посматрача.“ (Koivurova, 2016) Пошто се одлуке доносе консензусом, ЕУ није успела у намери, иако је 7 њених чланоца обезбедило такав статус: Немачка, Француска, Холандија, Велика Британија, Италија, Пољска и Шпанија.

Арктички савет је основан са жељом да државе из региона заједничким снагама и сарадњом решавају уочене проблеме. Званичници свих чланица истичу да су опредељени

да Арктички савет опстане. Највећи домет организације током досадашњег постојања је усвајање Споразума о сарадњи у ваздухопловном и поморском трагању и спашавању потписан 2011. године у гренландском Нууку (*Agreement on Cooperation on Aeronautical and Maritime Search and Rescue in the Arctic*) и Споразум о сарадњи и деловању у случају загађења мора нафтом потписан у Кируни 2013. године (*Agreement on Cooperation on Marine Oil Pollution Preparedness and Response in the Arctic*). Иако су ова два акта врло важна и могу представљати образац сарадње у будућности, неопходно је приметити како је Арктичком савету требало 15 година да усагласи први важан и свеобухватан споразум по једном питању. Поред тога и случај (не)учешћа ЕУ у његовом раду, без обзира на разлоге који се наводе, указује да се чланице тешко одричу својих права или онога што сматрају својим правима. Оне су се некако договориле о деловању у ванредним ситуацијама, али даље од тога нису далеко отишле. Из једноставног разлога: зато што им се интереси не поклапају. Уз то, треба напоменути и да је 2008. године кредибилитет Арктичког савета значајно поткопан. Илулисатском декларацијом потписаном 28. маја 2008. године пет обалских држава су показале да могу деловати и мимо Арктичког савета. У тексту декларације се Арктички савет спомиње само на једном месту, у последњем параграфу, када се наводи да су већ предузети одређени кораци у погледу заштите животне средине и дефинисања нових стандарда који би томе допринели. У уводном делу Декларације, у којем се спомиње разграничење на Арктику, такође се наводи да „постојећи правни оквири представљају солидну основу за одговорно управљање ресурсима од стране пет приобалних држава и осталих корисника океанских добара кроз имплементацију националних стратегија и уз релевантне гаранције.“ (Ilulissat Declaration, 2008: 1-2) Арктички савет, дакле, остаје најважнија регионална организација, али ће њени домети као и до сада бити ограничени.

Што се тиче недржавних актера, статус посматрача има и 9 међувладиних и међупарламентарних организација, као и 11 међународних невладиних организација. Прегледом активности радних група Арктичког савета и анализом учешћа представника недржавних актера је уочљиво како је њихов допринос релативно мали и уско фокусиран на специјализована питања којима се баве. Ово се посебно односи на међународне невладине организације. У овом случају, не само да недржавни актери нису успели да

замене државе, већ оне имају ограничен утицај на одлуке које се доносе у међународној организацији са ограниченим донетима. Фактор ограничавања су државе са својим националним интересима.

Табела бр. 59: *Недржавни актери у Арктичком савету*

#	међувладине организације	#	међународне невладине организације
1	Црвени крст и црвени полумесец (<i>International Federation of Red Cross & Red Crescent Societies</i>)	1	Саветодавни одбор за заштиту мора (<i>Advisory Committee on Protection of the Seas</i>)
2	Међународну унија за очување природе (<i>International Union for the Conservation of Nature</i>)	2	Арктички институт Северне Америке (<i>Arctic Institute of North America</i>)
3	Нордијски савет министара (<i>Nordic Council of Ministers</i>)	3	Светско удружење узгајивача прваса (<i>Association of World Reindeer Herders</i>)
4	Нордијска финансијска корпорација за животну средину (<i>Nordic Environment Finance Corporation</i>)	4	Унија за заштиту Поларног круга (<i>Circumpolar Conservation Union</i>)
5	Северноатлантска комисија за морске сисаре (<i>North Atlantic Marine Mammal Commission</i>)	5	Међународни арктички научни комитет (<i>International Arctic Science Committee</i>)
6	Стални комитет посланика из региона Арктика (<i>Standing Committee of the Parliamentarians of the Arctic Region</i>)	6	Међународно арктичко удружење за друштвене науке (<i>International Arctic Social Sciences Association</i>)
7	Комисија УН за економију Европе (<i>United Nations Economic Commission for Europe UN-ECE</i>)	7	Међународно удружење за здравствену заштиту у Поларном кругу (<i>International Union for Circumpolar Health</i>)
8	УНДП (<i>United Nations Development Program</i>)	8	Међународна радна група за домородачке народе (<i>International Work Group for Indigenous Affairs</i>)
9	УНЕП (<i>United Nations Environment Program</i>)	9	Северни форум (<i>Northern Forum</i>)
		10	Арктички универзитет (<i>University of the Arctic</i>)
		11	Светска фондација за заштиту природе (<i>World Wide Fund for Nature-Global Arctic Program</i>)

5.4.2. Безбедносни изазови и претње и улога Арктичког савета

Арктички савет је до сада конституисао шест радних група: за праћење и процену догађаја на Арктику, за заштиту биљних и животињских врста, за ванредне ситуације и превенцију, за заштиту мора и морског приобаља, за одрживи развој, за борбу против загађивања и загађивача; и дефинисао четири заједничка стратешка документа: Процена о арктичком биодиверзитету, Програм праћења биодиверзитета Поларног круга, Процена утицаја промена арктичке климе, Извештај о условима живота и људском развоју на Арктику⁸³. Ово на најбољи могући начин оцртава поље деловања ове међународне организације. Захваљујући сарадњи у оквиру раних група дошло је и до потписивања два поменута споразума. Арктички савет, дакле, ће имати своју улогу у осигуравању регионалне безбедности, уколико овај појам тумачимо са најширег могућег становишта. Међутим, Арктички савет нема готво никакву улогу у решавању проблема због којих постоје латентна сукобљавања између арктичких држава. Државе то решавају или у билатералном формату, или пет најважнијих чланица у мултилатералном формату који су саме креирале не обазирјући се много на ставове Шведске, Финске и Исланда.

Поред тога, у последњих деценију и по формирано је неколико међународних организација које се баве питањима од значаја за Арктик. Међу организацијама које фаворизују прекограничну сарадњу је Баренцки регионални савет (*Barents Regional Council*) који окупља регионе из Финске (Каину, Лапонија и Оулу), Норвешке (Финмарк, Нордланд и Тромс), Русије (Архангелска област, Мурманска област, Карелија, Република Коми и Ненецки аутономни округ) и Шведске (Норботен и Вестерботен). У оквиру организације су формиране радне групе за економску сарадњу, заштиту животне средине, транспорт и ванредне ситуације.⁸⁴ Иначе, ова организација функционише у оквиру ширег савета-Баренцког евро-арктички савета (*Barents Euro-Arctic Council*), преко којих се одвија

---

⁸³ *Arctic Council Working Groups*: Arctic Monitoring and Assessment Programme; Conservation of Arctic Flora & Fauna; Emergency Prevention, Preparedness & Response; Protection of the Arctic Marine Environment; Sustainable Development Working Group; Arctic Contaminants Action Program; *Arctic Council Programs and Action Plans*: Arctic Biodiversity Assessment; Circumpolar Biodiversity Monitoring Program; Arctic Climate Impact Assessment; Arctic Human Development Report.

⁸⁴ О овоме више на: <http://www.beac.st/in-English/Barents-Euro-Arctic-Council/Working-Groups>

сарадња влада четири државе. Ту је такође и Нордијски савет формиран од стране Норвешке, Данске, Шведске, Финске и Исланда, који се интензивно бави и питањима безбедности на Арктику. Све ово утиче да се утицај Арктичког савета разводњава, а истим изазовима и претњама расправља на неколико форума на којима делимично седе и исти учесници. Саједне стране, то се може учинити добрим, пошто је бављење истим питањима на различитим нивоима и у оквиру разних међународних организација показатељ да постоји свест о ризицима, изазовима и претњама и да се решења траже. Међутим, са друге стране, то успорава доношење одлука и понављање једних те истих закључака који се не могу преточити у планове деловања пошто државне институције то не желе да ураде или између себе не могу да се усагласе. Својеврсна арктичка мрежа за надзирање безбедносних изазова, њихово препознавање и истраживање постоји, али остаје отворено питање колико то може утицати на регионалну безбедност. Кључ за доношење одлука и касније оперативно деловање је у рукама пет арктичких држава, што се показало на примеру доношења два свеобухватна споразума.

6. УСПОСТАВЉАЊЕ РАВНОТЕЖЕ СНАГА ИЗМЕЂУ КЉУЧНИХ АКТЕРА И ПОСЛЕДИЦЕ ПО РЕГИОНАЛНУ БЕЗБЕДНОСТ

6.1. Равнотежа снага и трансформација светског политичког система

6.1.1. Прављење баланса између кључних актера

Упркос бројним прогнозама, победа Западног блока у Хладном рату није довела и до дугорочног одржавања једнополарне структуре светског политичког система, са Западом (или прецизније речено, са САД као квинтесенцијом западног система вредности и идеолошког огњишта Запада) као јединим полом (концепција „The West and the Rest“) (Дугин, 2009). Најпре уздицање појединих држава-великих сила, а затим и њихово окупљање (БРИКС, ШОС, регионални савези окупљени око великих сила, попут ЕАС, ОДКБ, УНАСУР и тд.) показало је тежњу да се направи баланс снага у светском политичком систему. Жеља великих сила на глобалном и регионалних сила на регионалном нивоу да и оне буду носиоци политичких импулса, економских активности и развојних програма, утиче на то да се структура светског политичког система мења, да ове земље играју све значајнију улогу у међународним односима и више се питају о стварима које се тичу међународне и регионалне безбедности (Kaplan, 2012). Теза Кенета Волца о равнотежи као системској карактеристици се у доброј мери показала исправном. Актери са мањим потенцијалима моћи (велике силе) се удружују како би парирали најјачем (суперсили). И, као и што Волц објашњава, овакав образац се стално понавља у историји. „Почев од Наполеонових ратова па надаље, многи су веровали да се ‘Републиканци’ и ‘Козаци’ никада не би могли ‘верити’. А камоли да би могли ‘склопити брак’. Приближавање Француске и Русије, које је од сваке од њих захтевало да се доста прилагоди оној другој, завршио се ипак склапањем савеза 1894. године. То је изнедрило стварање Тројне антанте онда када су, најпре Француска и Енглеска 1904. године, а затим и Русија и Енглеска 1907. године, превазишле своја међусобна непријатељства. Ако су притисци довољно јаки, држава ће пословати готово са сваким. Литвинов је 1930. године приметио да ће Совјетски савез, да би сачувао своју безбедност у непријатељском

окружењу, пословати са сваком државом, па чак и са Хитлеровом Немачком (Moore, 1950: 350-5). Веома је важно уочити да је нека држава спремна да се удружи и са ђаволом само да би избегла пакао који настаје након војног пораза. Још је важније запамтити да је пресудно питање управо то ко ће се удружити са којим ђаволом. На крају, Хитлерови поступци одредили су то да све велике силе, осим Италије и Јапана, одлуче да се уједине против њега.“ (Vols, 2007: 182). На почетку XXI века присуствујемо удруживању потенцијала моћи Кине и Русије како би се успешније парирало САД. Њихове заједничке активности у овом смеру се могу пратити од 1996. године, а посебно су интензивирани од 2006. године. Поред билатералне сарадње, која је резултирала и стварањем међународне организације ШОС, Кина и Русија користе и мултилатералне формате-РИК-заједно са Индијом и БРИКС-заједно са Бразилом, Индијом и ЈАР за успостављање равнотеже снага у међународним односима. То се одражава како на међународну безбедност, што је већ описано у претходним деловима рада, тако и на регионалну безбедност.

6.1.1.1. Тежња суперсиле за одржавањем позиције

Као што је већ у неколико наврата и са неколико различитих аспеката посматрано објашњено, суперсила увек тежи да одржи достигнуту позицију. Било да се ради о империјалном или хегемонистичком постављању, циљ суперсиле је да се постојећа структура сачува. За то се користе војна, економска и политичка средства. Кенет Волц још и објашњава да се према томе која средства користи суперсила може назрети каква је њена тренутна позиција. „Када је најјача држава истовремено и *status quo* сила, неупотреба силе је сигнал њене снаге. Сила је најкориснија или боље служи интересима такве државе када она не мора да се користи у текућим ратовима и борбама. Сила је јефтина, посебно за *status quo* силу, ако само њено постојање делује против њене употребе. /.../ Моћ одржава поредак, а употреба силе сигнализира могуће промене. /.../ *Неприбегавање сили* је доктрина моћних држава.“ (Waltz, 1979: 113-4) Дакле, суперсила која више прибегава употреби силе, односно војних средстава, се осећа угроженом. Тако се реагује зато што постоји сумња у одржавање постојеће позиције.

Онај који поседује моћ у светском политичком систему може да утиче на четири ствари: 1) одржавању аутономије у односу на остале актере. Довољна моћ је гарант сопствене заштите без ичије туђе помоћи, што је једна од кључних карактеристика велике силе; 2) пред њим је шири спектар акција које може предузети против осталих актера; 3) одређивање правила игра у опхођењу са мање моћним; 4) постојање удела у систему, што је омогућава поседнику да утиче на системска решења која ће ићи у његову корист. (Waltz, 1979: 193-4) Највећи потенцијал моћи има суперсила и због тога су њени циљеви, аналогно претходној класификацији: 1) одржавање постојећег поретка што је дуже могуће и аутономно деловање у складу са сопственим националним интересима; 2) дефинисање спољнополитичких циљева и утврђивање спољне и безбедносне политике у складу са циљем што је могуће дужег одржавања поретка; 3) успостављање правила игре која ће стално потврђивати хијерархијски однос, то јест надређени положај у односу на остале актере; 4) одржавање контролног удела моћи у систему, тако да он буде већи од збира потенцијала моћи најзначајнијих изазивача.

6.1.1.2. Велика сила и тежња за успостављањем равнотеже

Класификација актера на суперсиле, велике и регионалне силе је важна због сагледавања процеса у светском политичком систему. Као најважнији актери међународне политике, велике силе учествују у стварању равнотеже снага и успостављању баланса унутар система. Удруживањем потенцијала моћи кроз координацију активности велике силе покушавају да: 1) или стекну предност и покушају саме да се домогну статуса суперсиле; 2) или спрече конкурентску велику силу да стекне статус суперсиле; 3) или парирају суперсили када она постоји у систему. Поред тога, велике силе су природно заинтересоване да елиминишу конкуренцију, па прихватају да легитмизују статус осталих аспираната само ако им то може послужити за постизање једног од ова три циља.

Када је реч о првом наведеном циљу, пример када је једна велика сила удруживала потенцијал са другом у намери да се домогне статуса суперсиле представља постављање

Немачке у годинама пред Први и Други светски рат. На почетку XX века Немачка удружује своје снаге са Аустроугарском, али је њен крајњи циљ био да себи дугорочно осигура статус суперсиле.

Пред Други светски рат су Немачка и Јапан по свим показатељима биле велике силе, а Бенито Мусолини је желео да и Италија буде препозната као таква, мада је њена позиција била нешто другачија (то је и један од разлога за покретање Другог италијанско-етиопијског рата и проглашавање ове афричке земље италијанског колонијом 1936. године). Склапајући Тројни пакт (*Three-Power Pact*) владе ових земаља су потписале споразум према којем: „1. Јапан признаје и поштује вођство Немачке и Италије у успостављању новог поретка у Европи; 2. Немачка и Италија признају и поштују вођство Јапана у успостављању новог поретка у Источној Азији; 3. Јапан, Немачка и Италија се слажу да сарађују на свим пољима. Обавезују се на међусобну помоћ свим политичким, економским и војним средствима ако једна од три уговорене стране буде нападнута од неке силе, која се не налази у европском рату или кинеско-јапанском сукобу; /.../ 5. Јапан, Немачка и Италија потврђују да споразум ни на један начин не утиче на постојеће односе уговорних страна са Совјетском Русијом.“ (Three-Power Pact, 1940) У случају победе би, дакле, Јапан постао хегемон у региону Пацифика, а Немачка у Европи и вероватно целокупном региону Северног Атлантика. Разлика је у томе што се Немачка налазила у епицентру светске политике, те би њена победа и доминација у Европи директно прокрчиле пут ка статусу суперсиле, док би Јапан поред свега остао велика сила.

Иначе, савезништво такозваних сила Осовине је било уперено против „држава Антанте“, Велике Британије и Француске, али и против САД које су постајале све важнији актер у оба посматрана региона. Јапански напад на Перл Харбур иде у прилог овој тези, као и немачки програм развоја флоте подморница које ће бити способне да блокирају приступ америчке морнарице европској обали. Држање САД на дистанци или у крајњој линији њихово везивање за рат у Пацифику оставило би Хитлеру широк простор за успостављање новог поретка у Европи и прерастање Немачке у суперсилу. Пораз Велике Британије и Француске би се одразио и на укупни положај ове две земље у светском

политичком систему, довео би до губитка утицаја у колонијама и изазвао крупне потресе у њиховој унутрашњој политици.

Када је о другом наведеном циљу реч-спречавању конкурентске велике силе да стекне статус суперсиле, такво постављање се може објаснити удруживањем потенцијала САД и Јапана олично у формирању Транспацифичког партнерства (ТПП, *Trans-Pacific Partnership*)⁸⁵. Преговори о ТПП су коначно завршени у октобру 2015. године, а споразум је потписан четири месеца касније у новозеландском Окланду. Прокламовани циљеви ТПП су да се унапреди економска сарадња, убрза размена технологија, ствара иновативно друштво, уједначи законодавство у појединим областима, олакша инвестирање, повећа продуктивност и конкурентност и подигне животни стандард. (USTR, 2016) Потписивање овог споразума је изазвало протесте на разним странама, па је то постало и једна од важнијих тема на прелиминарним изборима за председничке кандидате у САД. Кандидат за номинацију републиканаца Доналд Трамп (Donald Trump) је наступао популистички, претио како ће поништити овај документ када буде изабран, јер ће се тако наставити „одливање радних места“ ка јефтиним тржиштима радне снаге у Азији, али је суштинску критику изнео демократа Берни Сандерс (Bernie Sanders), објашњавајући да неће гласати у Конгресу за ратификацију јер се на такав начин проширују овлашећња мултинационалним корпорацијама, те да су тиме угрожавају права радника и животна средина⁸⁶. (Zaidi, 2016) Иако је, тада већ председник Трамп у јануару 2017. године потписао указ којим је почело повлачење САД из ТПП, важност овог споразума за америчке интересе је огромна (Ferguson, Vaughn, 2011: 5-10) и то се пре свега тиче покушаја ограничавања Кине да постане суперсила. Исту тежњу има и Јапан, не само због историјских разлога, мада и то има одређени утицај, већ пре свега зато што би његова позиција у светском политичком систему, у случају да се Кина домогне статуса суперсиле, била промењена. Због свог географском положаја, Јапан је врло осетљив на могућност да Кина прерасте у нову суперсилу, пошто би се у том случају потенцијали укупне моћи упоређивали у сасвим

---

⁸⁵ У литератури на енглеском језику се може пронаћи и скраћеница ТППА, која потиче од *Trans Pacific Partnership Agreement* (ТРПА).

⁸⁶ Коментаришући у свом стилу, Доналд Трамп је као једну од мана навео и то што је споразум исувише дугачак и има преко 5.600 страна, те га због тога „нико неће читати“. (Wall Street Journal, „Donald Trump is Upset“, Nov 13 2015, доступно на: <http://www.wsj.com/articles/donald-trump-is-upset-1447374770>)

новом оквиру у којем би ова острвска земља имала подређено место. САД и Јапан удружују потенцијале, али и окупљају око ове „пацифичке осовине“ остале актере из региона, како би парирали економској моћи Кине, односно спречили њено даље јачање које би јој омогућило досезање статуса суперсиле.

Коначно, трећи случај-када се удружују потенцијали великих сила ради парирања суперсили, али и када велике силе покушавају да легитимизују исти такав статус још једног актера јер ће се тако лакше супротставити најмоћнијој држави у светском политичком систему, јесте стварање БРИКС-а.

Најзаинтересованији за легитимизацију Бразила као велике силе су Русија, Кина и Индија, јер би им то помогло у обуздавању САД. Још од установљавања Монроове доктрине (*Monroe Doctrine*) 1823. године САД се противе мешању осталих актера (у тадашњој верзији је стајало европских држава) у унутрашње ствари америчких држава и у том погледу се ништа није променило пуна два века. Покушаји Совјетског савеза током хладноратовског периода да угрозе доминацију САД на америчком континенту су углавном завршавани неславно, а Кубанска криза је замало ескалирала у нови велики светски рат, што је Москви био и сигнал да ће Вашингтон бранити ту позицију свим средствима. Уздизањем Бразила у ранг велике силе, несумњиво једине јужноамеричке државе која има потенцијал за тако нешто, дошло би до ограничавања утицаја САД у овом делу света. Тиме се позиција САД из корена мења, пошто би у будућности већу пажњу морале да посвећују континенталној, панамеричкој безбедности и да на том послу ангажују расположиве ресурсе. Последично, у другим регионима би њихов ангажман био мањи по обиму и слабији по интензитету, те би се значај осталих великих сила повећао.

Формирање БРИКС-а је један до начина да се то учини и да Бразил добије нову улогу у светском политичком систему. БРИКС је уједно и средство за осигуравање текућег статуса Русије, Кине и Индије, пошто се институционализацијом односа на један нови начин прави равнотежа снага у односу на Г-7 и њихову улогу у међународној политици. На Самиту у Њу Делхију 2012. лидери ове организације су позвали на решавање сукоба у Сирији искључиво преговорима, као и на разговоре са Ираном о питању нуклеарног програма ове земље. (Ministry of External Affairs of India, 2012) Тиме је осталим актерима

послата јасна порука да се неће дозволити насилно свргавање сиријског председника Башара Асада, као и да неће бити толерисане једностране акције против званичног Техерана. На истом скупу је договорено оснивање нове развојне банке, која ће функционисати паралелно са бретон-вудским институцијама, што је први корак у разбијању својеврсног монопола западних финансијских институција у глобалном финансијском систему. На неформалном састанку шефова дипломатија држава БРИКС-а 2015. године је истакнуто да не сме доћи до политизације економских односа и коришћења једностраних економских санкција противном међународном праву, а такође је истакнута и „разочараност одсуством прогреса у модернизацији међународних финансијских институција, укључујући ММФ.“ На Самиту у руској Уфи исте године лидери пет држава су апеловали да се не дозволи трка у наоружању у космосу и да се поштују сви до сада усвојени стандарди у тој области, очигледно алудирајући на нове амбиције САД испољене у том смеру. (Council on Foreign Relations, 2015) Поред тога, везано за украјинску кризу, пружена је пуна подршка „наставку мировног процеса“ и „преговорима две стране“ што је у том тренутку, када се Русија налазила усред тешког политичког обрачуна са САД и ЕУ била директна подршка званичној Москви. Ово су јасни сигнали суперсила да не може једнострано предузимати акције и да се остале велике силе удружују како би браниле своје интересе. Да није дошло до овог удруживања тешко би било очекивати да се Индија овако гласно и резолутно изјашњава о украјинској кризи, а Бразил о рату у Сирији, јер та питања једноставно нису у њиховом фокусу и ни у једном погледу не представљају директан изазов безбедности ових земаља.

Удруживањем потенцијала моћи се стварају нови односи у светском политичком систему, због којих се развија и нова безбедносна динамика у међународној политици. То се може пратити кроз раст и опадање потенцијала војне, економске и политичке моћи појединих држава. „Велике силе у релативном опадању инстинктивно реагују већим трошењем на безбедност, а тиме одвраћају потенцијална средства од инвестирања и погоршавају свој дугорочан проблем.“ „Силе у економској експанзији-Британија 1860-их година, Сједињене Државе 1890-их година, Јапан данас-заправо могу да дају предност томе да постану богате, а не томе да пуно троше на наоружање. Пола века касније, приоритети могу да се потпуно измене. Ранија економска експанзија донела је

прекоморске обавезе (зависност од страних тржишта и сировине, војне савезе, а можда и базе и колоније). Друго, супарничке силе се сада економски развијају по бржој стопи, а заузврат желе да прошире свој утицај у свету. Свет је постао место са више такмаца, и удео на тржишту је подлокан. Песимистички посматрачи говоре о опадању; патриотски државници позивају на обнову. У таквим неугоднијим околностима, велика сила ће се вероватно наћи у ситуацији да троши више на одбрану него што је чинила пре две генерације, па ипак да открије да је свет несигурније окружење-просто зато што су друге силе расле брже и што постају јаче. Империјална Шпанија је много више трошила на своју армију у немирним 1630-им и 1640-им него што је чинила 1580-их када је кастиљска привреда била много здравија. Трошкови за одбрану едвардијанске Британије 1910. године били су далеко већи него, рецимо, у време Памерстонове смрти 1865. године, када је британска економија била на релативном врхунцу. Али, који Британац се у оно касније време осећао сигурнијим?“ (Kenedi, 1999: 18)

Пратећи промене у потенцијалима војне, економске и политичке моћи може се стећи утисак о промени баланса снага, па према томе и извучити одређени закључци. Како Кар примећује „утопијска претпоставка да постоји светска тежња за миром, која истовремено представља и интерес сваке појединачне нације, утицала је да политичари и теоретичари заобиђу чињеницу како основно разилажење интереса између различитих нација произилази из тога да постоје нације које желе да сачувају *status quo* и оне које желе да га промене.“ (Carr, 1946: 53). Државе које желе да сачувају *status quo* су, како објашњава Кенеди склоније ослањању на тврду моћ и увећавање потенцијала војне моћи, док су државе које желе да промене постојеће односе, према Волцу, упућене на удруживање потенцијала моћи. Сагледавањем ових појава кроз пројекте који се одигравају у светском политичком систему могуће је са већом или мањом вероватноћом износити прогнозе у ком правцу ће трансформација одвијати и како ће светски поредак у догледној будућности изгледати.

Тако, на пример, Хантингтон констатује 1999. године да су САД остале једина суперсила, али да такво стање не може друго трајати. Он предвиђа раст моћи других

држава и закључује како САД своју позицију могу одржати најдуже две деценије (од тренутка када објављује рад).

Табела бр. 60: *Еволуција борбе великих сила за светско вођство, 1495-2025. год.* (Kegli, Vitkof, 2004: 172-3)

период	1495-1540.	1560-1609.	1610-1648.	1650-1713.	1792-1815.
<i>надмоћна држава(е) претендент на хегемонију</i>	Португалија	Шпанија	Хабсбуршка династија (Свето Римско царство)	Француска (Луј XIV)	Француска (Наполеон)
<i>остале силе које се супротстављају доминацији</i>	Шпанија, Валоа, Француска, Бургоња, Енглеска, Венеција	Холандија, Француска, Енглеска	Ad hoc коалиције претежно протестантских држава (Шведска, Холандија) и немачке кнежевине, као и католичка Француска против остатка папске власти	Уједињене провинције, Енглеска, Хабсбуршка монархија, Шпанија, главне немачке државе, Русија	Велика Британија, Пруска, Аустрија, Русија
<i>глобални рат</i>	Италијански ратови и ратови у Индијском океану	Шпанско-холандски ратови, 1580-1608.	Тридесетогодишњи рат, 1618-1648.	Ратови велике алијансе, 1688-1713.	Наполеонови ратови, 1792-1815.
<i>нови поредак после глобалног рата</i>	Тордесиласки уговор, 1517.	Примирје из 1609; оснивање Евангелистичке уније и Католичке лиге	Вестфалски мир, 1648.	Утрехтски мир, 1713.	Бечки конгрес и Европски пакт, 1815.
период	1871-1914.	1933-1945.	1945-2010.	2010-2025.	
<i>надмоћна држава(е) претендент на хегемонију</i>	Немачка, Аустроугарска, Турска	Немачка, Јапан, Италија	САД, СССР	САД	
<i>остале силе које се супротстављају доминацији</i>	Велика Британија, Француска, Русија, САД	Велика Британија, СССР, САД	Велика Британија, Француска, Кина, Јапан	Кина, ЕУ, Јапан, Русија	
<i>глобални рат</i>	Први светски рат, 1914-1918.	Други светски рат, 1939-1945.	Хладни рат, 1945-1991.	Хладни мир или хегемонистички рат, 2010-2025?	
<i>нови поредак после глобалног рата</i>	Версајски мир, којим је створена Лига народа, 1919.	Бретон-Виде, 1944; УН, 1945; Потсдам, 1945.	НАТО, Партнерство за мир, 1995; Светска трговинска организација, 1995.	Нови безбедносни режим да би се очувао светски поредак?	

САД ће, наводи Хантингтон, морати да се помире са чињеницом да више неће бити суперсила, мада ће остати појединачно најзначајнија велика сила. (Huntington, 1999: 35-49) Кегли и Виткоф су свега неколико година пре Хантингтона слутили да ће између 2010-25. доћи до успостављања новог безбедносног режима како би се очувао светски поредак, а ову предикцију темеље на успешности НАТО иницијативе Партнерство за мир и већој улози бретон-вудских институција у глобалном финансијском поретку после успостављања једнополарног система. (Kegli, Vitkof, 2004: 173) Посматрајући из данашње перспективе и анализирајући потенцијале моћи великих сила дало би се закључити да је Хантингтонова прогноза била објективнија и тачнија. Као и много пута у светској историји присуствујемо успостављању равнотеже снага у међународним односима, што се огледа уравнотежењем односа потенцијала моћи између актера. Кључну улогу поред суперсиле у том процесу имају велике силе.

6.1.1.3. Улога регионалних сила у успостављању равнотеже снага

Уз суперсиле и велике силе, регионалне силе су такође важан актер међународне безбедности. Њихова улога у успостављању равнотеже снага је релативно велика. Начелно, постављајући се у односу на суперсилу и велике силе, регионалне силе могу изабрати један од два статуса. Или ће бити активан учесник стварања равнотеже снага, удружујући потенцијале моћи са великим силама „изазивачима“ или ће „ускакати у вагон“ подржавајући тежњу суперсиле да одржи актуелно стање. Поред балансирања, теорија структуралног реализма препознаје и стратегију приклањања или придруживања јачем („ускакање у вагон“) као образац понашања држава (Waltz, 1979: 125-126; Spykmen, 1942: 25). Придруживање регионалних играча суперсили или блоку изазивача је значајније у савременим условима, када се повећава међузависност између држава, него у неким ранијим историјским периодима. Захваљујући повећавању међузависности, придруживање актера са апсолутно и релативно мањим потенцијалима моћи једној или другој страни може произвести синергетски ефекат. Међународни систем заснован на равнотежи снага мења облике и актере, али је нужан елемент међународног поретка заснованог на

међузависности држава. Регионалне силе и поготово мале државе ће, сходно својим потенцијалима моћи, прилагођавати своје спољне и безбедносне политике (ново)насталим околностима и углавном покушавати да заштите своје интересе кроз „ускакања у вагон“.

Ипак, део истраживача тврди да међузависност не игра велику улогу у опредељивању држава са ким ће се удруживати. „Мит о међузависности прикрива реалност међународне политике и подупире погрешно уверење о стању које може омогућити очување мира, што је убедљиво показало избијање Првог светског рата“. (Volc, 2007: 174) Џон Кејнс (John Maynard Keynes) међузависност немачке и суседних земаља карактерише као „заstraшујућу“ и описује да је та земља била први увозник роба из шест европских држава, укључујући Русију и Италију, други најбољи увозник производа из Велике Британије и још две европске земље, и трећи најбољи увозник француских добара. Истовремено, Немачка је била први најзначајнији извозник на тржиштима Русије, Италије и Аустроугарске, те други најзначајнији снабдевач Велике Британије и Француске. (Keynes, 1920: 17)

Из тога проистиче и да се концепт „ускакања у вагон“ може различито посматрати из различитих ракурса. Док регионалне силе инсистирају на међузависности као разлогу за удруживање потенцијала моћи са суперсилом, за водећег актера то има сасвим другачији значај. Према Кенету Волцу ту се не ради о „међузависности“, већ о „политици бриге о другима“. Оно што је за слабију страну „међузависност“, то је за јачу страну „брига о другима“. Јача страна, или у конкретним случајевима велика сила, није зависна од слабијих партнера, иако са њима одржава економске односе и има одређени ниво размене. Слабија страна је зависна и она „своје понашање усклађује са опредељењима оних од којих зависи“. (Volc, 2007: 174; Nau, 1975: 426-39) Државе које „имају тај луксуз да брину о остваривању циљева других земаља, као и слободу да изаберу како ће се делати поводом тога, налазе се у веома повољном положају“. (Volc, 2007: 174) Зато је проблематично и говорити о утицају регионалних сила на успостављање укупне равнотеже снага на глобалном нивоу. Њихова кључна улога се тиче регионалне безбедности и доприноса успостављању регионалног поретка.

6.1.2. Трансформација светског политичког система и последице по међународну безбедност са примером региона Источне Европе

У овом одељку рада се анализира какве последице је промена равнотеже снага на глобалном нивоу произвела у једном региону. Важно је, дакле, утврдити тренд, те на основу тога извући одређене закључке. Због тога и питање где су тачне границе Источне Европе и да ли оне уопште постоје није пресудно. Готово увек када се расправља о регионалној проблематици у први план избијају питања јасног омеђавања територијалне целине. Различити истраживачи су на различите начине утврђивали које области припадају Источној Европи, односно шта се све у њу може уврстити. (Ramet, 1998: 15) Проблем постаје већи ако се уваже и ставови да су засебне целине и Централна Европа и Југоисточна Европа. Зато ће се Источна Европа сагледавати у најширем могућем, хладноратовском контексту, те ће под тим бити подразумевана територија коју су обухватале комунистичке земље Источног блока у времену биполарности.

Посматрано са аспекта циља истраживања ово је оправдано, јер омогућава одлично сагледавање последица промена структуре светског политичког система у регионалном оквиру. Наиме, током хладноратовског периода су (гледано са севера ка југу) Пољска, Чехословачка, Мађарска, Румунија и Бугарска припадале Источном блоку, те учешћем у економској интеграцији СЕВ и војном савезу-Варшавском пакту, биле стратешки везане за Совјетски савез. Ове државе су своје потенцијале у потпуности придружиле једној суперсили, која је усмеравала њихову спољну и безбедносну политику.

Положај Југославије и Албаније је после 1948. односно 1956. године био нешто другачији темељио се на југословенском несврставању и албанској изолацији, али су суштински обе земље и даље припадале источноевропском појасу. Обе су задржале једнопартијски систем, доктринарно-идеолошки се поистовећивале са совјетским моделом (режим Енвера Хоџе је отишао толико далеко да је чак осуђивао процес дестаљинизације у СССР и тако се декларисао као једини искрени заговорник потпуне диктатуре пролетаријата и политичке доследности) и у том контексту су свој политички наступ темељиле на антизападном постављању.

Источна Европа је у времену биполарности била део „комунистичког света“, било да су за тај пол неке земље биле привезане на силу, попут Мађарске 1956. и Чехословачке 1968. године, било да су неке желеле да так свој статус релативизују, попут Југославије после 1948. године. Распадом Совјетског савеза и пратећом трансформацијом структуре светског политичког система почетком 1990-тих се мења и позиција источноевропских држава. Пола коме су припадале више нема, Русија не само да не наслеђује статус СССР у међународним односима, већ у првим годинама самосталности не успева да се одржи ни као велика сила, него постаје пре свега регионални играч, чији је утицај ограничен на некадашњи совјетски простор-и то не цео. Три балтичке државе Естонија, Летонија и Литванија јасно исказују намеру да се придруже новоформираној ЕУ, убрзо постају и најагилнији кандидати за чланство у НАТО, а кризе у Молдавији и Грузији у великој мери почињу да ескалирау мимо воље званичне Москве. Уз то, Русија се среће и са озбиљним унутрашњим проблемима, појавом сепаратизма у Татарстану, Дагестану и Чеченији, у којој долази и до крвавог рата који ће потрајати скоро целу деценију. Са друге стране, ово повлачење конкурента САД користе за промовисање своје политике. Она се реализује у билатералном и мултилатералном формату, а свој дефинитиван облик добија на Самиту НАТО у Вашингтону 1999. године када је усвојена *Стратегијска концепција НАТО* којом се утврђује да су кључни циљеви овог војног савеза: сагласност око неопходности проширења НАТО-а на исток; преузимање улоге гаранта демократских вредности у свету и заштитника људских права; могућност предузимања војних акција Алијансе ван територија држава чланица НАТО и уколико је потребно, без мандата УН. (НАТО, 1999) САД се не задовољавају само ширењем НАТО на дојучерашње чланице Источног блока-Пољску, Чешку, Словачку, Мађарску, Румунију и Бугарску, већ су у њиховом фокусу и некадашње совјетске републике: балтичке државе пре свега, али и Грузија, Јерменија, Азербејџан, Молдавија и Украјина. Због тога се осмишљава конфигурација ГУАМ (Грузија, Украјина, Азербејџан, Молдавија), у чијем проширеном формату (ГУААМ) учествује још и Јерменија, Савет НАТО-Украјина и пројекат Партнерство за мир, у који поред чланица НАТО улазе и све остале европске земље. Паралелно са НАТО, ЕУ промовише концепт Источно партнерство (*Eastern Partnership*), којим је покушано формулисање посебних односа са некадашњим совјетским републикама-Украјином, Грузијом, Азербејџаном, Молдавијом, Јерменијом и Белорусијом. (Korosteleva, 2012) Овим

земљама се тако гарантује „европска перспектива“ што у крајњој линији значи њихово извлачење из стратешких веза са Русијом. САД користе НАТО као средство за ширење ка границама Русије, покушавајући да на такав начин спрече њен повратак у статус велике силе, а у томе им свесрдно помаже ЕУ.

Карта бр. 16: *Ширење НАТО ка Русији 1990-2009. године*⁸⁷

Описана спољна и безбедносна политика Русије, која је за циљ имала постепено поправљање положаја кроз увећавање потенцијала моћи на овакве потезе САД и европских држава није гледала благонаклоно. То је представљало претњу националној безбедности. Русија је зато користила сва средства која су јој на располагању како би зауставила или успорила ширење НАТО, а једна од кључних ствари било је задржавање Украјине у својој орбити. „Кључно је имати на уму да су три стратешка правца Русије независна. Уколико жели да поврати статус велике силе Русија мора проширити своју

⁸⁷ Ширење НАТО је интензивирано од 1999. године, када су у чланство примљене Пољска, Чешка и Мађарска. Међутим, 1990. године се НАТО проширио источно на територију ДДР-а после припајања СР Немачкој, те због тога и временско ограничење на управо ту годину.

демографску базу. Да би ово постигла, она мора вратити Украјину и Белорусију у своју орбиту. Исто тако без одржавања упоришта у Средњој Азији о осигуравања Далеког Истока, Русија ће само остати сила средње моћи. Предуслови које мора да оствари како би поново постала велика сила представљају клицу будућих сукоба на три руска стратешка правца. На крају, комбиновање кинеске популације и ресурса Сибира и Средње Азије је нешто неприхватљиво не само за Русију, већ и за остале велике силе. Због тога ће будућу равнотежу снага обликовати и начин на који ће се Русија супротставити овим изазовима, и акција Запада“.

(Nopens, 2014: 10) У тренутку распада СССР Русија је, како би осигурала позицију 1992. године потписала споразум са Украјином о задржавању поморских база у Севастопољу и Симферопољу и у наредних четврт века. Тај споразум је истицао 2017. године, а Русија је 2010. продужила његово важење за још 25 година (до 2042. год.) усаглашавајући нови текст са председником Украјине Виктором Јануковичем.

Упркос свим напорима НАТО и ЕУ, Украјина је ушла у нови стратешки аранжман са Русијом. И то је убрзало њену унутрашњу дестабилизацију и почетак грађанског рата 2014. године, уз пратеће одвајање Крима и његово присаједињење Русији. Разлога за дестабилизацију Украјине је наравно више, али је посматрано са аспекта трансформације структуре светског политичког система овај био највероватније одлучујући. Такође, остаје упитно и да ли би до ескалације украјинске кризе дошло без мешања спољног фактора. Велики број доказа указује на то да су преко невладиних организација и осталих недржавних актера западне земље, а пре свега САД, Велика Британија и Немачка подржале организацију демонстрација у Кијеву почетком 2014. године и директно усмериле даљу кризу. (Милошевић, 2015: 35-43) То што је Украјина била „склона паду“ не значи и да би пала да је поједине западне земље нису „гурнуле“. А њено гурање је у директној вези са трансформацијом структуре светског политичког система. То је био последњи покушај САД да спрече легитимизацију положаја Русије као велике силе.

Догађаје у Украјини је неопходно повезати са дешавањима из претходних година у Источној Европи. По много чему, 2008. година је била пресудна за овај део света. Уз нескривену подршку и чак подстрекивање западних земаља, а у првом реду САД, косовско-метохијски Албанци су једнострано прогласили независносту фебруару те

године. Већ у августу, Русија је искористила исти овај принцип да призна једнострано проглашену независност Јужне Осетије и Абхазије. Иако Русији није пошло за руком да статус ове две самопроглашене државолике творевине у међународном систему легитимизује (поред Русије, до 2017. године су их признале још само Никарагва, Венецуела и Науру, а још две чланице УН-Вануату и Тувалу су их признале 2011. али и повукле своју одлуку 2013. односно 2014. године) на начин како су то урадиле САД са тзв. Републиком Косово (иако тврдње институција тзв. Републике Косово да их је до 2017. године принало 111 чланица УН, пошто се у пракси показало да оне и нису баш увек тачне, тај број је највероватније био преко 100), сам по себи, овакав потез је представљао велики изазов за суперсилу. Једнострана решења која се намећу свима осталима у светском политичком систему су „ексклузивно право“ суперсиле и остали актери тако нешто не могу покушавати, односно, уколико покушају, морају бити санкционисани. Повлачењем једностраних потеза идентичних онима које су чиниле САД Русија је показала не само да се сматра великом силом, већ и да оспорава статус САД као суперсиле. Уколико једна држава која претендује да буде суперсила није способна да даје кључне импулсе регионалној безбедносној динамици и тако обликује регионалну безбедност у свим деловима света, онда она губи тај статус. Паралелно са тим, уз све већ описане активности које још од 1996. године предузимала заједно са Кином, а после тога и заједно са Бразилом, Индијом и ЈАР, Русија је у источноевропском региону наступала као један од најважнијих стратешких инвеститора и актер који може гарантовати енергетску безбедност целе ЕУ. Због тога се снажно залагала за реализацију пројеката „Јужни ток“ и „Северни ток“, стратешких цевовода који су требало да повежу изворишта у Русији са крајњим корисницима у западноевропским земљама. Русија је све значајнији актер у Источној Европи, она се јавља као фактор стабилизације овог региона, показује да и сама њему припада, а уз раст укупних потенцијала моћи, прети да не само осујети планове САД, већ и да у доброј мери истисне дуго инсталирани утицај. Стратешки споразум са Украјином о поморским базама у два града на Кримском полуострву, у којима би руске снаге остале до 2042. године је коначна потврда руских планова, којом се омогућава даља реализација планираних пројеката од регионалног и континенталног значаја. Отуда и мешање САД са свезницима у унутрашња питања Украјине, усмеравање унутрашње кризе и покушај увлачења Русије у рат против ове земље. Реакција Русије је, међутим, потпуно

шокирала САД. Русија је припојила Крим, одбацујући све оптужбе западних земаља и показујући спремност да издржи наметнуте санкције. Време ће показати, Русија је три године после почетка украјинске кризе и референдума на Криму остала чврсто на својим позицијама, њен положај у међународним односима није био угрожен, а због неких других потеза-пре свега интервенције против Исламске државе, може се чак констатовати и да је унапређен. САД нису успеле у намери да (гео)политички изолују Русију, њихове активности у Источној Европи су осујећене, а утицај је итекако доведен у питање. Ово се дешава због трансформације структуре светског политичког система и стварања равнотеже снага. САД у Источној Европи после 2010. године више нису имале монопол или кључну реч око питања регионалне безбедности као што је то био случај током 1990-тих. Успостављање равнотеже снага је утицало на регионалну безбедност, тако што је значај једног актера опадао, а другог растао.

6.2. Регионална безбедност у контексту успостављања равнотеже снага

Урушавање једног и успостављање другог поретка ретко када пролази мирно. Трансформације структуре светског политичког система су најчешће праћене широм дестабилизацијом и избијањем низа регионалних или чак глобалног сукоба. Промена односа потенцијала моћи чини да у једном тренутку престаје да важи стари баланс у међународним односима, а пошто нови још увек није утврђен, актери показују агресивност како би одбранили дефинисане интересе и не презају од било каквих мера да би осигурали сопствену безбедност. За илустрацију шта се тада дешава у светској политици може послужити приказ норвешког нобеловца Кнута Хамсуна из описа дешавања у Паризу шездесетих година XX века, током једног од безбројних студентских протеста и пратећих уличних немира: „Хтео сам да одем даље у ресторан. Но наједанпут се однекуд појављује дроњав човек и не говорећи ни речи узима мој кишобран, који сам за време посла ставио у страну. Никако није хтео да ми да мој кишобран, уверавајући ме да је његов. Позвао сам за сведоке неколико људи, који су са мном рушили ограде, и они су посведочили да сам имао кишобран кад сам им пришао. –Е па шта?-рекао је дроњави човек.-Зар сад није револуција? На то моји другови ништа нису рекли и, као што се чинило, сматрали су да тај

човек има право. Али ја нисам хтео да на то пристанем па сам почео силом да одузимам свој кишобран. Свршило се тиме да смо се обојица ваљали по улици, и тада је дроњави човек почео да зове у помоћ. Моји другови по раду опет су нам пришли; а када се мој човек почео да жали на мене, ја сам рекао: - Е па шта? Зар сад није револуција? Узео сам свој кишобран и отишао.⁸⁸

У периодима немира и превирања умире идеализам. Позиције се бране силом. Доказати „чији је кишобран“ често је немогуће, па ће га сачувати само онај који располаже довољном силом да спречи отимање. Од потенцијала моћи актера зависи каква ће њихова будућа позиција бити. Као принцип се примењује макијавелистичка максима како циљ оправдава средства.

Ови процеси се најпре одигравају на регионалном нивоу. Не само због тога што суперсила и/или велике силе најчешће избегавају директан оружани сукоб и одлажу жестоко политичко сучељавање, већ и због тога што је њихова моћ на регионалном нивоу често ограничена и скопчана са низом узрочно-последичних односа. „Због своје осетљивости на спољне утицаје, равнотежа снага је много мање поуздана за посматрање безбедносних односа на регионалном нивоу, него када се ради о системском (глобалном, прим.аут.) нивоу“. (Stivachtis, 2001: 210) Пад моћи једног актера и раст утицаја других се зато често најпре рефлектује на регионалну безбедност.

6.2.1. Суперсила као фактор регионалне безбедности

Из саме дефиниције суперсиле произилази да је њен утицај на регионалну безбедност било ког региона у свету неупитан. Суперсила је у сваком погледу фактор регионалне безбедности. Пошто у светском политичком систему, као што је раније образложено, могу истовремено постојати највише две суперсиле, у зависности од тога колико постоји суперсила се разликују и начини њиховог утицаја на регионалну безбедност. Било да их је једна или две, циљ суперсиле је јасан: она би да уређује односе унутар региона и даје импулсе регионалној безбедносној динамици. У том контексту, циљ

---

⁸⁸ Хамсун, Кнут, „Улична револуција“, у: *Приповетке*, Алма, Београд, 2015, стр. 122.

суперсиле је да она постане онао што се у теорији РБК назива „прекривач“ (*overlay*). Суперсила би, захваљујући сопственим укупним потенцијалима моћи, желела да утиче на безбедносну архитектуру РБК, чиме онда одређује и тип уређења, и тип поларности и формат РБК. Уколико их је у систему две, онда у појединим регионима суперсила може бити „прекривач“, а друга само „пенетратор“. Ако је у систему само једна суперсила, онда би се на први поглед рекло да она са правом гаји амбицију да постане „прекривач“ свих регионалних безбедносних комплекса на свету. Међутим, до тога (увек) не долази због тога што је суперсила принуђена на другачије деловање. О чему се ради?

Када на свету постоји свега једна суперсила, онда је поредак једнополаран, па се према томе позиционирају и опредељују и остали актери регионалне безбедности. Друге силе могу бирати да ли ће начин деловања суперсиле подржавати „ускакањем у вагон“ или му се супротстављати стварањем равнотеже снага. На регионалном нивоу тај процес изгледа нешто другачије него у глобалним размерама. Када се у светском политичком систему прави равнотежа снага, онда се најмање две велике силе удружују и теже да у своју коалицију (то, као што је представљено, не мора нужно бити савез формиран уговором, заједничким институцијама и тд.) увуку што је могуће већи број респектабилних актера-других великих и регионалних сила. Ипак, за успостављање равнотеже регионалне силе имају мањи значај, а мале државе никакав.

Међутим, на регионалном нивоу регионалне силе играју огромну улогу, а своје место проналазе и мале државе. Норвешка је, посматрајући изнете параметре-мала држава, она се не може сврстати у регионалну силу чак ни на Арктику, али је она изабрала свој пут заштите националних интереса који је по свему оригиналан. Ова земља је истовремено чланица НАТО, остала је изван ЕУ, а националну безбедност у региону Арктика осигурава потписивањем билатералних споразума са Русијом. Без обзира што је, због чланства у НАТО, Норвешка изабрала да на светском нивоу „ускаче у вагон“ и подржава САД, како у блискоисточној, тако и у украјинској кризи, када је реч о уском регионалном оквиру за који је ова земља животно заинтересована, њена спољна и безбедносна политика се разликују. Мала држава је, дакле, изабрала да у одређеној мери води своју политику мимо суперсиле, оријентишући се ка испуњавању националних интереса на нешто другачији

начин. Ипак, када се пажљивије анализира постављање норвешких власти у конкретном случају, може се приметити још једна ствар. Наиме, најважнијег регионалног играча на Арктику, са највећом „арктичком критичном масом“ и највишим потенцијалима моћи у овом делу света не представљају САД, иако су оне суперсила, већ Русија која је у статусу велике силе. Норвешка, дакле, не мења своју спољнополитичку стратегију, она и на регионалном нивоу на одређени начин „ускаче у вагон“, само ту композицију предводи Русија, а не САД. Ово указује да су регионални односи често комплекснији него што се на први поглед чини, те да је суперсила и поред своје неприкосновености у глобалним размерама принуђена да се ослања на регионалне актере, било да се ради о регионалним силама или малим државама. Такође, суперсила се мора са великом пажњом односити према националним интересима регионалних актера који „ускачу у њен вагон“. Због тога је Хантингтон указао на један процес који се одиграва унутар америчког система моћи, а што је последица честог претераног обзирања на интересе регионалних актера, али и активног лобирања других држава у институцијама система суперсиле. Он је то назвао „денационализацијом америчке елите“. (Huntington, 2004: 5-18) У доношењу одлука тако учествују и „неамерички актери“ што треба узети у обзир када се дефинишу национални интереси. Зато је један од важнијих „америчких националних интереса“ постало одржавање саудијске краљевске породице на челу земље као и одржавање Саудијске Арабије као државе у крајњој линији, те су према томе дефинисани и остали циљеви у спољној и безбедносној политици у региону Блиског истока. Без пристанка Саудијске Арабије није могло ни бити доларизације међународне трговине нафтом, а самим тим и глобалне економије у целини. Опет, у племенски подељеној земљи, са сложеним унутрашњим односима и хијејархијским структурама, једину гаранцију дугорочног опстанка целовитости државног система представља краљевска породица. Отуда и чврсто америчко опредељење да се у свакој прилици подржи породица Сауд (*House of Saud*) чак и да се ћутке пређе преко података о умешаности неких њених чланова у финансирање терористичког акта од 9. септембра 2001. године. (Rizzo, 2016)

Понекад суперсили успева да у оквиру сагледаваног РБК управља процесима, одређује тип уређења, тип поларности и формат, те тако обликује регионалну безбедност. Међутим, то не само да није правило, већ се и ретко дешава. САД нису успеле, на пример,

и поред доминантне позиције у светском политичком систему, да обликују регионалну безбедност у региону Северног Пацифика онако како су желеле и поред тога што су утицале на дефинисање спољне и безбедносне политике важних регионалних играча попут Јапана, Јужне Кореје, Тајвана и Филипина. Као регионални актер са највећим потенцијалом моћи се током времена наметнула Кина, а већина малих држава се определила за балансирање између САД и Кине.

Усмеравањем глобалних процеса суперсила утиче на међународну и регионалну безбедност, она је присутна у свим регионима света, у сваком кутку планете су видљиви њени војни, политички и економски потенцијали моћи, али истовремено, она није способна да уређује регионалне односе онако како би то било у њеним интересима. принуђена је да се за остваривање сопствених националних интереса у различитим регионима бори применом различитих средстава и инструмената, привлачећи на своју страну остале актере, усклађујући са њиховим интересима сопствене циљеве, признајући им статус регионалних или субимперијалних сила, или, у крајњој линији, проглашавајући их непријатељима и ратујући против њих.

У условима биполарности то постаје уочљивије и лакше за анализу. Тада се у систему појављују и „осцилирајуће државе“, мале државе често мењају страну и приклањају се некој од суперсила, а водећи се принципом самопомоћи део актера покушава да се одржи несврстаним и тако осигура сопствену безбедност. Тада се много јасније може видети да моћ суперсиле јесте највећа, али и да је често у регионалним оквирима ограничена. Сирово наметање воље је зато или немогуће или непродуктивно, те је суперсила принуђена на склапање савезништава или коалиција, делимично уважавање туђих интереса (чак и малих држава) и континуално преиспитивање и ревидирање сопствених потеза.

6.2.2. Велике силе у регионалном оквиру

На позиционирање суперсиле у конкретном региону утичу и интереси великих сила. Наиме, једна од карактеристика великих сила јесте и да су то бивше регионалне силе које су успеле да увећају сопствене потенцијале моћи. Због тога су велике силе најчешће не само „лидери“ или „мотори“ једног региона, већ и његови хегемони или империјална седишта. Како би онемогућила регионалне силе да прерасту у велике, а велике да прерасту у нове суперсиле, активна суперсила је усмерена на низ акција којима се ремети регионална безбедност географског подручја којем актер против ког се делује припада. Отуда и ангажман САД у Јужном кинеском мору против Кине и подршка украјинским властима да заоштре своје односе са Русијом. Суперсила има интерес да се ангажује по питањима значајним за регионалну безбедност како би осигурала своју позицију недозвољавајући успостављање глобалне равнотеже снага.

Сасвим супротно, интерес великих сила је другачији. Стабилизација прилика у непосредном окружењу, креирање безбедносне заједнице и постизање синегретског ефекта у региону се намећу као кључни циљеви које треба остварити. Великој сили је тешко или немогуће да учествује у стварању равнотеже снага у глобалним оквирима уколико је њено непосредно окружење изложено озбиљној дестабилизацији. На другој страни, једна велика сила је такође мотивисана да јача своје присуство у регионима којима припадају друге велике силе или суперсила и на такав начин онемогућава остваривање националних интереса конкурената. Један од начина јесте и формирање регионалног баланса, односно стављање на страну оних који су противници конкурената. Старо правило у политици које гласи „непријатељ мог непријатеља јесте мој пријатељ“ се у потпуности показује исправним у овом контексту. Русија и Кина су на сваки начин подржале режим Башара Асада у Сирији, спречавајући тако САД да са својим регионалним савезницима успостави нови регионални поредак на Блиском истоку, о чему ће бити више речи у посебном одељку. Исто тако, САД су 2007. године интензивирале своје односе са Вијетнамом фокусирајући се на већу и плоднију војну сарадњу. Амерички секретар за одбрану Ештон Картер је 2015. године посетио Ханој најављујући нову етапу у

односима две земље. После Вијетнамског рата америчко-вијетнамски политичко-дипломатски односи нису постојали пуне две деценије и обновљени су тек 1995. године. Раст потенцијала моћи Кине узроковао је да се САД, између осталог, више посвете и развоју односа са Вијетнамом, пошто ова земља има све озбиљније проблеме са Кином због разграничења територијалних вода у Јужном кинеском мору. (Gray, 2014) Баланс кинеском утицају се прави успостављањем нових односа у регионалном оквиру и за САД су у том контексту важни сви регионални актери, укључујући и Вијетнам, са којим до пре свега 20 година није имала успостављене службене односе. (Kaplan, 2012) Роберт Каплан (Robert D. Kaplan) закључује да је потреба успостављања баланса натерала САД да им Вијетнам „од непријатеља постане кључни савезник у региону“. У случају Вијетнама је занимљив још један детаљ. Упркос све осетљивијим односима са Кином и све бољим са САД, Вијетнам одржава одличне односе са Русијом. У мају 2015. године ове земља је постала прва која је потписала споразум о слободној трговини са Евроазијским економским савезом. (Протокол N 1, 2016: 1-3) Иако географски удаљен и са релативно скромном разменом са земљама ове интеграционе целине, Вијетнам је стекао привилегован положај што је од великог не само економског, већ и политичког значаја. Русија и Кина сарађују у успостављању баланса према САД у светској арени, али се у регионалном оквиру њихови интереси често разилазе, те су им и приоритети спољне и безбедносне политике различити. То се на примеру Вијетнама види једнако као и у истраживаној студији случаја за регион Арктика. Из свега се, због тога, може извући закључак како не постоји правило у спољнополитичком наступу великих сила у различитим регионима, па чак не мора бити подударан ни са њиховим наступом на највишем-светском нивоу. Оне ће следити своје конкретне регионалне интересе, гледајући да их задовоље и остваре на најбољи могући начин. Овакав приступ произилази из карактера светског политичког система-његове анархичности, и тога што се државе у дефинисању спољних и безбедносних политика руководе принципом самопомоћи.

6.2.3. Постављање регионалних сила у процесу успостављања равнотеже снага

Италијанска пословица гласи: *ul giocare non è male, ma è male il perdere!* Или: нема штете од играња, али има од губљења! Велике силе ретко директно одмеравају своје снаге, јер је штета од губљења превелика. Поражени може изгубити све. Оне најчешће „играју на малим теренима“, у географски омеђеним подручјима, водећи посредне ратове и у ту сврху користећи снаге регионалних сила и малих држава. У том „игрању“ претрпљена штета се може контролисати и не мора нужно утицати на промену статуса великих сила. Међутим, са друге стране, у низу оваквих „играња“, односно и по подручју распрострања и по интензитету мањих сукоба, долази до упоређивања потенцијала моћи и потврђивања или преобликовања структуре светског политичког система. Неколико узастопних регионалних пораза, пре свега на Блиском истоку и у Источној Европи довели су до пада СССР и трансформације светског политичког система од биполарног ка једнополарном. Слично се дешава и у посматраном временском периоду од 2008. године. САД нису адекватно реаговале на кризу у региону Кавказа (једнострано проглашавање независности Јужне Осетије и Абхазије), затим су показале да не могу управљати кризама у Египту, Либији и Украјини, да би се на крају њихов план за Сирију једноставно распао. Низ политичких пораза у регионалним окршајима на источноевропском и блискоисточном простору највероватније указује да је време једине суперсиле прошло, те да се светски политички систем неповратно обликује као мултиполаран. У регионалним окршајима је успостављање равнотеже снага кључно за коначни исход, а у том процесу регионалне силе играју велику улогу. Током периода једнополарности је, како смо видели, често најважније на чију ће се страну сврстати суперсила. Тас на који свој „политички тег“ стави суперсила претеже, прави се дисбаланс и тако обликован регионални оквир о(п)стаје углавном док траје и једнополарност. Регионалне силе које „ускачу у вагон“ су победнице и пред њима је период регионалне доминације, док оне друге улазе у фазу мукотрпног и дугог посла прављења равнотеже снага, што често изазива многобројне унутрашње кризе, опадање самопоздања, политичка лутања и преиспитивања.

Тако се рађају регионалне силе-победнице и регионалне силе-губитнице. Бити губитник најчешће значи и губитак статуса регионалне силе, односно сељење у ранг *потенцијалних регионалних сила*. Победници у овом сукобу намерно или случајно често постају субимперијалне силе, пошто је један од њихових приоритета очување постојећег поретка. Њихова регионална доминација је осигурана док траје једнополарност. Ређе, неке од регионалних сила бирају пут „осцилирајућих држава“, а било да се ради о победницима или губитницима, најсигурнији начин учвршћивања или побољшавања положаја је класично увећавање потенцијала моћи. Због тога ни трка у наоружавању не престаје без обзира на успостављену једнополарност.

У тренуцима биполарности били смо, опет, сведоци да је значај регионалних сила опадао, односно да су се оне сврставале на страну једне или друге суперсиле. У таквим околностима су у регионима настајале две ситуације. Или је долазило до „статуса кво“ када ниједна од суперсила није могла да оствари доминацију (једна регионална сила на страни САД, а друга на страни СССР, као што је био случај на Корејском полуострву) или би читави региони улазили у геополитичко окриље једне суперсиле. Тиме је простор за неку посебну, избалансирану и нијансирану спољну и безбедносну политику регионалних сила био узак, те је и њихов утицај на светски политички систем био релативно мали.

Међутим, када су импулси супротни, у периодима када моћ суперсиле (или суперсила) опада, а великих сила расте, те се, зато, систем трансформише ка мултиполарном, улога регионалних сила постаје сасвим другачија. Њихов значај расте, као и могућност утицаја не само на регионални поредак, већ и на светски политички систем у целини. Региони постају порпишта одмеравања снага између великих сила (и суперсиле ако постоји у систему), па су савезници, а то су у првом реду регионалне силе, врло важне. За успостављање регионалног баланса то може бити пресудно, од одлука регионалних сила понекад зависи у ком ће се смеру догађаји развијати, односно каква ће бити регионална безбедносна динамика. Из представљених примера Источне Европе и Блиског истока је могуће видети какав и колики је био значај регионалних сила у успостављању равнотеже снага, те како се то одразило на светски политички систем и његову трансформацију. Међутим, у југоисточној Азији је приметан сасвим другачији тренд. „Мале државе и

регионалне силе у југоисточној Азији се суочавају са значајним геостратегијским променама које су узроковали крај Хладног рата и успон Кине. /.../ Уместо поједностављене слике по којој ове државе могу бирати између баланса снага и ускакања у вагон, оне не желе да бирају између две главне силе-САД и Кине. Ово непостојање стратегије није тактичко куповање времена, јер земље југоисточне Азије уместо тога активно раде на обликовању новог регионалног поретка. Оне теже да успоставе равнотежу утицаја“. (Goh, 2008: 113) Регионалне силе (и мале државе) се постављају онако како процене да ће најбоље остварити своје националне интересе. И то, опет, не мора бити подударно са њиховим постављањем према кључним светским питањима. Међународна безбедност је за њих једно, а регионална безбедност нешто друго. У одређеној мери се оне поклапају, али се у одређеној мери и разилазе. Јужна Кореја је пратила САД у готово свим одлукама у СБ УН заједно са осталим америчким савезницима, одржавајући тако давно успостављено стратешко партнерство са Вашингтоном, али је одбила да уђе у Транспацифичко партнерство, јер би то у регионалном оквиру кварило њене односе са Кином. Равнотежа снага у регионалном оквиру се ствара на другачијим основама, па је и понашање регионалних сила условљено са низом фактора који на глобалном нивоу немају готово никакав значај. Ово до изражаја долази у тренуцима трансформације светског политичког система ка мултиполарности или у периодима изражене промене укупних потенцијала моћи регионалних актера.

6.2.4. Промена равнотеже снага и регионална безбедност Блиског истока као илустративни пример постављања актера

Анализирати регионалну безбедност Блиског истока је често незахвалан, а у постојећем оквиру, када је неопходно представити је као илустративни пример у ограниченом обиму, готово и немогућ посао. Увек је питање докле се мора враћати у прошлост и како постављати временски оквир истраживања, јер: на Блиском истоку је све повезано са историјом. Сваки проблем, сваки изазов или претња, сваки узрок нарушавања безбедности су повезани са догађајима из прошлости које различите стране укључене у сукоб сасвим другачије сагледавају и тумаче. У контексту овог, конкретног истраживања,

неопходно је осврнути се на дешавања из периода такозваног Арапског пролећа и констатовати да ли је и како успостављање нове равнотеже снага утицало на регионалну безбедност.

Арапско пролеће (енг. *Arab Spring*, арап. الربيع العربي) је почело у јесен 2010. године. У историји су до тада били незабележени овако масовни протести у блискоисточним земљама, а одлучност демонстраната је изненадила велики број истраживача и уопште политичку јавност широм света. (Tausch, 2013: 58-71) Велики је број фактора утицао је на почетак демонстрација, а непосредно по почетку протеста постаје очигледно да је незадовољство кумулирано током година, можда чак и деценија.

Од децембра 2010. до фебруара 2011. године грађански протести су избили у чак 19 земаља и у појединим су довеле до драматичних промена. Све је почело наизглед спонтано у Тунису, после самоспаљивања уличног трговца Мухамеда Бузизија због корупције локалних полицајаца. Демонстрације у Тунису су се брзо претвориле у уличне сукобе грађана и полицијских снага и довеле до пада владе. Протести су се затим проширили на Јордан и Египат где су у наредним месецима такође резултирали сменом дотадашњих политичких руководства (јорданског премијера и египатског председника). Премијери су поднели оставке у Кувајту и Палестини, у Оману су то учинили министри и гарантована је промена изборног законодавства. У Алжиру је дошло до укидања ванредног стања после 19 година трајања, чиме су многе надлежности војног врха суспендоване, док су председници Судана и Ирака били принуђени да обећају расписивање превремених (и поштених) избора. У Саудијској Арабији су такође донете одлуке о промени изборног законодавства, у Мароку је одржан референдум о уставним променама, док су у Бахреину ослобођени политички затвореници и започео је дијалог са представницима шиита. Протести су били слабијег интензитета и успешно су релативизовани у Ирану, Либану, Мауританији и Цибутију (ниједна од ових држава се не може назвати арапском, али су свеједно биле обухваћене такозваним Арапским пролећем). (Dabashi, 2012) Такође, последице су видљиве и у Турској, у којој се одиграо покушај државног удара 2016. године. На целом подручју такозваног „великог Блиског истока“ који се простире од северноафричке обале Атлантика до Персијског залива, само су две државе биле

поштеђене протеста и сукоба: Уједињени Арапски Емирати и Катар. Највеће последице су остале по безбедност Либије, Јемена и Сирије. Покушаји свргавања Моамера Гадафија у Либији и Алија Абдулаха Салеха у Јемену су увели ове земље у грађанске ратове, у које су се умешале и западне земље и регионални актери предвођени Саудијском Арабијом. Случај Сирије је по свему специфичан јер су се у покушај обарања Башара Асада од почетка укључили многобројни спољно фактори, те је ова криза од самог старта интернационализована.

Карта бр. 17: *Блиски исток*

Као најчешћи узроци за избијање Арапског пролећа се наводе незадовољство вишедеценијском аутократијом лидера (Гадафи у Либији, Мубарак у Египту, Бен Али у Тунису, Асад у Сирији), висока стопа незапослености и лоша економска ситуација,

инфлација, клептократија и корупција и недостатак елементарних људских права и политичких слобода. У свему овоме има истине, као што има истине и у претераном мешању спољног фактора у дешавања у појединим земљама. (Коротаев, Зинькина 2011) Зашто је и како дошло до избијања Арапског пролећа је ствар за опсежна истраживања и полемике, али је истовремено неопходно и констатовати да су без обзира на узроке, САД и поједине европске земље покушале да искористе прилику како би управљале кризом и оствариле сопствене интересе. Ово је посебно било видљиво у већ споменутих Либији, Јемену и Сирији.

И док је сукоб у Јемену остао од мањег значаја за регионалну безбедност, услед географске периферизације и због тога што су друга два била далеко значајнија, либијски и сиријски ратови су се разликовали према постављању најважнијих актера. Наиме, Резолуцијом СБ УН 1973 од 17.марта 2011. године међународним коалиционим снагама које је предводио НАТО (у пракси се испоставило и да су их сачињавале чланице НАТО-САД, Велика Британија, Француска, Италија, Шпанија, Белгија, Холандија и Данска, уз Шведску, Катар, УАЕ и Јордан) је дозвољено да у циљу заштите цивила и спречавања хуманитарне катастрофе бомбардују положаје снага под контролом Гадафија. Резолуцију су предложили Велика Британија, Француска и Либан, а зању су још гласали и САД као стална чланица, те несталне чланице СБ: БиХ, Габон, ЈАР, Колумбија, Нигерија и Португалија. Против није био нико, а уздржали су се од гласања: Бразил, Индија и Немачка као несталне, те Русија и Кина као сталне чланице. Већ само гласање показује да су постајали различити погледи на стање у Либији, као и на оцене шта ће интервенција проузроковати. Ипак, не стављајући вето, Русија и Кина су фактички дозволиле да НАТО започне војну операцију против Гадафија. Међутим, у случају Сирије је све било сасвим супротно, што је приказано у одељку о политичким потезима сталних чланица СБ УН и улагању вета. Русија и Кина су не само спречиле било какву интервенцију против Башара Асада, већ су до краја обезбеђивале неопходан легитимитет сиријском председнику признавајући га за јединог легалног представника земље. Зашто су Русија и Кина дозволиле интервенцију у Либији, а спречиле у Сирији ствар је њихових интереса и процена. Русија је имала и поморску базу у сиријском Тартусу, а као и на Криму, она је своје присуство легализовала потписивањем споразума са властима у Дамаску. Поред тога,

због историјских, религијских и стратешких разлога, уз Сирију је од почетка стао Иран, пружајући све неопходну помоћ у борби против разних побуњеничких формација. Уз Русију и Иран, Кина је могла да прави регионалну равнотежу снага, подржавајући Сирију, очигледно схватајући да би превага на страну САД означила и крај постојећег циклуса успостављања баланса у међународној политици. Да је Русија поражена у Сирији, њена позиција у Украјини би такође била нарушена, услед чега би био доведен у питање и статус велике силе. Без Русије као велике силе Кина не би могла да настави са прављењем равнотеже снага према САД.

Побуњеници, разврстани у неколико паравојски и без јединствене команде, били су обилато помагани од стране Турске, Саудијске Арабије и Катара, али и политички подржани од НАТО и ЕУ. Интерес регионалних актера био је да се из игре избаци Иран, традиционални савезник Сирије, те да гарант дугорочног одржавања таквог поретка буде инсталирање новог режима у Дамаску, а можда и територијална прекомпозиција земље. Неуспешност почетних операција против војних снага Башара Асада утицао је да се створи широк маневарски простор за Исламску државу, што је сиријски рат увело у нову фазу.

Књига Михаела Лидерса (Michael Lüders) „Ко сеје ветар. Шта су западни политичари урадили на Оријенту“ (*Wer den Wind sät: Was westliche Politik im Orient anrichtet*, 2014) се не може окарактерисати као научно-истраживачки подухват, али је несумњиво оставила велики отисак и у јавном мњењу и у академској заједници. За свега три године, рад дугогодишњег дописника хамбуршког часописа „Цајт“ (*Die Zeit*) са Блиског истока је доживео невероватних 17 издања (прво издање 2014. год.). Посебно занимљиве су његове анализе утицаја САД на настанак талибанског покрета и Исламске државе. Ови подаци нису нови, нити непознати, они су постали и део сценарија за многобројне холивудске филмове, поготово када се ради о помоћи коју је званични Вашингтон пружио формирању, обучавању и наоружавању радикалних исламистичких одреда у Авганистану током 1980-тих, пошто је то био ефикасан начин за супротстављање совјетској армији. Лидерс закључује да Запад сам себи ствара непријатеље, што је, посматрано из његове новинарске перспективе сасвим тачно. (Liders, 2016) Међутим,

посматрано из геополитичке перспективе, овакво понашање САД није ни нелогично ни неразумљиво. Да би истиснуле СССР из Средње Азије, Американци су користили талибане. Да би осигурали своје интересе на Блиском истоку водили су крајње помирљиву политику према Исламској држави. Радикални ислам је, да употребимо Лењинов израз, постао „користан идиот“ (*полезный идиот*) у процесу обарања „непријатељских режима“ у Либији и Сирији, а пре свега је могао послужити за дестабилизацију такозваног „меког трбуха“ Русије, који се протеже од источне обале Црног мора, прелази преко кавкаско-каспијског подручја (Ингушетија, Чеченија, Дагестан), Татарстана и Башкортостана ка средњоазијским муслиманским државама⁸⁹. Суровост припадника Исламске државе, било да се ради о снимању језивих ликвидација заробљеника (26. октобра 2016. се у свим водећим медијима на свету појавило сведочење сиријке Алис Асаф како су исламисти у великим машинама за хлеб самлели 250-оро деце, што није званично потврђено, али је исто тако занимљиво да ову вест готово нико није довео у питање нити у њу посумњао), разарања споменика и културног наслеђа целокупног човечанства (разарање Палмире из 2015. је последње, а прво у низу је било минирање Будиних статуа у авганистанској Бамијанској долини 2001. године од стране талибана) или несхватљиво бруталан начин размишљања и поимања живота водећих људи ове организације, што описује Јирген Тоденхефер (Todenhefer, 2016), су само нежељене последице, или „коллатерална штета“ коју је некада неопходно истрпети како би се постигла велика геополитичка победа⁹⁰. Како

---

⁸⁹ Појам „корисни идиот“ користи се за означавање појединаца или политичких група који својим поступцима и политикама несвесно подстичу остваривање циљева неке треће стране. У западној политици током хладноратовског периода је ова етикета пришивана левичарским политичким партијама и интелектуалцима, који су критиковали капитализам, јер су званичне власти подвлачиле како се на тај начин само помаже акцијама совјетског руководства. (Safire, 2008: 773-4) Занимљиво је да се као аутор овог израза спомиње Владимир Иљич Лењин, што је највероватније и тачно, пошто је неколико новинара пренело да је то рекао у једном свом говору, мада не постоји ниједан његов чланак у ком се овај појам користи. О Лењиновом доприносу дефинисања израза писао је и руски авангардни уметник Јуриј Аненков (Юрий Павлович Анненков). О овоме више у: Душенко, 2006: 264.

⁹⁰ Јирген Тоденхефер (Jürgen Todenhöfer) је ратни извештач и један од бољих познавалаца Блиског истока међу новинарима. Крајем 2014. године је добио сагласност Исламске државе да отпутује у Мосул и интервјуише неке од водећих људи ове организације. Тоденхоферова књига „Десет дана у Исламској држави“ (*Inside IS - 10 Tage im „Islamischen Staat“*, 2015) је, очекивано, постала бестселер у целом свету. Искрени и отворени одговори руководећих људи Исламске државе су шокирали читаоце у европским државама, пошто се без икаквих устезања говори о неопходности стварања једне, светске државе, у којој ће бити поштована „Божја воља“, те да на путу ка том циљу

другачије објаснити да је и поред прокламоване борбе против радикалних исламиста, целокупна западна војна машинерија предвођена САД, остварила скромне резултате бомбардујући положаје јединица Исламске државе од јуна 2014. године, истовремено неуспевши да заустави њено територијално ширење. Исламска држава постаје актер међународне политике, она се шири, регрутује стотине бораца путем интернета, организује своје војне снаге и најављује не само офанзиву на Дамаск већ и успостављање једног режима (са калифатом) за читав Блиски исток. На позив сиријских власти (што је било довољно да се операција означи и легитимном и легалном) оружане снаге Русије започињу од септембра 2015. ваздушне ударе на положаје Исламске државе, а недуго затим и консолидована сиријска пешадија покреће контраофанзиву. До пролећа 2017. године рат у Сирији је практично био окончан, и уз војну подршку Русије и Ирана, те политичку подршку Кине, Башар Асад се одржао на власти и повратио контролу над готово целом територијом државе. У новом регионалном поретку Иран ће играти једнако важну улогу као и пре Арапског пролећа, пошто је захваљујући партнерству са Сиријом задржао стратешки уплив на источномедитеранску обалу, док су Саудијска Арабија и Катар претрпели поразе и због тога ће морати да се суоче са последицама. Подршка САД, што директна, што преко НАТО и ЕУ им није помогла, пошто је у глобалним размерама дошло до успостављања новог односа снага. Турска се из сиријског рата после неколико великих обрта повукла, доводећи у питање своје полувековне односе са САД и покушавајући да поправи односе и са Русијом и са Ираном. Овакав расплет би, пре свега петнаестак година, био готово незамислив. Крајњи исход уопште не би био довођен у питање, а једино око чега би се разговарало биле би концесије које треба понудити неким другим актерима (попут Русије и Кине као сталних чланица СБ УН) како не би правили превише проблема. Међутим, тада је однос снага или тачније-укупних потенцијала моћи актера био сасвим другачији. Свет је био једнополаран. Расплет сиријске кризе као врхунца нестабилности узроковане почетком Арапског пролећа је показатељ да се светски политички систем ипак трансформисао у мултиполаран.

треба употребљавати и најсуровија могућа средства, попут бруталних убистава, масовних егзекуција и терорисања становништва било да се ради о муслиманима или неверницима.

7. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Током хладноратовске ере, у времену када се обликују савремене студије безбедности и ударају темељи за њихов даљи развој, реализам постаје доминантан приступ, то је теорија која се често и широко користи како би се објаснили процеси у међународним односима. Ово је донекле разумљиво, пошто се у том периоду безбедност углавном сагледава кроз упоређивање војних потенцијала моћи актера. Сучељавање две суперсиле-САД и Совјетског савеза представља главну карактеристику међународне политике пуних четири деценије, што утиче не само на међународну, већ и на регионалну, али и на националну безбедност држава, кроз ту призму се посматрају изазови, ризици и претње, утврђују доктрине и стратегије и формулишу спољна и безбедносна политика. Међутим, до промене структуре светског политичког система, њене трансформације од биполарне ка једнополарној, не долази због војног сукоба, то није последица изгубљеног рата, већ једноставно: распада једне суперсиле. Растакање Совјетског савеза и сви пратећи процеси су показали како се безбедност не може посматрати само кроз призму војних способности држава. Совјетска армија је несумњиво била способна да одговори на сваку војну претњу споља, али су државне институције биле неспремне да се изборе са низом других изазова.

То је подстакло убрзани развој других теоријских праваца и усмерило велики број истраживача ка идеалистичким и конструктивистичким становиштима. У последњих двадесетпет година реализам се помиње и као „превазиђена“ теорија, то је „стари поглед на свет“ неподесан за сагледавање савремених међународних односа и тумачење глобалних процеса. Све чешће тврдње великог броја теоретичара да држава силази са историјске сцене, те да ће уместо ње већу важност убудуће играти међународне организације, невладин сектор и транснационалне корпорације, такође су ишле у прилог тезама о „крају реализма“. Јер, за реалисте је држава и даље најважнији актер међународних односа и субјект међународне безбедности. Ако више нема држава, барем у постојећој форми, са надлежностима и ингеренцијама као до сада, онда нема ни реалистичке теорије. У овим и оваквим предвиђањима се најчешће истицало како је теза о

анархичности међународне политике анахрона, те да се успостављају нова правила која ће допринети стварању хијерархијски организованог глобалног поретка. Најдаље је отишао Френсис Фукујама познатом и често цитираном тврдњом о „крају историје“.

Ипак, за разлику од примећених тенденција током деведесетих година XX века, већ на крају прве деценије XXI века се поново уочава све већи број анализа утемељених на реалистичким основама. Испоставило се, заправо, да никаквог „краја историје“ није било. Међународни односи се одвијају у анархичном окружењу, а главни задатак држава у таквим околностима јесте да преживе. Од правилног дефинисања националних интереса зависи осигуравање националне безбедности, а она је, опет, предуслов свега: и политичке стабилности, и економског развоја, и стварања повољног социјалног амбијента, и развоја инфраструктуре и тд. Национални интереси појединих актера су често сукобљени или некомплементарни, те због тога долази и до нарушавања њихових укупних односа. Осигуравање националне безбедности у појединим тренуцима води преко конфликта, политичког или оружаног, нижег или вишег интензитета, краће или дуже, директног или индиректног. То је резултат неуређености међународне политике, непостојања обавезујућих правила, неуједначености потенцијала моћи и на крају-системско правило међународних односа. Отуда и периодичне трансформације структуре светског политичког система и последице по међународну и регионалну безбедност.

У кратком историјском раздобљу једнополарности се привиђало како једина суперсила може успоставити и одржати глобални поредак. Зато што се привиђало да је таквих покушаја у историји већ било и да су се сви пре или касније завршили неуспешно. Истина, таквих покушаја је било у (макро)регионалним оквирима, не и на глобалном нивоу, из простог разлога: што тек по завршетку Другог светског рата почиње динамичнији развој једног, јединственог и заокруженог светског политичког система. До тада је егзистирао међународни политички поредак, састављен од већег броја међусобно независних регионалних система. Било као империјалне силе или хегемони, државе са највећим потенцијалима моћи су тежиле ка успостављању једнополарних регионалних поредака. Некима је полазило за руком да тежње и остваре, али не и да прогласе „крај историје“ и утемеље поредак који ће трајати вечно. Један од најважнијих разлога зашто се то дешавало, јесте неповерење осталих актера и њихова потреба да парирају најјачем. Безбедност за једног често значи небезбедност за другог. Актери који немају довољну

војну или политичку моћ да заштите своје економске интересе, неће моћи да развијају привредни систем или граде пожељан економско-социјални амбијент. И обрнуто: државе са великим економским растом ће део богатства одвајати за наоружавање и осигуравати се коришћењем разних политичких средстава, како им неко не би отео целокупно богатство. Тврдње како ће то све бити могуће захваљујући правичном глобалном поретку, којим ће бити регулисана правила конкуренције и компетиције је историјски неутемељено и практично неостварљиво.

Исто тако се показују и неутемељеним тезе да држава уступа своје место неким другим актерима. Улога држава се несумњиво мења, на сцену ступају и други играчи који утичу како на унутрашњу, тако и на међународну безбедност. Глобализација је убрзала и увећала раст међународних корпорација. Међу сто највећих економских система на свету у 2015. години се налазило чак четрдесеттри корпорације. Исте године је „Мицубиши“ имао већи годишњи приход него што је износио БДП Индонезије, „Ценерал Моторс“ од Данске, „Форд“ од Јужноафричке Републике, „Тојота“ од Норвешке, а кинеске железнице су имале више запослених него што је укупно радно способних живело у Хрватској, Јордану или Уругвају. Ипак, на истој листи прва двадесетчетири места заузимају државе, а приметно је да се међу првих сто број корпорација смањује од почетка глобалне економске кризе 2008. године. Корпорације имају способност да у одређеној мери утичу на слабе и неуређене државе, али је њихов домет у активностима према великим и регионалним силама ограничен. Оштре економске кризе и поремећаји на тржишту могу потпуно уништити корпорације, што се у пракси и дешава често. Једне нестају, а друге њихово место попуњавају. То је логика тржишта. Са државама ствари стоје другачије, оне споро настају, а још теже нестају, генерално-њихова егзистенција уопште не зависи од економских криза. Међународне корпорације могу утицати на формулисање појединих политичких одлука државе, али не и да усмеравају целокупну државну политику. За разлику од тога, државе су се показале способним да усмеравају међународне корпорације, како у географском ширењу њихових послова, тако и у секторима које ће развијати (политиком субвенционисања, на пример). Поред међународних корпорација, често се још и међународне невладине организације помињу као актер који може заменити државу. Ове организације имају значајну улогу, али је њихов ангажман често селективан, унутрашње процедуре су недемократске, а рад зависан од средстава државних фондова или неких

других финансијских центара моћи. Због тога је њихова улога, иако значајна, ипак и ограничена и оне донекле могу обликовати политичку праксу, али не могу да замене државе у светском политичком систему нити да пресудно утичу на обликовање светског поретка. Државе остају најважнији актери међународних односа и најбитнији чиниоци међународне безбедности. Утицаје осталих актера не треба занемаривати, али их не треба ни прецењивати. А када је о државама реч, њихова позиција се може анализирати међусобним упоређивањем потенцијала моћи. Искуство из хладноратовског периода показује да се за то не смеју узимати само параметри војне моћи. Укупне потенцијале моћи чине и економска и политичка моћ актера, које је у методолошком смислу могуће посматрати издвојено и тако их и истраживати.

Најважнији актер је суперсила, а од почетка деведесетих година XX века па све до почетка глобалне економске кризе смо били сведоци постојања једне такве државе. Суперсила не мора нужно постојати, чак се пре може рећи да су мање шансе да она постоји, него да не постоји у светском политичком систему. Велике силе морају постојати, њихово присуство у систему је неминовно, то је системско правило и отуда се и класификују као најзначајнији актери. У крајњој линији, велике силе су те које ће удруживањем сопствених потенцијала моћи успети да парирају суперсили и спрече „крај историје“. Оне ће допринети трансформацији структуре светског политичког система, обликовати међународну и у највећој мери регионалну безбедност. У следећем реду су по важности регионалне силе, које, како је показало истраживање, имају мањи значај за међународну, а већи за регионалну безбедност.

На примеру формулисања спољних и безбедносних политика великих и регионалних сила поводом одређених регионалних питања и у конкретним регионима се показује да се државе у међународним односима руководе принципом самопомоћи. Овим се доказује још једно од кључних начела реалистичке теорије и потврђује друга постављена хипотеза. Државе чине оно што је неопходно урадити у циљу остваривања националних интереса. Иако се одлуке и поступци често заогрћу у разне идеолошке флоскуле и правдају моралним начелима, руководећи мотиви су корисност и употребна вредност како би се осигурала национална безбедност. Једна велика сила може тесно сарађивати са другом на глобалном нивоу и тежити успостављању равнотеже снага у светском политичком систему, али се на регионалном нивоу истовремено могу показати

сасвим другачије тенденције. Русија је са Кином склопила стратешко партнерство у пуном смислу те речи, ове две земље заједничким наступима успешно парирају САД у међународној арени, али би истовремено, када се говори о безбедности Арктика, пре постигла договор са САД него са Кином. Регионалне силе и мале државе се често понашају слично, па то што генерално подржавају једну велику силу (или суперсилу) на међународном плану, не мора значити и да ће са њом имати потпуно усаглашене ставове на регионалном нивоу. Саудијска Арабија се донекле може посматрати и као субимперијална сила, у великој мери везана за САД, али је њен поглед на укидање санкција Ирану био дијаметрално супротан од америчког. Велике силе су спремне да подреде поједине регионалне интересе глобалном позиционирању, за њих су то понекад само тактички потези, текуће престојавање и куповина времена. Регионалне силе су далеко осетљивије и оне такав луксуз немају. Свака промена баланса у региону ком припадају може утицати на њихову позицију, па су зато много опрезније. Тако је и са малим државама. Норвешка као чланица НАТО безрезервно подржава САД и у украјинској кризи и у свим питањима везаним за Блиски исток, али када је реч о безбедности Арктика води сасвим другачију, опрезнију и уравнотеженију политику. Норвешка не сме да дозволи да, у случају неког тактичког договора САД и Русије постане жртва компромиса који би били чињени између две велике силе, па се зато определила за директне преговоре са Русијом. Регионална равнотежа снага се успоставља сасвим другачије од глобалне и генерализовати постављање регионалних сила и малих држава принципом другачијим од самопомоћи је готово немогуће. Државе могу приступати војним и економским савезима, формирати међународне организације, прихватити сугестије невладиних организација или сарађивати са међународним корпорацијама, али су све то само инструменти како би се спроводио принцип самопомоћи. Нису сви актери способни да изграде војне, економске и политичке капацитете до нивоа када ће моћи самостално и у потпуности да одлучују о својој судбини. Зато прибегавају коришћењу разних средстава, инструмената и мера.

У свему томе морају укалкулисати још једну закономерност која је утврђена овим истраживањем: свака промена равнотеже снага на међународном нивоу утиче на регионалну безбедност. Обрнут однос не важи, те промена равнотеже снага у неком региону уопште не мора утицати на међународну безбедност. Дакле, регионалне силе и

мале државе су приморане да помно прате укупне односе између великих сила (не само оне који се тичу њиховог региона) и реагују на сваку промену у њиховим потенцијалима моћи. Јер, веза између трансформације структуре светског политичког система и повећавања потенцијала моћи активног актера је двострана. Велика сила увећава своје потенцијале моћи како би трансформисала структуру система и од једнополарне је обликовала у мултиполарну, али када то постигне, да би одржала достигнуту позицију, она је принуђена да стално увећава потенцијале како би парирала свим изазивачима. „Крај историје“ не постоји, баланс снага се стално мења, у систему увек постоје победници и поражени, од којих се ови други не мире са својом судбином и због тога се оријентишу ка повећавању барем једног вида укупног потенцијала моћи. То се одражава на регионалну безбедност, било преко постепено значајније улоге активног актера у регионалном оквиру, било да се променом глобалне равнотеже мењају и односи у региону. Тиме је и прва хипотеза потврђена.

Такође, налазима из истраживања се потврђује и теорија структуралног реализма. Обе тврдње којима су описане хипотезе, да „стварање равнотеже снага у међународним односима индукује структура светског политичког система што утиче на постављање суперсиле и великих сила“ и да „приоритети спољне и безбедносне политике суперсиле су да спречи успостављање равнотеже снага и одржи једнополарну структуру светског политичког система“ су се показале тачним, чиме је фундиран темељ структуралног реализма. Коришћење овог теоријског становишта за истраживање регионалне безбедности је показало и да успостављање равнотеже снаге на светском нивоу обавезно оставља последице на регионалну безбедност, али и да је тешко предвидети како ће се обликовати регионални поредак. Из простог разлога: зато што су односи у регионалном оквиру често сасвим другачији него у глобалном, што, независно од утицаја великих сила, детерминише односе између регионалних актера. Због тога су регионални актери посвећени увећавању сопствених потенцијала моћи и руководе се принципом самопомоћи.

Теорија реализма остаје један од најпоузданијих оквира за истраживање међународних односа и анализу како међународне, тако и регионалне безбедности. Кратка криза током деведесетих година XX века, када се реалистички концепт нашао под баражном палбом (основаном и оправданом, али често и неоснованом и неоправданом) разних критичара, није значила да је ова теорија „превазиђена“ и да су њене поставке

„анахронe“, већ само да приступ у одређеној мери треба модификовати, а неке ставове преиспитати и прилагодити их такозваном ширем тумачењу појма безбедности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Acharya, Amitav, „Regional Military-Security Cooperation in the Third World: A Conceptual Analysis of the Relevance and Limitations of ASEAN (Association of Southeast Asian Nations)”, *Journal of Peace Research*, Vol. 29, No. 1, February 1992, 17-21.
2. Акџар, Burak, „The Mutual Existence of Nascent and Senescent Eorld Orders“, Portland State University, Occasional Papers Series, Vol. 1, No. 1, 2009, 1-122.
3. Althingi, „A Parliamentary Resolution on Iceland's Arctic Policy“, Approved at Althingi 139th legislative session March 28 2011, Reykjavík, 2011.
4. Ames, Glenn J., *The Globe Encompassed: The Age of European Discovery 1500-1700*, Pearson Prentice Hall, London, 2008.
5. Anderson, Alun, *After the Ice: Life, Death and Geopolitics in the new Arctic*, HarperCollins, New York, 2009.
6. Arctic Climate Impact Assessment Overview Report, „Impacts of a Warming Arctic: Arctic Climate Impact Assessment“, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
7. Arctic Council, „The Arctic Council: a backgrounder“, 2016, <http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us>
8. Аврамов, Смиља, „Безбедност у XXI веку. Научна изграђеност и чиниоци војне стратегије“, Зборник радова, СИМВОН, Београд, 2001.
9. Azud, Ján, *Medzinárodné právo*, Veda: vydavateľstvo SAV, Bratislava, 2003.
10. Bailey, Sydney D., Daws, Sam, *The Procedure of the UN Security Council*, 3rd Edition, Clarendon Press, Oxford, 1998.
11. Bairoch, Paul, „International Industrialization Levels from 1750-1980“, *Journal of European Economic History*, Vol. 11, 1982, 269-334.
12. Бајагић, Младен, *Основи безбедности*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007.
13. Balassa, Bella, *The Theory of Economic Integration*, Greenwood Press, Westport (Conn), 1962.
14. Baldwin, David A., „Power Analysis and World Politics: New Trends versus Old Tendencies“, *World Politics*, Volume 31, Issue 2, Jan., 1979, 161-94.
15. Baldwin, David A., „Power Analysis and World Politics: New Trends versus Old Tendencies“, In: Olson, W. C., McLellan, D. S., Sondermann, F. A., *The Theory and Practice of International Relations*, Prentice-Hall, Ebglewood Cliffs, 1983.
16. *Banks Around World*, „Banks Around World“, 2016a, <http://www.relbanks.com/worlds-top-banks/assets>

17. Banks Around World, „Top Asset Management Firms“, 2016b, <http://www.relbanks.com/rankings/largest-asset-managers>
18. Barnett, Michael N., Finnemore, Martha, „The Politics, Power and Pathologies of International Organizations“, *International Organization*, Vol. 53, No.4, Autumn 1999, 699-732.
19. Barnet, Richard J., Cavanagh, John, *Global Dreams: Imperial Corporations and the New World Order*, Simon & Schuster, New York, 1994.
20. Bartko, František, „Bezpečnostné rizika a bezpečnostná politika SR“, *Košická bezpečnostná revue*, 2/2012, 3-8.
21. Barrinha, André, „The Ambitious Insulator: Revisiting Turkey's Position in Regional Security Complex Theory“, *Mediterranean Politics*, 19, 2, 2014, 165-82.
22. Bartlett, Christopher A., Ghoshal, Sumantra, *Managing Across Borders: The Transnational Solution*, Harvard Business School Press, Boston, 2002.
23. Baylis, John, Smith, Steve, *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, New York: London, 2001.
24. Beard, Charles A., *The Idea of National Interest*, The Macmillan Company, New York, 1934.
25. Beetham, David, „Legitimacy“, In: Craig, Edward (Ed.), *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, T. 7., Routledge, London, 1998, 539-41.
26. Беклямишев, Владимир Олегович, „Теория многополярности в идеологии международного клуба БРИКС“, *Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история*, No. 31, 2013, 1-11.
27. Беляков, А. В., Матвейчев, Олег Анатольевич, *Большая актуальная политическая энциклопедия*, Эксмо, Москва, 2009.
28. Bennet, Mia, „The Contested Space of NATO in the Arctic“, *Foreign Policy Association*, May 31st 2013, <http://foreignpolicyblogs.com/2013/05/31/the-contested-space-of-nato-in-the-arctic/>
29. Bergsmann, Stefan, „The Concept of Military Alliance“, In: Reiter, Erich, Gärtner, Heinz (eds.), *Small States and Alliances*, Physica-Verlag, Heidelberg, 2001, 20-31.
30. Бериша, Хатица, *Концепт Велике Албаније као претња националној безбедности Републике Србије*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2014.
31. Bilgin, Pinar, „Критичка теорија“, In: Viliјams, Pol, *Uvod u studije bezbednosti*, Službeni glasnik: Fakultet bezbednosti, Београд, 2012, 143-60.
32. Blanchfield, Mike, „Keep cool head with Russia on Arctic: Norway Minister“, *Toronto Sun*, March 29, 2010, www.torontosun.com/news/canada/2010/03/29/13395571.html
33. Bloomberg, *The World's 100 richest Hedge Funds*, Bloomberg Markets, New York, January 10, 2012, www.bloomberg.com
34. Borgerson, Scott G., „Arctic Meltdown: The Economic and Security Implications on Global Warming“, *Foreign Affairs*, Vol. 87, No. 2, 2008, 64.

35. Brauch, Hans Günter, *Environment and Human Security*, InterSecTions, UNU EHS Policy Brief, No.2, Bonn, 2005a.
36. Brauch, Hans Günter, *Threats, Challenges, Vulnerabilities and Risks in Environmental and Human Security*, SOURCE (Studies Of the University: Research, Counsel, Education), No. 1, United Nations University, Bonn, 2005b.
37. Bray, Adams, „The Cham: Descendants of Ancient Rulers of South China Sea Watch Maritime Dispute From Sidelines“, *National Geographic*, June 18 2014, <http://news.nationalgeographic.com/news/2014/06/140616-south-china-sea-vietnam-china-cambodia-champa/>
38. BRICS, *Joint Statement of the BRIC Countries' Leaders*, BRICS Information Centre, June 16 2009.
39. BRICS, *VII BRICS Summit: 2015 Ufa Declaration*, BRICS Information Centre, July 9 2015.
40. Bridge, Francis Roy, Bullen, Roger, *The Great Powers and the European States System, 1814-1914*, Pearson Longman, London, 2005.
41. Brzezinski, Zbigniew, *Strategic Vision: America & the Crisis of Global Power*, Basic Books, New York, 2012.
42. Brown, Chris, *Understanding International Relations*, Palgrave, London, 2001.
43. Buffet, Emmanuel, Caslin, John, Patrick, Anatoly, Boyle, Phelim, Porteous, Bruce, Tindale, Jim, Waters, Howard, Wilkie, David, *Stohastičko modeliranje*, Institute and Faculty of Actuaries, London, 2000.
44. Bundesministerium der Verteidigung, *German Defence White Paper*, Berlin, 1994.
45. Bundesministerium der Verteidigung, *White Paper 2006 on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr*, Berlin, 2006.
46. Burns, James H., „Happiness and utility: Jeremy Bentham's equation“, *Utilitas*, 17, 1, 2005, 46–61.
47. Buzan, Barry, *People, States & Fear. The National Security Problem in International Relations*, Harvester Books, Brighton, 1983.
48. Buzan, Barry, „New Patterns of Global Security in Twenty-First Century“, *International Affairs*, Vol. 67, No.3, July 1991, 431-51.
49. Buzan, Barry, Hansen, Lene, *The Evolution of International Security Studies*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.
50. Buzan, Barry, Jones, Charles, Little, Richard, *The Logic of Anarchy*, Columbia University Press, New York, 1993.
51. Buzan, Barry, Wæver, Ole, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
52. Buzan, Barry, Wæver, Ole, de Wilde, Jaap, *Security: A new frame work for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, Boulder (CO), 1998.

53. Carr, Edward Hallett, *The Twenty Years' Crisis: 1919–1939: An Introduction to the Study of International Relations*, Perennial, New York, 2001 [1939].
54. Chang, Chin-Lung, *A Measure of National Power*, Michigan State University, East Lansing, 1999.
55. Chapman, William H., „Arctic Climate Change: Recent and Projected“, In: *Swords and Plugshers: Global Security, Climate Change and the Arctic*, vol. XVII, no. 3, 2009.
56. Chinese Arctic and Antarctic Administration, „Annual Report“, 2017, <http://www.chinare.gov.cn/en/index.html?pid=publications&sub=acr>
57. Chirleşan, Georgeta, „Basic elements of the present regional security environment within Central and Eastern Europe“, In: Conference: Proceedings of the 6th DRC Summer School, Budapest, 2009, 19-61.
58. CIA WorldFactbook 2016, „Statistical Overviews“, www.cia.gov/library/the-world-factbook
59. Clapper, James R., „Worldwide Threat Assessment of the US Intelligence Community“, *Senate Select Committee on Intelligence*, Washington D.C., 2016.
60. Clift, Jeremy, „Beyond the Washington Consensus“, *Finance&Development*, September 2003, 9.
61. Cohn, Carol, Hill, Felicity, Ruddick, Sara, „The relevance of gender for eliminating weapons of mass destruction“, *The Weapons of Mass Destruction Commission Papers*, No. 38, www.wmdcommission.org/files/No38.pdf
62. Commission for Historical Clarification, *Guatemala Memory of Silence: Report*, Guatemala, 1999.
63. Committee on Appropriations, „Strategic Importance of Arctic in U.S. Policy“, U.S. Senate, Washington D.C., 2010.
64. Committee on Armed Services, „Confirmation Hearing on the Expected Nomination of Mr. James N. Mattis to be Secretary of Defence“, US Senate, Washington D.C., January 12 2017.
65. Conley, Heather, Kraut, Jamie, *U.S. Strategic Interests in the Arctic*, Center for Strategic&International Studies, Washington D.C., 2010.
66. Council of the EU, *Council regulation (EU) No 692/2014 concerning restrictive measures in response to the illegal annexation of Crimea and Sevastopol*, Brussels, 23 June 2014.
67. Council of the European Union, *Draft Annual Report from the High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy to the European Parliament*, 11083/15, CFSP/PESC 435, 20 July 2015, Brussels, 2015.
68. Council of the European Union, „Council conclusions on developing a European Union Policy towards the Arctic Region“, Foreign Affairs Council meeting, Brussels, 12 May 2014.

69. Council on Foreign Relations, *Ufa Declaration on the Seventh BRICS Summit*, 2015, <http://www.cfr.org/emerging-markets/ufa-declaration-seventh-brics-summit/p36791>
70. Cupalová, Marcela, „Energetická bezpečnost EU“, In: *Energetická bezpečnost-geopolitické souvislosti*, Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha, Praha, 2008, 158-84.
71. Цветковић, Владимир Н. (ур.), *Ризик, моћ, заштита – Увођење у науку безбедности*, Службени гласник, Београд, 2010.
72. Черников, Геннадий Павлович, Черникова, Диана Александровна, *Очень крупные транснациональные корпорации и современный мир*, ЗАО Издательство Экономика, Москва, 2008.
73. Чинь, Тхи Тхуй Линь, „Роль и место ТНК в процессах транснационализации современной мировой экономики“, *Экономические науки*, 12, 85, 2011, 406-8.
74. Čupić, Čedomir, *Sociologija: struktura, kultura, vladavina*, Fakultet političkih nauka: Čigoja štampa, Beograd, 2002.
75. Dabashi Hamid, *The Arab Spring. The End of Postcolonialism*, Palgrave Macmillan, London, 2012.
76. Dach, Zofia, „Globalizacja – wyzwania i zagrożenia“, In: Dach, Zofia [eds.], *Polska wobec procesów globalizacji*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Kraków 2009, 13–29.
77. Danilovic, Vesna, *When the Stakes Are High: Deterrence and Conflict Among Major Powers*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2002.
78. De Boano, Adam Žako, *Tingo i druge neobične priče s raznih strana sveta*, Dosije, Beograd, 2007.
79. Dellios, Rosita, „China: The 21st Century Superpower?“, Casa Asia, Lecture, Barcelona, 13 September 2005, стр. 1-14, <https://www.casaasia.es/pdf/9200595422AM1127202862621.pdf>
80. Deutsch, Karl, Singer, David, „Multipolar Power Systems and International Stability“, In Rosenau, J. N., *International Politics and Foreign Policy: a Reader in Research and Theory*, The Free Press, New York, 1969, 315-24.
81. Deutsch, Karl W.; Singer, David J., „Multipolar Power Systems and International Stability“, *World Politics*, Vol. 16, No. 3, Apr. 1964, 390-406.
82. Dimitrijević, Vojin, Stojanović, Radoslav, *Međunarodni odnosi*, Službeni list, Beograd, 1996.
83. Dorpalen, Andreas, *World of General Haushofer: Geopolitics in Action*, Farrar & Rinehart, New York, 1942.
84. Doyle, Michael W., *Empires*, Cornell University Press, Ithaca: London, 1986.

85. Дугин, Александар, *Основи геополитике, 1-2*, Екопрес, Зрењанин, 2004.
86. Душенко, Константин, *Словарь современных цитат*, ЭКСМО, Москва, 2006.
87. Ђукић, Драган, *Српско-енглески обавештајно-безбедносни појмовник*, Факултет безбедности: Академска књига, Београд, 2014.
88. Eisenhower, Dwight David, *Civil Rights Act Of (1957)*, Washington D.C., 1957.
89. Ejdus, Filip, *Međunarodna bezbednost*, Službeni glasnik, Beograd, 2012.
90. Ekbladh, David, „Present at the Creation: Edward Mead Earle and the Depression-Era Origin of Security Studies“, *International Security*, Vol. 36, no. 3, Winter 2011/2012, 2012, 107-41.
91. Enloe, Cynthia, „Feminist readings on Abu Ghraib: Introduction“, *International Feminist Journal of Politics*, 9, I, 2007, 35-7.
92. Esdaile, Charles J., *Spain in the Liberal Age*, Malden, Mass.: Blackwell, Oxford, 2000.
93. European Commission, „Developing a European Union Policy towards the Arctic Region: progress since 2008 and next steps“, Brussels, 26.02.2012.
94. European Commission, *Growing Together: enlargement - a key ingredient of the EU 'peace project'*, Brussels, 2014.
95. European Commission, *Trade in goods with Russia*, European Union, Brussels, 2016.
96. European Parliament, „European Parliament resolution of 12 March 2014 on the EU strategy for the Arctic 2013/2595(RSP)“, Strasbourg, 12 March 2014.
97. Farley, Robert, „The Ultimate Cold Warrior: 5 Weapons Russia Could Use in an Arctic War“, *National Interest*, December 14 2014, доступно на:
<http://nationalinterest.org/feature/the-ultimate-cold-warrior-5-weapons-russia-could-use-arctic-11784>
98. Fawcett, Louise, „Regional Institutions“, in Williams, P. (Ed.), *Security Studies: An introduction*, Routledge, London, 2008, 308-25.
99. Федеральная служба государственной статистики, „Информационные материалы об окончательных итогах Всероссийской переписи населения 2010 года“, Москва, 2011, http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/perepis_itogi1612.htm
100. Inupiat of Arctic Alaska, <http://arcticcircle.uconn.edu/HistoryCulture/Inupiat/>
101. Ferguson, Niall, *Colossus: The Price of America's Empire*, Penguin, London, 2004.
102. Фергусон, Найл, *Моћ новца: новац и моћ у савременом свету 1700-2000*, Службени гласник, Београд, 2012.

103. Ferguson, Ian F., Vaugh, Bruce, „The Trans-Pacific Partnership Agreement“, Congressional Research Service, US Congress, Washington D.C, 2011, 1-18.
104. Fierke, Karin, *Critical Approaches on International Security*, Polity Press, Oxford, 2007.
105. Finance Maps of World, *Top 10 Investment Banks*, 15.07.2016, <http://finance.mapsofworld.com/investment/banks/top-10-bank.html>
106. Finland Prime Minister's Office, „Finland's Strategy for the Arctic Region 2013“, Prime Minister's Office Publication, 16/2013, Helsinki, 2013.
107. Finnemore, Martha, *National Interests in International Society*, Cornell University Press, Ithaca (NY), 1996.
108. Forsvaret, „Facts and Figures“, Oslo, 2017, www.forsvaret.no
109. Fortune business magazine, *Global 500*, 2015, <http://fortune.com/global500/>
110. Fox, William, *The Super-powers: the United States, Britain, and the Soviet union—their responsibility for peace*, Harcourt, Brace a. Co., New York, 1944.
111. Fukujama, Frensis, *Kraj istorije i poslednji čovek*, CID, Podgorica, 2002.
112. Fukuyama, Francis, *Trust: The Social Virtues and The Creation of Prosperity*, Simon&Schuster, New York, 1996.
113. Fukuyama, Francis, „The End of History?“, *The National Interest*, Summer 1989, 3-18.
114. Fukuyama, Francis, „At the 'End of History' Still Stands Democracy“, *The Wall Street Journal*, 06.06.2014, <http://www.wsj.com/articles/at-the-end-of-history-still-stands-democracy-1402080661>
115. Гајић, Саша, „Моћ у савременим међународним односима“, *Нова српска политичка мисао*, бр. 1-4, 2006, 157-70.
116. Galtung, Johan, *Peace by Peaceful Means: Peace, Conflict, Development and Civilisation*, Sage, London, 1996.
117. Gause, Gregory, *Oil Monarchies: Domestic and Security Challenges in the Arab Gulf States*, Council on Foreign Relations, New York, 1994.
118. Gause, Gregory, *The International Relations of the Persian Gulf*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.
119. Ghali, Boutros, *An Agenda for Peace*, UNSG Doc. A/47/207, United Nations, New York, 1992.
120. Gilpin, Robert, „The Theory of Hegemonic War“, *Journal of Interdisciplinary History*, 18, 4, 1988, 591-613.
121. Global Firepower, *Military Strength Index*, <http://www.globalfirepower.com/>
122. Goh, Evelyn, „Great Powers and Hierarchical Order in Southeast Asia: Analyzing Regional Security Strategies“, *International Security*, Vol. 32, No. 3, January 2008, 113-57.

123. Goldstein, Joshua S., *International Relations*, Harper Collins College Publishers, New York, 1994.
124. Goodin, Robert E., *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford University Press, Oxford, 2010.
125. Gordon, Sandy, „India: which way will the ‘swing state’ swing?“, *EastAsia Forum*, 24 June 2012, <http://www.eastasiaforum.org/2012/06/24/india-which-way-will-the-swing-state-swing/>
126. Government of Canada, „Canada's Northern Strategy: Our North, Our Heritage, Our Future“, Minister of Indian Affairs and Northern Development and Federal Interlocutor for Métis and Non-Status Indians, Ottawa, 2009.
127. Green, Michael, *Images of War: Aircraft Carriers of the United States Navy*, Pen and Sword Book, Barnsley, 2015.
128. Griffiths, Martin, *Encyclopedia of International Relations and Global Politics*, Routledge, London, 2005.
129. Groenewegen, Peter, „Alfred Marshall's Use of Adam Smith: Coming to grips with an aspect of Alfred Marshall's citation practice“, *The European Journal of the History of Economic Thought*, Vol. 12, Issue 2, 2007, 273-89.
130. Haftendorn, Helga, „The Security Puzzle: Theory-Building and Discipline-Building in International Security“, *International Studies Quarterly*, Vol. 35, No. 1, 1991, 3–17.
131. Hallgren, Jakob, „Preface: Changes in the Arctic Region“, In: Jakobson, Linda, Peng, Jingchao, *China's Arctic Aspirations*, SIPRI, Stockholm, 2012, I-III.
132. Hänggi, Heiner, „Interregionalism: Empirical and Theoretical Perspectives“, Workshop: Dollars, Democracy and Trade: External Influence on Economic Integration in the Americas; Los Angeles, CA, May 18; The Pacific Council on International Policy, Los Angeles; The Center for Applied Policy Research, Munich, 2000.
133. Hanes, Gerhard, Steinberg, Philip E., Tosch, Jeremy, Fabiano, Sandra J., Shields, Rob, „Contested Sovereignty in a Changing Arctic“, In: Aspinall, Richard John (Ed.), *Geography of Climate Change*, Routledge, New York, 2012, 279-290.
134. Harder, Sussie, „Arctic marine shipping assessment“, *Arctic Council*, 2009, http://www.arctic.noaa.gov/detect/documents/AMSA_2009_Report_2nd_print.pdf
135. Hátún, Hjálmar, Sandø, Anne B., Drange, Helge, Hansen, Brage, Valdimarsson, Héðinn et al., „Influence of the Atlantic Subpolar Gyre on the Thermohaline Circulation“, *Science*, American Association for the Advancement of Science, Washington D.C., Vol. 309, No. 5742, 2005, 1841–4.
136. Held, David, McGrew, Anthony, Goldblatt, David, Perraton, Jonathan, *Global Transformations: Politics, Economics, and Culture*, Stanford University Press, Stanford (CA), 1999.
137. Hendrickson, David C., „The Recovery of Internationalism: Stemming the Isolationist Impulse“, *Foreign Affairs*, Vol. 73, no. 4, September/October 1994, 34-8.

138. Hettne, Bjorn, Soderbaum, Frederik, „Theorising the Rise of Regioness”, *New Political Economy*, Vol. 5, No.3, 2000, 457-73.
139. Heurlin, Bertel, Kristensen, Kristian Soby, „International Security“, In Wiener, Jarrod, Schrire, Robert A. (Ed.), *International Relations, Vol. II*, Eolss Publishers, Oxford, 2009, 172-216.
140. Ho Chun, Kwang, *The BRICs Superpower Challenge: Foreign and Security Policy Analysis*, Routledge, London, 2016.
141. Hobbes, Thomas, *Levijatan*, Jesenski i Turk, Zagreb, [1651], 2004.
142. Hoffman, Frank, „The Maritime Commons in the neo-Mahanian Era“, In: Denmark, Abraham R., Mulvenon, James (Eds.), *Contested Commons: The Future of American Power in a Multipolar World*, Center for a New American Security, Washington D.C., 2010, 49-77.
143. Хоггарт, Ричард (Ред.), *Народы и культуры. Оксфордская иллюстрированная энциклопедия*, Инфра-М, Москва, 2002.
144. Holsti, Ole, Hopmann, Terrence P., Sullivan, John D., *Unity and Disintegration in International Alliances*, John Wiley, New York, 1973.
145. Horkheimer, Max, *Kritička teorija I-II*, Stvarnost, Zagreb, 1982.
146. Hotez, Peter, „Neglected Infections of Poverty among the Indigenous Peoples of the Arctic“, *PLOS Neglected Tropical Diseases*, 4 (1), Jan. 2010, <http://journals.plos.org/plosntds/article?id=10.1371/journal.pntd.0000606>
147. Hroch, Miroslav, *Obrození malých evropských narodů 1, Národy severní a východní Evropy*, Univerzita Karlova, Praha, 1971.
148. Hsu, Jennifer Y. J., Hasmath, „Reza, The Local Corporatist State and NGO Relations in China”, *Journal of Contemporary China*, Vol. 23, No. 87, 2014, 516-34.
149. Hubáček, Miloš, *Moře v plamenech*, Panorama, Praha, 1983.
150. Huntington, Samuel, „Dead Souls: The Denationalization of the American Elite“, *National Interest*, Vol. 75, Spring 2004, 5-18.
151. Huntington, Samuel, „The Lonely Superpower“, *Foreign Affairs*, 78, 2, March/April 1999, 35-49.
152. Hušek, Roman, *Ekonometrická analýza. Předmět a metody, simulační modely a techniky, ekonometrické prognózování*, Ekopress, Praha, 2007.
153. Iceland Review, „Sweden to Prioritize Iceland’s EU Admission“, 10.06.2009, https://web.archive.org/web/20120217174033/http://www.icelandreview.com/icelandreview/daily_news/?cat_id=16539&ew_0_a_id=325501
154. Ikenberry, John, „The Future of International Leadership“, *Political Science Quarterly*, Vol. 111, No 3, Autumn 1996a, 385-402.
155. Ikenberry, John, „The Myth of Post-Cold War Chaos“, *Foreign Affairs*, Vol. 75, No. 3, May/ June 1996b, 79-91.

156. Ikenberry, John G., „Why Export Democracy? The ‘Hidden Grand Strategy’ of American Foreign Policy“, *The Wilson Quarterly*, vol. 23, no.2, Spring 1999, 7-22.
157. Ilić, Predrag, „Bezbednosni, izazovi, rizici i pretnje, ili činioци угрожавања безбедности“, *Pravne teme*, God. 1, Br.2, 2013, 32-51.
158. *Ilulissat Declaration*, Arctic Ocean Conference, Ilulissat (Grenland), 27-29 May 2009.
159. IMF, *Gross domestic product*, IMF World Economic Outlook, Washington D.C., 2016.
160. International Monetary Fund, *World Economic Outlook Database*, New York, 2015, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015...>
161. International Monetary Fund, *World Economic Outlook Database*, New York, 2016, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016...>
162. Ireland, Bernard, *Aircraft Carriers*, Southwater, London, 2010.
163. Jakobson, Linda, Peng, Jingchao, *China’s Arctic Aspirations*, SIPRI, Stockholm, 2012.
164. Јефтић, Зоран, Стојановић, Станислав, „Различити третмани безбедности (Претпоставке за дефинисање појма безбедности)“, In: Цветковић, Владимир, *Ризик, моћ, заштита. Увођење у науку безбедности*, Службени гласник: Факултет безбедности, Београд, 2010, 623-52.
165. Jervis, Robert, „Unipolarity: A Structural Perspective“, *World Politics*, 61, 1, January 2009, 188-231.
166. Jukl, Marek, *Ženevské úmluvy a dodatkové protokoly (stručný přehled)*, Český červený kříž, Praha, 2005.
167. Kaplan, Morton A., *System and Process in International Politics*, John Wiley & Sons, New York, 1957.
168. Kaplan, Morton A., „Variants on Six Models of the International System“ In: Rosenau, James N., *International Politics and Foreign Policy: a Reader in Research and Theory*, The Free Press, New York, 1969, 291-303.
169. Kaplan, Robert, *The Revenge of Geography - What the map tells us about coming conflicts and the battle against fate*, Random House, New York, 2012.
170. Kapstein, Ethan B., „We Are Us: The Mith of Multinational“, *National Interest*, 26, Winter 1991-1992, 55-62.
171. Karlin, Anatoly, „Comprehensive Military Power: World's Top 10 Militaries of 2015“, *The Unz Review*, October 2015, <http://www.unz.com/akarlin/top-10-militaries-2015/>
172. Kaufman, Stuart, Little, Richard, Wohlforth, William (Eds), *Balance of Power in World History*, Palgrave: Mcmillan, New York: London, 2007.
173. Каукин, Андрей Сергеевич, Идрисов, Георгий Искандерович, *Пространственная гравитационная модель внешней торговли*, Российская академия

народного хозяйства и государственной службы при президенте Российской Федерации, Москва, 2013.

174. Kegli, Čarls, Vitkof, Judžin, *Svetska politika: trend i transformacija*, CSES: Diplomatska akademija, Beograd, 2004.

175. Kelly, Robert, „Security Theory in the ‘New Regionalism’”, *International Studies Review*, Vol. 9, 2007, 197–229.

176. Kenedi, Pol, *Uspori i pad velikih sila*, CID, Podgorica, 1999.

177. Keynes, John Maynard, *The Economic Consequences of the Peace*, Harcourt, Brace and Howe, New York, 1920.

178. Kingdom of Denmark Ministry of Foreign Affairs, „Denmark, Greenland and the Faroe Islands: Kingdom of Denmark Strategy for the Arctic 2011-2020“, Ministry of Foreign Affairs, Copenhagen, 2011.

179. Kitler, Waldemar, *Bezpieczeństwo Narodowe RP, Podstawowe kategorie, Uwarunkowania, System*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa, 2011.

180. Kisindžer, Henri, *Da li je Americi potrebna spoljna politika, u susret diplomatiji XXI veka*, Klub plus, Beograd, 2011.

181. Kisindžer, Henri, *Svetski poredak*, Klub plus, Beograd, 2015.

182. Kissinger, Henry, „Lessons of Vietnam“, National Security Council (Gerald R. Ford Library), Memorandum 3173-X, 12 May 1975, 1-5.

183. Kissinger, Henry, „Strains on the Alliance“, *Foreign Affairs*, XLI, January, 1964, 284.

184. Klein, Lawrence R., „The Contribution of Jan Tinbergen to Economic Science“, *De Economist*, Vol. 152, No. 1, 2004, 155-7.

185. Koivurova, Timo, „Demystifying The EU In The Arctic“, *The Huffington post*, 26/02/2016, http://www.huffingtonpost.com/entry/demystifying-eu-in-arctic_us_56d0b7fce4b0871f60eb65a2

186. Kolodziej, Edward, *Security and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

187. Комиссина, Ирина Н., Куртов, Аждар А., „Шанхайская организация сотрудничества“, In: Кокарев, К. А. (ред.), *Россия в Азии: проблемы взаимодействия: сборник статей*, Изд-во Российского института стратегических исследований, Москва, 2006, 251-316.

188. Корогаев, А. В., Зинькина, Ю. В., „Египетская революция 2011 г.: структурно-демографический анализ“, *Полит. Политические исследования*, 2011, <http://www.politstudies.ru/extratext/text/issue2011A.htm>

189. Koschnik, Wolfgang J., *Standard Dictionary of the Social Sciences*, Saur, Munchen, 1992.

190. Kral, Michael, Idlout, Lori, Minore, Bruce, Dyck, Ronald, Kirmayer, Laurence, „Unikkartuit: Meanings of Well-Being, Unhappiness, Health, and Community

Change Among Inuit in Nunavut, Canada“, *American Journal of Community Psychology*, Vol. 48, Is. 3-4, Mar. 2011, 426-38.

191. Krause, Keith, Williams, Michael C. (Eds.), *Critical Security Studies: Concept and Cases*, UCL Press, London, 1997.

192. Krejčí, Oskar, *Mezinárodní politika*, Ekopress, Praha, 2010.

193. Крейдич, Т. В., „Тенденции транснационализации мировой экономики в условиях глобализации“, *Вестник МГТУ*, том 13, №1, 2010, 209-14.

194. Křivský, Petr, „Počátky italského kolonialismu“, *Historický obzor*, 6, 3/4, 1995, 55-61.

195. Кудряченко, А. І., Рудич, Ф. М., Храмов, В. О., *Геополитика, Міжрегіональна академія управління персоналом: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень нан України*, Київ 2004.

196. Kulašik, Peter, *Slovník bezpečnostných vztahov*, Smaragd, Bratislava, 2002.

197. Lackenbauer, Whitney P., Morrisson, William, Poelzer, Greg, *Arctic Front: Defending Canada in the Far North*, Thomas Allen Publishers, Toronto, 2008.

198. Lake David A., „Regional Security Complexes: A Systems Approach“, In Lake David A., Morgan, Patrick M. (eds.), *Regional Orders: Building Security in a New World*, The Pennsylvania State University Press, University Park (Pennsylvania), 1997, 45-67.

199. Lake David A., Morgan, Patrick M., „The New Regionalism in Security Affairs“, In Lake David A., Morgan, Patrick M. (eds.), *Regional Orders: Building Security in a New World*, The Pennsylvania State University Press, University Park (Pennsylvania), 1997, 3-19.

200. Lasswell, Harold D., *National Security and Individual Freedom*, McGraw-Hill, New York-Toronto-London, 1950.

201. Лавренов, Сергей Я., Попов, Игорь М., *Советский Союз в локальных войнах и конфликтах*, Издательство Астрель, Москва, 2003.

202. Law, David M., „Ljudska bezbednost i reforma sektora bezbednosti, deset godina posle“, *Ljudska bezbednost*, II, 1, 2004, стр. 95-110.

203. Ледяев, Валерий, *Власть: концептуальный анализ*, РОССПЭН, Москва, 2001.

204. Lefebvre, Henry, *State, Space, World*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2009.

205. Lehti, Venla, Niemelä, Solja, Hoven, Christina, Mandell, Donald, Sourander, Andre, „Mental health, substance use and suicidal behaviour among young people in the Arctic: A systematical review“, *Social Science & Medicine*, Vol. 69, Issue 8, Oct. 2009, 1194-203.

206. Lenin, Vladimir Ilyich, *Imperialism, the Highest Stage of Capitalism*, Lenin Internet Archive, 2005, <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1916/imp-hsc/>

207. Liddell, Henry George, Scott, Robert, *A Greek-English Lexicon*, Perseus Digital Library, 2012, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3D%2315193&redirect=true>
208. Liders, Mihael, *Ko seje vetar. Šta su zapadni političari uradili na Orijentu*, Laguna, Beograd, 2016.
209. Lim, Paul, „ASEAN’s Relations with the EU: Obstacles and Opportunities“, *EU External Affairs Review*, July, 2012, 46-58.
210. Lippmann, Walter, *U.S. Foreign Policy: Shield of the Republic*, Little&Brown, Boston, 1943.
211. Liska, George, *Nations in Alliance. The Limits of Interdependence*, Johns Hopkins Press, Baltimore, 1968.
212. Locke, John, *The Two Treatises of Civil Government*, (Hollis, Thomas, ed.), London, 1689, <http://oll.libertyfund.org/titles/222>
213. Lošonc, Alpar, „Transformacija značenja nacionalne države u procesima globalizacije“, In: Mitrović, Ljubiša, Đorđević, Dragoljub B., Todorović, Dragan (Ur.), *Kulturni i etnički identiteti u procesu regionalizacije i globalizacije Balkana*, Jugoslovensko udruženje za naučno istraživanje religije: Punta, Niš, 2002, 52-60.
214. Lundan, Sarianna M., Jones, Geoffrey, „The ‘Commonwealth Effect’ and the Process of Internationalisation“, *World Economy*, Vol. 24, Issue 1, 2001, 99-118.
215. Лукашук, Игорь Иванович, *Современное право международных договоров*, Волтерс Клувер, Москва, 2004.
216. Lykke, Claes Ragner, „Northern Sea Route Cargo Flows and Infrastructure: Present State and Future Potential“, FNI Report No. 13/2000, FNI, Lysaker, 2000.
217. Mackinder, Halford, „The Geographical Pivot of History“, *The Geographical Journal*, Vol. 23, No. 4, 1904, 421–37.
218. Mahan, Alfred, *The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783*, Little, Brown and Company, Boston, 1890.
219. Mahbubani, Kišor, *Velika konvergencija*, CIRSD, Beograd, 2015.
220. Makinder, Halford Dž., *Demokratski ideali i stvarnost*, Metaphysica, Beograd, 2009.
221. Mandelbaum, Michael, *The Ideas That Conquered The World: Peace, Democracy, And Free Markets In The Twenty-first Century*, Public Affairs, New York, 2004.
222. Marshall, Alfred, *Principles of Economics*, Cosimo, New York, 2006.
223. Matic, Milan, „Država“, In: *Enciklopedija političke kulture*, Savremena administracija, Beograd, 1993, 266-74.
224. Mazower, Mark, *Governing the World: The History of an Idea, 1815 to the Present*, Penguin Books, New York, 2012.

225. Mcghee, Robert, *The last imaginary place: a human history of the Arctic world*, Oxford University Press, Oxford, 2005.
226. McLean, Iain, McMillan, Alistair, *The Concise Oxford Dictionary of Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2003.
227. McSmith, Andy, „The Big Question: Is Greenland ready for independence, and what would it mean for its people?“, *The Independent*, 27 November 2008, <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/the-big-question-is-greenland-ready-for-independence-and-what-would-it-mean-for-its-people-1036735.html>
228. Mearshaimer, John, *The Tragedy of Great Power Politics*, Norton, New York, 2001.
229. Mearsheimer, John J., „China’s Unpeaceful Rise“, *Current History*, Vol. 105, No. 690, April 2006, 160–2.
230. Мелехин, Александр Владимирович, *Теория государства и права*, Маркет ДС, Москва, 2007.
231. Meteorologisk institutt, „Weather forecast for Svalbard“, Oslo, 2016, <http://www.yr.no/place/Norway/Svalbard/>
232. MFA Taiwan, *Embassies&Missions*, Ministry of Foreign Affairs of Republic of China, Taipei, 2016, http://www.mofa.gov.tw/en/Content_List.aspx?n=D7B7F1B4196DD582
233. Мијалковић, Саша, *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2009а.
234. Мијалковић, Саша, „Национална безбедност-од вестфалског концепта до постхладноратовског“, *Војно дело*, бр. 2, 2009б, 55-73.
235. Мијалковски, Милан, *Неухватљивост националне моћи*, Службени гласник, Београд, 2010.
236. Мијалковски Милан, Ђорђевић, Ивица, „Ризик – специфичан облик угрожавања безбедности“, *Војно дело*, Год. LXII, пролеће/2010, 2010, 282-306.
237. Милићевић-Пророковић, Јелена, *Либерални институционализам у међународним односима*, Чигоја штампа, Београд, 2008.
238. Милошевић, Зоран, „Ко је дошао на власт у Кијеву?“, In: Милошевић, Зоран (ур.), *Украјинско питање данас*, Центар академске речи, Шабац, 2015, 34-44.
239. Ministry of External Affairs of India, *Official Fourth BRICS Summit Declaration: 2012 New Delhi*, New Delhi, 2012, <https://www.mea.gov.in>
240. Miršajmer, Džon, *Tragedija politike velikih sila*, Udruženje za studije Sjedinjenih Američkih Država u Srbiji, Београд, 2009.
241. Modelski, George, *Principles of World Politics*, Free Press, New York, 1972.
242. Monaghan, Andrew, „The New Russian Foreign Policy Concept: Evolving Continuity“, Chatham House, London, 2013.

243. Monteiro, Nuno, „Polarity and Power: U.S. Hegemony and China’s Challenge“, *International Security*, Vol. 36, Issue 3, Winter 2011-2012, 9-40.
244. Montgomery, Evan Braden, *In the Hegemon’s Shadow. Leading States and the Rise of Regional Powers*, Cornell University Press, Ithaca: London, 2016.
245. Moon, Bruce E., „The State in Foreign and Domestic Policy“; In: Neack, L., Hey, J. A. K., Haney, P. J., *Foreign Policy Analysis. Continuity and Change in Its Second Generation*, Prentice – Hall, Englewood Cliffs, 1995.
246. Moore, Barrington Jr., *Soviet Politics – The Dilemma of Power: The Role of Ideas in Social Change*, Harvard University Press, Cambridge, 1950.
247. Morgenthau, Hans, *Politics Among Nations: The Struggle for Peace and Power*, Knopf, New York, 1961.
248. Morgenthau, Hans, *Politics in the Twentieth Century. Vol. I: The Decline of Democratic Politics*, The University of Chicago Press, Chicago, 1969.
249. Морозова, Людмила Александровна, *Теория государства и права*, Эксмо, Москва, 2009.
250. Morton, Micahel Quentin, „Once Upon a Red Line-The Iraq Petroleum Story“, *GEOExPro Magazine*, 2013, 1-10, <http://www.geoexpro.com/articles/2013/06/once-upon-a-red-line-the-iraq-petroleum-company-story>
251. Мухамеджанов, М. М., „Коминтерн: страницы истории“, *Знание, понимание, умение*, Но. 6, 2008, http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2008/6/Mukhamedzhanov_Komintern/
252. Nathan, Fabien, „Natural Disasters, Vulnerability and Human Security“, In: Brauch H.G.; Grin, J.; Mesjasz, C.; Behera, N.; Chourou, B.; Oswald Spring, U.; Liotta, P. H. ; Kameri-Mbote. P. (Eds.), *Facing Global Environmental Change: Environmental, Human, Energy, Food, Health and Water Security Concepts*, Berlin – Heidelberg – New York – Hong Kong – London – Milan – Paris – Tokyo: SpringerVerlag, 2009, 1121-9.
253. NATO Review, „The changing Arctic: how involved should NATO be?“, 2016, <http://www.nato.int/docu/review/2013/partnerships-nato-2013/changing-artic-nato-involve/en/index.htm>
254. Narang, Vipin, *Nuclear Strategy in The Moder Era: Regional Powers and International Conflict*, Princeton University Press, Princeton (NJ), 2014.
255. National Snow & Ice Data Center, „Arctic Sea Ice News&Analysis“, Colorado, 2016a, <https://nsidc.org/arcticseaicenews/2016/12/arctic-and-antarctic-at-record-low-levels/>
256. National Snow & Ice Data Center, „Sea ice hits record lows“, Arctic Sea Ice News&Analysis, Colorado, 2016b, <https://nsidc.org/arcticseaicenews/2016/12/arctic-and-antarctic-at-record-low-levels>
257. Nau, Henry, „U.S. foreign policy in the energy crisis“, *Atlantic Community Quarterly*, vol. 12, no. 4, Winter 1975, 426-39.

258. Naumann, Friedrich, *Central Europe*, A. A. Knopf, New York, 1917.
259. Niebuhr, Reinhold K. P., *The Children of Light and the Children of Darkness*, Prentice Hall, Upper Saddle River (NJ), 1974.
260. Nielsen, Nikolaj, „China beats EU to Arctic Council membership“, *EU Observer*, 16 MAY 2013, <https://euobserver.com/eu-china/120138>
261. Nobel Committee, *2013 Nobel Peace Prize*, Oslo, 2013, https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/
262. Nojman, Iver, *Upotrebe drugog: istok u formiranju evropskog identiteta*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
263. Nopens, Patrick, „The Impact of the Withdrawal from Afghanistan on Russia’s“, *Security Policy Brief*, No. 54, March 2014, 1-10.
264. *Nordic Declaration on Solidarity*, Nordic Foreign Ministers Council, Helsinki, 2011.
265. Norwegian Ministry of Foreign Affairs, „New Building Blocks in the North: The next step in the Government's High North Strategy“, Oslo, 2009.
266. Norwegian Ministry of Foreign Affairs, „The Government's High North Strategy“, Oslo, 2006.
267. Novičić, Žaklina, *Neorealizam Keneta Volca: analiza strukturalne teorije međunarodne politike*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2009.
268. Novičić, Žaklina, „Strukturalni realizam Keneta Volca“, in Lipovac, M., Živojinović, D., *Međunarodna bezbednost: teorijski pristupi*, Inovacioni centar Fakulteta bezbednosti, Beograd, 2014, 113-38.
269. NSPD, „National Strategy for the Arctic Region“, National Security Presidential Directive, The President of The United States, Washington D.C., January 9 2009.
270. Nye, Joseph, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, Public Affairs, New York, 2004.
271. Nye, Joseph, „Bound to Lead: The Changing Nature of American Power“, *Foreign Affairs*, No. 80, Summer Issue, 1990, <https://www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/1990-06-01/bound-lead-changing-nature-american-power>
272. Nye, Joseph, „What New World Order“, *Foreign Affairs*, Spring 1992, <https://www.foreignaffairs.com/articles/1992-03-01/what-new-world-order>
273. O’Sullivan, Michael, Subramanian, Krithika, *The End of Globalization or a more Multipolar World*, Credit Suisse Research Institute, Zurich, 2015.
274. Oladipo, Stephen B., „Conflict, Global Peace&Security: The Role of Civil Defence“, *Asian Journal of Management Sciences and Education*, Vol. 2, No. 1, January 2013, 80-8.
275. Onuf, Nicholas, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, University of South Caroline Press, Columbia (SC), 1989.

276. Orłowski, Witold Maciej, *Stulecie chaosu : alternatywne dzieje XX wieku*, Open, Warszawa 2006.
277. Østhaugen, Av Andreas, „Analysis: Coast Guards in the Arctic-Troubles Ahead?“, *High North News*, 14/10/2014, <http://www.highnorthnews.com/analysis-coast-guards-in-the-arctic-troubles-ahead/>
278. Østreng, Willy, Eger, Karl Magnus, Fløistad, Brit, Jørgensen-Dahl, Arnfinn, Lothe, Lars, Mejlænder-Larsen, Morten, Wergeland, Tor, *Shipping in Arctic Waters: A Comparison of the Northeast, Northwest and Trans Polar Passages*, Springer-Verlag, Berlin: Heidelberg, 2013.
279. Paddock, John V., „IMF Policy and Argentine Crisis“, *The University of Miami Inter-American Law Review*, Vol. 34, No. 1, Winter 2002, 155-87.
280. Paleri, Prabhakaran, *National Security: Imperatives and Challenges*, Tata McGraw-Hill, New Delhi, 2008.
281. Papayoanou, Paul A., „Great Powers and Regional Orders: Possibilities and Prospects After the Cold War“, In Lake David A., Morgan, Patrick M. (eds.), *Regional Orders: Building Security in a New World*, The Pennsylvania State University Press, University Park (Pennsylvania), 1997, 125-39.
282. Paris, Roland, „Still and Inscrutable Concept“, *Security Dialogue*, Vol. 35, No. 3, 2004, 370-2.
283. Pashakhanlou, Arash Heydarian, „Back to the Drawing Board: A Critique of Offensive Realism“, *International Relations*, 27, 202, 2013, 202–25.
284. Paul, Jonas, „EU Foreign Policy After Lisbon Will the New High Representative and the External Action Service Make a Difference?“, Center for Applied Policy Research, Research no. 2, June 2008, Munich, 1-44.
285. Peoples, Columba, Vaughan-Williams, Nick, *Critical Security Studies-An Introduction*, Routledge, Abingdon, 2010.
286. Perlo-Freeman, Sam, Fleurant, Aude, Wezeman, Pieter, Wezeman, Siemon, „Trends in World Military Expenditure“, SIPRI Fact Sheet, April 2016, 1-8.
287. Petersen, Nikolaj, „The Arctic as a New Arena for Danish Foreign Policy: The Illulisat Initiative and its Implications“, In: Hvidt, Hanna, Mouritzen, Hans (Eds.), *Danish Foreign Policy Yearbook 2009*, Danish Institute for International Studies, Copenhagen, 2009, 35-78.
288. Petrovich, Donald, Richter-Menge, Jacqueline, „Loss of sea ice in the Arctic“, *Annual Review of Marine Science*, Annual Reviews, Pato Alto (California), Vol. 1, 2009, 417–41.
289. Pillsbury, Michael, *China Debates the Future Security Environment*, National Defense University Press, Washington, 2000.
290. Pine, Roehrs, *Weak States and Implications for Regional Security: A Case Study of Georgian Instability and Caspian Regional Insecurity*, Research Paper No. 47, Research Institute for European and American Studies, Athens, 2005.

291. Полеванов, Владимир, „Игра в Гольфстрим“, *Око Планеты*, 12.04.2012, <http://oko-planet.su/pogoda/listpogoda/page,2,112118-vladimir-polevanov-igra-v-golfstrim.html>
292. Пономарјов, Вадим, „Рат за енергију Севера“, *Руска реч*, 21. септембар 2012, http://ruskarec.ru/articles/2012/09/21/rat_za_energiju_severa_16975.html
293. Полунић, Андрей, „Нигерија в снегу“, *Свободная Пресса*, 27 фебруара 2013, <http://svpressa.ru/society/article/64866/>
294. Поповић, Марија, „Допринос критичке школе концептуализацији људске безбедности“, *Култура полица*, 23, XI, 2014, 67-76.
295. Потоцкаја, Татьяна Ивановна, „Изучение транснациональной деятельности компаний как элемент отраслевого анализа (на примере алмазно-бриллиантового комплекса)“, *Менеджмент в России и за рубежом*, 6, № 6, 2006, 39-46.
296. Populari, *Politička romansa: Odnosi između Turske i Bosne i Hercegovine*, Izveštaj za maj 2014, Think-tank Populari, Sarajevo, 2014.
297. Президент Российской Федерации, „Основы государственной политики Российской Федерации в Арктике на период до 2020 года и дальнейшую перспективу“, Пр – 1969 от 18 сентября 2008 г., Москва, 2008.
298. Private Equity International, *Private Equity International : ranking of the largest private equity firms by PE capital raised*, New York, 2014.
299. Пророковић, Душан, *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века*, Службени гласник, Геополитика, Београд, 2012.
300. Пророковић, Душан, „Арктичко питање и утицај на безбедност Европе“, *Политика националне безбедности*, Год. VI, бр. 01/2015, 187-208.
301. *Протокол N 1. Федерални закон о ратификацији Протокола N 1 међу Российской Федерацијом и Социјалистичком Републиком Вјетнам*, Президент Российской Федерации, N 120-ФЗ, Москва, 2016.
302. Quandl, *GDP as Share of World GDP at PPP By Country*, 2016, <https://www.quandl.com/collections/economics/gdp-as-share-of-world-gdp-at-ppp-by-country>
303. Ramet, Sabrina P., *Eastern Europe: politics, culture, and society since 1939*, Indiana University Press, Bloomington (IN), 1998.
304. Rapoport, Anatol, *Fights, Games and Debates*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1960.
305. *Речник српско-хрватског књижевног језика*, Матица српска, Нови Сад, 1971.
306. Rizzo, Jennifer, „Prince and the '28 pages': Indirect 9/11 link to Saudi royal revealed“, *CNN Politics*, August 5 2016, <http://edition.cnn.com/2016/08/05/politics/28-pages-saudi-prince-bandar-9-11/>

307. Rosenthal, Elisabeth, „Race is on as ice melt reveals Arctic treasures“, *New York Times*, 18. September 2012, <http://www.nytimes.com/2012/09/19/science/earth/arctic-resources-exposed-by-warming-set-off-competition.html>
308. Roskin, Michael, Cord, Robert, Medeiros, Robert, Jones, Walter, *Political Science: An Introduction*, Pearson Longman, New York, 2012.
309. Российская Федерация, *Концепция внешней политики Российской Федерации*, Президент России, Москва, 2013, <http://static.kremlin.ru/media/events/files/41d447a0ce9f5a96bdc3.pdf>
310. Российская Федерация, *Стратегия национальной безопасности Российской Федерации*, Указ Президента Российской Федерации от 31 декабря 2015 года N 683, Москва, 2015.
311. Rothkopf, David, *Superclass: The Global Power Elite and the World They Are Making*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2009.
312. Rubin, Michael, „Is Pakistan a rogue regime?“, *AEI Foreign and Defence Policy*, February 24, 2014, <https://www.aei.org/publication/is-pakistan-a-rogue-regime/>
313. Rynning, Sten, Ringsmose, Jens, „Why Are Revisionist States Revisionist? Reviving Classical Realism as an Approach to Understanding International Change“, *International Politics*, 45, 2008, 19–39.
314. Říhová, Blanka, „Politický systém“, In: Cabada, Ladislav, Kubát, Michal (Eds.), *Úvod do studia politické vědy*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 2007, 168-84.
315. Sachs, Natan, „Why Israel Waits: Anti-Solutionism as a Strategy“, *Foreign Affairs*, 94, no. 6, November/December 2015, 74-82.
316. Safire, William, *Safire's Political Dictionary*, Oxford University Press US, New York, 2008.
317. Saperstein, Alvin M., „The 'Long Peace' - Result of a Bipolar Competitive World?“, *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 35 Issue 1, March 1991, 68-79.
318. Savickij, Petr, *Šestina světa. Rusko jako zeměpisný a historický celek*, Melantrich, Praha, 1933.
319. Schelling, Thomas C., *The Strategy of Conflict*, Harvard University Press, Cambridge (Mass): London, 1960.
320. Schneier, Bruce, *Beyond Fear. Thinking Sensibly About Security in an Uncertain World*, Springer, Heidelberg, 2003.
321. Schöller, Peter, „Geopolitische Versuchungen bei der Interpretation der Beziehungen zwischen Raum und Geschichte. Eine kritische Bilanz der Konzeptionen und Theorien seit Friedrich Ratzel“, In: Dietrich Denecke, Klaus Fehn (Hrsg.), *Geographie in der Geschichte*, Franz Steiner, Erdkundliches Wissen, Heft 96, Wiesbaden, 1989, 73-88.

322. Schweller, Randall, „Neorealism's status-quo bias: What security dilemma?“ *Security Studies*, Volume 5, Issue 3, 1996, 90-121.
323. Schweller, Randall L., *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*, Columbia University Press, New York, 1998.
324. Serfaty, Simon, „A Bad War Gone Worse“, *The Washington Quarterly*, Vol. 31, Issue 2, Spring 2008, 165–79.
325. Serezze, Marc, Holland, Marika, Stroeve, Julienne, „Perspective on the Arctic's shrinking sea-ice cover“, *Science*, American Association for the Advancement of Science, Washington D.C., Vol. 315, No. 5818, 2007, 1533-6.
326. Seversky, de Alexander, *Air Power, Key to Survival*, Simon and Schuster, New York, 1950.
327. Sheehan, Michael, *The Balance of Power: History & Theory*, Routledge, London, 2000.
328. SIPRI, *Military expenditure by country, in constant (2014) US\$ m., 1988–2015*, SIPRI, Stockholm, 2016, <https://www.sipri.org/sites/default/files/Milex-constant-USD.pdf>
329. Slaughter, Anne-Marie, „A North American Perspective. Old Rules, New Threats: Terrorism, Proliferation, and Anti-Americanism“, In: Slaughter, Anne-Marie, Bildt, Carl, Ogura, Kazuo, *The Challenges to International, National, and Human Security Policy*, The Trilateral Commission, Washington – Paris – Tokyo, 2004, 11-28.
330. Smith, Adam, *Welth of Nations*, Oxford University Press, Oxford, 2008.
331. Smith, Anthony, *Nationalism and Modernism*, Routledge, London, 1998.
332. Snidal, Duncan, „The limits of hegemonic stability theory“, *International Organization*, Vol. 39, 1985, 579-614.
333. Snyder, Glenn H., *Alliance Politics*, Cornell University Press, Ithaca (NY), 1997.
334. Snyder, Glenn H., „Mearsheimer's World—Offensive Realism and the Struggle for Security: A Review Essay“, *International Security*, Vol. 27, Issue 1, 2002, 149–73.
335. Simić, Dragan R., *Nauka o bezbednosti: savremeni pristupi bezbednosti*, Službeni list SRJ, Beograd, 2002.
336. Simić, Dragan R., *Poredak sveta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999.
337. Singer, David J., „The Level-of-Analysis Problem in International Relations“, *World Politics*, 14(1), 1961, 77-92.
338. Skokan, Ladislav, *Úvod do teorie geografie II*, Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem, 1999.
339. Slaughter, Anne-Marie, „The Real New World Order,“ *Foreign Affairs*, Vol. 76, no. 4, September/October 1997, 183-97.

340. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa, 2008.
341. Sonderman, Fred A., „The Concept of National Interest“, In: Olson, William C., *The Theory and Practice of International Relations*, Prentice-Hall, Engelwood Hills, 1987, 57-65.
342. Spykman, Nicholas, *America's Strategy in World Politics. The United States and the Balance of Power*, Harcourt, Brace and Co., New York, 1942.
343. Spykman, Nicholas J., *The Geography of the Peace*, Harcourt, Brace and Company, New York, 1944.
344. Steel, Ronald, *Walter Lippmann and the American Century*, Little, Brown, and Company, Boston, 1980.
345. Stephenson, Carolyn M., „NGOs and the Principal Organs of the United Nations“, In: Taylor, Paul, Groom, R. J. (Eds.), *The United Nations at the Millennium*, Continuum, London, 2000, 270-294.
346. Stiglitz, Joseph E., „On the 1%, by the 1%, for the 1%“, *Vanity Fair*, May 2011, доступно на: <http://www.vanityfair.com/news/2011/05/top-one-percent-201105>
347. Stivachtis, Ioannis, *Co-operative security and non-offensive defence in the zone of war. The Greek-Turkish and Arab-Israeli Cases*, Peter Lang Publishers, Frankfurt/M., Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2001.
348. Стојановић, Ђорђе, Ђурић, Живојин, *Анатомија савремене државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
349. Suganami, Hidemi, „Understanding Man, the State, and War“, *International Relations*, vol. 23 no. 3, September 2009, 372-88.
350. Сухарев, Александр Яковлевич, *Большой юридический словарь*, Инфра-М, Москва, 2007.
351. Sveriges regering, „Sveriges strategi för den arktiska regionen“, Stockholm, 2012.
352. SWFI Institute, *Largest Sovereign Wealth Funds by Assets Under Management*, New York, 2016, <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/>
353. Šimák, Ladislav, Horáček, Jiří, Novák, Ladislav, Németh, Ľudovít, Míka, Vladimír, *Terminologický slovník krízového manažmentu*, Fakulta špeciálneho inžinierstva Žilinskej univerzity v Žiline, Žilina, 2006.
354. Tang, Shiping, „Social Evolution of International Politics: From Mearsheimer to Jervis“, *European Journal of International Relations*, 16, 1, 2010a, 31-55.
355. Tang, Shiping, *A Theory of Security Strategy of Our Time: Defensive Realism*, Palgrave Macmillan, London, 2010b.
356. Tang, Shiping, „The Security Dilemma: A Conceptual Analysis“, *Security Studies*, 18, 3, 2009, 587-623.

357. Tatalović, Siniša, *Nacionalna i međunarodna sigurnost*, Politička kultura, Zagreb, 2006.
358. Tausch, Arno, „A Look at International Survey Data About Arab Opinion“, *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 17, No. 3, Fall 2013, 57-74.
359. Taylor, Steven L., *30 sekúnd politiky*, Fortuna Libri, Bratislava, 2012.
360. Tedesco, Marco et al., „Record Summer Melt in Greenland in 2010“, *EOS, Transactions American Geophysical Union*, John Wiley & Sons, Washington D.C., Vol. 92, Issue 15, 2011, 126-7.
361. Thakur, Ramesh, Van Langenhove, Luk, „Enhancing Global Governance through Regional Integration“, *Global Governance*, 12(3), 2006, 233-40.
362. The President of the United States, „National Strategy for the Arctic Region“, Washington, May 10 2013.
363. Thomas, Doug, „Warship Developments: Aircraft Carriers Great and Small (I)“, *Canadian Naval Review*, Vol, 3, Number 1, Spring, 2007a, 33-4.
364. Thomas, Doug, „Warship Developments: Aircraft Carriers Great and Small (II)“, *Canadian Naval Review*, Vol, 3, Number 2, Summer 2007b, 33-4.
365. *Three-Power Pact Between Germany, Italy, and Japan, Signed at Berlin*, September 27, 1940, <http://avalon.law.yale.edu/wwii/triparti.asp>
366. Тимофеев, Иван Николаевич, „Дилемма безопасности: риск вооруженного конфликта между великими державами“, *Полис*, № 4/09, 2009, 8-34.
367. Tinbergen, Jan, *Shaping The World Economy*, The Twentieth Century Fund, New York, 1962.
368. Tinbergen, Jan, „Misunderstandings concerning income distribution policies“, *De Economist*, Vol. 129, No. 1, 1981, 8-20.
369. Titley, David W., St. John, Courtney, C., „Arctic Security Considerations And The U. S. Navy's Roadmap For The Arctic“, *Naval War College Review*, Vol. 63, No. 2, 2010, 35-48.
370. Todenhefer, Jirgen, *Deset dana u „Islamskoj državi“*, Laguna, Beograd, 2016.
371. Tor, Maria, Sarfraz, Saad, „Largest 100 banks in the world“, *SNL*, 2013, <https://www.snl.com/InteractiveX/Article.aspx?cdid=A-26316576-11566>
372. Twining, Daniel, „India, the global swing state for US and China“, *Asian Review*, September 25 2015, <http://asia.nikkei.com/Politics-Economy/International-Relations/Daniel-Twining-India-the-global-swing-state-for-US-and-China>
373. UN, *A more secure world: Our shared responsibility. Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change*, Secretary General's High-level Panel on Threats, Challenges and Change, New York, 2004.
374. UN, *Working with ECOSOC: an NGOs Guide to Consultative Status*, United Nations, New York, 2011.
375. UN Economic and Social Council, *Resolution 288 (X)*, New York, 1950.

376. UN Economic and Social Council, *Resolution 1296 (XLIV): Arrangements for consultation with non-governmental organization*, 23 May 1968.

377. United Nations, *Doc. A/50/1027*, New York, 10 September 1996, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVI-4&chapter=26&lang=en

378. UN Development Programme, *Human Development Report 2015*, United Nations Development Programme, New York, 2015.

379. UN General Assembly, *United Nations Convention on Environmental Modification*, A/RES/31/72, New York, 1976.

380. UNCTAD, *The world's top 10 non-financial multinational corporations by Transnationality Index as calculated by the United Nations Conference on Trade and Development*, New York, 2008, <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Largest-TNCs.aspx>

381. UNDP, *Human Development Report*, 1994, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1994/chapters/>

382. UNSC, *Security Council Authorizes Deployment of United Nations Military Observers to Verify Implementation of Cease-Fire Agreement in Guatemala*, SC/6314, New York, 1997.

383. US Census Bureau, *Trade in Goods with China*, United States Census Bureau-Foreign Trade, 2016, <http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html>

384. US Energy Information Agency, „Arctic Oil and Natural Gas Resources“, Washington D.C., 2012, <http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=4650>

385. USACDA, *World Military Expenditures Arms Transfers 1996*, U.S. Arms Control and Disarmament Agency, Washington, DC, 1997.

386. USGS, „Circum-Arctic Resource Appraisal: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle“, US Geological Survey, Menlo Park (CA), 2008.

387. USTR, „Summary of the Trans-Pacific Partnership Agreement“, Office of the United States Trade Representative, Washington D.C., 2016, <https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/press-releases/2015/october/summary-trans-pacific-partnership>

388. Valerštajn, Imanuel, *Posle liberalizma*, Službeni glasnik, Beograd, 2005.

389. Vallo, Dušan, *Vojenský terminologický a výkladový slovník*, Iris, Bratislava, 2004.

390. Van Efferink, Leonhardt, „Arctic Geopolitics 1 – oil and gas exploration, Northwest Passage, climate change“, *Exploring Geopolitics*, 2015a, http://www.exploringgeopolitics.org/Publication_Efferink_van_Leonhardt_Arctic_Geopolitics_Oil_Gas_Exploration_Northwest_Passage_Climate_Change_Council_Ocean_Offshore_Shipping_Routes_Circumpolar_Countries/

391. Van Efferink, Leonhardt, „Arctic Geopolitics 2 – Russia's territorial claims, UNCLOS, the Lomonosov Ridge“, *Exploring Geopolitics*, 2015b,

http://www.exploringgeopolitics.org/Publication_Efferink_van_Leonhardt_Arctic_Geopolitics_Russian_Territorial_Claims_UNCLOS_Lomonosov_Ridge_Exclusive_Economic_Zones_Baselines_Flag_Planting_North_Pole_Navy/

392. Văn Kế, Lương, *Multi-dimensional world*, NXB Thế Giới, Hà Nội, 2007.
393. Van Langenhove, Luk, „Power to the Regions, but not yet Farewell to the Nation State”, *Europe's World*, Issue #8, Spring 2008, 113-5.
394. Vasquez, John, Elman, Colin, *Realism and the Balancing of Power: A New Debate*, Prentice-Hall Publishers, Englewood Cliffs (NJ), 2002.
395. Vatiero, Massimiliano, *Understanding Power. A 'Law and Economics' Approach*, VDM-Verlag Publisher, Saarbrücken, 2009.
396. Veselý, Zdeněk, *Dějiny mezinárodních vztahů*, Aleš Čeněk, Praha, 2007.
397. Virtanen, Vesa, *The Arctic in world politics. The United States, Russia and China in the Arctic-implications for Finland*, Weatherhead for Center for International Studies, Cambridge, 2013.
398. Vitvort, Sandra, „Feministička stanovišta“, In: Vilijams, Pol, *Uvod u studije bezbednosti*, Službeni glasnik: Fakultet bezbednosti, Beograd, 2012, 161-75.
399. Volc, Kenet, *Teorija međunarodne politike*, Centar za civilno-vojne odnose: Alexandria Press, Beograd, 2007.
400. Vujinović, Nikola, Glušac, Luka, „Nastanak, razvoj i perspektive studija bezbednosti“, In: Lipovac Milan, Živojinović Dragan, *Međunarodna bezbednost: teorijski pristupi: uvod u studije bezbednosti*, Akademski knjiga: Inovacioni centar Fakulteta bezbednosti, Novi Sad: Beograd, 2014, 11-48.
401. Wæver, Ole, „New 'Schools' in Security Theory and their Origins between Core and Periphery“, Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association, Le Centre Sheraton Hotel, Montreal, Quebec, 2004.
402. Wallensteen, Peter, *Understanding Conflict Resolution: War, Peace and Global System*, Sage Publications, London, 2012.
403. Wallison, Peter, *Bad History, Worse Policy*, AEI Press, Washington, D.C., 2013.
404. Walt, Stephen, *The Origins of Alliance*, Cornell University Press, Ithaca (NY), 1990.
405. Walt, Stephen, „The Renaissance of Security Studies“, *International Studies Quarterly*, Vol. 35, No.2, 1991, 211-39.
406. Walt, Stephen, „A new paradigm for international relations: Confusionism“, *Foreign Policy*, November 29, 2012, <http://foreignpolicy.com/2012/11/29/a-new-paradigm-for-international-relations-confusionism/>
407. Walt, Stephen, „What Would a realist World Have Looked Like?“, *Foreign Policy*, January 8, 2016, <http://foreignpolicy.com/2016/01/08/what-would-a-realist-world-have-looked-like-iraq-syria-iran-obama-bush-clinton/>

408. Waltz, Kenneth, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, Columbia University Press, New York, 1959a.
409. Waltz, Kenneth, *Theory of International Relations*, Addison-Wesley, Reading, 1979.
410. Waltz, Kenneth, *Foreign Policy and Democratic Politics: The American and British Experience*, Little and Brown, Boston, 1967.
411. Waltz, Kenneth N., „The Stability of a Bipolar World“, *Daedalus, Population, Prediction, Conflict, Existentialism*, Vol. 93, No. 3, Summer, 1964, 881-909.
412. Waltz, Kenneth, „Structural Realism After The Cold War“, *International Security*, vol. 35, no. 1, Summer 2000, 5-41.
413. Waltz, Kenneth, „Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics“, In: Robert Keohane, *Neorealism and its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, 322-47.
414. Waltz, Kenneth, „The uses of international relations theory“, In: Fox, William (ed.), *Theoretical Aspects of International Relations*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1959b.
415. Ward, Barbara, „The First International Nation“, In: Kilbourne, William (Ed.), *Canada: A Guide to the Peaceable Kingdom*, Macmillan, Toronto, 1970, 45-8.
416. Веджвуд, Сесили Вероника, *Тридцатилетняя война*, АСТ, Москва, 2013.
417. Weldes, Jutta, „Constructing National Interests“, *European Journal of International Relations*, Vol. 2, Issue 3, 1996, 275-318.
418. Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
419. Wendt, Alexander, „Anarchy is what state make of it: The Social Construction of Power Politics“, *International Organization*, Vol. 46, No. 2, 1992, 391-425.
420. Вигасин Алексей Алексеевич, „Учение об управлении и государственных доходах в ‘Артхашастре’“ In: Черковец, Виктор Никитич (гл. ред.), *Всемирная история экономической мысли, Т. I. От зарождения экономической мысли до первых теоретических систем политической жизни*, Мысль, Москва, 1987, 83-93.
421. Williams, Michael C., *Culture and Security: Symbolic Power and the Politics of International Security*, Routledge, London, 2007.
422. Williams, Paul D., *Security Studies: An Introduction*, Routledge, London, 2008.
423. Wohlforth, William, Brooks, Stephen, *World Out of Balance: International Relations and the Challenge of American Primacy*, Princeton University Press, Princeton, 2008.

424. Wohlfort, William C., „Realism in Security Studies“, In: Cavelti, Myriam D., Mauer, Victor (Eds.), *The Routledge Handbook of Security Studies*, Routledge, London, 2010, 9-21.
425. Wohlforth, William C., „The Stability of a Unipolar World“, *International Security*, Vol. 24 Issue 1, Summer 1999, 5-41.
426. Wolfers, Arnold, *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1962.
427. World Wildlife Fund, „Arctic region Map“, http://assets.panda.org/img/original/arctic_definitions.jpg
428. Wright, Quincy, *A Study of War, Second Edition with a Commentary on War since 1942*, University of Chicago Press, Chicago, 1965.
429. Wyn Jones, Richard, „On emancipation: necessity, capacity and concrete utopias“, In: Booth, Ken (Ed.), *Critical Security Studies and World Politics*, Lynne Rienner, Boulder (CO), 2005, 215-35.
430. Zaidi, Deena, „The Trans-Pacific Partnership: A Deal That Sanders, Clinton and Trump All Oppose“, Truthout, Friday, 08 July 2016, <http://www.truthout.org/news/item/36752-the-trans-pacific-partnership-a-deal-that-sanders-clinton-and-trump-all-oppose>
431. Zakaria, Fareed, *The Post-American World: Release 2.0*, Norton, New York, 2001.
432. Zięba, Ryszard, *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa, 2008.
433. Živojinović, Dragan, „Ofanzivni i defanzivni realizam“, In: Lipovac, Milan, Živojinović, Dragan, *Međunarodna bezbednost: teorijski pristupi*, Inovacioni centar Fakulteta bezbednosti, Akademska knjiga, Beograd: Novi Sad, 139-60.

ПРИЛОЗИ

Прилог бр. 1: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 1996. године

1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
12/01	1036	Грузија	15-0-0		12/07	1065	Грузија	15-0-0	
15/01	1037	Хрватска	15-0-0		15/07	1066	Хрватска	15-0-0	
	1038	Хрватска	15-0-0		26/07	1067	Куба-САД	13-0-2	РФ, Кина
29/01	1039	УНИФИЛ (БИ)	15-0-0		30/07	1068	УНИФИЛ (БИ)	15-0-0	
	1040	Бурунди	15-0-0			1069	Хрватска	15-0-0	
	1041	Либериа	15-0-0		16/08	1070	Етиопија-Судан	13-0-2	РФ, Кина
31/01	1042	Зап. Сахара	15-0-0		30/08	1071	Либериа	15-0-0	
	1043	Хрватска	15-0-0			1072	Бурунди	15-0-0	
	1044	Етиопија-Судан	15-0-0		28/09	1073	Палестина	14-0-1	САД
08/02	1045	Ангола	15-0-0		01/10	1074	СР Југославија	15-0-0	
13/02	1046	БЈР Македонија	15-0-0		11/10	1075	Ангола	15-0-0	
29/02	1047	Међ. судови	15-0-0		22/10	1076	Авганистан	15-0-0	
	1048	Хаити	15-0-0			1077	Грузија	14-0-1	Кина
05/03	1049	Бурунди	15-0-0		09/11	1078	Заир	15-0-0	
08/03	1050	Руанда	15-0-0		15/11	1079	Хрватска	15-0-0	
27/03	1051	Ирак-Кувајт	15-0-0			1080	Заир	15-0-0	
18/04	1052	УНИФИЛ (БИ)	15-0-0		27/11	1081	УНДОФ (БИ)	15-0-0	
23/04	1053	Руанда	15-0-0			1082	БЈР Македонија	14-0-1	Русија
26/04	1054	Етиопија-Судан	13-0-2	РФ, Кина		1083	Либериа	15-0-0	
08/05	1055	Ангола	15-0-0			1084	Зап. Сахара	15-0-0	
29/05	1056	Зап. Сахара	15-0-0		29/11	1085	Хаити	15-0-0	
30/05	1057	УНДОФ (БИ)	15-0-0		05/12	1086	Хаити	15-0-0	
	1058	БЈР Македонија	14-0-1	Русија	11/12	1087	Ангола	15-0-0	
31/05	1059	Либериа	15-0-0		12/12	1088	БиХ	15-0-0	
12/06	1060	Ирак-Кувајт	15-0-0		13/12	1089	Тадикистан	15-0-0	
14/06	1061	Тадикистан	15-0-0			1090	избор ген.сек.	без гл.	
28/06	1062	Кипар	15-0-0			1091	избор ген.сек.	без гл.	
	1063	Хаити	15-0-0		23/12	1092	Кипар	15-0-0	
11/07	1064	Ангола	15-0-0						

ЛЕГЕНДА: 1-датум гласања; 2-број резолуције S/RES/... (1996); 3-тема резолуције; 4-резултат гласања: ЗА- прва колона, ПРОТИВ-друга колона и УЗДРЖАН-трећа колона; 5-чланице СБ које су биле против или уздржане.

ОБЈАШЊЕЊЕ: скраћеницом БИ означава се Блиски исток; за резолуције под бројем 1090 и 1091 није било гласања, пошто се радило о формалним закључцима који се тичу извештаја о избору и постављења генералног секретара СБ УН.

НАПОМЕНА: Несталне чланице СБ УН: Боцвана, Гвинеја Бисао, Египат, Индонезија, Италија, Јужна Кореја, Немачка, Пољска, Хондурас, Чиле.

Прилог бр. 2: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 1997. године

1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
10/01	НУ	Гватемала	14-1-0	Кина	14/07	1119	Хрватска	15-0-0	
14/01	1093	Хрватска	15-0-0			1120	Хрватска	15-0-0	
20/01	1094	Гватемала	15-0-0		22/07	1121	свечана седница	без гл.	
28/01	1095	УНИФИЛ (БИ)	15-0-0		29/07	1122	УНИФИЛ (БИ)	15-0-0	
30/01	1096	Грузија	15-0-0		30/07	1123	Хаити	15-0-0	
18/02	1097	Велика језера рег.	15-0-0		31/07	1124	Грузија	15-0-0	
28/02	1098	Ангола	15-0-0		06/08	1125	ЦАР	15-0-0	
07/03	НУ	Израел-Палестина	14-1-0	САД	27/08	1126	Међ. суд у Хагу	15-0-0	
14/03	1099	Таџикистан	15-0-0		28/08	1127	Ангола	15-0-0	
21/03	НУ	Израел-Палестина	13-1-1	САД, [1]	12/09	1128	Таџикистан	15-0-0	
27/03	1100	Либериа	15-0-0			1129	Ирак-Кувајт	14-0-1	Русија
28/03	1101	Албанија	14-0-1	Кина	29/09	1130	Ангола	15-0-0	
31/03	1102	Ангола	15-0-0			1131	Зап. Сахара	15-0-0	
	1103	БиХ	15-0-0		08/10	1132	Сијера Леоне	15-0-0	
08/04	1104	Међ. суд у Хагу	15-0-0		20/10	1133	Зап. Сахара	15-0-0	
09/04	1105	БЈР Македонија	15-0-0		23/10	1134	Ирак-Кувајт	10-0-5	[2]
16/04	1106	Ангола	15-0-0		29/10	1135	Ангола	15-0-0	
16/05	1107	БиХ	15-0-0		06/11	1136	ЦАР	15-0-0	
22/05	1108	Зап. Сахара	15-0-0		12/11	1137	Ирак-Кувајт	15-0-0	
28/05	1109	УНДОФ (БИ)	15-0-0		14/11	1138	Таџикистан	15-0-0	
	1110	БЈР Македонија	15-0-0		21/11	1139	УНДОФ (БИ)	15-0-0	
04/06	1111	Ирак-Кувајт	15-0-0		28/11	1140	БЈР Македонија	15-0-0	
12/06	1112	БиХ	15-0-0		28/11	1141	Хаити	15-0-0	
	1113	Таџикистан	15-0-0		04/12	1142	БЈР Македонија	15-0-0	
19/06	1114	Албанија	14-0-1	Кина		1143	Ирак-Кувајт	15-0-0	
21/06	1115	Ирак-Кувајт	15-0-0		19/12	1144	БиХ	15-0-0	
27/06	1116	Либериа	15-0-0			1145	Хрватска	15-0-0	
	1117	Кипар	15-0-0		23/11	1146	Кипар	15-0-0	
30/06	1118	Ангола	15-0-0						

ЛЕГЕНДА: 1-датум гласања; 2-број резолуције S/RES/... (1997); 3-тема резолуције; 4-резултат гласања: ЗА- прва колона, ПРОТИВ-друга колона и УЗДРЖАН-трећа колона; 5-чланице СБ које су биле против или уздржане.

[1] Костарика

[2] Кина, Русија, Француска, Египат и Кенија.

ОБЈАШЊЕЊЕ: скраћеницом БИ означава се Блиски исток; на седници 22/07 је без гласања донета одлука да се у име ОУН установи орден Дага Хамарскјелда (Dag Hammarskjöld Medal) који ће се додељивати за напоре уложене током мировних операција;

НАПОМЕНА: Несталне чланице СБ УН: Гвинеја Бисао, Египат, Јапан, Јужна Кореја, Кенија, Костарика, Пољска, Португалија, Чиле, Шведска.

Прилог бр. 3: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 1998. Године

1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
13/01	1147	Хрватска	15-0-0		16/07	1184	БиХ	15-0-0	
26/01	1148	Зап. Сахара	15-0-0		20/07	1185	Зап. Сахара	15-0-0	
27/01	1149	Ангола	15-0-0		21/07	1186	БЈР Македонија	15-0-0	
30/01	1150	Грузија	15-0-0		30/07	1187	Грузија	15-0-0	
	1151	УНИФИЛ (БИ)	15-0-0			1188	Либан	15-0-0	
05/02	1152	ЦАР	15-0-0		13/08	1189	Кенија/Танзанија	15-0-0	
20/02	1153	Ирак-Кувајт	15-0-0			1190	Ангола	15-0-0	
02/03	1154	Ирак-Кувајт	15-0-0		27/08	1191	Међ. суд у Хагу	15-0-0	
16/03	1155	ЦАР	15-0-0			1192	Либија	15-0-0	
	1156	Сијера Леоне	15-0-0		28/08	1193	Авганистан	15-0-0	
20/03	1157	Ангола	15-0-0		09/09	1194	Ирак-Кувајт	15-0-0	
25/03	1158	Ирак-Кувајт	15-0-0		15/09	1195	Ангола	15-0-0	
27/03	1159	ЦАР	15-0-0		16/09	1196	Африка	15-0-0	
31/03	1160	СРЈ (Косово)	14-0-1	Кина	18/09	1197	Африка	15-0-0	
09/04	1161	Руанда	15-0-0			1198	Зап. Сахара	15-0-0	
17/04	1162	Сијера Леоне	15-0-0		23/09	1199	СРЈ (Косово)	14-0-1	Кина
	1163	Зап. Сахара	15-0-0		30/09	1200	Међ. суд у Хагу	15-0-0	
29/04	1164	Ангола	15-0-0		15/10	1201	ЦАР	15-0-0	
30/03	1165	Међ. суд у Хагу	15-0-0			1202	Ангола	15-0-0	
13/05	1166	Међ. суд у Хагу	15-0-0		24/10	1203	СРЈ (Косово)	13-0-2	
14/05	1167	Таџикистан	15-0-0		30/10	1204	Зап. Сахара	15-0-0	Кина, РФ
21/05	1168	БиХ	15-0-0		05/11	1205	Ирак-Кувајт	15-0-0	
27/05	1169	УНДОФ (БИ)	15-0-0		12/11	1206	Таџикистан	15-0-0	
28/05	1170	Африка	15-0-0		17/11	1207	Међ. суд у Хагу	14-0-1	Кина
05/06	1171	Сијера Леоне	15-0-0		19/11	1208	Африка	15-0-0	
06/06	1172	Индија-Пакистан	15-0-0			1209	Африка	15-0-0	
12/06	1173	Ангола	15-0-0		24/11	1210	Ирак-Кувајт	15-0-0	
15/06	1174	БиХ	15-0-0		25/11	1211	УНДОФ (БИ)	15-0-0	
19/06	1175	Ирак-Кувајт	15-0-0			1212	Хаити	13-0-2	Кина, РФ
24/06	1176	Ангола	15-0-0		03/12	1213	Ангола	15-0-0	
26/06	1177	Еритреја-Етиопија	15-0-0		08/12	1214	Авганистан	15-0-0	
29/06	1178	Кипар	15-0-0		17/12	1215	Зап. Сахара	15-0-0	
	1179	Кипар	15-0-0		21/12	1216	Гвинеја Бисао	15-0-0	
	1180	Ангола	15-0-0		22/12	1217	Кипар	15-0-0	
13/07	1181	Сијера Леоне	15-0-0			1218	Кипар	15-0-0	
14/07	1182	ЦАР	15-0-0		31/12	1219	Ангола	15-0-0	
15/07	1183	Хрватска	15-0-0						

ЛЕГЕНДА: 1-датум гласања; 2-број резолуције S/RES/... (1998); 3-тема резолуције; 4-резултат гласања: ЗА- прва колона, ПРОТИВ-друга колона и УЗДРЖАН-трећа колона; 5-чланице СБ које су биле против или уздржане.

ОБЈАШЊЕЊЕ: скраћеницом БИ означава се Блиски исток;

НАПОМЕНА: Несталне чланице СБ УН: Бахреин, Бразил, Габон, Гамбија, Јапан, Кенија, Костарика, Португал, Словенија, Шведска.

Прилог бр. 4: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 1999. године

1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
12/01	1220	Сијера Леоне	15-0-0		15/07	1252	Хрватска	15-0-0	
	1221	Ангола	15-0-0		28/07	1253	Тонга	без.гл.	
15/01	1222	Хрватска	15-0-0		30/07	1254	УНИФИЛ (БИ)	15-0-0	
28/01	1223	Либан	15-0-0			1255	Грузија	15-0-0	
	1224	Зап. Сахара	15-0-0		03/08	1256	БиХ	15-0-0	
	1225	Грузија	15-0-0			1257	Источни Тимор	15-0-0	
29/01	1226	Еритреја-Етиопија	15-0-0		06/08	1258	ДР Конго	15-0-0	
10/02	1227	Еритреја-Етиопија	15-0-0		11/08	1259	Међ. суд у Хагу	15-0-0	
11/02	1228	Зап. Сахара	15-0-0		20/08	1260	Сијера Леоне	15-0-0	
25/02	НУ	БЈР Македонија	13-1-1	Кина, РФ	25/08	1261	права дече	15-0-0	
26/02	1229	Ангола	15-0-0		27/08	1262	Источни Тимор	15-0-0	
	1230	Цен. Афр. Реп.	15-0-0		13/09	1263	Зап. Сахара	15-0-0	
11/03	1231	Сијера Леоне	15-0-0		15/09	1264	Источни Тимор	15-0-0	
26/03	НУ	СРЈ (Косово)	3-12-0	[1]	17/09	1265	права цивила	15-0-0	
30/03	1232	Зап. Сахара	15-0-0		04/10	1266	Ирак-Кувајт	15-0-0	
04/04	1233	Гвинеја Бисао	15-0-0		15/10	1267	Авганистан	15-0-0	
09/04	1234	ДР Конго	15-0-0			1268	Ангола	15-0-0	
30/04	1235	Зап. Сахара	15-0-0		19/10	1269	одрж. мира	15-0-0	
07/05	1236	Источни Тимор	15-0-0		22/10	1270	Сијера Леоне	15-0-0	
	1237	Ангола	15-0-0			1271	Цен. Афр. Реп.	15-0-0	
14/05	1238	Зап. Сахара	15-0-0		25/10	1272	Источни Тимор	15-0-0	
	1239	СРЈ (Косово)	13-0-2		05/11	1273	ДР Конго	15-0-0	
15/05	1240	Таџикистан	15-0-0		12/11	1274	Таџикистан	15-0-0	
19/05	1241	Међ. суд у Хагу	15-0-0		19/11	1275	Ирак-Кувајт	15-0-0	
21/05	1242	Ирак-Кувајт	15-0-0		24/11	1276	УНДОФ (БИ)	15-0-0	
27/05	1243	УНДОФ (БИ)	15-0-0		30/11	1277	Хаити	14-0-1	Русија
10/06	1244	СРЈ (Косово)	14-0-1			1278	избор судија	без гл.	
11/06	1245	Сијера Леоне	15-0-0			1279	ДР Конго	15-0-0	
	1246	Источни Тимор	15-0-0		03/12	1280	Ирак-Кувајт	11-0-3	[2]
18/06	1247	БиХ	15-0-0		10/12	1281	Ирак-Кувајт	15-0-0	
25/06	1248	Кирибати	без.гл.		14/12	1282	Зап. Сахара	14-0-1	Намибија
	1249	Науру	14-0-1	Кина	15/12	1283	Кипар	15-0-0	
29/06	1250	Кипар	15-0-0		17/12	1284	Ирак-Кувајт	11-0-4	[3]
	1251	Кипар	15-0-0						

ЛЕГЕНДА: 1-датум гласања; 2-број резолуције S/RES/... (1999); 3-тема резолуције; 4-резултат гласања: ЗА-прва колона, ПРОТИВ-друга колона и УЗДРЖАН-трећа колона; 5-чланице СБ које су биле против или уздржане.

[1] ЗА: Кина, Намибија, Русија; ПРОТИВ: Аргентина, Бахреин, Бразил, Велика Британија, Габон, Гамбија, Канада, Малезија, САД, Словенија, Француска, Холандија.

[2] УЗДРЖАНИ: Кина, Малезија и Русија; Француска није учествовала у гласању.

[3] УЗДРЖАНИ: Кина, Малезија, Русија и Француска.

ОБЈАШЊЕЊЕ: скраћеницом БИ означава се Блиски исток; приликом пријема Кирибата и Тонге у ОУН, као и приликом избора судија (Резолуције 1248, 1253 и 1278. није било гласања)

НАПОМЕНА: Несталне чланице СБ УН: Аргентина, Бахреин, Бразил, Габон, Гамбија, Канада, Малезија, Намибија, Словенија, Холандија.

Прилог бр. 5: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 2000. године

1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
13/01	1285	Хрватска	15-0-0		28/07	1311	Грузија	15-0-0	
19/01	1286	Бурунди	15-0-0		31/07	1312	Еритреја-Етиопија	15-0-0	
31/01	1287	Грузија	14-0-0	[1]	04/08	1313	Сијера Леоне	15-0-0	
	1288	УНИФИЛ (БИ)	15-0-0		11/08	1314	Права детета	15-0-0	
07/02	1289	Сијера Леоне	15-0-0		14/08	1315	Сијера леоне	15-0-0	
17/02	1290	Тувалу	14-0-1	Кина	23/08	1316	ДР Конго	15-0-0	
24/02	1291	ДР Конго	15-0-0		05/09	1317	Сијера Леоне	15-0-0	
29/02	1292	Зап. Сахара	15-0-0		07/09	1318	одрж. мира	15-0-0	
31/03	1293	Ирак-Кувајт	15-0-0		08/09	1319	Источни Тимор	15-0-0	
13/04	1294	Ангола	15-0-0		15/09	1320	Еритреја-Етиопија	15-0-0	
18/04	1295	Ангола	15-0-0		20/09	1321	Сијера Леоне	15-0-0	
19/04	1296	права цивила	15-0-0		07/10	1322	БИ-Палестина	14-0-1	САД
12/05	1297	Еритреја-Етиопија	15-0-0		13/10	1323	ДР Конго	15-0-0	
17/05	1298	Еритреја-Етиопија	15-0-0		30/10	1324	Зап. Сахара	15-0-0	
19/05	1299	Сијера Леоне	15-0-0		31/10	1325	мир и безбедност	15-0-0	
31/05	1300	УНДОФ (БИ)	15-0-0			1326	СР Југославија	без гл.	
	1301	Зап. Сахара	12-1-2	[2]	13/11	1327	одрж. мира	15-0-0	
08/06	1302	Ирак-Кувајт	15-0-0		27/11	1328	УНДОФ (БИ)	15-0-0	
14/06	1303	Кипар	15-0-0		30/11	1329	Међ. суд у Хагу	15-0-0	
16/06	1304	ДР Конго	15-0-0		05/12	1330	Ирак-Кувајт	15-0-0	
21/06	1305	БиХ	14-0-1	Русија	13/12	1331	Кипар	15-0-0	
05/07	1306	Сијера Леоне	14-0-1	Мали	14/12	1332	ДР Конго	15-0-0	
13/07	1307	Хрватска	15-0-0		18/12	НУ	БИ-Палестина	8-0-7	[3]
17/07	1308	ХИВ/АИДС	15-0-0		19/12	1333	Авганистан	13-0-2	[4]
25/07	1309	Зап. Сахара	15-0-0		22/12	1334	Сијера Леоне	15-0-0	
27/07	1310	УНИФИЛ (БИ)	15-0-0						

ЛЕГЕНДА: 1-датум гласања; 2-број резолуције S/RES/... (2000); 3-тема резолуције; 4-резултат гласања: ЗА- прва колона, ПРОТИВ-друга колона и УЗДРЖАН-трећа колона; 5-чланице СБ које су биле против или уздржане.

[1] Представник Јамајке није учествовао у гласању.

[2] ПРОТИВ: Намибија; УЗДРЖАНИ: Јамајка и Мали.

[3] ЗА: Бангладеш, Јамајка, Кина, Малезија, Мали, Намибија, Тунис, Украјина; УЗДРЖАНИ: Аргентина, Велика Британија, Канада, Русија, САД, Француска, Холандија. Одлука се тичала успостављања војне и полицијске посматрачке мисије ОУН у Палестини, за шта је потребно 9 гласова за. Због тога резолуција није усвојена.

[4] УЗДРЖАНЕ: Кина и Малезија.

ОБЈАШЊЕЊЕ: скраћеницом БИ означава се Блиски исток; Резолуцијом 1326 СР Југославија је примљена у ОУН без гласања; уздржале су се од гласања по Резолуцији 1333 Кина и Малезија.

НАПОМЕНА: Несталне чланице СБ УН: Аргентина, Бангладеш, Јамајка, Канада, Малезија, Мали, Намибија, Тунис, Украјина, Холандија.

Прилог бр. 6: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 2001. године

1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
12/01	1335	Хрватска	15-0-0		05/07	1361	избор судија	без гл.	
23/01	1336	Ангола	15-0-0		11/07	1362	Хрватска	15-0-0	
30/01	1337	УНИФИЛ (БИ)	15-0-0		30/07	1363	Авганистан	15-0-0	
31/01	1338	Источни Тимор	15-0-0		31/07	1364	Грузија	15-0-0	
	1339	Грузија	15-0-0			1365	УНИФИЛ	15-0-0	
08/02	1340	Међ. суд-СФРЈ	15-0-0		30/08	1366	превенција сукоба	15-0-0	
22/02	1341	ДР Конго	15-0-0		10/09	1367	Југославија	15-0-0	
27/02	1342	Западна Сахара	15-0-0		12/09	1368	мир и безбедност	15-0-0	
07/03	1343	Либерија	15-0-0		14/09	1369	Етиопија-Еритреја	15-0-0	
15/03	1344	Етиопија-Еритреја	15-0-0		18/09	1370	Сијера Леоне	15-0-0	
21/03	1345	БЈР Македонија	15-0-0		26/09	1371	БЈР Македонија	15-0-0	
27/03	НУ	БИ-Палестина	9-1-4	САД, [1]	28/09	1372	Судан	14-0-1	САД
30/03	1346	Сијера Леоне	15-0-0			1373	мир и безбедност	15-0-0	
	1347	Међ.суд-Руанда	15-0-0		19/10	1374	Ангола	15-0-0	
19/04	1348	Ангола	15-0-0		29/10	1375	Бурунди	15-0-0	
27/04	1349	Западна Сахара	15-0-0		09/10	1376	ДР Конго	15-0-0	
	1350	Међ. суд-СФРЈ	15-0-0		12/10	1377	мир и безбедност	15-0-0	
30/05	1351	УНДОФ	15-0-0		14/11	1378	Авганистан	15-0-0	
01/06	1352	Ирак-Кувајт	15-0-0		20/11	1379	деца у рату	15-0-0	
13/06	1353	војна сарадња	15-0-0		27/11	1380	Западна Сахара	15-0-0	
15/06	1354	Кипар	15-0-0			1381	УНДОФ	15-0-0	
	1355	ДР Конго	15-0-0		29/11	1382	Ирак	15-0-0	
19/06	1356	Сомалија	15-0-0		06/12	1383	Авганистан	15-0-0	
21/06	1357	БиХ	15-0-0		14/12	1384	Кипар	15-0-0	
27/06	1358	избор ген.сек.	без.гл.			НУ	БИ-Палестина	12-1-2	САД, [2]
29/06	1359	Западна Сахара	15-0-0		19/12	1385	Сијера Леоне	15-0-0	
03/07	1360	Ирак-Кувајт	15-0-0		20/12	1386	Авганистан	15-0-0	

ЛЕГЕНДА: 1-датум гласања; 2-број резолуције S/RES/... (2001); 3-тема резолуције; 4-резултат гласања: ЗА- прва колона, ПРОТИВ-друга колона и УЗДРЖАН-трећа колона; 5-чланице СБ које су биле против или уздржане.

[1] ПРОТИВ: Француска, Ирска, Норвешка и Велика Британија. Украјина није учествовала у гласању, па је зато укупан број гласова-14. САД су уложиле вето и предлог није усвојен.

[2] УЗДРЖАНЕ: Норвешка и Велика Британија. САД су уложиле вето и предлог није усвојен.

ОБЈАШЊЕЊЕ: скраћеницом БИ означава се Блиски исток; Резолуцијом 1361 је извршен редовни избор судија Међународног суда правде без формалног гласања на самој седници СБ.

НАПОМЕНА: Несталне чланице СБ УН: Бангладеш, Ирска, Јамајка, Колумбија, Мали, Маурицијус, Норвешка, Сингапур, Тунис, Украјина.

Прилог бр. 7: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 2002. године

1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
15/01	1387	Хрватска	15-0-0		03/07	1421	БиХ-УНМБиХ	15-0-0	
	1388	Авганистан	15-0-0		12/07	1422	имунитет УН	15-0-0	
16/01	1389	Сијера Леоне	15-0-0			1423	БиХ-УНМБиХ	15-0-0	
	1390	Ал-Каида	15-0-0			1424	Хрватска	15-0-0	
28/01	1391	Либан	15-0-0		22/07	1425	Сомалија	15-0-0	
31/01	1392	Источни Тимор	15-0-0		24/07	1426	Швајцарска	без гл.	
	1393	Грузија	15-0-0		29/07	1427	Грузија	15-0-0	
27/02	1394	Западна Сахара	15-0-0		30/07	1428	Либан	15-0-0	
	1395	Либериа	15-0-0			1429	Запдна Сахара	15-0-0	
05/03	1396	БиХ/ЕУ мисија	15-0-0		14/08	1430	Етиопика-Еритреја	15-0-0	
12/03	1397	БИ-Палестина	14-0-0	Сирија		1431	Међ.суд-Руанда	15-0-0	
15/03	1398	Етиопија-Еритреја	15-0-0		15/08	1432	Ангола-УНИТА	15-0-0	
19/03	1399	ДР Конго	15-0-0			1433	Ангола-УН	15-0-0	
28/03	1400	Сијера Леоне	15-0-0		09/09	1434	Етиопија-Еритреја	15-0-0	
	1401	Авганситан	15-0-0		24/09	1435	Израел-Палестина	14-0-1	САД
30/03	1402	БИ-Палестина	14-0-0	Сирија		1436	Сијера Леоне	15-0-0	
04/04	1403	БИ-Палестина	15-0-0		11/10	1437	Хрватска	15-0-0	
18/04	1404	Ангола	15-0-0		14/10	1438	Индонезија/Бали	15-0-0	
19/04	1405	БИ-Палестина	15-0-0		18/10	1439	Ангола	15-0-0	
30/04	1406	Западна Сахара	15-0-0		24/10	1440	Русија	15-0-0	
03/05	1407	Сомалија	15-0-0		08/11	1441	Ирак	15-0-0	
06/05	1408	Либериа	15-0-0		25/11	1442	Кипар	15-0-0	
14/05	1409	Ирак	15-0-0			1443	Ирак	15-0-0	
17/05	1410	Источни Тимор	15-0-0		27/11	1444	Авганистан	15-0-0	
	1411	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0		04/12	1445	ДР Конго	15-0-0	
	1412	Ангола	15-0-0			1446	Сијера Леоне	15-0-0	
23/05	1413	Авганистан	15-0-0			1447	Ирак	15-0-0	
	1414	Источни Тимор	без гл.		09/12	1448	Ангола	15-0-0	
30/05	1415	УНДОФ	15-0-0		13/12	1449	Међ.суд-Руанда	15-0-0	
13/06	1416	Кипар	15-0-0			1450	Кенија/Израел	14-1-0	Сирија
14/06	1417	ДР Конго	15-0-0		17/12	1451	УНДОФ	15-0-0	
21/06	1418	БиХ	15-0-0		20/12	1452	Ал-Каида	15-0-0	
26/06	1419	Авганистан	15-0-0			НУ	Палестина	12-1-2	[1]
30/06	НУ	БиХ-УНМБиХ	13-1-1	САД	24/12	1453	Авганистан	15-0-0	
	1420	БиХ-УНМБиХ	15-0-0		30/12	1454	Ирак	13-0-2	[2]

ЛЕГЕНДА: 1-датум гласања; 2-број резолуције S/RES/... (2002); 3-тема резолуције; 4-резултат гласања: ЗА- прва колона, ПРОТИВ-друга колона и УЗДРЖАН-трећа колона; 5-чланице СБ које су биле против или уздржане.

[1] ПРОТИВ: САД са улагањем вета; УЗДРЖАНИ: Бугарска и Камерун.

[2] УЗДРЖАНЕ: Русија и Сирија.

ОБЈАШЊЕЊЕ: Сирија није присуствовала гласању о резолуцијама 1397 и 1402. Швајцарска је примљена Резолуцијом 1426 без гласања, а Источни Тимор на исти начин Резолуцијом 1414.

НАПОМЕНА: Несталне чланице СБ УН: Бугарска, Гвинеја, Ирска, Камерун, Колумбија, Маурицијус, Мексико, Норвешка, Сингапур, Сирија.

Прилог бр. 8: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 2003. године

1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
17/01	1455	Авганситан	15-0-0		03/07	1490	Ирак-Куввајт	15-0-0	
20/01	1456	тероризам	15-0-0		11/07	1491	БиХ	15-0-0	
24/01	1457	ДР Конго	15-0-0		18/07	1492	Сијера Леоне	15-0-0	
28/01	1458	Либериа	15-0-0		28/07	1493	ДР Конго	15-0-0	
	1459	дијаманти	15-0-0		30/07	1494	Грузија	15-0-0	
30/01	1460	деца у рату	15-0-0		31/07	1495	Западна Сахара	15-0-0	
	1461	Либан	15-0-0			1496	Либан	15-0-0	
	1462	Грузија	15-0-0		01/08	1497	Либериа	12-0-3	[2]
	1463	Западна Сахара	15-0-0		04/08	1498	Обала Слоноваче	15-0-0	
04/02	1464	Обала Слоноваче	15-0-0		13/08	1499	ДР Конго	15-0-0	
13/02	1465	Колумбија	15-0-0		14/08	1500	Ирак-УН мисија	14-0-1	Сирија
14/03	1466	Етиопија-Еритреја	15-0-0		26/08	1501	ДР Конго	15-0-0	
18/03	1467	Западна Африка	15-0-0			1502	УН мисије	15-0-0	
20/03	1468	ДР Конго	15-0-0		28/08	1503	Међ.судови	15-0-0	
25/03	1469	Западна Сахара	15-0-0		04/09	1504	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0	
28/03	1470	Сијера Леоне	15-0-0			1505	Међ.суд-Руанда	15-0-0	
	1471	Авганистан	15-0-0		12/09	1506	Либија-санкције	13-0-2	САД, Фр.
	1472	Ирак	15-0-0			1507	Етиопија-Еритреја	15-0-0	
04/04	1473	Истични Тимор	15-0-0		16/09	НУ	БИ-Палестина	11-1-3	САД, [3]
08/04	1474	Сомалија	15-0-0		19/09	1508	Сијера Леоне	15-0-0	
14/04	1475	Кипар	15-0-0			1509	Либериа	15-0-0	
24/04	1476	Ирак	15-0-0		13/10	1510	Авганистан	15-0-0	
29/04	1477	Међ.суд-Руанда	15-0-0		14/10	НУ	БИ-Палестина	10-1-4	САД, [4]
06/05	1478	Либериа	15-0-0		16/10	1511	Ирак	15-0-0	
13/05	1479	Обала Слоноваче	15-0-0		27/10	1512	Међ.суд-Руанда	15-0-0	
19/05	1480	Источни Тимор	15-0-0		28/10	1513	Западна Сахара	15-0-0	
	1481	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0		13/11	1514	Обала Слоноваче	15-0-0	
	1482	Међ.суд-Руанда	15-0-0		19/11	1515	Израел-Палестина	15-0-0	
22/05	1483	Ирак-санкције	14-0-0	Сирија	20/11	1516	Турска	15-0-0	
30/05	1484	ДР Конго	15-0-0		24/11	1517	Кипар	15-0-0	
	1485	Западна Сахара	15-0-0			1518	Ирак	15-0-0	
11/06	1486	Кипар	15-0-0		16/12	1519	Сомалија	15-0-0	
12/06	1487	УН мисије	12-0-3	[1]	22/12	1520	УНДОФ	15-0-0	
26/06	1488	УНДОФ	15-0-0			1521	Либериа	15-0-0	
	1489	ДР Конго	15-0-0						

ЛЕГЕНДА: 1-датум гласања; 2-број резолуције S/RES/... (2003); 3-тема резолуције; 4-резултат гласања: ЗА- прва колона, ПРОТИВ-друга колона и УЗДРЖАН-трећа колона; 5-чланице СБ које су биле против или уздржане.

[1] УЗДРЖАНИ: Немачка, Француска и Сирија.

[2] УЗДРЖАНИ: Немачка, Француска и Мексико.

[3] ПРОТИВ: САД са улагањем вета; УЗДРЖАНИ: Бугарска, Немачка и Велика Британија.

[4] ПРОТИВ: САД са улагањем вета; УЗДРЖАНИ: Камерун, Бугарска, Немачка и Велика Британија.

ОБЈАШЊЕЊЕ: Представник Сирије није присуствовао гласању 22.05. поводом Резолуције 1482.

Резолуцијом 1506 су укинуте санкције Либији, а уздржале су се од гласања САД и Француска.

НАПОМЕНА: Несталне чланице СБ УН: Ангола, Бугарска, Гвинеја, Камерун, Мексико, Немачка, Пакистан, Сирија, Чиле, Шпанија.

Прилог бр. 9: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 2004. године

1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
15/01	1522	ДР Конго	15-0-0		09/07	1551	БиХ	15-0-0	
30/01	1523	Западна Сахара	15-0-0		27/07	1552	ДР Конго	15-0-0	
	1524	Грузија	15-0-0		29/07	1553	Либан	15-0-0	
	1525	Либан	15-0-0			1554	Грузија	15-0-0	
	1526	Авганистан	15-0-0			1555	ДР Конго	15-0-0	
04/02	1527	Обала Слоноваче	15-0-0		30/07	1556	Судан-Дарфур	13-0-2	Кина, [2]
27/02	1528	О.Слоноваче/УН	15-0-0		12/08	1557	Ирак	15-0-0	
29/02	1529	Хаити	15-0-0		17/08	1558	Сомалија	15-0-0	
11/03	1530	Шпанија	15-0-0		02/09	1559	Либан	9-0-6	[3]
12/03	1531	Етиопија-Еритреја	15-0-0		14/09	1560	Етиопија-Еритреја	15-0-0	
	1532	Либериа	15-0-0		17/09	1561	Либериа	15-0-0	
	1533	ДР Конго	15-0-0			1562	Сијера Леоне	12-0-3	
25/03	НУ	БИ-ОАТ/Хамас	11-1-3	САД, [1]		1563	Авганистан	15-0-0	
26/03	1534	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0		18/09	1564	Судан-Дарфур	11-0-4	[4]
	1535	Тероризам	15-0-0		01/10	1565	ДР Конго	15-0-0	
	1536	Авганистан	15-0-0		05/10	НУ	Израел-Палестина	11-1-3	САД, [5]
30/03	1537	Сијера Леоне	15-0-0		08/10	1566	тероризам	15-0-0	
21/04	1538	Ирак	15-0-0		14/10	1567	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0	
	НУ	Кипар	14-1-0	Русија	22/10	1568	Кипар	15-0-0	
22/04	1539	деца у рату	15-0-0		26/10	1569	Дарфур	15-0-0	
28/04	1540	пролиферација	15-0-0		28/10	1570	Западна Сахара	15-0-0	
29/04	1541	Западна Сахара	15-0-0		04/11	1571	избор судија	без гл.	
30/04	1542	Хаити	15-0-0		15/11	1572	Обала Слоноваче	15-0-0	
14/05	1543	Источни Тимор	15-0-0		16/11	1573	Источни Тимор	15-0-0	
19/05	1544	Палестина	14-0-1	САД	19/11	1574	Судан	15-0-0	
21/05	1545	Бурунди	15-0-0		22/11	1575	БиХ	15-0-0	
08/06	1546	Ирак	15-0-0		29/11	1576	Хаити	15-0-0	
11/06	1547	Судан	15-0-0		01/12	1577	Бурунди	15-0-0	
	1548	Кипар	15-0-0		15/12	1578	УНДОФ	15-0-0	
17/06	1549	Либериа	15-0-0		21/12	1579	Либериа	15-0-0	
29//06	1550	УНДОФ	15-0-0		22/12	1580	Гвинеја-Бисао	15-0-0	

ЛЕГЕНДА: 1-датум гласања; 2-број резолуције S/RES/... (2004); 3-тема резолуције; 4-резултат гласања: ЗА- прва колона, ПРОТИВ-друга колона и УЗДРЖАН-трећа колона; 5-чланице СБ које су биле против или уздржане.

[1]: ПРОТИВ: САД са улагањем вета; УЗДРЖАНЕ: Румунија, Немачка и Велика Британија.

[2]: УЗДРЖАНИ: Кина и Пакистан.

[3]: УЗДРЖАНИ: Русија, Кина, Бразил, Алжир, Пакистан и Филипини.

[4]: УЗДРЖАНИ: Русија, Кина, Алжир и Пакистан.

[5]: ПРОТИВ: САД са улагањем вета; УЗДРЖАНЕ: Румунија, Немачка и Велика Британија.

ОБЈАШЊЕЊЕ: Резолуција 1559 се тиче организовања избора у Либану и захтева за повлачењем страних трупа са његове територије. То је било усмерено против Сирије, која је на позив Либана распоредила своје војне снаге на територији ове државе. За резолуцију 1571 није било формалног гласања већ је усвојена аklamацијом.

НАПОМЕНА: Несталне чланице СБ УН: Алжир, Ангола, Бенин, Бразил, Немачка, Пакистан, Румунија, Филипини, Чиле, Шпанија.

Прилог бр. 10: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 2005. године

1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
18/01	1581	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0			1617	Талибански режим	15-0-0	
28/01	1582	Грузија	15-0-0		04/08	1618	Ирак	15-0-0	
	1583	Либан	15-0-0		11/08	1619	УН-Ирак	15-0-0	
01/02	1584	Обала Слоноваче	15-0-0		31/08	1620	Сијера Леоне	15-0-0	
10/03	1585	Судан	15-0-0		06/09	1621	ДР Конго	15-0-0	
14/03	1586	Етиопија-Еритреја	15-0-0		13/09	1622	Етиопија-Еритреја	15-0-0	
15/03	1587	Сомалија	15-0-0			1623	Авганистан	15-0-0	
17/03	1588	Судан	15-0-0		14/09	1624	тероризам	15-0-0	
24/03	1589	Авганистан	15-0-0			1625	превентивна дипл.	15-0-0	
	1590	Судан	15-0-0		19/09	1626	Либериа	15-0-0	
27/03	1591	Дарфур-санкције	12-0-3	[1]	23/09	1627	Судан	15-0-0	
30/03	1592	ДР Конго	15-0-0		30/09	1628	ДР Конго	15-0-0	
31/03	1593	Дарфур-злочини	11-0-4	[2]		1629	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0	
04/04	1594	Обала Слоноваче	15-0-0		14/10	1630	Сомалија	15-0-0	
07/04	1595	Либан	15-0-0		17/10	1631	УН-регионалне ор.	15-0-0	
18/04	1596	ДР Конго	15-0-0		18/10	1632	Обала Слоноваче	15-0-0	
20/04	1597	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0		21/10	1633	Обала Слоноваче	15-0-0	
28/04	1598	Западна Сахара	15-0-0		28/10	1634	Западна Сахара	15-0-0	
	1599	Источни Тимор	15-0-0			1635	ДР Конго	15-0-0	
04/05	1600	Обала Слоноваче	15-0-0		31/10	1636	Либан	15-0-0	
31/05	1601	Хаити	15-0-0		08/11	1637	Ирак	15-0-0	
	1602	Бурунди	15-0-0		11/11	1638	Сијера Леоне	15-0-0	
03/06	1603	Обала Слоноваче	15-0-0		21/11	1639	БиХ	15-0-0	
15/06	1604	Кипар	15-0-0		23/11	1640	Етиопија-Еритреја	15-0-0	
17/06	1605	УНДОФ	15-0-0		30/11	1641	Бурунди	15-0-0	
20/06	1606	Бурунди	15-0-0		14/12	1642	Кипар	15-0-0	
21/06	1607	Либериа	15-0-0		15/12	1643	Обала Слоноваче	15-0-0	
22/06	1608	Хаити	15-0-0			1644	Либан	15-0-0	
24/06	1609	Обала Слоноваче	15-0-0		20/12	1645	Комисија-оснив.	15-0-0	
30/06	1610	Сијера Леоне	15-0-0			1646	Комисија-чланство	13-0-2	[3]
07/07	1611	Вел. Британија	15-0-0			1647	Либериа	15-0-0	
26/07	1612	деца војници	15-0-0		21/12	1648	УНДОФ	15-0-0	
	1613	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0			1649	ДР Конго	15-0-0	
29/07	1614	Либан	15-0-0			1650	Бурунди	15-0-0	
	1615	Грузија	15-0-0			1651	Дарфур-Судан	15-0-0	
	1616	ДР Конго	15-0-0						

ЛЕГЕНДА: 1-датум гласања; 2-број резолуције S/RES/... (2005); 3-тема резолуције; 4-резултат гласања: ЗА- прва колона, ПРОТИВ-друга колона и УЗДРЖАН-трећа колона; 5-чланице СБ које су биле против или уздржане.

[1] УЗДРЖАНИ: Алжир, Кина, Русија.

[2] УЗДРЖАНИ: Алжир, Кина, Бразил, САД.

[3] УЗДРЖАНИ: Бразил и Аргентина.

НАПОМЕНА: Несталне чланице СБ УН: Алжир, Аргентина, Бенин, Бразил, Грчка, Данска, Јапан, Румунија, Танзанија, Филипини.

Прилог бр. 11: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 2006. године

1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
24/01	1652	Обала Слоноваче	15-0-0		31/07	1696	Иран	14-1-0	Катар
27/01	1653	Африка	15-0-0			1697	Либан	15-0-0	
31/01	1654	ДР Конго	15-0-0			1698	Конго	15-0-0	
	1655	Либан	15-0-0		08/08	1699	УН-Интерпол	15-0-0	
	1656	Грузија	15-0-0		10/08	1700	Ирак	15-0-0	
06/02	1657	Обала Слоноваче	15-0-0		11/08	1701	Либан	15-0-0	
14/02	1658	Хаити	15-0-0		15/08	1702	Хаити	15-0-0	
15/02	1659	Авганистан	15-0-0		18/08	1703	Источни Тимор	15-0-0	
28/02	1660	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0		25/08	1704	Источни Тимор	15-0-0	
14/03	1661	Етиопија-Еритреја	15-0-0		29/08	1705	Међ.суд-Руанда	15-0-0	
23/03	1662	Авганистан	15-0-0		31/08	1706	Дарфур	12-0-3	[3]
24/03	1663	Судан	15-0-0		12/09	1707	Авганистан	15-0-0	
29/03	1664	Либан	15-0-0		14/09	1708	Обала Слоноваче	15-0-0	
	1665	Дарфур	15-0-0		22/09	1709	Судан	15-0-0	
31/03	1666	Грузија	15-0-0		29/09	1710	Етиопија-Еритреја	15-0-0	
	1667	Либериа	15-0-0			1711	ДР Конго	15-0-0	
10/04	1668	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0			1712	Либериа	15-0-0	
	1669	ДР Конго-Бурунди	15-0-0			1713	Дарфур-Судан	15-0-0	
13/04	1670	Етиопија-Еритреја	15-0-0		06/10	1714	УН/Судан	15-0-0	
25/04	1671	ДР Конго	15-0-0		09/10	1715	избор ген.сек.	без гл.	
	1672	Судан-санкције	12-0-3	[1]	13/10	1716	Грузија	15-0-0	
27/04	1673	пролиферација	15-0-0			1717	Међ.суд-Руанда	15-0-0	
	1674	превенција конф.	15-0-0		14/10	1718	Северна Кореја	15-0-0	
28/04	1675	Западна Сахара	15-0-0		25/10	1719	Бурунди	15-0-0	
10/05	1676	Сомалија	15-0-0		31/10	1720	Западна Сахара	15-0-0	
12/05	1677	Источни Тимор	15-0-0		01/11	1721	Обала Слоноваче	15-0-0	
15/05	1678	Етиопија-Еритреја	15-0-0		11/11	НУ	БИ-Палестина	11-1-4	САД, [4]
16/05	1679	Судан/Дарфур	15-0-0		21/11	1722	БиХ	15-0-0	
17/05	1680	Сирија-Либан	13-0-2	Кина, РФ	28/11	1723	Ирак	15-0-0	
31/05	1681	Етиопија-Еритреја	15-0-0		29/11	1724	Сомалија	15-0-0	
02/06	1682	Обала Слоноваче	15-0-0		06/12	1725	Сомалија	15-0-0	
13/06	1683	Либериа	15-0-0		15/12	1726	О. Слоноваче/УН	15-0-0	
	1684	Међ.суд-Руанда	15-0-0			1727	Обала Слоноваче	15-0-0	
	1685	УНДОФ	15-0-0			1728	Кипар	15-0-0	
15/06	1686	Либан	15-0-0			1729	УНДОФ	15-0-0	
	1687	Кипар	15-0-0		19/12	1730	санкције	15-0-0	
16/06	1688	Либериа-Тејлор	15-0-0		20/12	1731	Либериа	15-0-0	
20/06	1689	Либериа-дијаман.	15-0-0		21/12	1732	санкције	15-0-0	
	1690	Источни Тимор	15-0-0		22/12	1733	интерна одлука	без гл.	
22/06	1691	Црна Гора	без гл.			1734	Сијера Леоне	15-0-0	
30/06	1692	Бурунди	15-0-0			1735	талибански режим	15-0-0	
	1693	ДР Конго	15-0-0			1736	ДР Конго	15-0-0	
13/07	1694	Либериа	15-0-0		23/12	1737	Иран	15-0-0	
	НУ	БИ-Палестина	10-1-4	[2]		1738	ратни репортери	15-0-0	
15/07	1695	Северна Кореја	15-0-0						

ЛЕГЕНДА: 1-датум гласања; 2-број резолуције S/RES/... (2006); 3-тема резолуције; 4-резултат гласања: ЗА- прва колона, ПРОТИВ-друга колона и УЗДРЖАН-трећа колона; 5-чланице СБ које су биле против или уздржане. НАПОМЕНА: [1] УЗДРЖАНИ: Кина, Катар и Русија. [2] УЗДРЖАНИ: Данска, Перу, Словачка и Велика Британија [3] УЗДРЖАНИ: Кина, Русија и Катар.

[4] ПРОТИВ: САД уз улагање вета; УЗДРЖАНИ: Велика Британија, Данска, Јапан и Словачка.

НАПОМЕНА: Несталне чланице СБ УН: Аргентина, Гана, Грчка, Данска, Јапан, Катар, Конго, Перу, Словачка, Танзанија.

Прилог бр. 12: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 2007. године

1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
10/01	1739	Обала Слоноваче	15-0-0		30/07	1767	Етиопија-Еритреја	15-0-0	
12/01	НУ	Мјанмар	9-3-3	[1]	31/07	1768	ДР Конго	15-0-0	
23/01	1740	Непал	15-0-0			1769	Дарфур	15-0-0	
30/01	1741	Етиопија-Еритреја	15-0-0		10/08	1770	Ирак	15-0-0	
15/02	1742	ДР Конго	15-0-0			1771	ДР Конго	15-0-0	
	1743	Хаити	15-0-0		20/08	1772	Сомалија	15-0-0	
21/02	1744	Сомалија	15-0-0		24/08	1773	Либан	15-0-0	
22/02	1745	Источни Тимор	15-0-0		14/09	1774	Међ.суд-Руанда	15-0-0	
23/03	1746	Авганистан	15-0-0			1775	Међ.суд-СФРЈ	14-0-1	Русија
24/03	1747	Иран	15-0-0		19/09	1776	Авганистан	14-0-1	Русија
27/03	1748	Либан	15-0-0		20/09	1777	Либериа	15-0-0	
28/03	1749	Руанда	15-0-0		25/09	1778	ЦАР и Чад	15-0-0	
30/03	1750	Либериа	15-0-0		28/09	1779	Дарфур	15-0-0	
13/04	1751	ДР Конго	15-0-0		15/10	1780	Хаити	15-0-0	
	1752	Грузија	15-0-0			1781	Грузија	15-0-0	
27/04	1753	Либериа	15-0-0		29/10	1782	Обала Слоноваче	15-0-0	
30/04	1754	Западна Сахара	15-0-0		31/10	1783	Западна Сахара	15-0-0	
	1755	Судан	15-0-0			1784	Судан	15-0-0	
15/05	1756	ДР Конго	15-0-0		21/11	1785	БиХ	15-0-0	
30/05	1757	Либан-спец. суд	10-0-5	[2]	28/11	1786	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0	
15/06	1758	Кипар	15-0-0		10/12	1787	тероризам	15-0-0	
20/06	1759	УНДОФ	15-0-0		14/12	1788	УНДОФ	15-0-0	
	1760	Либериа	15-0-0			1789	Кипар	15-0-0	
	1761	Обала Слоноваче	15-0-0		18/12	1790	Ирак	15-0-0	
29/06	1762	Ирак-мисија УН	14-0-1	Русија	19/12	1791	Бурунди	15-0-0	
	1763	Обала Слоноваче	15-0-0			1792	Либериа	15-0-0	
	1764	БиХ	15-0-0		21/12	1793	Сијера Леоне	15-0-0	
16/07	1765	Обала Слоноваче	15-0-0			1794	ДР Конго	15-0-0	
23/07	1766	Сомалија	15-0-0						

ЛЕГЕНДА: 1-датум гласања; 2-број резолуције S/RES/... (2007); 3-тема резолуције; 4-резултат гласања: ЗА- прва колона, ПРОТИВ-друга колона и УЗДРЖАН-трећа колона; 5-чланице СБ које су биле против или уздржане.

НАПОМЕНА:

[1] ПРОТИВ: Кина и Русија уз улагање двоструког вета и ЈАР; УЗДРЖАНИ: Индонезија, Конго и Катар.

[2] УЗДРЖАНИ: Кина, Русија, Индонезија, ЈАР и Катар.

НАПОМЕНА: Несталне чланице СБ УН: Белгија, Гана, Индонезија, Италија, ЈАР, Катар, Конго, Панама, Перу, Словачка.

Прилог бр. 13: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 2008. године

1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
15/01	1795	Обала Слоноваче	15-0-0		30/07	1827	Етиопија-Еритр.	15-0-0	
23/01	1796	Непал	15-0-0		31/07	1828	Судан-извештај	14-0-1	САД
30/01	1797	ДР Конго	15-0-0		04/08	1829	Сијера Леоне	15-0-0	
	1798	Етиопија-Еритреја	15-0-0		07/08	1830	Ирак	15-0-0	
15/02	1799	ДР Конго	15-0-0		19/08	1831	Сомалија	15-0-0	
20/02	1800	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0		27/08	1832	Блиски исток	15-0-0	
	1801	Сомалија	15-0-0		22/09	1833	Авганистан	15-0-0	
25/02	1802	Источни Тимор	15-0-0		24/09	1834	ЦАР и Чад	15-0-0	
03/03	1803	пролиферација	14-0-1	Индонезија	27/09	1835	пролиферација	15-0-0	
13/03	1804	ДР Конго	15-0-0		29/09	1836	Либериа	15-0-0	
20/03	1805	тероризам	15-0-0			1837	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0	
	1806	Авганистан	15-0-0		07/10	1838	Сомалија	15-0-0	
31/03	1807	ДР Конго	15-0-0		09/10	1839	Грузија	15-0-0	
15/04	1808	Грузија	15-0-0		14/10	1840	Хаити	15-0-0	
16/04	1809	Африка	15-0-0		15/10	1841	Судан	15-0-0	
25/04	1810	пролиферација	15-0-0		29/10	1842	Обала Слоноваче	15-0-0	
29/04	1811	Сомалија	15-0-0		20/11	1843	ДР Конго	15-0-0	
30/04	1812	Судан	15-0-0			1844	Сомалија	15-0-0	
	1813	Западна Сахара	15-0-0			1845	БиХ	15-0-0	
15/05	1814	Сомалија	15-0-0		02/12	1846	Сомалија	15-0-0	
02/06	1815	Блиски исток	15-0-0		12/12	1847	Кипар	15-0-0	
	1816	Сомалија	15-0-0			1848	Блиски исток	15-0-0	
11/06	1817	Авганистан	15-0-0			1849	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0	
13/06	1818	Кипар	15-0-0		16/12	1850	Израел-Палестина	14-0-1	Либија
18/06	1819	Либериа	15-0-0			1851	Сомалија	15-0-0	
19/06	1820	жене и мир	15-0-0			1852	Блиски исток	15-0-0	
27/06	1821	Блиски исток	15-0-0		19/12	1853	Сомалија	15-0-0	
30/06	1822	тероризам	15-0-0			1854	Либериа	15-0-0	
10/07	1823	Руанда	15-0-0			1855	Међ.суд-Руанда	15-0-0	
11/07	НУ	Зимбабве	9-5-1	[1]	22/12	1856	ДР Конго	15-0-0	
18/07	1824	Међ.суд-Руанда	15-0-0			1857	ДР Конго	15-0-0	
23/07	1825	интерни акти	15-0-0			1858	Бурунди	15-0-0	
29/07	1826	Обала Слоноваче	15-0-0			1859	Ирак	15-0-0	

ЛЕГЕНДА: 1-датум гласања; 2-број резолуције S/RES/... (2008); 3-тема резолуције; 4-резултат гласања: ЗА- прва колона, ПРОТИВ-друга колона и УЗДРЖАН-трећа колона; 5-чланице СБ које су биле против или уздржане.

НАПОМЕНА:

[1] ПРОТИВ: Кина и Русија уз улагање двоструког вета и-Либија, ЈАР и Вијетнам; УЗДРЖАНА: Индонезија. НАПОМЕНА: Несталне чланице СБ УН: Белгија, Буркина Фасо, Вијетнам, Индонезија, Италија, ЈАР, Костарика, Либија, Панама, Хрватска.

Прилог бр. 14: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 2009. године

1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
08/01	1860	Израел-Палестина	14-0-1	САД	27/08	1884	Либан	15-0-0	
14/01	1861	ЦАР-Чад	15-0-0		15/09	1885	Либериа	15-0-0	
	1862	Џибути-Еритреја	15-0-0			1886	Сијера Леоне	15-0-0	
16/01	1863	Сомалија	15-0-0		24/09	1887	пролиферација	15-0-0	
23/01	1864	Непал	15-0-0		30/09	1888	заштита жена	15-0-0	
27/01	1865	Обала Слоноваче	15-0-0		05/10	1889	заштита жена	15-0-0	
13/02	1866	Грузија	15-0-0		08/10	1890	Авганистан	15-0-0	
26/02	1867	Истони Тимор	15-0-0		13/10	1891	Судан	15-0-0	
23/03	1868	Авганистан	15-0-0			1892	Хаити	15-0-0	
25/03	1869	БиХ	15-0-0		29/10	1893	Обала Слоноваче	15-0-0	
30/04	1870	Судан	15-0-0		11/11	1894	људска права	15-0-0	
	1871	Западна Сахара	15-0-0		18/11	1895	БиХ	15-0-0	
26/05	1872	Сомалија	15-0-0		30/11	1896	ДР Конго	15-0-0	
29/05	1873	Кипар	14-1-0	Турска		1897	Сомалија-пирати	15-0-0	
12/06	1874	Северна Кореја	15-0-0		14/12	1898	Кипар	14-1-0	Турска
15/06	НУ	Грузија	10-1-4	Русија, [1]	16/12	1899	УНДОФ	15-0-0	
23/06	1875	УНДОФ	15-0-0			1900	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0	
26/06	1876	Гвинеја-Бисау	15-0-0			1901	Међ.суд-Ранда	15-0-0	
07/07	1877	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0		17/12	1902	Бурунди	15-0-0	
	1878	Међ.суд-Руанда	15-0-0			1903	Либериа	15-0-0	
23/07	1879	Непал	15-0-0			1904	Авганистан	15-0-0	
30/07	1880	Обала Слоноваче	15-0-0		21/12	1905	Ирак	15-0-0	
	1881	Дарфур	15-0-0		23/12	1906	ДР Конго	15-0-0	
04/08	1882	деца у рату	15-0-0			1907	Еритреја-санкције	13-1-1	[2]
07/08	1883	Ирак	15-0-0						

ЛЕГЕНДА: 1-датум гласања; 2-број резолуције S/RES/... (2009); 3-тема резолуције; 4-резултат гласања: ЗА- прва колона, ПРОТИВ-друга колона и УЗДРЖАН-трећа колона; 5-чланице СБ које су биле против или уздржане.

НАПОМЕНА:

[1] ПРОТИВ: Русија уз улагање вета; УЗДРЖАНИ: Кина, Либија, Вијетнам и Уганда.

[2] ПРОТИВ: Либија; УЗДРЖАНА: Кина.

НАПОМЕНА: Несталне чланице СБ УН: Аустрија, Буркина Фасо, Вијетнам, Јапан, Костарика, Либија, Мексико, Турска, Уганда, Хрватска.

Прилог бр. 15: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 2010. године

1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
19/01	1908	Хаити	15-0-0		15/09	1938	Либерија	15-0-0	
21/01	1909	Непал	15-0-0			1939	Непал	15-0-0	
28/01	1910	Сомалија	15-0-0		29/09	1940	Сијера Леоне	15-0-0	
	1911	Обала Слоноваче	15-0-0			1941	Унипо-С.Леоне	15-0-0	
26/02	1912	Источни Тимор	15-0-0			1942	Обала Слоноваче	15-0-0	
12/03	1913	ЦАР-Чад	15-0-0		13/10	1943	Авганистан	15-0-0	
18/03	1914	Међ.суд правде	15-0-0		14/10	1944	Хаити	15-0-0	
	1915	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0			1945	Дарфур	14-0-1	Кина
19/03	1916	Сомалија-Еритреја	15-0-0		15/10	1946	Обала Слоноваче	15-0-0	
22/03	1917	Авганистан	15-0-0		29/10	1947	прев.дипломатија	15-0-0	
27/04	1918	пиратерија	15-0-0		18/11	1948	БиХ	15-0-0	
29/04	1919	Судан	15-0-0		23/11	1949	Гвинеја-Бисао	15-0-0	
30/04	1920	Западна Сахара	15-0-0			1950	Сомалија	15-0-0	
12/05	1921	Непал	15-0-0		24/11	1951	Обала Слоноваче	15-0-0	
	1922	ЦАР-Чад	15-0-0		29/11	1952	ДР Конго	15-0-0	
25/05	1923	ЦАР-Чад	15-0-0		14/12	1953	Кипар	14-1-0	Турска
27/05	1924	Обала Слоноваче	15-0-0			1954	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0	
28/05	1925	ДР Конго	15-0-0			1955	Међ.суд-Руанда	15-0-0	
02/06	1926	Међ.суд правде	15-0-0		15/12	1956	Ирак	15-0-0	
04/06	1927	Хаити	15-0-0			1957	Ирак	15-0-0	
07/06	1928	Северна Кореја	15-0-0			1958	Ирак	14-0-1	Француска
09/06	1929	Иран-санкције	12-2-1	[1]	16/12	1959	Бурунди	15-0-0	
15/06	1930	Кипар	14-1-0	Турска		1960	обавезе у рату	15-0-0	
29/06	1931	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0		17/12	1961	Либерија	15-0-0	
	1932	Међ.суд-Руанда	15-0-0		20/12	1962	Обала Слоноваче	15-0-0	
30/06	1933	Обала Слоноваче	15-0-0			1963	противтероризам	15-0-0	
	1934	УНДОФ	15-0-0		22/12	1964	Сомалија	15-0-0	
30/07	1935	Дарфур	15-0-0			1965	УНДОФ	15-0-0	
05/08	1936	Ирак	15-0-0			1966	Међ.судови	14-0-1	Русија
30/08	1937	Либан	15-0-0						

ЛЕГЕНДА: 1-датум гласања; 2-број резолуције S/RES/... (2010); 3-тема резолуције; 4-резултат гласања: ЗА- прва колона, ПРОТИВ-друга колона и УЗДРЖАН-трећа колона; 5-чланице СБ које су биле против или уздржане.

НАПОМЕНА:

[1] ПРОТИВ: Бразил и Турска; УЗДРЖАН: Либан.

НАПОМЕНА: Несталне чланице СБ УН: Аустрија, БиХ, Бразил, Габон, Јапан, Либан, Мексико, Нигерија, Турска, Уганда.

Прилог бр. 16: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 2011. године

1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
19/01	1967	Обала Слоноваче	15-0-0		27/07	2000	Обала Слоноваче	15-0-0	
16/02	1968	Обала Слоноваче	15-0-0		28/07	2001	Ирак	15-0-0	
18/02	НУ	Палестина	14-1-0	САД	29/07	2002	Сомалија	15-0-0	
24/02	1969	Источни Тимор	15-0-0		29/07	2003	Судан	15-0-0	
26/02	1970	Либија	15-0-0		30/08	2004	Блиски Исток	15-0-0	
03/03	1971	Либериа	15-0-0		14/09	2005	Сијера Леоне	15-0-0	
17/03	1972	Сомалија	15-0-0		14/09	2006	Руанда	15-0-0	
17/03	1973	Либија	10-0-5	[1]	14/09	2007	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0	
22/03	1974	Авганистан	15-0-0		16/09	2008	Либериа	15-0-0	
30/03	1975	Обала Слоноваче	15-0-0		16/09	2009	Либија	15-0-0	
11/04	1976	Сомалија	15-0-0		30/09	2010	Сомалија	15-0-0	
20/04	1977	пролиферација	15-0-0		04/10	НУ	Сирија	9-2-4	[2]
27/04	1978	Судан	15-0-0		12/10	2011	Авганистан	15-0-0	
27/04	1979	Западна Сахара	15-0-0		14/10	2012	Хаити	15-0-0	
28/04	1980	Обала Слоноваче	15-0-0		14/10	2013	Руанда	15-0-0	
13/05	1981	Обала Слоноваче	15-0-0		21/10	2014	Блиски Исток	15-0-0	
17/05	1982	Судан	15-0-0		24/10	2015	Сомалија	15-0-0	
07/06	1983	међународни мир	15-0-0		27/10	2016	Либија	15-0-0	
09/06	1984	пролиферација	14-0-1	Либан	31/10	2017	Либија	15-0-0	
10/06	1985	Северна Кореја	15-0-0		31/10	2018	мир у Африци	15-0-0	
13/06	1986	Кипар	15-0-0		16/11	2019	БиХ	15-0-0	
17/06	1987	ГС УН	без гл.		22/11	2020	Сомалија	15-0-0	
17/06	1988	тероризам	15-0-0		29/11	2021	ДР Конго	15-0-0	
17/06	1989	тероризам	15-0-0		02/12	2022	Либија	15-0-0	
27/06	1990	Судан	15-0-0		05/12	2023	Мир у Африци	13-0-2	[3]
28/06	1991	ДР Конго	15-0-0		14/12	2024	Судан - Абјеј	15-0-0	
29/06	1992	Обала Слоноваче	15-0-0		14/12	2025	Либериа	15-0-0	
29/06	1993	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0		14/12	2026	Кипар	15-0-0	
30/06	1994	Блиски Исток	15-0-0		20/12	2027	Бурунди	15-0-0	
06/07	1995	Међ.суд-Руанда	15-0-0		21/12	2028	Блиски Исток	15-0-0	
08/07	1996	Судан	15-0-0		21/12	2029	Међ.суд-Руанда	15-0-0	
11/07	1997	Судан	15-0-0		21/12	2030	Гвинеја Бисао	15-0-0	
12/07	1998	деца у рату	15-0-0		21/12	2031	ЦАР	15-0-0	
13/07	1999	Јужни Судан	без гл.		22/12	2032	Судан	15-0-0	

ЛЕГЕНДА: 1-датум гласања; 2-број резолуције S/RES/... (2011); 3-тема резолуције; 4-резултат гласања: ЗА- прва колона, ПРОТИВ-друга колона и УЗДРЖАН-трећа колона; 5-чланице СБ које су биле против или уздржане.

[1] УЗДРЖАНИ: Русија, Бразил, Кина, Немачка и Индија.

[2] ПРОТИВ: Русија и Кина уз улагање двоструког вета; УЗДРЖАНИ: а уздржани су били Бразил, Индија, Либан и ЈАР.

[3] УЗДРЖАНЕ: Русија и Кина.

ОБЈАШЊЕЊЕ: Резолуцијом 1987 се СБ обратио Генералној скупштини УН и усвојена је без гласања. По устаљеној пракси, после одржаног референдума и уз споразума са Суданом, осамосталио се Јужни Судан, па је Резолуцијом 1999 примљен у чланство УН без гласања.

НАПОМЕНА: Несталне чланице СБ УН: БиХ, Бразил, Габон, Индија, ЈАР, Колумбија, Либан, Немачка, Нигерија, Португал.

Прилог бр. 17: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 2012. године

1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
12/01	2033	УН	15-0-0		20/07	2059	Блиски Исток	15-0-0	
19/01	2034	избор судија	15-0-0		25/07	2060	Сомалија	15-0-0	
04/02	НУ	Сирија	13-2-0	[1]	25/07	2061	Ирак	15-0-0	
17/02	2035	Судан	15-0-0		26/07	2062	Обала Слоноваче	15-0-0	
22/02	2036	Сомалија	15-0-0		31/07	2063	Судан	14-0-1	Азербејџан
23/02	2037	Источни Тимор	15-0-0		30/08	2064	Блиски Исток	15-0-0	
29/02	2038	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0		12/09	2065	Сијера Леоне	15-0-0	
29/02	2039	Западна Африка	15-0-0		17/09	2066	Либериа	15-0-0	
12/03	2040	Либија	15-0-0		18/09	2067	Сомалија	15-0-0	
22/03	2041	Авганистан	15-0-0		19/09	2068	деца у рату	11-0-4	[4]
17/04	2042	Блиски Исток	15-0-0		09/10	2069	Авганистан	15-0-0	
21/04	2043	Блиски Исток	15-0-0		12/10	2070	Хаити	15-0-0	
24/04	2044	Западна Сахара	15-0-0		12/10	2071	мир у Африци	15-0-0	
26/04	2045	Обала Слоноваче	15-0-0		31/10	2072	Сомалија	15-0-0	
02/05	2046	Судан	15-0-0		07/11	2073	Сомалија	15-0-0	
17/05	2047	Судан	15-0-0		14/11	2074	БиХ	15-0-0	
18/05	2048	Гвинеја Бисао	15-0-0		16/11	2075	Судан	15-0-0	
07/06	2049	пролиферација	15-0-0		20/11	2076	ДР Конго	14-0-1	
12/06	2050	Северна Кореја	15-0-0		21/11	2077	Сомалија	15-0-0	
12/06	2051	Блиски Исток	15-0-0		28/11	2078	ДР Конго	15-0-0	
27/06	2052	Блиски Исток	15-0-0		12/12	2079	Либериа	15-0-0	
27/06	2053	ДР Конго	15-0-0		12/12	2080	Међ.суд-Руанда	15-0-0	
29/06	2054	Руанда	15-0-0		17/12	2081	Међ.суд-СФРЈ	14-0-1	Русија
29/06	2055	пролиферација	15-0-0		17/12	2082	Тероризам	15-0-0	
05/07	2056	мир у Африци	15-0-0		17/12	2083	Тероризам	15-0-0	
05/07	2057	Судан-Јуж.Судан	15-0-0		19/12	2084	Блиски Исток	15-0-0	
19/07	2058	Кипар	13-0-2	[2]	20/12	2085	Мали	15-0-0	
19/07	НУ	Сирија	11-2-2	[3]					

ЛЕГЕНДА: 1-датум гласања; 2-број резолуције S/RES/... (2012); 3-тема резолуције; 4-резултат гласања: ЗА- прва колона, ПРОТИВ-друга колона и УЗДРЖАН-трећа колона; 5-чланице СБ које су биле против или уздржане.

[1] ПРОТИВ: Русија и Кина уз улагање вета.

[2] УЗДРЖАНИ: Азербејџан и Пакистан.

[3] ПРОТИВ: Русија и Кина уз улагање вета; УЗДРЖАНИ: Пакистан и Јужна Африка.

[4] УЗДРЖАНИ: Русија, Кина, Азербејџан и Пакистан.

НАПОМЕНА: Несталне чланице СБ УН: Азербејџан, Гватемала, Индија, ЈАР, Колумбија, Мароко, Немачка, Пакистан, Португал, Того.

Прилог бр. 18: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 2013. године

1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
21/01	2086	мировне мисије	15-0-0		24/07	2110	Ирак	15-0-0	
22/01	2087	Северна Кореја	15-0-0		24/07	2111	Сомалија	15-0-0	
24/01	2088	ЦАР	15-0-0		30/07	2112	Обала Слоноваче	15-0-0	
24/01	2089	Кипар	15-0-0		30/07	2113	Судан	15-0-0	
13/02	2090	Бурунди	15-0-0		30/07	2114	Кипар	15-0-0	
14/02	2091	Судан	15-0-0		29/08	2115	Блиски Исток	15-0-0	
22/02	2092	Гвинеја Бисао	15-0-0		18/09	2116	Либериа	15-0-0	
06/03	2093	Сомалија	15-0-0		26/09	2117	контрола оружја	14-0-1	Русија
07/03	2094	Северна Кореја	15-0-0		27/09	2118	Блиски Исток	15-0-0	
14/03	2095	Либија	15-0-0		10/10	2119	Хаити	15-0-0	
19/03	2096	Аганистан	15-0-0		10/10	2120	Авганистан	15-0-0	
26/03	2097	Сијера Леоне	15-0-0		10/10	2121	ЦАР	15-0-0	
28/03	2098	ДР Конго	15-0-0		18/10	2122	заштита жена	15-0-0	
25/03	2099	Западна Сахара	15-0-0		12/11	2123	БиХ	15-0-0	
25/03	2100	Мали	15-0-0		12/11	2124	Сомалија	15-0-0	
25/03	2101	Обала Слоноваче	15-0-0		15/11	НУ	мир у Африци	7-0-8	[1]
02/05	2102	Сомалија	15-0-0		18/11	2125	Сомалија	15-0-0	
22/05	2103	Гвинеја Бисао	15-0-0		25/11	2126	Судан, Јуж.Судан	15-0-0	
29/05	2104	Судан	15-0-0		05/12	2127	ЦАР	15-0-0	
05/06	2105	пролиферација	15-0-0		10/12	2128	Либериа	15-0-0	
24/06	2106	заштита жена	15-0-0		17/12	2129	тероризам	15-0-0	
27/06	2107	Ирак- Кувајт	15-0-0		18/12	2130	Међ.суд-СФРЈ	14-0-1	Русија
27/06	2108	Блиски Исток	15-0-0		18/12	2131	Блиски Исток	15-0-0	
11/07	2109	Судан	15-0-0		24/12	2132	Судан-Јуж.Судан	15-0-0	

ЛЕГЕНДА: 1-датум гласања; 2-број резолуције S/RES/... (2013); 3-тема резолуције; 4-резултат гласања: ЗА- прва колона, ПРОТИВ-друга колона и УЗДРЖАН-трећа колона; 5-чланице СБ које су биле против или уздржане.

[1] УЗДРЖАНИ: Аргентина, Аустралија, Француска, Гватемала, Луксембург, Јужна Кореја, Велика Британија, САД.

ОБЈАШЊЕЊЕ: Предлог резолуције 15.11. није усвојен јер за њега није гласала квалификована већина.

НАПОМЕНА: Несталне чланице СБ УН: Азербејџан, Аргентина, Аустралија, Гватемала, Јужна Кореја, Луксембург, Мароко, Пакистан, Руанда, Того.

Прилог бр. 19: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 2014. године

1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
27/01	2133	тероризам	15-0-0		25/06	2164	Мали	15-0-0	
28/01	2134	ЦАР	15-0-0		14/07	2165	Блиски Исток	15-0-0	
30/01	2135	Кипар	15-0-0		21/07	2166	Украјина	15-0-0	
30/01	2136	ДР Конго	15-0-0		28/07	2167	мировне мисије	15-0-0	
13/02	2137	Бурунди	15-0-0		30/07	2168	Кипар	15-0-0	
13/02	2138	Судан-Јуж.Судан	15-0-0		30/07	2169	Ирак	15-0-0	
22/02	2139	Сирија	15-0-0		15/08	2170	Тероризам	15-0-0	
26/02	2140	Блиски Исток	15-0-0		21/08	2171	међународни мир	15-0-0	
05/03	2141	Северна Кореја	15-0-0		26/08	2172	Блиски Исток	15-0-0	
05/03	2042	Сомалија	15-0-0		27/08	2173	Судан-Јуж.Судан	15-0-0	
07/03	2143	деца у рату	15-0-0		27/08	2174	Либија	15-0-0	
14/03	2144	Либија	15-0-0		29/08	2175	цивили у рату	15-0-0	
15/03	НУ	Украјина	13-1-1	[1]	15/09	2176	Либериа	15-0-0	
17/03	2145	Авганистан	15-0-0		18/09	2177	ебола	14-0-1	
19/03	2146	Либија	15-0-0		24/09	2178	тероризам	13-0-2	
28/03	2147	ДР Конго	15-0-0		14/10	2179	Судан – Абјеј	15-0-0	
03/04	2148	Судан- Јуж.Судан	15-0-0		14/10	2180	Хаити	15-0-0	
10/04	2149	ЦАР	15-0-0		21/10	2181	ЦАР	15-0-0	
16/04	2150	претње миру	15-0-0		24/10	2182	Сомалија	13-0-2	[3]
28/04	2151	међународни мир	15-0-0		11/11	2183	БиХ	14-0-1	Русија
29/04	2152	Западна Сахара	15-0-0		12/11	2184	Сомалија	15-0-0	
29/04	2153	Обала Слоноваче	15-0-0		20/11	2185	мировне мисије	15-0-0	
08/05	2154	међународни мир	15-0-0		25/11	2186	Гвинеја Бисао	15-0-0	
22/05	НУ	Сирија	13-2-0	[2]	25/11	2187	Судан-Јуж.Судан	15-0-0	
27/05	2155	Судан-Јуж. Судан	15-0-0		09/12	2188	Либериа	15-0-0	
29/05	2156	Судан – Абјеј	15-0-0		12/12	2189	Авганистан	15-0-0	
29/05	2157	Гвинеја Бисао	15-0-0		15/12	2190	Либериа	15-0-0	
29/05	2158	Сомалија	15-0-0		17/12	2191	Блиски Исток	15-0-0	
09/06	2159	пролиферација	15-0-0		18/12	2192	Блиски Исток	15-0-0	
17/06	2160	тероризам	15-0-0		18/12	2193	Међ.суд-СФРЈ	14-0-1	Русија
17/06	2161	тероризам	15-0-0		18/12	2194	Међ.суд-Руанда	15-0-0	
25/06	2162	Обала Слоноваче	15-0-0		19/12	2195	претње миру	15-0-0	
25/06	2163	Блиски Исток	15-0-0		30/12	НУ	Палестина	8-2-5	[4]

ЛЕГЕНДА: 1-датум гласања; 2-број резолуције S/RES/... (2014); 3-тема резолуције; 4-резултат гласања: ЗА- прва колона, ПРОТИВ-друга колона и УЗДРЖАН-трећа колона; 5-чланице СБ које су биле против или уздржане.

[1] ПРОТИВ: Русија уз улагање вета; УЗДРЖАНА: Кина.

[2] ПРОТИВ: Русија и Кина уз улагање вета.

[3] УЗДРЖАНИ: Русија и Јордан.

[4] ПРОТИВ: САД и Велика Британија; УЗДРЖАНИ: Аустралија, Нигерија, Јужна Кореја, Руанда и Литванија.

НАПОМЕНА: Несталне чланице СБ УН: Аргентина, Аустралија, Јордан, Јужна Кореја, Луксембург, Нигерија, Руанда, Украјина, Чад, Чиле.

Прилог бр. 20: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 2015. године

1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
22/01	2196	ЦАР	15-0-0		29/06	2229	Блиски Исток	15-0-0	
29/01	2197	Кипар	15-0-0		08/07	НУ	БиХ	10-1-4	Русија [2]
29/01	2198	ДР Конго	15-0-0		14/07	2230	Судан-Јуж.Судан	15-0-0	
12/02	2199	тероризам	15-0-0		20/07	2231	пролиферација	15-0-0	
12/02	2200	Судан-Јуж. Судан	15-0-0		28/07	2232	Сомалија	15-0-0	
15/02	2201	Блиски Исток	15-0-0		29/07	2233	Ирак	15-0-0	
17/02	2202	Источна Украјина	15-0-0		29/07	2234	Кипар	15-0-0	
18/02	2203	Гвинеја Бисао	15-0-0		29/07	НУ	Украјина	11-1-3	Русија [3]
24/02	2204	Блиски Исток	15-0-0		07/08	2235	Блиски Исток	15-0-0	
26/02	2205	Судан-Јуж. Судан	15-0-0		21/08	2236	Блиски Исток	15-0-0	
03/03	2206	Судан-Јуж. Судан	15-0-0		02/09	2237	Либија	15-0-0	
04/03	2207	Северна Кореја	15-0-0		10/09	2238	Либија	15-0-0	
05/03	2208	Либија	15-0-0		17/09	2239	Либија	15-0-0	
06/03	2209	Блиски Исток	14-0-1	Венецуела	09/10	2240	међ.мир и безбед.	14-0-1	Венецуела
16/03	2210	Авганистан	15-0-0		09/10	2241	Судан-Јуж.Судан	13-0-2	[4]
26/03	2211	ДР Конго	15-0-0		19/10	2242	жене и безбедност	15-0-0	
26/03	2212	ЦАР	15-0-0		14/10	2243	Хаити	15-0-0	
24/03	2213	Либија	15-0-0		23/10	2244	Сомалија	14-0-1	Венецуела
27/03	2214	Либија	15-0-0		09/11	2245	Сомалија	15-0-0	
02/04	2215	Либија	15-0-0		10/11	2246	Сомалија	15-0-0	
14/04	2216	Блиски Исток	14-0-1	Русија	10/11	2247	БиХ	15-0-0	
28/04	2217	ЦАР	15-0-0		12/11	2248	Бурунди	15-0-0	
28/04	2218	Западна Сахара	15-0-0		20/11	2249	тероризам	15-0-0	
28/04	2219	Обала Слоноваче	15-0-0		09/12	2250	међ. мир и безбед.	15-0-0	
22/05	2220	контрола оружја	9-0-6	[1]	15/12	2251	Судан-Јуж.Судан	15-0-0	
26/05	2221	Сомалија	15-0-0		15/12	2252	Судан-Јуж.Судан	13-0-2	[5]
27/05	2222	заштита цивила	15-0-0		17/12	2253	тероризам	15-0-0	
28/05	2223	Судан-Јуж. Судан	15-0-0		18/12	2254	Блиски Исток	15-0-0	
09/06	2224	пролиферација	15-0-0		21/12	2255	тероризам	15-0-0	
18/06	2225	деца у рату	15-0-0		22/12	2256	Међ.суд-СФРЈ	14-0-1	Русија
25/06	2226	Обала Слоноваче	15-0-0		22/12	2257	Блиски Исток	15-0-0	
29/06	2227	Мали	15-0-0		22/12	2258	Блиски Исток	15-0-0	
29/06	2228	Судан-Јуж.Судан	15-0-0		23/12	2259	Либија	15-0-0	

ЛЕГЕНДА: 1-датум гласања; 2-број резолуције S/RES/... (2015); 3-тема резолуције; 4-резултат гласања: ЗА- прва колона, ПРОТИВ-друга колона и УЗДРЖАН-трећа колона; 5-чланице СБ које су биле против или уздржане.

[1] УЗДРЖАНИ: Русија, Кина, Венецуела, Нигерија, Ангола, Чад

[2] ПРОТИВ: Русија уз улагање вета; УЗДРЖАНИ: Кина, Венецуела, Ангола и Нигерија.

[3] ПРОТИВ: Русија уз улагање вета; УЗДРЖАНИ: Кина, Ангола и Венецуела.

[4] УЗДРЖАНИ: Русија и Венецуела.

[5] УЗДРЖАНИ: Русија и Венецуела.

НАПОМЕНА: Несталне чланице СБ УН: Ангола, Венецуела, Јордан, Малезија, Нигерија, Нови Зеланд, Украјина, Чад, Чиле, Шпанија.

Прилог бр. 21: Резултати гласања за предлоге Резолуција СБ УН 2016. године

1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
20/01	2260	Обала Слоноваче	15-0-0		25/07	2299	Ирак	15-0-0	
25/01	2261	Колумбија	15-0-0		26/07	2300	Кипар	15-0-0	
27/01	2262	ЦАР	15-0-0			2301	ЦАР	15-0-0	
28/01	2263	Кипар	15-0-0		29/07	2302	Судан-Јуж.Судан	15-0-0	
09/02	2264	ЦАР	15-0-0			2303	Бурунди	11-0-4	[3]
20/02	2265	Судан-Јуж.Судан	15-0-0		12/08	2304	Судан-Јуж.Судан	11-0-4	[4]
24/02	2266	БИ	15-0-0		30/08	2305	БИ	15-0-0	
26/02	2267	Гвинеја Бисао	15-0-0		06/09	2306	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0	
	2268	БИ	15-0-0		13/09	2307	Колумбија	15-0-0	
29/02	2269	Међун.судови	11-0-4	[1]	14/09	2308	Либериа	15-0-0	
02/03	2270	Северна Кореја	15-0-0		22/09	2309	међ.мир/тероризам	15-0-0	
	2271	Судан-Јуж.Судан	15-0-0		23/09	2310	пролиферација	14-0-1	Египат
11/03	2272	УН мисије	14-0-1	Египат	06/10	2311	избор ген.секрет.	15-0-0	
15/03	2273	Либија	15-0-0			2312	међ.мир/безбедн.	14-0-1	Венецуела
	2274	Авганистан	15-0-0		08/10	НУ	Сиријски рат	11-2-2	[5]
24/03	2275	Сомалија	15-0-0		08/10	НУ	Сиријски рат	4-9-2	[6]
	2276	Северна Кореја	15-0-0		13/10	2313	Хаити	15-0-0	
30/03	2277	ДР Конго	15-0-0		31/10	2314	БИ	15-0-0	
31/03	2278	Либија	15-0-0		08/11	2315	БиХ	15-0-0	
01/04	2279	Бурунди	15-0-0		09/11	2316	Сомалија	15-0-0	
07/04	2280	Судан-Јуж.Судан	15-0-0		10/11	2317	Сомалија	10-0-5	[7]
26/04	2281	ЦАР	15-0-0		15/11	2318	Судан-Јуж.Судан	15-0-0	
27/04	2282	Мировне мисије	15-0-0		17/11	2319	БИ	15-0-0	
28/04	2283	Обала Слоноваче	15-0-0		18/11	2320	међ.мир/безбедн.	15-0-0	
	2284	Обала Слоноваче	15-0-0		30/11	2321	Северна Кореја	15-0-0	
29/04	2285	Западна Сахара	10-2-3	[2]	05/12	НУ	Сиријски рат	11-3-1	[8]
03/05	2286	Заштита цивила	15-0-0		12/12	2322	међ.мир/тероризам	15-0-0	
12/05	2287	Судан-Јуж.Судан	15-0-0		13/12	2323	Либија	15-0-0	
25/05	2288	Либериа	15-0-0		14/12	2324	избор ген.секрет.	15-0-0	
27/05	2289	Сомалија	15-0-0		15/12	2325	пролиферација	15-0-0	
31/05	2290	Судан-Јуж.Судан	15-0-0			2326	Судан-Јуж.Судан	15-0-0	
13/06	2291	Либија	15-0-0		16/12	2327	Судан-Јуж.Судан	15-0-0	
14/06	2292	Либија	15-0-0		19/12	2328	БИ	15-0-0	
23/06	2293	ДР Конго	15-0-0			2329	Међ.суд-СФРЈ	15-0-0	
29/06	2294	БИ	15-0-0			2330	БИ	15-0-0	
	2295	Мали	15-0-0		20/12	2331	међ.мир/безбедн.	15-0-0	
	2296	Судан-Јуж.Судан	15-0-0		21/12	2332	БИ	15-0-0	
07/07	2297	Сомалија	15-0-0		23/12	НУ	Јужни Судан	7-0-8	[9]
22/07	2298	Либија	15-0-0			2333	Либериа	15-0-0	
						2334	БИ-Палестина	14-0-1	САД

ЛЕГЕНДА: 1-датум гласања; 2-број резолуције S/RES/... (2016); 3-тема резолуције; 4-резултат гласања: ЗА- прва колона, ПРОТИВ-друга колона и УЗДРЖАН-трећа колона; 5-чланице СБ које су биле против или уздржане.

[1] УЗДРЖАНИ: Ангола, Египат, Сенегал, Русија; [2] ПРОТИВ: Венецуела, Уругвај; УЗДРЖАНИ: Ангола, Нови Зеланд, Русија; [3]УЗДРЖАНИ: Ангола, Венецуела, Египат, Кина; [4] УЗДРЖАНИ: Венецуела, Египат, Кина, Русија; [5]ПРОТИВ: Венецуела, Русија уз улагање вета; УЗДРЖАНИ: Ангола, Кина; [6]ПРОТИВ: Велика Британија, Јапан, Малезија, Нови Зеланд, САД, Сенегал, Украјина, Француска, Шпанија; УЗДРЖАНИ: Ангола, Уругвај; [7] УЗДРЖАНИ: Ангола, Венецуела, Египат, Кина, Русија; [8]ПРОТИВ: Кина и Русија уз улагање вета и Венецуела; УЗДРЖАНА: Ангола; [9] УЗДРЖАНИ: Ангола, Венецуела, Египат, Јапан, Кина, Малезија, Русија. НАПОМЕНА: Несталне чланице СБ УН: Ангола, Венецуела, Египат, Јапан, Малезија, Нови Зеланд, Сенегал, Украјина, Уругвај, Шпанија

Биографија

Душан Пророковић је рођен 16.08.1976. године у Лозници. Основну школу завршио у Малом Зворнику, а средњу школу у Зворнику (БиХ). Основне студије завршио на Факултету организационих наука Универзитета у Београду, на одсеку за управљање квалитетом. Последипломске студије завршио на Високој школи за јавне и међународне односе (Vysoka škola mezinárodních a veřejných vztahů) у Прагу (Чешка), на одсеку за међународне односе, после чега је стекао звање магистра наука одбранивши рад на тему „Будући положај Косова у међународним односима“ и положивши државни испит за признавање звања. Због интересовања које је рад изазвао, широј читалачкој публици прилагођена верзија публикована је на словачком језику уз финансијску помоћ Министарства културе Словачке. Звање доктора наука стекао 2012. године положивши стручне испите из предмета политичка географија и међународни односи и потом одбранивши рад под називом „Геополитички положај Србије на почетку 21. века са посебним освртом на друштвено-географске факторе“ на Факултету политичких наука и међународних односа словачког државног Универзитета „Матеја Бела“ у Банској Бистрици (Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica). Проширена верзија рада публикована је на српском језику у монографији „Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века“ крајем 2012. године. Тренутно запослен као истраживач на Институту за међународну политику и привреду, а уз то је и предавач на Факултету за дипломатију и безбедност у Београду на предметима „Геополитика“ и „Геополитика Балкана“, и хонорарно ангажован и као спољнополитички коментатор дневних новина „Вечерње новости“ и као извршни директор Центра за стратешке алтернативе из Београда. До сада је објавио три монографије и већи број радова у научним часописима и зборницима у земљи и иностранству, у областима геополитике, међународних односа и међународне безбедности.

ИЗЈАВЕ АУТОРА:

- Изјава о ауторству
- Изјава о истоветности штампане и електронске верзије рада
- Изјава о коришћењу

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Душан Н. Пророковић

Број индекса 14/13

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Регионална безбедност и теорија реализма: студија случаја Арктик

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 10. јула 2017. год.

_____

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Душан Н. Пророковић

Број индекса: 14/13

Студијски програм: студије наука безбедности

Наслов рада: Регионална безбедност и теорија реализма: студија случаја Арктик

Ментор: проф. Др Владимир Цветковић

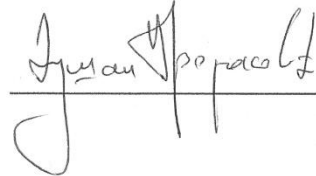
Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 10. јула 2017. год.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Dušan Proković', written over a horizontal line.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Регионална безбедност и теорија реализма: студија случаја Арктик

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

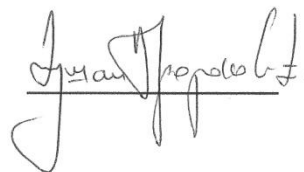
Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

У Београду, 10. јула 2017. год.

Потпис аутора

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.